

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне
қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

**Нұр-Сұлтан
2019**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2019 жылғы 17 қыркүйектегі № 8 хаттама)

Рекомендовано к изданию ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 8 от 17 сентября 2019 года)

Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірлеу. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019. – 258 б.

Разработка методических рекомендаций по сопровождению обучающихся с особыми образовательными потребностями в процессе обучения в общеобразовательной школе. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 258 с.

Құралда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды жалпы білім беру мектептерінде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі бойынша педагогтар мен мамандарға арналған әдістемелік ұсынымдар берілген. Ата-аналармен өзара іс-әрекет, сондай-ақ білім беру ұйымдарына ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қабылдау мен қолдаудың қадамдық жоспары бойынша ұсыныстар енгізілген.

Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектеп басшыларына, мұғалімдерге, әдіскерлерге, білім басқармалары мен бөлімдерінің мамандарына арналған.

В пособии предлагаются методические рекомендации для педагогов и специалистов по организации службы психолого-педагогического сопровождения обучающихся с ООП в общеобразовательной школе, включающие рекомендации по взаимодействию с родителями, а также по поэтапному плану приема и сопровождения детей с ООП в организации образования.

Методические рекомендации предназначены руководителям, учителям общеобразовательных школ, методистам, специалистам отделов и управлений образования.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2019
Национальная академия
образования им. И. Алтынсарина,
2019

Кіріспе

Білім беру тұлға дамуының екі маңызды өркениеттік функциясын: оның рухани, адамгершілік, көркемдік, мәдени дамуы және оны әлеуметтендіруін, сондай-ақ экономикалық функцияны – қоғамдық өндіріс үшін білікті еңбек ресурстарын жаңғыртуды орындайды.

Қазіргі кезеңдегі қазақстандық социумның ең өзекті демографиялық және әлеуметтік-экономикалық мәселелерінің бірі – қоғамға ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар (ЕБҚ) балаларды қосу. ЕБҚ бар балаларды қоғамға қосуға байланысты әлеуметтік мәселелерді халықты әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау, білім беру, экономика, мәдениет, көлік, құрылыс және сәулетті басқару органдарының қатысуымен кешенді түрде шешу керек, сонымен бірге әлеуметтік оңалтудың тұтас, бірыңғай жүйесін әзірлеу қажет.

2019 жылғы 2 қыркүйекте Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында инклюзивті қоғамды дамыту мәселесін жеке атап өтті. Қамқорлығында мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыларға ерекше көңіл бөлінуі керек екендігін баса айтты: «Біз ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірдей мүмкіндік жасауға міндеттіміз» [1].

Мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың кешенді өзара іс-әрекеті кезінде ЕБҚ бар балалардың бейімделуінің жеткілікті деңгейіне қол жеткізілуі мүмкін, ол оларға өз-өзіне қызмет көрсету, өз-өзін ұйымдастыру мүмкіндігін және өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезіну үшін мемлекеттің мәдениеті мен экономикасының дамуына зор үлес қосып, еңбек ету мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

ЕБҚ бар балалардың білім алуы олардың табысты әлеуметтенуінің, олардың қоғам өміріне толыққанды қатысуын қамтамасыз етудің, кәсіби және әлеуметтік қызметтің әртүрлі түрлерінде тиімді өзін-өзі жүзеге асырудың негізгі және ажырамас шарттарының бірі болып табылады.

ЕБҚ бар балалар жалпы білім беру ұйымдарындағы ортаға арнайы топтарға қарағанда неғұрлым тиімді бейімделеді: қоғамдық тәжірибе алуда айырмашылық сезіледі; сонымен қатар қоршаған балаларда да оқу қабілеті жақсарады, дербестік, белсенділік және толеранттылық дамиды.

Алайда осы күнге дейін жаппай мектептердегі ЕБҚ бар балаларды оқыту және дамыту процесін қалыптастыру туралы мәселе ашық болып табылады. Ең бастысы, бұл мамандардың жетіспеуіне, кадрлардың дайын болмауына, мектеп әкімшілігінде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін ұйымдастырудағы менеджменттің жеткіліксіз тәжірибесіне және басқа да себептерге байланысты.

Инклюзивті білім беру идеясын қабылдаған жалпы білім беру ұйымдарының әкімшілігі мен педагогтарының негізгі тұлға ретінде бала көрініс табатын білім беру процесіне қатысушылар арасындағы өзара іс-әрекеттік механизмін нақтылау және педагогикалық процесті қалыптастыру бойынша қолдау көрсетуге қажеттілігі жоғары болып отыр.

Инклюзия кеңістігі балалармен қатар ересектер үшін де қолжетімділік пен ашықтықты білдіреді. Жалпы білім беретін ұйымдардың серіктестері көп болған сайын, оқушы соғұрлым табысты болады. Серіктестер шеңбері өте кең: арнайы ұйымдар, қоғамдық және ата-аналар қауымдастығы, оңалту орталықтары және т.б.

Бірлескен оқытуды ұйымдастыру ЕБҚ бар балаларды білім беру процесіне тартуды ғана емес, сонымен қатар олардың мектеп өміріне белсенді қатысуын көздейді. Алайда жалпы білім беретін мектеп жүйесіне ЕБҚ бар балаларды қосу – бұл өзіндік мақсат емес, баланың дамуы үшін барынша қолайлы жағдай жасау тәсілі. Қосу процесі отбасы және мектептің күш-жігерінде тек оқыту мен тәрбиеге ғана емес, сонымен қатар қоғам мүшелерінің ЕБҚ бар балалардың мүмкіндіктері туралы нақты білімдермен, оның өмірінің барлық салаларында нақты практикалық көмекпен ұштасатын адамгершілік қарым-қатынасты қалыптастыруға бағытталғанда ғана тиімді болуы мүмкін.

Осылайша, инклюзивтік білім беру барлық балалардың жеке және оқуға деген түрлі қажеттіліктерге ие екендігін білдіреді. Инклюзивті білім беру әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін оқытуға неғұрлым икемді тәсілдемені әзірлеуге бағытталған. Оқушылар арасындағы айырмашылықтар – бұл жеңуге қажетті кедергілер емес, педагогикалық процеске ықпал ететін ресурстар. Мұндай қолайлы жағдайлар тек ата-аналармен тығыз ынтымақтастықта, білім беру процесінің барлық қатысушыларының бірлескен командалық өзара әрекеттестігінде ғана жасалуы мүмкін. Бұл жағдайда барлық балалар табысты болуға, қауіпсіздікке және өзін орынды сезінуге мүмкіндік беретін қолдаумен қамтамасыз етіледі [2. 5 б.].

Әдістемелік құралда ЕБҚ бар білім алушыларды қолдаудың барлық аспектілері талданады, олардың әдістері мен формалары, технологиялары мен жолдары көрсетіледі.

Әдістемелік ұсынымдарда мектептің барлық педагогикалық ұжымының іс-әрекетін ұйымдастыруға ерекше көңіл бөлінеді, ол кез келген баланың білім беру қажеттіліктеріне бейімделген моральдық, материалдық, педагогикалық ортаны қалыптастыруға бағытталған.

Аталған әдістемелік ұсынымдар білім басқармалары мен бөлімдерінің басшылары мен әдіскерлері, мектептердің әкімшілігі мен педагогикалық қызметкерлері үшін ЕБҚ бар білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін ұйымдастыруда, барлық білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруда оқу-әдістемелік тұрғысынан қолдау көрсетеді.

1 ЭЫДҰ ұсынымдарына сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ЕБҚ бар тұлғалар үшін білімге қолжетімділік қағидаты жарияланды [3]. Оның негізінде жалпыадамзаттық құндылықтың басымдығы бар, демек, инклюзивті білім беру балалардың кез келген кемсітушілігін болдырмайтын, барлығына тең қарым-қатынасты қамтамасыз ететін және ЕБҚ бар балаларға ерекше жағдай жасайтын идеология болып табылады.

Инклюзия әлеуметтік идея ретінде белгілі бір ерекшеліктері бар басқа адамды қабылдауға қатысты саяси пікірталастар мен күресте, жеке ерекшеліктер негізінде кемсітушілікке қарсы күресте Батыс елдерінің мемлекеттік саясатының принципі болып табылады және М. Фуко жұмыстарында ұсынылған дискурсты және П. Бурдьенің символдық капиталын түзету идеясына ішінара сүйенеді. Инклюзия идеологиясы адам арасындағы алуан түрлілік пен айырмашылықтың құндылығын түсіну нәтижесінде қалыптасты.

Инклюзия саясаты қоғам мен оның институттарын кез келген басқа адамның (басқа нәсілдің, діни нанымның, мәдениеттің, мүмкіндігі шектеулі адамның) қосылуына қолайлы болатындай етіп өзгерту қажеттілігін мәлімдейді. Бұл ретте институттарды өзгертуде қоғамның барлық мүшелерінің мүдделеріне, олардың өз бетінше өмір сүруге қабілеттерінің өсуіне, олардың құқықтарының теңдігін қамтамасыз етуге ықпал етуін қосуды көздейді.

Қазіргі уақытта көптеген авторлар инклюзияның екі түсінігін келесідей көрсетеді: бір жағынан, бұл адамды мәдениет пен социумға қосу тәжірибесі, ол адамның өзін, сондай-ақ, осы социумның барлық мәдениетін мәдени байытуға ықпал етеді. Әлеуметтік философияда ұсынылған бұл ұғым қоғамның ұғымына сүйенеді. Екінші жағынан, инклюзия ЕБҚ бар баланы білім алу құқығына сәйкес құрдастарының оқу ұжымына қосу деп атайды. Мұндай инклюзия білім алу құқығын нақты жүзеге асыру үшін қажетті тәсілдің көмегімен нақты қамтамасыз етілуі немесе қамтамасыз етілмеуі мүмкін [4].

Инклюзивті білім беру моделі инклюзивті қоғамның кең контекстінде өз кезегінде белгілі бір теориялық-әдіснамалық базасы бар. Бірінші кезекте, сөз аксиологиялық өзгерістер, яғни құндылықтарды түсінудегі өзгерістер туралы болып отыр. Инклюзия идеологиясы (қоғамды қамтитын) адам сан алуандығы мен адамдар арасындағы айырмашылықтардың құндылығын түсіну нәтижесінде қалыптасты. Инклюзия саясаты мүгедектігі бар балалардың тұрғылықты жері бойынша мектептердің «қалыпты» сыныптарына кірігуін қамтамасыз етуге бағытталған 1970 жылдардағы еуропалық мектеп реформасын жалғастыруда. Осы реформаны жүргізу кезінде интеграция көбінесе жеке тұлғаның немесе ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар адамдар тобының бұқаралық мектеп жағдайларына бейімделу міндеті ретінде қарастырылуынан туындаған мәселе болып табылады. Инклюзия – мектептерде оқыту жағдайларын өзгертуге бағытталса, бұл жағдайлардың өздері білім

алушылардың барлық санаттарының қажеттіліктеріне бейімделеді. Демек, кез келген баланы оның ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру процесіне енгізу үшін жағдай жасауды білдіретін және арнайы педагогика мен бұқаралық мектеп тәсілдемелерінің арасында «көпірлерді» қоюға арналған оқытуды қамтитын ұғым туындайды [5, 26 б.].

Осылайша, инклюзия саясаты әлеуметтік өмірге, соның ішінде білім беруге, кез келген адамды (әртүрлі нәсілдік, діни наным, мәдениет адамдарын, ЕБҚ бар адамдарды) енгізуге кедергі келтіретін кедергілерді еңсеруге бағытталған. Бұл инклюзияны түсіну білім беру саласындағы көптеген халықаралық бағдарламалардың ішіндегі британдық бағдарламаларға жақын болып келеді. Мәселен, Тони Бут және Мэл Эйнскоу инклюзия деп білім беру процесіне қатысушылардың өздері (балалар, ата-аналар, мектеп әкімшілігі мен қызметкерлері) әзірлейтін және жүзеге асыратын, сондай-ақ кез келген баланың мектепте білім алу жолында тұрған кедергілерді жеңуге мүмкіндік беретін стратегия ретінде түсінеді [6, 6 б.].

Ғалымдар «жекелеген оқушыларға қолдау көрсету – барлық балалар мен жастардың оқу және мектеп өміріне қатысуын арттыру үшін мектеп тарапынан жасалатын әрекеттердің бір бөлігі ғана» деп санайды. Олардың пікірінше, «қолдау – барлық оқушылардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу жоспарларын әзірлеу, олардың бастапқы білімі, тәжірибесі мен өмір салты, сондай-ақ оқушылардың өзара көмегі болуы мүмкін екенін түсіну. Егер барлық педагогикалық іс-әрекет барлық балалардың мектеп өміріне қатысуын күшейтуге бағытталса, онда жеке қолдау қажеттілігі азаяды. Сондай-ақ жеке оқушыға қолдау белсенді, өз бетінше оқытуды арттыруға және оқушылардың неғұрлым кең тобы үшін оқытуды жақсартуға әкелуі мүмкін.

Қолдау – педагогикалық процестің маңызды бөлігі және оған мектептің барлық педагогтары мен қызметкерлері тартылуы тиіс. Қолдау көрсету үшін негізгі жауапкершілік мамандардың шағын тобына жатуы мүмкін, дегенмен қолдау көрсету әдістерін әзірлеу кезінде оқушылардың индивидуумдары мен топтарына қолдау көрсетуді осы мамандар ғана емес, мектептің басқа да педагогтары жүзеге асыратын оқу және кәсіби қызметімен байланыстыру маңызды».

Инклюзивті тәсілдеме негізінде адамдардың айырмашылықтарына, соның ішінде белгілі бір модельде мүгедектік ретінде түсінілетін айырмашылықтарға қарым-қатынастың өзгеруі жатыр. Бұл жалпы инклюзивті процесті қолдауға әсер ететін медициналық және әлеуметтік модельдерді салыстыру мысалында бейнеленуі мүмкін.

Медициналық модель баланың денсаулығы бұзылуының болуы арқылы мүгедектікті анықтайды. Медициналық модель шеңберіндегі қызметтің негізгі бағыты – медициналық араласу, терапия және арнайы абилитациялық-оңалту іс-шаралары арқылы бұзылуларды азайту.

Әлеуметтік модель шеңберінде мүгедектігі бар адамдар – бұзылған адамдар, алайда олар қоғамда орын алып жатқан физикалық, ұйымдастырушылық немесе қарым-қатынас кедергілеріне, ақыл-ой мен стереотиптерге байланысты мүгедек болып табылады. Әлеуметтік модель

барлық балалардың тең құқылығын және барлығына білім алу кезінде тең мүмкіндіктер беруді насихаттайды, демек, кедергілерді жою үшін барлық балалар үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ете отырып, мектептер мен білім беру мекемелері өзгеруі тиіс.

Инклюзия саясатын негіздемесінің негізінде әлеуметтік (әлеуметтік-мәдени) модель әлеуметтік конструкционизм әдіснамасына негізделеді; ол белгілі бір жағдайларда әлеуметтік бөлініс пен кемсітушілікті туындататын жұптық ұғымдарды (мұндай жұптық ұғымдарға мынадай жалпы қарама-қайшылықтар жатады: «қабілетті/қабілетсіздік», «норма/ауытқу» және т.б.) және ол кең тараған мамандарды сынауға бағытталған. Әлеуметтік конструкционизм тұрғысынан кез-келген әлеуметтік құрылым – бұл кез-келген ұғымдық категорияларға жатады, ең алдымен басқалармен үстемдікке ұмтылатын әлеуметтік топтардың мүдделерін көрсетеді [7, 123 б.].

«Мүгедектік» туралы қазіргі заманғы түсініктердің әлеуметтік-конструкционистік сындарының маңызды деректерінің ішінде француз философы және тарихшысы Мишель Фуконың билік тұжырымдамасын атауға болады. Осы тұжырымдамаға сәйкес, билік өзін тікелей зорлық-зомбылық жолымен емес, жанама түрде «дискурс» арқылы, яғни қоғамда қолданылатын ұғымдар мен оларды қолдану тәсілдері, стилі, риторикасы, идеологиясы және т.б. арқылы жүзеге асырады. Бұл ұғымдар мен оларды пайдалану тәсілдері оларды пайдаланатын адамдар үшін байқалмайды, олардың бейнесі нормативтерден ерекшеленетін басқа адамдар ретінде айқындалатын әртүрлі топтарға немесе индивидтерге қатынасын білдіреді. Медицина және білім берудің нарық заңдарына бағынуы (оларды маркетингілеу) мұндай дискурс пен оның шеңберінде қолданылатын қабілет/қабілетсіздік, нормалар/ауытқулар, табыстар/сәтсіздіктер және т.б. ұғымдар нарықтық бәсекелестік заңдарын көрсете отырып, даму мүмкіндіктері шектеулі адамдарға қатысты кемсітетін болады [8, 111 б.].

«Қабілетсіздікті» дискурс сынының шеңберінде баланың қабілетсіздігін, шектеулерін, ерекше білім алу қажеттіліктерін (аутизм, балалардың церебральды сал ауруы, Даун синдромы және т.б.) сипаттау үшін қолданылатын барлық ұғымдар кемсітушілік ретінде қарастырылады. Бұл жерде дискриминация келесідей:

- мұндай балалардың ата-аналары осы ұғымдарды өз балаларын сипаттау және олармен қарым-қатынас кезінде осы балаларға қажетті күтім, қозғалыс, терапия, білім беру қолдау құралдарын алу барысында қолдануға мәжбүр. Бұл дискурсы сыншылардың ойынша, экономикалық, әлеуметтік, білімдік қолдау, өз өмірін бюрократиялық бақылаудан кемсітуді сезіну, әлеуметтік қызметкерлердің озбырлығы мен субъективизмінің құрбаны болу қажеттігіне тәуелділікке қояды, ол «қабілетсіздік» дискурсының әлеуметтік және экономикалық салдары ретінде қарастырылады;

- білім берудің барлық реформаларында сақталып келе жатқан мектептің жалпы бағдарлама шеңберінде барлық оқушылардың жақсы үлгеріміне, жоғары академиялық нәтижелерге қол жеткізуге бағдарлануы балалардың белгілі бір топтарын білім беру процесінен автоматты түрде алып тастауға әкеледі, бұл

икемді әртараптандыру мен оқыту бағдарламаларын дараландыру болмаған жағдайда білім беру нормасы туралы орташаланған түсініктің үстемдігіне әкеледі;

- кемсітуші дискурсты қолдану жағдайында жұмысқа орналастыру және еңбекпен қамту ерекшеліктері халықты «еңбекке қабілетті» және «еңбекке қабілетсіз» санатына бөлуге алып келеді, бұл тек белгілі бір тұлғалардың еңбек дағдыларын алу және қолдану қабілетіне шектеулерін ғана көрсетеді, бірақ көбінесе әлеуметтік нормалардың өздерінің ригидтілігінің білім беру және жұмыспен қамту нарығының құрылымының нәтижесі, мәдени стереотиптер мен әдептердің көрінісі болып табылады;

- кемсітетін дискурс кезінде отбасылық жағдай «белгілі бір ерекшелігі бар» бала отбасынан алынып, балаларға арналған арнайы интернатқа орналастырылады. Адамдардың бір бөлігінде «ерекшеліктерімен» өз отбасыларын құруға мүмкіндік жоқ және олар ересектерге арналған интернатта тұруға мәжбүр, мұндай мекемелерді ұйымдастырудың бюрократиялық жүйесіне тәуелді болады, бұл жеткіліксіз қоғамдық бақылау жағдайында осы адамдардың лайықты күтім мен қамқорлық жасау құқықтарының теріс пайдаланылуына және бұзылуына әкеп соғуы мүмкін.

Демек, дискурсты қолданатын әлеуметтік саясат негізінде халықтың белгілі бір топтарын олардың өмір сүру сапасына қатысты оның барлық аспектілерінде кемсіту жататынын айтуға болады [9, 47 б.].

Инклюзивті білім беру баланың жеке білім алу қажеттіліктерін ескере отырып, жалпы педагогика мен психологияның ұстанымына сүйене отырып, бірыңғай білім беру кеңістігінің идеяларына негізделеді.

2016 жылғы 1 қаңтарда БҰҰ-ға мүше 193 мемлекет қабылдаған тұрақты даму саласындағы (ТДС) 17 жаһандық мақсат күшіне енді. 4 ТДС «инклюзивті және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету мен өмір бойы барлық адамдар үшін оқыту мүмкіндігін көтермелеу» міндеттілігін жариялайды.

4 ТДС және 2030 жылға дейінгі білім беру саласындағы іс-әрекеттердің негіздемелік бағдарламасын іске асыру барлық мүдделі тараптардың – үкіметтерден, халықаралық және үкіметтік емес ұйымдардан, азаматтық қоғамдастықтардан, мектеп әкімшілігінен, педагогтерден, білім алушылар мен олардың отбасыларына байланысты. Жаһандық ауқымда урбанизация мен көші-қонды күшейту жағдайында білім беру жүйесі барлық деңгейлерде қолжетімділік пен инклюзивтілікті қамтамасыз етуге, сондай-ақ еңбек нарығының, болашақ экономиканың ағымдағы сұраныстарына жауап беретін кадрларды даярлауға бағытталуы тиіс.

ЮНЕСКО инклюзивті білім беру ұғымын «барлық оқушылардың оқуға, мәдени қызметке және қоғам өміріне қатысуын кеңейту, сондай-ақ білім беру жүйесі шеңберінде әлеуметтік оқшаулаудың ауқымын азайту мен одан алып тастауға жол бермеу арқылы олардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған процесс» ретінде түсіндіреді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымына сәйкес «инклюзивті білім беру негізгі білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыратын сапалы білім алуға барлық білім алушылардың құқығына негізделген».

Білім беру бойынша Дүниежүзілік декларацияда барлығы үшін (Джомт'єн, Таиланд, 1990 ж.) инклюзивтіліктің жалпы көрінісі: барлық балалар, жастар және ересектер үшін білім алуға жалпыға бірдей қол жеткізуді қамтамасыз ету, сондай-ақ осы саладағы теңдікке жәрдемдесу баяндалады. Бұл көптеген адамдардың білім алу мүмкіндіктеріне қол жеткізуге тап болатын кедергілер мен қиындықтарды анықтау, сондай-ақ осындай кедергілерді еңсеру үшін қажетті ресурстарды анықтау жөніндегі қасақана іс-қимылдарды жүзеге асыруды білдіреді.

Германия, Италия, Ұлыбритания, АҚШ, Швеция заңнамаларында «инклюзивті білім беру» терминінің ресми анықтамасы жоқ. Швецияда, атап айтқанда, білім беру жүйесі «Барлығына арналған мектеп» қағидаты бойынша жұмыс істейді және оқушыларға олардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, білім алуға тең қолжетімділікті ұсынуға бағытталған. Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балалар басқа балалардан ерекшеленетін жеке топ ретінде қарастырылмайды. Көріп отырғанымыздай, инклюзивті білім беру – барлық балалардың сапалы білім алуға, тең қолжетімділігінің болмауы мәселесінің жаһандық жағдайларына байланысты әлемдегі басты трендтердің бірі. Мысалы, ЮНЕСКО мәліметтері бойынша, мүмкіндігі шектеулі балалардың тек 10%-ы ғана мектепке барады және тек 5%-ы ғана бастауыш білім алады [10, 14 б.].

Білім беру классификациясының халықаралық стандарты – МСКО-97 (ISCED-97 International Standard Classification of Education) ЭЫДҰ-ға мүше елдер (OECD): «Ерекше білім беру қажеттілігі бар адамдардың білім алуы үшін қосымша қоғамдық және/немесе жеке ресурстарды беру қажеттілігімен анықталады». ЕБҚ анықтауына берілген ресурстық көзқарас білім алушыларды оқыту кезінде туындайтын қиындықтардың әртүрлі спектрімен біріктіреді. Бұдан басқа, ЭЫДҰ білім берудегі сәтсіздіктің объективті себептеріне сүйене отырып, көптеген елдерде пайдаланылатын категориялық жүйені әзірледі:

- қиындық тек биологиялық себептерге байланысты болған білім алушылар;
- беймәлім себептер бойынша оқу кезінде қиындықтар көретін білім алушылар;
- қолайлы орта жағдайының болмауы салдарынан оқуда қиындықтарға тап болған білім алушылар.

Жаңа қайта қаралған білім берудің халықаралық стандартты жіктемесінде (Бас конференция, 36-сессия, Париж, 2011 ж.) ерекше қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған білім беру әртүрлі себептермен қосымша қолдауды және білім беру бағдарламаларына қатысу мен оқыту мақсаттарына қол жеткізу үшін олармен жұмыс жасаудың бейімделген педагогикалық әдістерін қолдануды талап ететіндерге бағытталғаны атап өтіледі. Бұл ретте мынадай ықтимал себептер (бірақ осы тізіммен шектелмейтін) келтіріледі: физикалық және ақыл-ой кемшіліктері, мінез-құлық сипатындағы проблемалар, эмоциялық саланың даму проблемалары және әлеуметтік сипаттағы проблемалар.

ЕБҚ бар балаларға арналған білім беру бағдарламалары кәдімгі білім беру шеңберінде ұқсас оқу жоспары бойынша салынған, алайда ресурстармен қамтамасыз ету кезінде (мысалы, арнайы дайындалған персонал, жабдық

немесе кеңістік) және қажет болса білім беру мазмұны мен оқыту мақсаттарында түзетілген білім алушылардың жеке қажеттіліктері ескеріледі.

Бұл бағдарламалар бұрыннан бар білім беру бағдарламалары шеңберінде жекелеген білім алушыларға ұсынылуы мүмкін немесе оқыту сол немесе басқа білім беру мекемелерінде жеке сабақ түрінде жүргізілуі мүмкін [11, 85 б.].

Жоғарыда қарастырылғандай «ерекше білім беру қажеттіліктерін» жалпы білім беру ұйымы шеңберінде барлығына әдетте ұсынылатыннан ерекшеленетін немесе толықтыратын қажеттіліктер ретінде қарастыру қажет. Демек, баланың егерде қосымша немесе ерекше материалдар мен қызметтерді ұсыну қажет оқу процесінде қиындықтар туындаса, ерекше білім қажеттілігі бар.

Осылайша, білім беру қатынастарының басқа да қатысушыларымен (ата-аналармен/заңды өкілдермен және педагогтармен) бірлесіп өздерінің ерекше білім беру қажеттіліктерін: анықталған шектеулі факторлар мен тіршілік әрекетінің шектелуін, нақты тұжырымдалған типтік білім беру қажеттіліктерін ескере отырып анықтайды. Педагогтердің міндеті, бірінші кезекте, ақпаратты беру тәсілдерін өзгерту немесе білім берудің тиісті түрінің білім беру бағдарламасын білім алушының табысты игеруі мақсатында оқу жоспарын (жалпы, арнайы немесе жеке) өзгерту болып табылады [12, 49 б.].

Инклюзивті білім беруді іске асыру экономикалық дамуға айтарлықтай әсер ететіндігі туралы маңызды фактіні атап өту қажет. 2009 жылғы ЮНЕСКО зерттеуіндегі бағалаулар бойынша Еуропа мен Орталық Азиядағы халықтың бір бөлігінің еңбекке қабілетсіздігінен айырылу жалпы әлемдік ЖІӨ-нің кемінде 35,6%-ын құрайтынын көрсетті. Канадада жүргізілген зерттеу нәтижелері, егер мүмкіндігі шектеулі адамдар еңбек нарығының қатысушылары болып табылмаса, өндірістік шығындар ЖІӨ-нің 7,7%-ына (\$55,8 млрд) жететінін көрсетеді. Дүниежүзілік банк мүгедектік салдарынан жоғалған ЖІӨ-нің жалпы құны \$1,4 млрд-тан \$1,9 млрд-қа дейін құрайтынын мойындайды.

Тиісті жалақымен лайықты жұмыс табу мүмкіндігін арттыра отырып, білім беру кедейшілік ауқымының қысқаруына және мүгедектік белгісі, әлеуметтік-экономикалық мәртебесі және басқа да негіздер бойынша кемсітушілікке байланысты еңбекке ақы төлеудегі теңсіздіктің азаюына ықпал етеді. Осылайша, мемлекеттердің инклюзивті білім беруге салымы болашақта экономика мен адами әлеуетке оң әсер етуі тиіс.

ЕБҚ бар азаматтарды сапалы оқытуға тең қол жеткізу жағдайларын жасау одан әрі болашақта үлкен артықшылыққа ие. Бұл, ең алдымен, табысты әлеуметтік бейімделу және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі болып табылады. Инклюзивті оқытуда ЕБҚ бар балаларға үйренеді, өмірге қажетті дағдылардағы коммуникация, өзара іс-қимыл, қоршаған адамдармен ашық болады. Ерте әлеуметтік инклюзия болашақта заманауи өмірге бейімделе алатынына сенімділіктің кепілі болып табылады. ЕБҚ бар тұлғаларды қолдау саласында зерттеулер жүргізу әлемде инклюзивті білім беруді дамытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Көптеген зерттеулер әртүрлі білім алу қажеттіліктері бар оқушылар бірге білім алуда, олар жоғары академиялық және мінез-құлықтық

нәтижелер, әлеуметтік өзара іс-қимыл дағдыларын, өзін-өзі табысты жүзеге асыру мүмкіндігін алады деп растайды [10, 15 б.].

Қазақстандағы инклюзивті білім беру мәселелеріне арналған ең ірі зерттеулердің бірі «Қазақстан, Қырғыз Республикасы және Тәжікстан 2009: ерекше қажеттіліктері мен мүмкіндіктері шектеулі оқушылар» ЭЫДҰ Білім беру саласындағы ұлттық саясатқа шолу болып табылады. Онда ЕБҚ бар балаларға арналған саясатты, сондай-ақ инклюзивті білім беру жүйесін құруды қамтамасыз ететін факторларды талдау ұсынылған. ЭЫДҰ менеджмент пен заңнамалық базаның реттелмеуі, қаржыландыру мен ресурстардың жеткіліксіздігі, педагогикалық кадрларды даярлау жүйесінің төмен тиімділігі, сыртқы қызметтердің әлсіз үйлестірілуі, қоғамдық және жеке секторлардың жеткіліксіз қатысуы сияқты мәселелерді атап өтеді.

Есеп қорытындысы бойынша Қазақстан үшін 37 ұсыныс ұсынылды. Қазіргі уақытта ұсыныстар жоспарлы түрде орындалуда. Мысалы, ЭЫДҰ денсаулығы бұзылған балалармен жұмыс істейтін мұғалімдердің жалақысын арттыру қажеттігін атап өтті. Бұл ұсыныс орындалды: 2016 жылдан бастап педагогтар үшін ЕБҚ бар балалармен жұмыс істегені үшін базалық лауазымдық жалақыдан 40% мөлшерінде қосымша ақы қарастырылған.

ЭЫДҰ-ның «Ұлттық білім беру саясатына шолу: Қазақстандағы орта білім беру» (2014 ж.) басқа зерттеуінде 43 ұсынымның бірі «Инклюзивті білім беруді енгізу бойынша үкіметтің жоспарларын қайта қарау, оларды неғұрлым тиімді ету, өйткені ЕБҚ бар балалар әлі де тең емес мүмкіндіктерден зардап шегеді» болып табылады.

Инклюзивті білім беру саласындағы соңғы онжылдықтағы ең ірі ұлттық зерттеулер арасындағылар: «Балалар мен олардың отбасыларының осал топтарының мұқтаждықтары мен қажеттіліктерін бағалау» (ЮНИСЕФ, ИЦ «САНДЖ», 2008); «Отбасылық қолайсыздық: себептері және алдын алу» (ҚР БҒМ БҚҚК, САНДЖ, 2009); «Әлеуметтік жағынан осал топтағы балаларға сапалы білім алуға қол жеткізу: ситуациялық талдау» (Сорос-Қазақстан, «САНДЖ» ЦИ, 2011); «Батыс Қазақстан облысының Ақсай қ. және Орал қ. балалар және жасөспірімдер аутизмінің мәселелері» (Сорос-Қазақстан Қорының «Жас зерттеушілер» жобасы, 2011); «Алматы қ. және Алматы облысының мүмкіндіктері шектеулі әйелдер: өмір сүру деңгейі, жұмыспен қамту, көңіл-күй және жеке өмір» («Шырақ» мүгедектігі бар әйелдер ассоциациясы, Алматы қ. гендерлік зерттеулер орталығы, 2007); «ҚР мүмкіндіктері шектеулі адамдарды жұмысқа тарту ерекшеліктері» (Сорос-Қазақстан қорының жобасы құқық қорғаушылардың жаңа буыны, 2016); «ҚР мүмкіндіктері шектеулі адамдар үшін жоғары білім алу құқығын іске асыру» (Сорос-Қазақстан қорының жобасы құқық қорғаушылардың жаңа буыны, 2016); «Менталдық бұзушылықтары бар адамдарға арналған арнайы әлеуметтік қызметтер – деинституционализация үшін қолданыстағы тәжірибе мен жағдайлар» (ҚР ДСӘДМ, Сорос-Қазақстан, «Аман-саулық» ҚҚ, 2016) және басқалар [10, 18 б.].

Бүгінгі күні ЭЫДҰ сарапшылары ҚР БҒМ Ақпараттық-талдау орталығымен бірлесе отырып, мынадай тақырыптық бағыттар бойынша

шолулар өткізіп, ұсыныстар берді: «Қазақстандағы орта білім беру» (2014), «Қазақстандағы мектеп ресурстарын пайдалану тиімділігі» (2015), «Қазақстандағы мектепке дейінгі тәрбие және оқыту» (2017), «Қазақстандағы жоғары білім беру» (2007), «Қазақстан, Қырғыз Республикасы және Тәжікстан 2009: мүмкіндіктері шектеулі және ерекше қажеттіліктері бар оқушылар».

2018 жылы ҚР БҒМ Ақпараттық-талдау орталығы Сорос-Қазақстан Қорының қолдауымен «Қазақстанның инклюзивті білім беру саласындағы ЭЫДҰ ұсыныстарын іске асыруы» мониторингтік зерттеу қорытындысы бойынша талдамалық есеп дайындады. Бұл зерттеу Қазақстанның инклюзивті білім беру саласындағы ЭЫДҰ-ның ұсынымдарын іске асырудағы жағдайды көрсету мақсатында өткізілді, бұл келесі факторларға байланысты:

- инклюзивті білім беру ҚР ағымдағы білім беру саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады;

- Қазақстанның тиісті халықаралық құжаттарды, сондай-ақ ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, ЭЫДҰ және т.б. осы сияқты халықаралық ұйымдардың ұсынымдарын қабылдауы және ратификациялауы;

- инклюзияның қазіргі заманғы тәсілдері контекстінде сапалы білім берудің базалық сипаттамасы болып табылады, бұл БҰҰ ТДС-ның «сапалы білім беру» 4-мақсатының тұжырымдамасында көрсетілген: «инклюзивті және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету және өмір бойы барлық адамдар үшін оқыту мүмкіндігін көтермелеу» [13, б.5].

ЭЫДҰ-ның Қазақстанға әртүрлі жылдары инклюзивті білім беру саласында ұсынылған ұсынымдарында жалпы әлемдік үрдістер көрсетілген және олардың жалпы жіберілуі жоғарыда аталған тұжырымдамалармен тікелей байланысты. Қазақстан осы жаһандық үдерістің бір бөлігі бола отырып, өзінің тарихи тәжірибесі мен ел дамуының стратегиялық жоспарларын негізге ала отырып, қадамды жалпы әлемдік үрдістер арнасында жылжып келеді. 2011-2020 жылдарға арналған ББДМБ шеңберінде 2011 жылы басталған инклюзивті білім беру саясатын іске асыру кезінде қазіргі уақыттағыдай айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізілді. ЭЫДҰ-ның ұсыныстарынан көрініп тұрғандай, саясатты әзірлеуде инклюзивті білім беру практикасын жетілдіру үшін де жақсы бағдар болуы қажеттілігін көрсетеді [13, 50 б.].

Авторлар Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамытудың басты қорытындыларының бірі ретінде білім берудегі инклюзивтілікті түсінудің трансформациясы болды деп санайды. Бүгінгі таңда Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалардың шеңберін тек денсаулық жағдайымен ғана шектемейтін кең түсінік біртіндеп қалыптасады. Құқықтық, тілдік, әлеуметтік-экономикалық және басқа да кедергілерге байланысты сапалы білім алуға қолжетімділігі жоқ немесе қолжетімділігі шектеулі балалар ЕБҚ бар балалармен бірге енгізілген. Инклюзивті білім берудің кеңейтілген түсінігін нығайту өте маңызды кезең болып табылады, өйткені инклюзивті білім беру қағидаты баршаға сапалы білім берудің әмбебап және сөзсіз іргетасы болып табылатындығын, шын мәнісінде ҚР Конституциясының 30-бабын толыққанды іске асыруға ықпал ететінін ұғынуға алып келеді [13, 51 б.].

Қазақстанда әлемнің басқа да көптеген елдеріндегі сияқты инклюзивті білім берудің жолы – жалпы білім беру жүйесінде құрдастарымен тең, денсаулық жағдайы бойынша (физикалық және менталдық) шектеулермен балалардың құқықтарын талқылаудан және ілгерілетуден басталды. Бұл бағытта бүгінгі күні айтарлықтай жетістіктер бар, олардың ішінде ЕБҚ бар білім алушыларға жоғары коэффициент көзделген жан басына қаржыландыру ережелерін әзірлеу, еліміздің жоғары оқу орындарында педагогикалық мамандықтар үшін «Инклюзивті білім беру» міндетті курсы енгізу және тағы басқалар жүзеге асырылуда.

Сонымен қатар ЭЫДҰ ұсынымдарын іске асыру процесін талдау, сұралған сарапшылардың пікірлеріне сәйкес инклюзивті білім беруді іске асыру процесіне тұрақты және жүйелі сипат беру үшін әлі де көп нәрсе істеу керектігін көрсетті. Талдау есебінде ұсынылған ұсыныстар арасында ең өзектілері:

- Тіршілік-тынысы мен денсаулықтың қызмет етуінің, шектелуінің халықаралық жіктемесінің (ICF) жаңа жүйесіне көшуде неғұрлым батыл қадам жасау қажет. Бұл инклюзивті білім беруді дамыту үшін берік негіз қалыптастыруға мүмкіндік береді, өйткені ICF мүгедектіктің әлеуметтік аспектілеріне негізделеді және диагнозға емес, әлеуетті мүмкіндіктерге басымдық береді;

- инклюзивті білім беру саласындағы ұлттық заңнаманы тиісті халықаралық құжаттар мен стандарттармен үйлестіру бойынша жүйелі түрде басталған жұмысты жүргізу;

- арнайы және жалпы білім беру жүйесінің өзара тиімді және тиімді ынтымақтастығын қолдау мен күшейту;

- жалпы білім беретін мектептер базасында көп пәнаралық жұмыс тобының әртүрлі формаларды дамыту үшін мұғалімдердің ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу әлеуетін дамыту мақсатында жағдай жасау;

- қазіргі уақытта педагогикалық ЖОО-ның дефектология факультеттерінде дайындалып жатқан мамандықтар бойынша ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу үшін мамандарды дайындау мәселесіне жаңа көзқарастарды зерттеу мен қарастыру (Медициналық тәсілден бас тартқан және ICF шеңберінде жұмыс істейтін елдер осындай балалармен жұмыс істеу үшін мамандар даярлауға өзіндік тәжірибесімен келеді. Мысалы, Финляндияда арнайы педагог дипломы бар мұғалімдер оны 2 жылдық магистрлік курс аясында өзінің негізгі педагогикалық біліміне қосымша алады. Егер барлық фин мұғалімдері мектепте тек магистерлік дәрежемен жұмыс істеуге жіберілгенін ескерсек, онда арнайы педагогтар екі магистрлік дәрежеге ие: жалпы педагог және арнайы педагог) [13, 52 б.].

Жоғарыда айтылғандарды назарға ала отырып, тіршілік-тынысы мен денсаулықтың қызмет етуінің, шектелуінің халықаралық жіктемесінде келтірілген негізгі постулаттарды ашып көрсету орынды деп санаймыз [14, 6 б.].

ICF денсаулық сақтаудың түрлі аспектілеріне қолданылатын Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ) әзірлеген халықаралық жіктемелерінің

«отбасына» жатады. ДДСҰ халықаралық жіктемелерінің «отбасы» денсаулыққа байланысты ақпараттың кең ауқымын кодтаудың жалпы ережелерін қамтамасыз етеді (мысалы, диагноз, жұмыс істеуі және тіршілік әрекетінің шектелуі, медициналық көмекке жүгіну үшін негіз) және денсаулық пен денсаулық сақтаумен байланысты мәселелер бойынша, бүкіл әлемде ғылымның түрлі пәндері мен салаларында қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін стандартталған жалпы тілді пайдаланады.

ДДСҰ-ның халықаралық жіктемелерінде денсаулықтың өзгеруі (ауру, бұзылу, жарақат және т.б.) бастапқыда АХЖ-10-да жіктелген («аурулардың 10-қайта қаралған халықаралық жіктемесі» аббревиатурасы), ол олардың этиологиялық құрылымын айқындайды. Денсаулық өзгерістерімен байланысты тіршілік әрекетінің жұмыс істеуі мен шектеулері ICF-та жіктеледі. Осылайша, АХЖ-10 және ICF бір-бірін толықтырады және пайдаланушыларға екі жіктеуді бірлесіп қолдану ұсынылады. АХЖ-10-да аурулар, бұзылулар немесе денсаулықтың басқа да өзгерістері АХЖ-ның жұмыс істеуі туралы ақпараттарымен толықтырылатын диагнозмен қамтамасыз етіледі. Диагнозға және жұмыс істеуге қатысты бірлескен ақпарат адамдар денсаулығының немесе популяциялардың неғұрлым кең және маңызды бейнесін береді, ол шешім қабылдау кезінде пайдаланылуы мүмкін [14, 4 б.].

ДДСҰ-ның халықаралық жіктемелерінің отбасы денсаулық туралы популяциялық деректерді халықаралық деңгейде сипаттауға және салыстыруға мүмкіндік беретін бағалы құрал болып табылады. Өлім-жітім туралы ақпарат (АХЖ-10 сәйкес), сондай-ақ денсаулық көрсеткіштері туралы ақпарат (ICF-қа сәйкес) оның жай-күйін мониторингілеу және бағалау, сондай-ақ өлім-жітім мен сырқаттанушылыққа әртүрлі факторлардың әсері мақсатында денсаулықты популяциялық зерттеу кезінде біріктірілуі мүмкін.

ICF «денсаулық құраушы» жіктелімі болу үшін «аурудың салдары» жіктелімінен (1980 ж. нұсқасы) кетті. «Денсаулық құрамдастары» оның неден тұратынын анықтайды, ал «салдарлар» аурудың және денсаулықтың басқа да өзгерістерінің түпкі нәтижеге әсерін тигізуі мүмкін әсерлерге назар аударады. Осылайша, ICF этиологияға қатысты бейтарап ұстанымды иеленеді, сондықтан зерттеуші қолайлы ғылыми әдістерді пайдалана отырып, себеп-салдарлық байланыстар туралы қорытынды жасай алады. Бұл тәсіл денсаулық детерминанттары немесе қауіп факторлары негізінде тәсілден ерекшеленеді. Детерминантты немесе тәуекел факторларын зерттеу үшін ICF индивид өмір сүретін жағдайды сипаттайтын сыртқы орта факторларының тізбесін қамтиды.

ICF – түрлі пәндер мен салаларда қолдану үшін әзірленген көп мақсатты жіктеу. Оның ерекше мақсаттары мыналар ретінде анықталуы мүмкін:

- денсаулық көрсеткіштерін және денсаулыққа байланысты көрсеткіштерді, араласу нәтижелерін және оларды анықтайтын факторларды түсіну және зерделеу үшін ғылыми негізді қамтамасыз ету;

- денсаулық көрсеткіштерін және денсаулыққа байланысты көрсеткіштерді сипаттау үшін, әр түрлі пайдаланушылар: денсаулық сақтау қызметкерлері, зерттеушілер, әкімшілер және қоғам арасындағы өзара түсіністікті жақсарту

мақсатында, тіршілік әрекеті шектелген адамдарды қоса алғанда, ортақ тілді қалыптастыру;

- әртүрлі елдерде, денсаулық сақтау салаларында, қызметтерде және уақытта салыстырмалы ақпарат жасау;

- ақпараттық денсаулық жүйесі үшін кодтаудың жүйеленген сызбасын қамтамасыз ету.

Бұл мақсаттар өзара байланысты болды, өйткені ICF қолдану қажеттілігі әртүрлі тұтынушылар денсаулық сақтауды басқаруда, оның сапасын бақылау және әртүрлі мәдениеттегі тиімділікті бағалау кезінде пайдалана алатын көп мәнді және практикалық жүйені құруға қажеттілік етті.

1980 ж. сынақ нұсқасы ретінде жарияланған уақыттан бастап, ICF түрлі мақсаттар үшін пайдаланылды, мысалы:

- ақпаратты жинау және жинақтауға арналған статистикалық құрал ретінде (мысалы, популяциялық зерттеулер, эпидемиологиялық мониторинг кезінде немесе ақпараттық жүйелерді құру кезінде);

- араласу нәтижелерін, өмір сүру сапасын немесе қоршаған орта факторларын бағалау үшін зерттеу құралы ретінде;

- емдеу нұсқаларын салыстыру, кәсіби жарамдылығын бағалау, оңалту және араласу нәтижелерін бағалау үшін клиникалық құрал ретінде;

- әлеуметтік қорғау шараларын, өтемдік жүйелерді, олардың саясатын жоспарлау және іске асыру үшін әлеуметтік саясаттың құралы ретінде;

- оқу жоспарларын әзірлеу, насихаттау және қоғамдық акцияларды өткізу үшін оқыту құралы ретінде.

ICF денсаулық және денсаулыққа байланысты барлық жағдайлардың жіктелуі болып табылатындықтан, ол сақтандыру, әлеуметтік қорғау, жұмысқа орналастыру, білім беру, экономика, әлеуметтік саясат, заңнама, гигиена сияқты салаларда да қолданылады. Ол БҰҰ-да әлеуметтік жіктемелердің бірі ретінде қабылданды, оған сілтеме жасалады және онда «Өмірлік іс-әрекеті шектелген адамдар үшін тең мүмкіндіктер жасау жөніндегі стандартты ережелер» іске асырылады.

Осылайша, ICF адам құқықтары жөніндегі қабылданған халықаралық құжаттарды, сондай-ақ ұлттық заңнаманы іске асыру үшін қолайлы құрал болып табылады.

ICF қолдану пайдалы болатын, мысалы, әлеуметтік қорғауда, денсаулық сақтауды басқаруды бағалау, жергілікті, ұлттық және халықаралық деңгейлерде популяцияны эпидемиологиялық зерттеу кезінде облыстардың кең ауқымы бар. Ол индивидтің денсаулығын қорғау деңгейінде қолданылатын ақпараттың тұжырымдамалық құрылымын ұсынады; алдын алуды, денсаулықты нығайтуды және әлеуметтік кедергілерді алып тастау немесе азайту, әлеуметтік қолдауды және жеңілдететін факторларды қамтамасыз ету жолымен қатысу дәрежесін ұлғайтуды қоса алғанда, сондай-ақ оларды бағалау және саясатты қалыптастыру үшін денсаулық сақтау жүйесін зерттеу кезінде қолданылады.

Осылайша, ICF био-психо-әлеуметтік модельге негізделген. ICF саласы адам денсаулығының барлық аспектілерін және денсаулыққа, мысалы, маңызды қарым-қатынастардың болуын және сапалы білім алуды қоса алғанда, әл-

ауқаттың құрамдас бөліктерін қамтиды. Ол дискриминация немесе әлеуметтік оқшаулау тек қана әлеуметтік факторлардан туындаған жағдайларды қамтымайды, мысалы, дін белгісі, жынысы немесе этникалық қатыстылығы бойынша. Дегенмен ол денсаулық пен әл-ауқат контекстінде әмбебап қолданыла алады.

ICF мүмкіндігі шектеулі адамдарға ғана қатысты емес, ол барлық адамдарға қатысты.

ICF артықшылығы денсаулық компоненттерін денсаулықпен, жұмыс істеу және тіршілік әрекетінің шектелуімен және контекстік факторлар арасындағы динамиканы түсіну үшін негіз ретінде түрлендіру болып табылады. Өмір сүру тіршілігінің қызметі мен шектеулері биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлар арасындағы күрделі өзара іс-қимылдың нәтижесі ретінде түсініледі. Сондықтан да, мүмкіндігі шектеулі адамдардың өмірлік жағдайын жақсарту үшін әсер ету құралдарын түсіну үшін негіз болып табылады [14, 10 б.].

ICF адамдардың өздерін емес, адамдардың жағдаяттарын сипаттайды. Өмір сүру тіршілігінің шектелуі мен қызмет етуі – ICF барлық компоненттерінің арасындағы өзара іс-қимылдың нәтижесін сипаттау үшін жалпылама терминдер. ICF моделі осы өзара іс-қимылды түсінуді визуализациялайды. ICF барлық секторларда және барлық жас топтары үшін пайдаланылуы мүмкін, бірақ оны мүмкіндігі шектеулі адамдарға мүмкіндік беру үшін пайдалану қажет.

Бүгінгі таңда тіршілік әрекетінің шектелуі аурудың салдары ретінде тұжырымдалмайды, ал адам денсаулығының жағдайы, қоршаған ортаның факторлары және жеке факторлар арасындағы динамикалық өзара іс-қимыл ретінде түсініледі (енді сызықтық емес, интерактивті модель болып табылады).

Өмір сүру тіршілігінің шектелуі – бұл индивидтің атрибуты емес, шарттардың кешенді үйлесімі, олардың көпшілігі әлеуметтік ортамен қалыптасқан. Демек, жағдайды басқару әлеуметтік шешімдерді талап етеді және көп жағдайда қоғамның қоғамдық өмірдің барлық салаларында тіршілік әрекеті шектеулі адамдардың толыққанды қатысуы үшін қажетті қоршаған ортаның өзгеруін жүргізу үшін ұжымдық жауапкершілігін болжайды. Сондықтан осы ұстанымның немесе идеологияның нәтижесі әлеуметтік өзгерістер болады, олар саяси деңгейде адам құқықтары мәселесіне айналады. Осы үлгіге сәйкес өмір сүру шектеулері саяси мағынаға ие. Жұмыс істеудің әртүрлі жақтарын біріктіру үшін био-психо-әлеуметтік тәсіл қолданылады. Сондықтан ICF биологиялық, тұлғалық және әлеуметтік позициялардан денсаулықтың түрлі жақтарын келісілген көзқарасты қамтамасыз ету үшін синтезге қол жеткізуге тырысады. Осылайша, ICF осы екі қарама-қарсы модельдердің интеграциясына негізделеді.

ICF екі бөліктен тұрады. Бірінші бөлімде қызмет ету және тіршілік әрекетін шектеу мәселелері қарастырылады, ал екінші бөлім контекст факторларын қарастырады. Негізгі назар жіктеу жасалады, жұмыс істеуіне және тіршілік ретінде компоненттері амандық, денсаулығына байланысты.

Контекстік факторлар сыртқы (орта) және ішкі (нақты өмірлік жағдайларда жұмыс істеуге әсер ететін жеке факторлар).

«Тіршілік-тынысының қызмет етуі және шектелуі» ICF компоненті «ақыл-ой функциялары»/«жүйке жүйесінің құрылымы» немесе «ас қорыту органдарының функциялары, зат алмасу және эндокриндік жүйелер»/ас қорытумен, метаболикалық немесе эндокриндік жүйелермен байланысты құрылымдар» сияқты ағза жүйелерінің (ағзаның функциялары мен құрылымдары) айналасында, сондай-ақ «қызмет салалары», мысалы, «білімді оқыту және қолдану», «коммуникация», «мобильділік» немесе «тұлғааралық өзара іс-қимыл және қатынастар» деп аталатын тіршілік ету салаларының айналасында (қызмет және қатысу) ұйымдастырылған. Бірақ жіктеу түрінде ол «мүгедектің» анықтамасы қалай сипатталуы керек екендігін немесе бұзушылықтардың қалай дамитынын анықтамайды. Ол тек осы сала үшін қолданылуы мүмкін әртүрлі концептілер мен салаларды ұсынады.

ICF тіл ретінде: ол тіршілік-тынысының қызмет етуі және шектелуі туралы пайымдауға арналған терминологияны ұсынады, алайда бәрі адам өз проблемасын қалай баяндайтынына, басқа адамдар мен қоғамға қатысты өмір сүру іс-әректінің шектелуіне байланысты.

Кез келген салада адамның жұмыс істеуі денсаулық жағдайымен (АХЖ бойынша жіктелген), басқа қызмет ету және тіршілік әрекетінің шектелу салаларымен, сондай-ақ қоршаған ортаның факторларымен және жеке факторлармен күрделі өзара іс-қимылдың нәтижесі болып табылады. Егер денсаулық жағдайының толық тәжірибесін сипаттау қажет болса, дене қызметі мен дене құрылымы ғана емес, барлық компоненттерді пайдалану керек. Жеке факторлар модельдің бөлігі болып табылады, бірақ үлкен әлеуметтік және мәдени дисперсия байланысты жіктеме бөлігі емес. Әрбір компонент тарауларда ұсынылған әртүрлі салалардан тұрады. Әрбір облыста немесе тарауда жіктеме бірліктері болып табылатын санаттар бар.

ICF тек жалпы тіл ретінде ғана емес, сонымен қатар жіктеме ретінде де пайдаланылады, сондықтан жеке санаттарды немесе кодтарды таңдау мен пайдалануды болжайды. Денсаулық жағдайын немесе денсаулыққа байланысты жағдайларды сипаттау үшін өзекті кез келген санат таңдап алынуы және осы санаттағы тіршілік әрекетінің немесе шектелуінің дәрежесін немесе шамасын сипаттау үшін квалификатормен бірге пайдаланылуы мүмкін. Санаттар, сондай-ақ, проблема бөлектеу үшін ғана емес, тиімді жұмыс аспектісін атап таңдай алады. Белгілі бір категориядағы мәселе дәрежесі сандық кодтардың көмегімен көрсетілуі мүмкін, 0-ден 4-ке дейін (толық мәселе), олар әріптік-цифрлық санаттың кодына қосылады [14, 162 б.].

Өмір сүру тіршілігінің шектеулерін түсіну және түсіндіру үшін көптеген тұжырымдамалық модельдер ұсынылды. Бұл «әлеуметтік модельге» қарсы «медициналық модельдің» өрісінде көрсетілген. Медициналық модель тіршілік-тынысының шектелуін кәсіпқойлар жүргізетін жеке емдеу түрінде медициналық көмекті талап ететін сырқаттан, жарақаттанудан немесе денсаулықтың басқа да өзгеруінен тікелей туындаған жеке мәселе ретінде қарастырады. Тіршілік әрекетінің шектелуін бақылау индивидтің мінез-құлқын

емдеу немесе бейімдеу және өзгерту мақсаты болып табылады. Медициналық қолдау жағдайдан негізгі шығу ретінде қарастырылады, ал саясат деңгейінде түбегейлі реакция денсаулық сақтауды өзгерту және реформалау болып табылады. Екінші жағынан, өміршендігін шектеудің әлеуметтік моделі бұл мәселеге әлеуметтік мәселе ретінде және негізінен индивидтің қоғамға толық кірігуі мәселесіне қарайды.

Белгілі социолог Э. Гофман постиндустриалды революция дәуірінде пайда болған емдеудің осы үлгісін нашар шеберге жөндеу жүргізумен салыстырды, бұл модельде механизм (Goffman, 1961) сияқты белгіні атап өтті. Медициналық модель адамның немесе қоғамның барлық процестерін сипаттайды және оның мақсаты симптомдар мен синдромдарды анықтау және денені, индивидті, қоғамды өте күрделі тетік ретінде емдеу болып табылатын медицинада, психотерапияда басым индивидке және оның ауруына (физикалық азап немесе психикалық ауруға) көзқарас болып табылады. С. Кертис және Э. Такет денсаулық медициналық моделі ғылыми әлемде бөлінбейтінін айтады, онда дененің жұмыс істейтін машина ретінде қарастырылады, егер жөндеуді қажет ететін қандай да бір ақаулы бөлшектер бар болса, яғни денсаулықтың нашар жағдайы, оларды түзету керек, яғни емдеу керек. Олар медициналық модельде екпін аурудың алдын алу емес, емдеу фокус диагнозы жасалатындығын көрсетеді (Curtis, Taket, 1996). Авторлардың пікірі бойынша [15, 35 б.], психологиядағы кейбір бағыттардың теориялық әзірлемелері (психодинамикалық, психогенетикалық, биохимиялық теориялар, стресс теориясы, Пиаже теориясы және т.б.) негізінен субъект-агент пен реципиент арасындағы объектілік өзара іс-қимыл болып табылатын медициналық үлгіге толық негізделеді. Бұл модельден әлеуметтік пайдасына бас тарту негізінен субъект-адамдар арасындағы субъектілік өзара іс-қимылдың қалыптасуына алып келеді.

Психологиялық ғылымның даму тарихы медициналық үлгінің постулаттарына негізделген жоғары функциялардың дамуын зерттеудің тұйықтығын көрсетті. Мұндай жағдай зерттеушілерді жоғары психикалық функциялардың дамуы туралы ақпарат алудың басқа жолын іздеуге және оны әлеуметтік жағдайлармен байланыстыруға болады.

Баланың дамуын зерттеудегі медициналық үлгіден әлеуметтік үлгіге көшу көбінесе Л.С. Выготскийдің даму психологиясындағы жұмыстарымен байланысты. Өз кезегінде оның зерттеулері, сондай-ақ, Ж. Пиаже, Дж. Боулби, Л. Колберг, Э. Эриксон және т.б. жас ерекшелік психологиясы мен даму психологиясындағы сенім, үміт, өміршендік және өмірге қабілеттілік сияқты феномендерді зерттеуге серпін берген қазіргі психологияда бірнеше бағыттар пайда болды.

Әрине, ЕБҚ бар адамдар қолдауды қажет етеді, бірақ мәселе жеке адамда ғана емес, оның ауруы немесе әлеуметтік қолайсыздықта да болады. Мәселе орталығын индивидтің ортасымен, социуммен немесе отбасымен жасалатын кедергілерге көшіру және олардың адамға деген өзге қатынасын – әлеуметтік модель шеңберінде қалыптастыру керек. Медициналық үлгінің парадигмасы нәтиже интервенциялар мен процедуралардың, талдаулар мен дәрілердің,

емдеуге жатқызудың немесе хирургиялық араласудың көмегімен адам денсаулығын жақсартатын тестілердің арқасында пайда болуы мүмкін.

Сонымен қатар аурудың әлеуметтік құрылымын зерттеу методологиясын құру керек, оған әртүрлі мәдениеттегі қарым-қатынасты зерттеу керек, өйткені бұл аурудың әртүрлі көзқарастарын мәдени негізделген құбылыс ретінде көруге көмектеседі [15, 56 б.]

Әлеуметтік модель аясында жүргізілетін кейбір зерттеулерде қоғамдағы әлеуметтік қондырғылар туралы айтылады. Олар ең алдымен балалық шақтың атына әсер етеді және балаларға әсер етеді [15, б. 78]. Төмендегі кестеде балалардың атына орнатудың екі үлгісінде бар.

Кесте 1 – Медициналық және әлеуметтік үлгілерде қабылданған көріністерді салыстыру (балалық шақ мысалында)

ОЙЛАУДЫҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ МОДЕЛІ	ОЙЛАУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МОДЕЛІ
Бала кемшіліктерге ие	Бала өзіндік құндылыққа ие
Диагностар	Баланың күшті жақтары оның өзімен және басқалармен анықталады
Жапсырмаларды ілу	Кедергілерді анықтау және және көзқарастардың дамуы
Сырқат назарды өзіне аудартады	Даму бағдарламалары әзірленеді
Терапия бағдарламасыны бағдарламау, мониторингілеу таңылады	Ұсынылатын ресурстар қарапайым қызметтер үшін қолжетімді болады
Сегрегация және балама қызметтер	Ата-аналар мен кәсіпқойларды оқыту
Қарапайым қажеттіліктер екінші орынға ығысады	Әлеуметтік қарым-қатынасты көтермелеу
Емдеу қалыпты жүріп жатса немесе перманентті жағдай болса қайтып келу	Айырмашылықтар қабылданады, бала қатарға қосылады
Қоғам өзгермейді	Қоғам дамып келеді

Инклюзия саясаты қоғам мен оның институттарын кез келген басқа адамның (басқа нәсіл, діни наным, мәдениет, ЕБҚ бар адамдар) қосылуына қолайлы болатындай етіп өзгерту қажеттілігін мәлімдейді. Саламанка декларациясымен инклюзивті білім беру ұғымын енгізу қоғамның және оның мәдениетінің бірқалыпты танылуын ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы осы сан алуандыққа деген қарым-қатынастың өзгеруін де білдіреді – оның құндылығын сезіну, адамдар арасындағы айырмашылықтардың құндылығын сезіну. Адамдарды «қалыпты» және «ерекше» (нормаланбаған, мүгедектер, өзге де және т.б.) деп бөлетін шекараны еңсеретін ойлаудың бұл жаңа парадигмасы

білім беру жүйесін де өзгертеді. Ол екі – арнайы және жалпы білім беруге бөлінуін тоқтатады, сегрегациялық қағиданы жеңеді, енді ұйымдар кез келген бағдарламаны жүзеге асыру мүмкіндігімен білім беру деп аталады. Осы тұрғыда инклюзивті білім берудің өзектілігі пайда болады [16, 57 б.].

Инклюзивті білім берудің тиімділігін анықтайтын жағдайлар кешенінің ішінде бірлескен оқытуды ұйымдастырудың инновациялық модельдерін, білім беру үдерісін ұйымдастырудың жаңа нысандары мен тәсілдерін іздеу және сынақтан өткізу ерекше орын алады. Соңғы жылдары ел өңірлерінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды оқыту практикасын іске асыратын инновациялық алаңдармен инклюзивті білім беруді жүйелі қолдау мәселесі өзекті болып отыр.

Осыған байланысты, педагогтарда еліміздің барлық мектептерінің жүйелі түрде инклюзивтік трансформациясын ұстануда саналы және еріктілік қалыптастыру үшін инклюзияның қалыптасқан оң тәжірибесін белсенді жинақтау және көбейту қажет.

Сәйкесінше, инклюзияның мәнін және оның тұжырымдамалық, нормативтік, құқықтық, ұйымдастырушылық-әдістемелік негіздерін дәлелді зерттеу талап етіледі. Бұл басқарушы органдарға, барлық педагог қызметкерлер мен мамандарға жоспарлы, кезең-кезеңмен инклюзивтік практиканы «жетілдіруге», уақыт талаптарына, ата-аналар мен білім алушылардың үміттеріне сәйкес білім беру кеңістігін қайта құруға мүмкіндік береді.

А.С. Макаренконың қоғамдағы адам жағдайы туралы сөзімен айтқанда «егер адам құндылығы туралы ортақ мақсат жасалмаса, тәрбиелеу мүмкін емес» [17, 249 б.]. А.С. Макаренко тәрбиелеу идеясын адамның құндылығымен байланыстырды, қазіргі уақытта оны өндірістік қатынастар аясында әлеуметтік капитал ретінде анықтайды [15, 33 б.].

Руханилықтың негізі болып табылатын негізгі құндылықтар туралы пайымдай отырып, олар қазақстандық қоғамның негізгі құндылықтары болып табылады деп айту қажет. Тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстанда адам қатынастарының барлық салаларында толеранттылық пен өзара сыйластық атмосферасын орнату бойынша мақсатты саясат жүргізілуде. Бұған тиісті құқықтық, саяси, идеологиялық және ұйымдастырушылық жағдайлар жасау арқылы барлық мемлекеттік органдардың қызметі бағытталған. Осының барлығы қазақ халқының бай рухани мұрасы еліміздің қазіргі бағдарламалық құжаттарында лайықты жалғасын тапты. Ол ұлттық бірегейлік пен қазақстандық қоғамның интернационалдық мәнін сақтау үшін жаһандану дәуіріндегі ұлттың рухани жаңғыруының негізгі принциптерін айқындайды.

Бұл мәселенің шешімі ҚР білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының «Рухани жаңғыру» бағдарламасында айқындалған мақсаттар мен міндеттер кешенін іске асыру болып табылады, сондай-ақ «әлемде не болып жатқанын елеулі қайта ойлау – бұл жалпы қоғам да, саяси партиялар мен қозғалыстар да, білім беру жүйесі де жүргізуі тиіс орасан зор дүниетанымдық, идеологиялық жұмыстың бір бөлігі» [18].

Елдегі білім мазмұнын жаңарту процестері кез келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылықты және бәсекеге қабілеттілікті көрсете алатын,

ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды біріктіретін, тұлғаның үйлесімді қалыптасуы мен зияткерлік дамуы үшін қолайлы білім беру ортасын құруға бағытталған. Бұл процестер қоғамның барлық мүшелерін өзіне тартуға және жоғары инклюзивті мәдениетті қалыптастыру мен дамыту үшін негіз болуға тиіс. Әрине, бұл барлық қоғамдық құрылымдардың жүйелі жұмысын қамтитын және құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, рухани аспектілерді қамтитын көп қырлы және ұзақ жол болып табылады.

Осыған байланысты білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту білім берудің басым мақсаттарының бірі ретінде айқындалады. Жаңартылған білім беру мазмұнының бағдарламаларында дараландыру және саралау қағидаттарын, оқытуда жеке тұлғаға бағытталған тәсілдерді сақтауға баса назар аударылды.

Білім және ғылым министрлігінің тапсырысы бойынша еліміздің мұғалімдеріне әдістемелік қолдау көрсету үшін. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Түзеу педагогикасының ұлттық ғылыми-практикалық орталығы жыл сайын әдістемелік құралдар (<https://nao.kz/>, <http://special-edu.kz/> сайттарынан жүктеуге болады) әзірлейді. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ сайтында ұсынылған Жүйелік-әдістемелік кешен (ЖӘК) әзірледі НЗМ сайтында ұсынылды (сілтеме бойынша өтіңіз sk.nis.edu.kz). «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ ресми сайтында <http://nis.edu.kz> білім беру мазмұнын жаңарту бойынша барлық ақпаратты біріктіретін және барлық орталықтардың сайттарына сілтемелерді қамтитын білім берудің жаңартылған мазмұнын трансляциялау бойынша бірыңғай онлайн платформа құрылды www.cpm.kz, www.cer.kz, www.erc.kz, www.cpi.kz.

Сонымен бірге педагогтерге белсенді қарым-қатынас жасау және әріптестерімен тәжірибе алмасу, онлайн және офлайн режимдерінде талқылау және ынтымақтастық, жалпы мәселелерді шешу және инновацияларды енгізу арқылы мұғалімдердің кәсіби желілік қауымдастықтарын пайдалану ұсынылады.

Отандық орта білім берудің жаңартылған мазмұнының оқу бағдарламаларында қазіргі өмірде қолданудың кең спектрі бар дағдыларға – білімді шығармашылықпен қолдану; сыни ойлау; зерттеу жұмыстарын орындау; АКТ пайдалану; тілдік дағдыларды қоса алғанда, коммуникативтік қарым-қатынас тәсілдерін қолдану; топта және жеке жұмыс істей білу.

Жалпыадамзаттық және этномәдени құндылықтарға негізделі отырып, бұл дағдылар оқушыға оқу және өмірлік сипаттағы мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мектеп жаңарту жағдайында оқу жетістіктерінің өнімді сипатымен ерекшеленеді, ал оқу процесі әрбір сабақта «білім алу» бойынша оқушылардың белсенді қызметімен сипатталады. Бұл жағдайда оқушы – таным субъектісі, ал мұғалім оқушылардың танымдық қызметін ұйымдастырушы болып табылады. Әрбір оқушының жасына және табыстылығына қарамастан, жеке тұлға ретінде қабылдануына ұмтылу қажет. Оқыту мақсаты оқушы мен мұғалім үшін ортақ болған кезде білім беру мазмұнын жаңартудың педагогикалық аспектісі дәл осы болып табылады. Оған жету үшін әрбір мұғалім өздерінен бастайды, бұл жаңарту процесінің әлеуметтік аспектісін көрсетеді. Мұғалімге педагогикалық

ойлау енжарлығын еңсеру қажет, сонымен бірге оқушымен өзі де оқуы тиіс. Білім алушының дамуына қолайлы достық орта құру принципті маңызды болып табылады[19, 30 б.].

Мектепте білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде: энциклопедиялық сипаттағы фактологиялық материалды беруге, ақпарат алу тәсілдеріне оқытуға бағытталған оқудан акценттерді ауыстыру; ынтымақтастық пен дербестікке қабілетті тұлғаны әлеуметтендіру; ақпаратты өз бетінше табу, талдау және тиімді пайдалану білігін қалыптастыру; оқу процесін дәстүрлі ұйымдастырудан ауытқу, ең алдымен, оқу бағдарламаларында көрсетілген білім мазмұны анықталғанда және білім беру салалары бойынша анықталатын және іс-әрекет аспектісін көрсететін күтілетін нәтижелерге назар аудару, яғни оқушылар «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «синтездейді», «бағалайды» [19, 31 б.].

Елдегі білім беру мазмұнын жаңарту процестері елдің білім беру саясаты заманауи халықаралық талаптарға жауап береді деп пайымдауға негіз береді. Осылайша, ЭЫДҰ ұсынымдары негізінде Қазақстанда жалпы білім беруді дамыту білім беру процесінің барлық қатысушылары:

- кедергілер мен мәселелер емес, ресурстар ретінде мүмкіндіктердің алуан түрлілігін қарастыру. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігін жетілдіру және оқытудың жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін қоғамдағы толерантты мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу ресурстары. Бір оқушының қиындықтарын жеңуге қатысты жұмыс, әдетте, басқа балаларға да пайда әкеледі;

- оқуда жоғары жетістіктері бар оқушыларға ғана емес, барлық сынып оқушыларына бағдармен оқу процесін құру;

- ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушыларды тек мамандармен ғана емес (логопед, арнайы педагог, психолог, жеке көмекші) білім беру процесіне барлық қатысушылар тарапынан қолдауды қамтамасыз ету;

- оқу процесінде оқушыларға көмек көрсету мәселелерін шешуге командалық тәсілдемені қолдану;

- оқушыларға қолдау көрсету және ұйымдастыру кезінде «жапсырмаларды» ілуден бас тарту. Көмек «инклюзивщиктерге», «ерекше», «кризистік», «инклюзияға қатысты» балаларға емес, оқушыларға – оқу қауымдастығының толық құқылы мүшелеріне көрсетіледі.

2 Білім беру үдерісіндегі барлық қатысушыларды қолдау үшін педагогтер мен мамандардың өзара іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Елімізде инклюзивті білім беру халықаралық және отандық заңнамалық актілерге сүйенеді. Олар өз кезегінде жалпы білім беру және арнайы білім беру бағдарламаларын толыққанды игеру үшін қажетті деңгейдегі қолдауды көрсетуге ықпал етеді. Ұзақ жылдар бойы кеңестік білім беру жүйесі балаларды қарапайым және білім алуға, өз мүмкіндіктерін іске асыруға мүмкіндігі болмаған, жалпы білім беру ұйымдарына қабылдамаған мүгедектер деп екіге бөлді.

Осыдан жүз жылдан астам уақыт бұрын Л.С. Выготский ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланың қалыпты дамыған балалар қоғамынан шеттетілмейтіндей оқыту жүйесін құру қажеттігін көрсетті. Ол біздің арнайы мектептің, барлық құндылықтарын ескере келе, ең басты кемшілік – өз тәрбиеленушісін – соқыр, саңырау, ақыл-есі кем баланы мектеп ұжымының тар шеңберіне шоғырлауымен, баланың қиындықтарына бейімделген тұйық әлемді құруымен, барлық нәрсесі балаға кемшіліктерін баса көрсетіп, шын өмірге дайындамайтындығымен ерекшеленетінін айтқан. Осылайша, Л.С. Выготский ең алғашқылардың бірі болып интеграциялық білім беру идеясын негіздеді. Нәтижесінде оның идеясы Батыс Еуропа және АҚШ мектептерінің тәжірибесінде іске асты және соңғы жылдары ғана Қазақстанда белсенді іске асырылуда [20, 200 б.].

Білім беруді дамытудағы заманауи тенденциялар анализі көрсеткендей, оның ең негізгілерінің ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру ұйымдарына қосумен байланысты. Осыған байланысты оларды оқыту процесінде психологиялық-педагогикалық қолдау қажеттілігі жөнінде мәселе шешуді қажет етеді. «Қолдау» сөзінің астарында білім беру процесінің барлық қатысушыларының (әкімшілік, мұғалімдер, мамандар, ата-аналар және білім алушылар) өзара бірлесіп және сабақтастықта жұмыс істеуін түсінеміз. Баланы қолдау оның қандай да бір білім беру ұйымына келуінен және оқу біткенге дейінгі аралықты, кей жағдайларда одан да ұзақ уақытта қамтиды.

Қазіргі таңда көптеген авторлар инклюзивті білім беру бағдарламасы шеңберіндегі психологиялық-педагогикалық қолдауды баланың тұлға ретінде өзгеруіне байланысты қозғалыс, оңтайлы дамудың мүмкін болар жолдарын уақытылы нұсқау, сәтсіздіктерді бейтараптандыруға бағытталу, қажет кезінде көмек көрсетіп, қолдау білдіру, балада позитивтіліктің дамуы және оның жалпы педагогикалық процесте дамуы деп қарастырады. Барлық балалардың өзгешеліктері құндылығы және олардың білім алуға қабілеті мойындалады. Ол балаға ең оңтайлы амалдар арқылы іске асырылады. Бұл икемді жүйе тек дамуында проблемалары бар балалардың ғана емес, сонымен қатар әртүрлі этностық топтарға, жынысқа, жасқа, қандай да бір әлеуметтік ортаға қатыстылығына қарай барлық балалардың қажеттіліктерін ескереді. Бала оқыту жүйесіне емес, керісінше, оқыту жүйесі балаға қарай икемделеді. Қандай да бір ерекше топтар ғана емес, барлық балалар басымдықтарға ие болады. Оқытуда

жана амалдар қолданылады, *ерекше балалар* сабаққа бастан-аяқ немесе арасында қатыса алады, мұндайда оларға қолдау көрсетіледі және жеке оқу жоспары құрылады.

Инклюзивті білім беру шарттарындағы психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі субъектілеріне бес негізгі топ жатады: ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар, сыныптағы өзге балалар, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналары және сыныптағы өзге балалардың ата-аналары, педагогтар және өзге де мамандар. Сәйкесінше осы субъектілердің әрқайсы қандай да бір деңгейде немесе көлемде психологиялық-педагогикалық қолдауды қажет етеді.

Инклюзивті білім беру шарттарындағы педагогикалық процесс субъектілерін психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі бағыттарының ішінде диагностикалық-коррекциялық, дамытушы және психопрофилактикалық жұмыстарды, сонымен қатар қорғауды қамтамасыз ету мақсатындағы психологиялық ағарту мен кеңес беруді, білім беру ұйымындағы рухани ахуалдың жақсаруын, әр субъектіге және тұтастай білім беру ұйымына қатысты білім беру процесінің тиімділігін жоғарылатуды ерекшелеуге болады.

Әдебиеттер анализі көрсеткендей, психологиялық-педагогикалық қолдауды бірнеше аспектіде:

- балаға жеке білім беруде көмек көрсетіп, қолдауға қабілетті педагогтың кәсіби қызметі ретінде;

- баланың білім беру міндеттерін шешуі кезінде жеке адамгершілік таңдау жасауына мүмкіндік беретін мақсатты бағытталған кезекті педагогикалық әрекеттер кешенінен тұратын процесс ретінде;

- қолдау көрсетуші және қолдау көрсетілетін арасындағы өзара әрекеттестік ретінде;

- білім алушылардың оқу жетістіктеріне жетуін қамтамасыз ету бойынша педагог, психолог және т.б. мамандар қызметінің бірізді кезеңдері қатарынан тұратын технология ретінде;

- мақсатты, мазмұнды, процессуалды және нәтижелі элементтердің өзара байланысы мен өзара шарттылығын сипаттайтын жүйе ретінде қарастыруға болады.

Осылайша, психологиялық-педагогикалық қолдау екі келісілген процесті қамсыздандыруға бағытталған:

- баланың дамуын қолдау және оны оқыту, тәрбиелеу, бар ауытқуларын түзету (оның ішінде бар ауытқуларын түзетуге немесе бәсеңдетуге бағытталған коррекциялық жұмыстардан және баланың әлеуетті мүмкіндіктерін ашуға, дамудың оңтайлы деңгейіне қол жеткізуге бағытталған жұмыстардан тұрады);

- кешенді технология, баланы қолдаудың ерекше жолы, балаға даму, оқу, тәрбиелеу, әлеуметтендіру міндеттерін шешуде көмек көрсету.

Білім беру қызметін психологиялық-педагогикалық қолдау педагогтың тұтас топпен жұмыс жасаған жағдайында да әрқашан дербестендірілген және нақты бір оқушыға бағытталған болады.

Жалпы білім беретін мектепте оқитын, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланы психологиялық-педагогикалық қолдаудың мақсаты баланың оңтайлы дамуын, социумға сәтті кірігуін қамтамасыз ету.

Жалпы білім беретін мектепте оқитын аталмыш санаттағы баланы психологиялық-педагогикалық қолдаудың міндеттері:

- баланың дамуында проблемалардың орын алуын ескерту;
- балаға дамудың, оқудың, әлеуметтенудің өзекті мәселелерін: оқу қиындықтарын, білім беру және кәсіби маршрутты таңдау мәселелерін, эмоциялық-жігерлік сфера бұзушылықтары мәселелерін, қатарластарымен, мұғалімдермен, ата-аналармен өзара қарым-қатынас мәселелерін шешуде көмек көрсету (жәрдемдесу);
- білім беру бағдарламаларын психологиялық қамтамасыз ету;
- білім алушылардың, ата-аналардың, педагогтардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін (психологиялық мәдениетін) дамыту.

Қолдау қызметі – қолдау көрсету процесін іске асыратын әртүрлі саладағы мамандар бірлестігі. Команда мектеп әкімшілігінен, ата-аналардан, мұғалімдерден, логопед мұғалімдерден, дефектолог мұғалімдерден, психологтардан, әлеуметтік педагогтардан және басқа да мамандардан тұрады.

Топтық командамен мұғалімдерді және ата-аналарды бірыңғай дамыту бағдарламасын іске асыруға тарту, балалардың одан әрі дамуына қатысты болжамдарды зерттеу және отбасыншылық тұлғааралық қарым-қатынастарды үйлестіру мақсатында өзара жұмыс ұйымдастырылады.

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасы келесі мәселелерді шеше алады:

- оқытудағы қиындықтарды шешуде көмек көрсету;
- айналасындағы адамдармен (мұғалімдер, қатарластар, ата-аналар) өзара қарым-қатынас;
- психикалық процестер пен эмоциялық-жігерлік сфера бұзушылықтарын түзету, бұл жұмыста оқушының ойлауын және эмоционалды күйін түзету ерекше маңызға ие;
- сөйлеу бұзушылықтарын түзету.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды мектепте психологиялық-педагогикалық қолдаудың жасалған, айқындалған моделі келесі қағидаттармен сипатталады:

- жүйелілік – әртүрлі бағыттағы: балаларға, мұғалімдерге, ата-аналарға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету процесінде іске асады (баланың білім алуындағы шынайы жағдайларда көрсетіледі, оқушының қиналған тұстарын, әлеуетті мүмкіндіктерін, мықты жақтарын айқындайды. Осылардың бәрін ескере келе психологиялық-педагогикалық қолдаудың жүйесі модельделіп айқындалады);
- кешенділік – педагогпен, психологпен, логопедпен, ата-анамен балаға көрсетілетін кешенді көмек деп түсініледі. Мұндайда ол бала қызметінің барлық аяларын (танымдық, эмоциялық-жігерлік, қозғалыс) қамтиды, әлеуметтік байланыстар мен қатынастар оңтайландырылады, оқуда

жетістіктерге жетуді және тұлғааралық байланыстарды жақсартуды қадағалауға мүмкіндік береді;

- интегративтілік – әртүрлі (психотерапиялық және психологиялық-педагогикалық) әдістердің, әдістемелердің, тәсілдердің, дидактикалық және психотерапиялық амалдардың интеграциясын көздейді (білім беру ортасын ғана емес, сонымен қатар микроәлеуметтік ортаны да қамтиды);

- баланың ерекше қажеттіліктері басымдықтары – баланың оқудағы қиындықтарының себептерін анықтау, білу, және оның ерекше қажеттіліктерін айналма жолдар ретінде пайдалану үшін есепке алу (білім беру процесін ұйымдастырудың арнайы шарттарында қажет етіледі);

- үздіксіздік – баланың мүмкіндіктері мен қабілеттерін ерте анықтау, барлық оқу кезеңі бойы, яғни білім берудің барлық сатыларында психологиялық-педагогикалық қолдауды іске асыру қажеттілігін айқындайды.

Білім беру процесінде білім алушылардың психикалық денсаулығы, білім беру маршруттарын дараландыру, психологиялық қауіпсіз және ыңғайлы білім беру ортасын құру маңызды орынға ие. Сонымен қатар білім алушылардың, ата-аналардың, педагогтардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін (психологиялық мәдениетін) дамыту, білім алушыларда қажетті әлеуметтік дағдылардың қалыптасуын психологиялық қолдауда сабақтастықты қамтамасыз ету маңызды.

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарында білім беру ұйымдарында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін оқытудың әртүрлі нұсқалары: арнайы, жалпы білім беретін немесе жеке оқу бағдарламалары қарастырылған. Қазіргі уақытта біздің елімізде инклюзивті білім беру практикасы қарқынды дамуда. Жалпы білім беретін мектеп штатына психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары: психологтар, логопедтер, дефектолог педагогтар кіреді. Олар нәтижелі жұмыс үшін ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдауды максималды дараландырудың командалық тәсілі мен технологияларын игеру қажет. Оқушыны қолдауда, оны оқыту процесін дараландыруда негізгі рөлді мұғалімнің ойнайтындығын ескеру қажет.

Оқытуда жеке тәсілді қамтамасыз ету, нақты баланың ерекшеліктерін есепке алу, жіті өткізілген бағалау негізінде оқу бағдарламасын және жоспарды жасақтау – мектеп мұғалімдері мен мамандарының тығыз өзара қарым-қатынасын, командалық тәсілді, білімдер мен тәжірибелерді талап етеді.

Нормативтік-құқықтық актілермен ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыны кешенді психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтамасыз ету қажеттілігі бекітілген. Мұғалімнен бөлек мамандар командасына ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыны қолдайтын келесі мамандар: педагог-психолог, логопед мұғалім, арнайы педагог, әлеуметтік педагог, педагог-ассистент кіре алады.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыны оқытуда мамандардың негізгі функциялары мен бағыттарын қарастырайық.

Педагог-психолог ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушының балалармен және ересектермен өзара әрекеттестік дағдыларын

қалыптастырады. Коммуникативтік дағдыларды дамытады, тәртіп және танымдық ая бұзушылықтарының алдын алу және түзету бойынша іс-шаралар өткізеді және т.б. Психологтың коррекциялық жұмысының негізгі бағыттарына жатқызуға болады:

- оқу тәртібін қалыптастыру;
- коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру;
- танымдық аяны дамыту;
- эмоциялық-тұлғалық дамыту.

Арнайы педагог ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен жұмысты ұйымдастыруда арнайы білімдерге ие маман болып табылады. Арнайы педагог сынып мұғаліміне білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылар қажеттіліктеріне және дидактикалық материалдар адаптациясы (есту қабілеті бұзылған балаларға көрнекі материал қолданылады; көзі нашар көретін балаларға Брайль шрифтімен басылған материал, үлкейтілген шрифтпен жазылған материал, аудиоматериал қолданылады; интеллекті төмен балаларға арнайы жасақталған оқулықтар мен ОӘК қолданылады) қажеттіліктеріне жауап беретін білім беру ортасын құруда қолдау көрсетеді.

Арнайы педагог жұмысының басты бағыттарының бірі оқу бағдарламасы шеңберінде білімдерді сәтті игеруге кедергі келтіретін қиындықтарды түзету болып табылады.

Әлеуметтік педагог баланың ата-анасымен өзара әрекеттестікті, оқытуды ұйымдастыру мәселелері бойынша кеңес беруді, отбасында және мектепте бала құқықтарының орындалуын қадағалауды іске асырады. Әлеуметтік-педагогикалық диагностика нәтижелерінің негізінде әлеуметтік педагог әлеуметтік қолдау көлемінде бала қажеттіліктерін, сонымен қатар ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды мектепке бейімдеуде көмек бағыттарын анықтайды.

Әлеуметтік педагогтың функциялық міндеттеріне төмендегілер ене алады:

- мүгедектігі бар адамдар құқықтарын қорғайтын әлеуметтік қорғау ұйымдарымен, қорғаншылық органдарымен, қоғамдық ұйымдармен өзара әрекеттестікті орнату;
- баланың мектепшілік және мектептен тыс іс-шараларға, сонымен қатар қосымша білім беру ұйымдарының іс-шараларына қатысуын ұйымдастыру;
- ата-аналармен жұмыста көмектесу;
- қажетті ақпаратты іздеу, инклюзивті білім беру туралы білімдерді тарату және т.б.

Логопед мұғалім жұмысының бағыттарына сөйлеудің коммуникативтік жақтарын қалыптастыру, ауызша және жазбаша сөйлеу бұзушылықтарын түзеу жатады.

Бұдан бөлек, логопед мұғалімге оғуға және жазуға үйретуде сөйлеу режимін ұйымдастыруға, мәтіндер мен өзге де дидактикалық материалдарды бейімдеуде әдістемелік қолдау көрсетеді.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды педагог-ассистентпен қолдау қажеттілігі баланың ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне байланысты анықталады. Штаттық кестеде педагог-ассистенттің (тьютордың) болмауы және

инклюзивтік сыныпта мұғалім көмекшісінің аса қажеттілігі жағдайында педагогикалық ұжымдар қазіргі уақытта аталмыш мәселені шешуде әртүрлі шешімдер табуда.

Педагог-ассистент сабақта көмек көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар үзіліс кезінде де көмектеседі. Әдетте, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланы қолдау қажеттілігі, сонымен қатар қолдау аралығы ПМПК ұсыныстарында көрсетіледі. Сонымен қатар баланы педагог-ассистентпен қолдау қажеттілігі туралы шешім психологиялық-педагогикалық қолдау қызметімен қабылдануы тиіс. Баланы мектепте оқытуға бейімдеу шамасына қарай педагог-ассистент көмегінің көлемі қысқартылу мүмкін. Уақыт өте келе бала педагог-ассистенттің көмегіне белгілі бір уақыт аралығында ғана жүгінетін болады. Мысалы, дене шынықтыру сабағында, бақылау жұмысын жазарда немесе жаңа жағдайларға тап болғанда жүгінеді.

Білім беру ұйымдарының мұғалімдер және мамандар командасының тиімді жұмысы үшін маманның ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен тікелей жұмыс жасауын басым пайдаланудан гөрі (маман кабинетте баламен жеке жұмыс жасайды) қолдаудың жанама моделіне (маман сыныпта жұмыс жасайды, мұғалімдер мен нақты балаларға көмектеседі) көшкен маңызды.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау білім беру процесінің барлық қызметкерлерінің келісілген жұмысын талап етеді: мұғалімдер мен мамандар ғана емес, асхана, күзет қызметкерлері, сонымен қатар ғимарат тазалығына жауап беретін қызметкерлер тартылуы тиіс. Мамандар мен мұғалімдер бағалауды жүргізуге ерекше назар аударуы тиіс, сонымен қатар ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқыту мен тұлғалық дамытуға ықпал ететін бағдарламалар мен материалдарды жасақтау және іске асыруы тиіс.

Қолдау қызметі жұмысының кейбір жоғарыда аталған міндеттері мамандар үшін жаңа болып табылмайды, мысалы, танымдық аяны қалыптастыруға бағытталған жұмыс, дисграфия, дислексия және т.б. еңсеру бойынша жұмыс [21, 97 б.].

Білім беру мекемелерінде ресурстар, білім мен тәжірибе үнемі жеткілікті бола бермейді. Дегенмен кәсіби қауымдастық өміріне қатысу және қызметкерлерді үздіксіз оқыту кәсіби дамытуды ынталандыруға септігін тигізеді.

Білім беру ұйымдарында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқытудың табыстылығы көбінесе жұмысқа тартылған педагогтар мен мамандардың біліктілік деңгейіне, сонымен қатар олардың инклюзивті білім беру идеяларын ұстанушылығына байланысты екенін атап өткен жөн.

Сонымен қатар адам кәсібилігінің қажетті құрамдасы – кәсіби құзыреттілігі. Кәсіби құзыреттілік зерттеушілермен маман даярлығы сапасының және еңбек қызметі тиімділігі әлеуетінің сипаттамасы ретінде қарастырылады [22, 180 б.].

Педагогтың кәсіби құзыреттілігі өз кезегінде маман тұлғасының сапалық сипаттамасы ретінде көрініс табады, ол өз алдына пәндік саладағы және педагогика, психология салаларындағы ғылыми-теориялық білімдер жүйесін

қамтиды. Педагогтың кәсіби құзыреттілігі – көп факторлы құбылыс. Ол мұғалімнің теориялық білімдері мен оларды нақты педагогикалық жағдайларда қолдану амалдарынан, педагогтың құндылық бағдарынан, сонымен қатар оның мәдениетінің интеграциялық көрсеткіштерінен (сөйлеу, қарым-қатынас стилі, өзіне және өз қызметіне, шектес салаларға қарым-қатынасы және т.б.) тұрады.

Қазақстандық авторлар З.А. Мовкебаева, И.А. Оралканова атап өткендей, инклюзивті білім беру мектепке дейінгі және мектепте білім беру практикасына белсенді түрде енуде, педагогикалық маршрутқа кірісерде жаңа ережелерді ұсынуда. Ол өз қызметін дидактикалық тұрғыдан ғана емес, құндылық бағдарлары өзгерістерінің деңгейінде қайта қарастыруды талап етеді. И.А. Оралканова инклюзивті білім беру шарттарында бастауыш сынып мұғалімдерінің жұмыс істеуге даярлығын қалыптастыруға арналған өз зерттеуінде инклюзивті білім беру шарттарында мұғалімдердің даярлығын қалыптастырудың келесі құрамдастарын, көрсеткіштерін, қағидаттарын және деңгейлерін ерекшелеп сипаттайды:

- адаптивті;
- репродуктивті;
- оңтайлы.

Адаптивті деңгейге мұғалімдер тарапынан инклюзивті білім беру идеологиясы мен философиясын жеткіліксіз ұғыну және толыққанды қабылдамау, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеуге ынтаның болмауы, тиімді инклюзивті білім беру формалары, әдістері және құралдары туралы түсініктер фрагменттілігі жатқызылды.

Репродуктивті деңгей инклюзивті білім беру шарттарында жұмыс істеуге мұғалімнің дайындық қағидаттарының шартты сәйкесуімен сипатталады: ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға инклюзивті білім беру аясында білімдер беруге уәжділіктің әлсіз болуы, инклюзивті білім беруді ұйымдастыру бойынша сараланбаған теориялық түсініктер, инклюзивті білім беру процесінде кәсіби міндеттерді шешу амалдарын әлсіз игеру.

Оңтайлы деңгей инклюзивті білім беруге даярлық қағидаттары мен көрсеткіштеріне мұғалімдердің даярлығының сәйкес келуін айқындайды: оқу-кәсіби міндеттер шешімдерін іздеуде ұғынушылық, дербестік, рефлексивтік, инклюзивті білім беру идеологиясын түсіну мен қабылдау, тұлғалық бағдарлау және балаларға инклюзивті білім беруге сананы бағыттау. Аталмыш деңгейдегі мұғалімдерде уәжділік деңгейі жоғары келеді, олар эмпатия пен төзімділік танытады, инклюзивті білім беру құндылығын мойындайды, мүмкіндіктеріне қарамастан, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың қабілеті жеке, шексіз екендігіне толық сенімді, осындай балалармен жұмыс істеу ерекшеліктері жөнінде жүйелі, толыққанды, толық, терең білімдерге ие, инклюзивті білім беру шарттарында балаларды оқыту нәтижесіне сипаттама беруге, бағалауға, жобалауға, құрылымдауға қабілетті, ата-аналармен және өзге мамандармен бірлесіп, «командада» жұмыс істеуге дайын.

Зерттеуші С.А. Дружилов педагогтың кәсіби құзыреттілігінің келесі құрамдастарын ерекшелейді: уәжділік-жігерлік, функционалдық, коммуникативтік және рефлексивтік.

Уәжділік-жігерлік құрамдасы өз ішінде уәжден, мақсаттан, қажеттіліктерден, құндылық мақсаттарынан тұрады, кәсіпте тұлғаның шығармашыл көрініс табуын ынталандырады; кәсіби қызметке қызығушылықтың болуын болжайды.

Функционалдық (лат. *functio* – орындау) қандай да бір педагогикалық технологияны жобалау және іске асыру үшін мұғалімге қажетті педагогикалық қызметтердің амалдары туралы білімдер түрінде көрініс табады.

Коммуникативтік (лат. *communico* – байланыстырамын, тілдесемін) құзыреттілік құрамдасы өз ойын анық және нақты білдіруден, сендіре білуден, дәйектей білуден, дәлел келтіруден, талдаудан, пайымдаудан, рационалды және эмоционалды ақпаратты жіберуден, тұлғааралық байланыстарды орнатудан, өз әрекеттерін әріптестер әрекеттерімен келісуден, әртүрлі іскерлік жағдайларда қарым-қатынастың оңтайлы стилін таңдаудан, диалогты ұйымдастырудан және қолдаудан тұрады.

Рефлексивтік (кейінгі латын *reflexio* – артқа қайту) құрамдас өз қызметінің нәтижелерін және жеке даму деңгейін, тұлғалық жетістіктерін саналы түрде бақылай білуде; креативтілік, бастамашылық, ынтымақтастыққа ұмтылу, шығармашылық, өзін-өзі талдауға бейімділік сияқты қабілеттер мен қасиеттердің қалыптасуында көрінеді. Рефлексивті құрамдас тұлғалық жетістіктердің реттеушісі, адамдармен қарым-қатынаста тұлғалық мәндерді іздеу, өзін-өзі тану, кәсіби өсу, шеберлікті жетілдіру, мағыналық-шығармашылық іс-әрекет және жеке жұмыс стилін қалыптастыру қозғаушысы болып табылады [23, 4 б.].

Литва университетінің доценті А. Galkiene өз зерттеулерінде атап өткендей, мұғалім оқушылардың жеке топтарын емес, барлығын ойлай отырып, оқушылардың түрлі мүмкіндіктері мен мұқтаждықтарын түсінуі тиіс. Сәйкесінше, мотивациялық-құндылықтық құрамдастың қалыптасуының негізгі нәтижесі құндылық-мағыналық толықтық, яғни «оқушы құндылық ретінде» және «манифестациялық» төзімділік, яғни «мен айырмашылықты норма ретінде қабылдаймын» болып табылады.

Қазақстандық зерттеуші И.А. Оралканова психологиялық және кәсіби дайындық тұрғысынан «мұғалімдердің педагогикалық қызметке дайындығы» ұғымының мәнін талдау негізінде, сондай-ақ инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын шетелдік практик-мұғалімдердің зерттеу нәтижелерін ескере отырып, педагогтардың тұлғалық, теориялық және практикалық дайындығының бірлігін көрсететін өзара байланысты психологиялық және кәсіби қасиеттер кешені түрінде әрекет ететін осы дайындық құрылымын анықтады.

Мұғалімдердің инклюзивті білім беруге психологиялық дайындығы құрылымына И.А. Оралканова келесі құрылымдарды қосады:

- тұлғаның құндылық бағдары;
- тұлға уәждемесі;
- төзімділік;
- эмпатия;
- педагогикалық оптимизм.

И.А. Оралканова пікірінше, мазмұнды құрамдастың негізгі көрсеткіштеріне мыналар жатады:

- инклюзивті білім беру негіздерін білу;
- даму мүмкіндігі шектеулі балаларға физикалық қолжетімділік талаптарын білу;
- ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беретін ұйымдардың оқу-тәрбие процесіне қосудың нормативтік-құқықтық актілерін білу; бұл өз алдына мұғалімнің ақпараттылығын арттырады, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар құқығына қатысты сауаттылықты арттырады;
- бастауыш сынып мұғалімдерінің ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін физикалық жайлылықты қамтамасыз етуде, оқу бағдарламаларын бейімдеуде, оқу материалының мазмұнын саралауда және дараландыруда білімді меңгеруден тұратын инклюзивті білім беру шарттарында балаларды оқыту және тәрбиелеу процесін құру ерекшеліктерін білу;
- инклюзивті білім беру субъектілерімен коммуникативтік байланысты құру негіздерін білу мұғалімнің инклюзивтік білім беру жағдайында мұғалімге «тек қана Мен білемін» позициясынан «Біз бірге» позициясына өту қажет екендігі туралы хабардарлығын қамтиды. Мұндайда тығыз ынтымақтастықта даму мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту үшін қолайлы шарттар туғыза аламыз және т.б.

И.А. Оралканованың пікірінше, келесі құрамдас – инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың педагогикалық жұмысында практикалық дағдыларын көрсететін операционалды-іс-әрекеттік құрамдас болып табылады. Зерттеушінің пікірі бойынша, операционалды-іс-әрекеттік құрамдас көрсеткіштері келесі біліктер мен дағдылардан тұрады:

- ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен және олардың ата-аналарымен қарым-қатынас жасау біліктері мен дағдылары;
- әртүрлі мүмкіндіктері бар балаларды бірлесіп оқыту жағдайында оқу-тәрбие процесін құрастыра білу;
- командада жұмыс істей білу.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, автор инклюзивті ортада мұғалім төменде көрсетілген шарттарда табысты болуы мүмкін деп санайды:

- ол өте икемді;
- оған қиындықтар қызықты, ол әртүрлі тәсілдерді байқап көруге дайын;
- ол жеке айырмашылықтарға құрметпен қарайды;
- ол команданың басқа мүшелерінің ұсыныстарын тыңдай және қолдана алады;
- ол сыныпта басқа ересек адамның болуы жағдайында өзін сенімді ұстайды;
- ол басқа мамандармен бір командада жұмыс істеуге дайын.

Кәсіпқой мамандардың ұйымшыл тобы – жұмыстың мүмкін болуы үшін маңызды шарт. Команда тек білім беру ұйымының қызметкерлерінен ғана емес, баланың ата-аналарын да қамтуы тиіс.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар барлық балалар бір-бірінен қарым-қатынасқа түсу ерекшелігімен, тәртібімен, академиялық дағдыларының даму деңгеймен, когнитивтік қабілеттерімен және т.б. ерекшеленеді. Бүгін интеллектке ие балалар жалпы білім беру және арнайы оқу бағдарламаларымен және жоспарларымен білім алады. Балаларға тиімді көмектесу үшін, олардың қиындықтарына сәйкес жеке даму бағдарламаларын құру үшін жеке бағдарламаларды жасақтау әдістерін, амалдарын білу тиіс. Бұл өз алдына балаға білім алуда қазіргі кезде бар қиындықтарды ғана емес, алдағы уақытта орын алуы мүмкін қиындықтарды да еңсере білуге көмектеседі. Сонымен қатар тиімділігі дәлелденген әдістемелерді үнемі зерттеген жөн. Мұндай тәсіл «балаларды нәтижеге жетелеуге» қарсы қойылған, себебі көмектің мақсаты жеке білімдер мен дағдыларды иелену емес, «оқи білуді» қалыптастыру болып табылады.

Қазіргі уақытта қазақстандық білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру практикасы қарқынды дамып келеді. Жалпы білім беретін мектептің штатына психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары: психологтар, логопедтер, педагог-дефектологтар кіреді, олар тиімді жұмыс істеу үшін ЕБҚ бар оқушыларды қолдауды барынша дараландырудың командалық тәсілі мен технологияларын меңгеруі қажет.

Әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу кезінде жұмыс тобы тек шетелдік тәжірибені ғана емес, сонымен қатар отандық білім беру ұйымдарының тәжірибесін зерделейді. Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА-ның көптеген педагогикалық ұжымдармен тығыз ынтымақтастығы арқасында осы мектептердің инклюзивтік тәжірибесінен әдістемелік материалдардың белгілі бір көлемін алу мүмкін болуда. Олардың ішінде 2013 жылдан бастап жалпы білім беретін мектеп жағдайында ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу үшін қажетті материалдарды сынақтан өткізу және апробациялау үшін Түзету педагогикасының Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының (ТП ҰҒПО) базасы болып табылатын Қарағанды қаласының № 27 ЖББМ әкімшілігі мен педагогикалық ұжымын ерекше атау қажет. Инклюзивті білім беру саласындағы көптеген жобаларды іске асыру нәтижесінде № 27 ЖББМ ресурстық орталық болып, өңірде де, елде де жетекші рөл атқаруда.

Осы әдістемелік құралдың бөлімдері мен қосымшаларында № 27 ЖББМ және басқа да мектептердің педагогтары әзірлеген және сынақтан өткізген және мысал ретінде ұсынылған материалдар бар. Әрине, әр мектептің өз ерекшеліктері бар. Сонымен қатар еліміздің барлық мектептері үшін осы құралда жиналған әдістемелік материалдарды зерделеуді пайдалы деп есептейміз.

Қарастыру үшін инклюзивті тәжірибені іске асырушы бірнеше қазақстандық мектептің тәжірибесін ұсынамыз. Оны қарастыру еліміздегі білім беру процесін психологиялық-педагогикалық кешенді қолдау жүйесінің құрылу кезеңінде бола тұра, қазіргі таңның өзінде мықты негізге ие екендігі жөнінде шешім шығаруға мүмкіндік береді.

№65 мектеп-гимназиясы жұмысы тәжірибесінен, Нұр-Сұлтан қаласы

Еліміздің астанасында инклюзивті білім беруді енгізу 2010 жылы №65 мектеп-гимназияда есту қабілетінде бұзылыстары бар, кохлеарлы имплантациядан (бұдан әрі – КИ) өткен балаларға арнап инклюзивті сыныптар ашылған кезден басталды. Мектепте арнайы қызмет құрылды. Оның негізгі мақсаты КИ-дан кейін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау болды. Батыс мемлекеттердің инклюзивті білім беруді дамыту модельдеріне сүйене отыра, өз кезегінде, қосудың ең оңтайлы варианты анықталды: ерекше білім беруіне қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру бағдарламасы бойынша ортақ сыныпта, негізгі уақытта (таңертең) оқыту; түстен кейінгі уақытта дефектолог маманнан (сурдопедагог, логопед) арнайы коррекциялық-педагогикалық көмек алу. Бүгінгі таңда мектепте есту қабілеті бұзылған 32 оқушы білім алуда, олардың 15-і кохлеарлы имплантациядан кейін білім алуда.

Ерекше білім беруіне қажеттілігі бар балалар №65 жалпы білім беретін мектеп-гимназиясының оқу бағдарламасының толық көлемінде білім алып жатқандығын ескеру қажет. Балалар инклюзивті сыныпқа түскен кезде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарымен бастапқы тексеріс іске асады, әрбір баланың даму статусы сипатталады, жеке-дамытатын бағдарламалар құрылады.

Жеке білім беру бағдарламасының (ЖБББ) негізгі мақсаты – ерекше білім беруіне қажеттілігі бар бала үшін оның шынайы мүмкіндіктерін, даму ерекшеліктерін және білім беру қажеттіліктерін ескере келе білім беру процесін құру [24, 54 б.].

ЖБББ – білім берудің белгілі бір сатысында оқыту мен тәрбиелеу процесінде баланың ерекше білім беру қажеттіліктерін максималды іске асыру үшін арнайы білім беру шарттарын сипаттайтын құжат.

ЖБББ құрылымына бағдарламаның титул парағы; қажетті деңгейге қалыптаспаған біліктер мен дағдылардың тізімімен баланың қысқаша психологиялық-педагогикалық сипаттамасы баяндалған түсіндірме жазба, ЖБББ құрылымы, оның мақсаттары мен міндеттері; жеке оқу жоспары; бағдарлама мазмұны; білім алушының психикалық және психологиялық даму көрсеткіштерінің динамикасы деңгейінде және негізгі құзыреттіктерді қалыптастыру деңгейінде бағдарламаны іске асыру нәтижелері нақты құрастырылған білім алушы жетістіктерінің мониторингі, аралық диагностика нәтижелері бойынша түзетулерді енгізуді негіздеу қалыптастырылатын қорытындылар мен ұсыныстар және оқу жылының соңында қорытынды психологиялық-медициналық-педагогикалық консилиум шеңберінде аталмыш мәселені шешуде ЖБББ-ны іске асыру туралы қорытынды енеді.

Мектепте параллельді түрде КИ-дан кейінгі балалардың ата-аналарымен белсенді жұмыс жүргізіледі: инклюзивті мектепте коррекциялық қолдауды ұйымдастыру мәселелері бойынша таныстыру сұхбаты, арнайы білімдерді насихаттау, әрбір ата-анаға проблемалық сұрақтары бойынша кеңес беру.

КИ-дан кейінгі балалардың ата-аналары коррекциялық сабақтарға қатысуға құқылы. Күн сайын әрбір сабақтан соң үй жағдайында сабақты ұйымдастыру бойынша толыққанды нұсқаулық жүргізіледі, қиындықтар талқыланады және даулы мәселелер шешіледі. КИ-дан кейінгі балалардың

ата-аналары бір-бірімен өзара тығыз қарым-қатынаста болады. Оларға психологиялық қолдау көрсетіледі. Бұл инклюзивті процесте маңызды кезеңдердің бірі болып табылады. Психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары сынып жетекшілерімен, пәндерден сабақ беруші мұғалімдермен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істей отыра сыныптарда сабақтарды ұйымдастыруда қажетті көмекті көрсетеді.

Мектеп қалыптасқан дәстүрлі сынып-сабақ жүйесі шеңберінде есту қабілеті бұзылған балалармен жұмыс істеуде топтық, жартылай топтық, жұппен немесе жеке жұмыс формаларын белсенді түрде қолдану ұсынылды. Есту қабілеті бұзылған және КИ-дан кейінгі баланың мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейту іскерлік/рөлдік ойындарды, пресс-конференцияларды, КТК сабақтарын, конкурс сабақтарды, концерт сабақтарды, кіріктірілген сабақтарды және оқу-практикалық тапсырмаларын пайдалану арқылы мүмкін болады. КИ-дан кейінгі баланың мұғалім жетекшілігімен зерттеу немесе шығармашылық жобалармен өз бетінше айналысып, қорғауы зор әлеуетке ие. Білім беру процесін ұйымдастырудың қосымша және қосалқы формаларын: экскурсияларды, пәндер бойынша қосымша тапсырмаларды және факультативтерді, үйірме, клуб және сыныптан тыс жұмыстарды (мейрам, тақырыптық кештер, конференциялар, олимпиадалар, жарыстар, сапарлар, экспедициялар және т.б.) белсенді түрде қолдану ұсынылады. Бейресми жағдайда КИ-дан кейінгі оқушыларға коммуникативтік кедергілерді еңсеруге және өз қатарластарымен толыққанды өзара әрекеттесуге жеңілдірек. Есту қабілеті бұзылған бала оқитын сыныпта білім беру процесін ұйымдастыра келе мұғалім бірнеше талаптарды ескеруі қажет:

- сурдопедагогпен және баланың ата-анасымен тығыз ынтымақтастық.
- есту қабілеті бұзылған баланы қатарластарымен толыққанды өзара әрекеттесуіне, балалар ұжымына бейімділеуіне ынталандыру.
- педагогтың жұмыс процесін ұйымдастыру: есту қабілеті бұзылған балаға жақын орналасу; педагогтың сөйлеу мәнері талаптарын сақтау; ауызша түсіндіру жұмыстары кезінде көрнекі және дидактикалық материалдарды пайдалану; баланың тапсырманы және оны орындау нұсқаулығын бақылау (кері байланыс) және т.б.;
- есту қабілеті бұзылған баланың жұмыс кеңістігін ұйымдастыру: орналасуы; дұрыс ақаусыз есту аппараттарының/кохлеарлы импланттың болуы; жеке дидактикалық оқу құралдары бойынша жұмыс істеуге дайын болуы және т.б.
- саңыр/есту қабілеті бұзылған баланы оқу қызметіне тартуда арнайы әдістерді, тәсілдер мен құралдарды қолдану, мұндайда баланың мүмкіндіктерін ескеріп, гиперқамқорлықтан аулақ болып, сабақты жүргізу қарқынын баяулатпау тиіс.
- сабақ процесінде коррекциялық бағыттылық міндеттерін шешу: есту-көру назарын ынталандыру; сөйлеу қателіктерін түзеу және грамматикалық тұрғыда дұрыс сөйлеу дағдыларын бекіту; сөздік қорын кеңейту және сөздер мен сөз тіркестерінің түсініктемесін беру; мазмұндама, диктант жазуда, түсінігін айтуда арнайы көмектесу.

№65 МГ педагогтары еңсерген қиындықтар елімізде инклюзивті практиканы дамыту аралығында басқа мектептердің алдында туындайтын мәселелерді айқындайды. Оларға мыналарды жатқызуға болады: ЖБББ-ны құру, балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері жөнінде педагогтардың аз хабардарлығы, оқытудың арнайы әдістері бойынша білімдердің жеткіліксіздігі; ата-аналармен жұмысты ұйымдастыру, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау.

Жоғарыда аталған қиындықтарды еңсеру үшін мектепте белсенді жұмыс жүргізіледі: №65 мектеп-гимназиясы мұғалімдері үшін әкімшілікпен, арнайы және инклюзивті сыныптардың әдістемелік бірлестігімен мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру бойынша жоспарлы іс-шаралар, нақты проблемалар бойынша (сұраулар бойынша) жеке немесе топтық кеңестер жүргізіледі. Инклюзивті білім беру жобасын енгізу шеңберінде №65 мектеп-гимназиясы әкімшілігімен жүйелі түрде жалпы мектеп, қала семинарлары жүргізіледі және мектеп педагогтары, психологтары және пәндерден сабақ беретін мұғалімдер үшін аталмыш бағыт бойынша педагогикалық кеңестерде жүйелі түрде баяндамалар жасалады. Барлық жоғарыда аталған қиыншылықтар өз кезегінде дефектолог маманның инклюзивті мектептің әдістемелік қызметін іске асырудағы маңызын көрсетеді.

Дефектолог мұғалім (сурдопедагог):

- есту қабілеті бұзылған балалардың дамуындағы ауытқуларды максималды түзетуге бағытталған жұмысты іске асырады;
- есту қабілеті бұзылған балаларды тексереді, оларда бар ақаудың айқындылық деңгейі мен құрылымын анықтайды;
- есту қабілеті бұзылған балалардың дамудағы ауытқуларын жою бойынша, бұзылған функцияларды қалыпқа келтіру бойынша, есту арқылы қабылдауды және сөйлеуді дамыту бойынша топтық және жеке сабақтарды жүргізеді;
- мектептің өзге мамандарымен тығыз қарым-қатынаста жұмыс жасайды;
- орындардағы педагогтармен тығыз байланысты жұмыс жасайды: ұсынымдар береді, сұхбаттасады, олардың сабақтарына қатысады;
- есту қабілеті бұзылған балаларға көмек көрсету бойынша арнайы әдістер мен тәсілдерді қолдану бойынша педагогикалық қызметкерлерге, ата-аналарға және өзге де заңды өкілдерге кеңес береді;
- қажетті құжаттаманы жүргізеді;
- мемлекеттік стандарттар шеңберінде білім берудің әртүрлі формаларын, тәсілдерін, әдістері мен құралдарын пайдаланады;
- өз жұмысында есту қабілеті бұзылған балаларға коррекциялық-педагогикалық көмек көрсету бойынша авторлық бағдарламаларды пайдаланады;
- реабилитациялық және білім беру бағдарламаларын іске асырады.

Тексеру нәтижелері бойынша дефектолог мұғаліммен, қолдау қызметі педагогымен, логопедпен бірге белгілі бір балаға қажетті коррекциялық жұмыстың көлемі мен мазмұнын айқындайды, жеке және жартылай топтық коррекциялық сабақтарды өткізеді, оқу материалын игеру деңгейі мен даму

динамикасын бақылайды. Инклюзивті сыныптағы дефектолог жұмысы мұғаліммен, қолдау қызметі педагогымен және логопедпен тығыз байланысты өтеді. Сабақтағы балалардың жұмысы, оқыту процесінде пайда болатын қиындықтар және оларды еңсеру жолдары тұрақты түрде талқыланады.

Баламен коррекциялық-дамыту сабақтарындағы оқыту қиындықтарында дефектолог бірінші кезекте коррекциялық міндеттерді шешеді: ойлауды дамытады, көру және есту назарын жаттықтырады, жадты жаттықтырады, көру-кеңістіктік және уақытпен қабылдауды қалыптастырады, анализ және синтез дағдыларын дамытады, баланың сөздік қорын кеңейтіп белсендендіреді.

Жалпы білім беретін мектептегі дефектолог маман қызметінің маңызды бағыты инклюзивті сынып мұғаліміне оқу бағдарламалары мазмұнын бала мүмкіндіктеріне бейімдеуде әдістемелік көмек көрсету болып табылады. Логопед мұғаліммен, мұғалім ассистентімен бірге дефектолог барлық сыныптың оқу жұмысын ұйымдастыру формаларын, ерекше білім беруіне қажеттілігі бар балалардың бағдарламалық материалды сәтті игеруіне ықпал ететін оқыту әдістері мен тәсілдерін таңдайды. Бұл өз алдына баланың сәтті түрде әлеуметтенуіне ықпал етеді.

Логопед мұғалім білім алушылардың ауызша және жазбаша (бар болған жағдайда) сөйлеуін зерттеу нәтижелеріне сүйене отыра және бұл мәліметтерді жас нормасымен салыстыру негізінде:

- сөйлеу бұзылысының клиникалық-педагогикалық диагнозын қояды;
- логопедиялық көмекке мұқтаж балаларды коррекциялық-логопедиялық оқытудың бағдарламалары мен келешектік жоспарларын жасақтайды;
- білім алушылардың ауызша және жазбаша сөйлеуіндегі бұзушылықтарды түзеу бойынша топтық және жеке тапсырмаларды орындайды (гуманитарлық циклдің оқу пәндерінің бағдарламалық материалдарын пайдаланумен);
- инклюзивті сыныптың мұғалімімен бірге, дефектологпен бірге негізгі мақсаты сыныпта дұрыс сөйлеу режимін сақтау, оқу пәндеріне сәйкес білім алушылардың сөздік қорын байыту мен жүйелендіру, коммуникативтік біліктерді дамыту болып табылатын жұмысты жүргізеді;
- білім алушылардың ата-аналарымен және мұғалімдермен кеңес беру және ағарту жұмыстарын жүргізеді.

№65 МГ педагогтары атап өткендей, дефектолог мұғалім мен логопед мұғалім репетиторлар болып табылмайды. Бұл мамандардың міндеттеріне баламен үй жұмысын орындау және қайталау кірмейді. Әдетте аталмыш мамандармен сабақтар бағдарламалық материал және мұғалімнің күнтізбелік-тақырыптық жоспарына сай құрылады, бірақ фронтальдық сабақтарды қайталамайды.

2010-2018 жылдар аралығында №65 мектеп-гимназиясында есту қабілеті бұзылған (КИ) балалар дамуында оң динамика байқалады. Балалар жалпы білім беру ортасы жағдайларына сәтті бейімделген, оқу дағдыларын толыққанды игерген, өз қатарластарымен мектеп іс-шаралары мен мейрамдарына белсенді қатысқан, балалар ұжымында қолайды микроклимат байқалады. Жалпы білім беретін мектеп бағдарламасы бойынша оқу материалы балалармен жеткілікті

жақсы деңгейде игерілген. Ана тілінен бөлек (орыс, қазақ), балалар ағылшын тілін сәтті түрде және аса ықыласпен меңгеруде [24, 55 б.]

Екібастұз қаласының №24 мектеп-гимназиясы тәжірибесінен

Екібастұз қаласының №24 мектеп-гимназиясының педагогикалық ұжымы әр балаға жеке ыңғайды қамтамасыз ететін жүйені құруға тырысады. Өмірде қиын жағдайға тап болған, осы мектепте оқитын балаларды қолдау орталығының тәрбиеленушілері, ерекше қажеттілігі бар балалар, олардың екеуі үйде оқиды, инклюзивті тәжірибені іске асыруды жұмыстың басым бағыттарының бірі деп санайды.

Осы мектептің бастауыш сынып мұғалімі А.В. Балабанникова жеке бағдарлама бойынша үйде оқитын оқушыны сыныпқа қосу бойынша, тұтас сыныптың өміріне тарту бойынша жұмыс тәжірибесімен бөліседі. Өкінішке орай, үйде оқыту балаларға өз құрдастарымен толыққанды қарым-қатынас жасауға, өздерінің шығармашылық қабілеттерін іске асыруға мүмкіндік бермейді. Мұндайда педагог білім, қарым-қатынас, мектеп өмірі әлеміне «терезе» бола алады. Мұғалім баланың шығармашылық қабілеттерін ашу және оның өз күшіне деген сенімділігін қолдау үшін күш береді. Сондықтан педагог өз жұмысында екі басым бағытты атап өтті: сабақтан тыс қызмет арқылы оқушының шығармашылық әлеуетін дамыту және балалар ұжымында жоғары инклюзивті мәдениетті қалыптастыру.

Кез келген баланың шығармашылық қабілеті болады. Бірақ бұл қабілеттердің көрінуі көбінесе бала тәрбиеленетін және тұратын ортаға байланысты. Осындай дамытушы ортаны құру үшін педагог өзінің сабақтан тыс қызметінде 2016 жылы республикалық «Инновациялық педагогикалық идеялар фестивалі» конкурсының жүлдегері болған «Тайна планеты ТРИЗ» бағдарламасын пайдаланды. Оның басты міндеттерінің бірі оқушылардың қиялын, ойлау креативтілігін дамыту, балалардың шығармашылық тұлға қабілеттерін тәрбиелеу үшін жағдай жасау болып табылады. Атап айтқанда, «Фантазерлер» бағдарламасының бір бөлімі дәстүрлі емес сурет техникаларын қолдану арқылы балалардың шығармашылық қиялын дамытуға бағытталған. Ерекше тәсілдермен сурет салу және мұндайда күнделікті өмірде бізді қоршаған материалдарды пайдалану идеясы балаларда жағымды эмоционалдық пікір тудырады. Осы сабақтарда балалар «шикі» техникасын пайдалана отырып, тарақпен сурет салу тәсілдерін, жіппен кляксографияны, балауыз шамдарын пайдалана отырып сурет салуды және т.б. амалдарды қолданды. Осы тәсілдермен сурет салу негізінде оқушы жасаушыға, зерттеушіге, экспериментаторға айналады. Ол өз қиялын, ой ұшқырлығын босатып, шынайы әлемді «ашады».

Шығармашылық іс-әрекет дағдыларын меңгерген балалар жетістіктеріне қуана бастайды, өз қабілеттерін мойындауды қалайды, түрлі шығармашылық байқауларға қатыса бастайды. Ата-аналармен өзара қарым-қатынас жасау, оқушылардың ынтасы арқасында «Күзгі фантазия», «Құстарға арналған асхана», «Миниатюралық киізүй» және т.б. көптеген мектеп сайыстарына белсенді қатысады.

Әртүрлі деңгейдегі осындай сайыстарға қатысу балаға өзін мектеп ұжымының бір бөлігі ретінде сезінуге мүмкіндік береді, оның өзін-өзі бағалауы мен әлеуметтік маңыздылығын арттырады. Мұндай жұмысқа ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды белсенді түрде енгізу оларға қоршаған ортаның бейнесін барынша толық көрсетуге, әлеуметтік байланыстардың шеңберін кеңейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар шығармашылықпен айналысу – бұл бала өмір бойы дамып, жетілдіре алатын қызмет, қызығушылықтан кәсіби өзін-өзі анықтауға дейін жетуге алып келуі мүмкін, бұл өз алдына табысты әлеуметтендіру үшін маңызды.

Педагогтар мен ата-аналардың бақылаулары бойынша шығармашылық сабақтар балаға жағымды әсер етеді: бала тыныш, көпшіл, көңілді болады, балада сенімділік пайда болады. Бұл сенімді сақтау үшін баланың жетістіктері туралы тек педагогтар мен ата-аналар ғана емес, құрдастары да білулері және қуануы өте маңызды. Педагогтың пікірінше, дәл сыныптастарға, педагогтарға қатысты инклюзивті мәдениет деңгейі анықталады, оның негізінде әрбір адам мектепте оған қуанышты екенін сезінетіндей қауымдастық түсініледі. Әрине, бұған мектеп әкімшілігінің, педагогтар мен мамандардың өзара түсіністігі мен ынтымақтастығы жағдайында қол жеткізіледі, оқушылар мен мұғалімдер бір-біріне құрметпен қарайды, барлық оқушыларды бірдей бағалайды, барлық оқушылар үшін күтілетін деңгей бірдей жоғары. Мектепте ата-аналар жиналысы, сұхбаттар, сынып сағаттары өткізіледі, олардың негізгі мақсаты – оқушылардың адамгершілік қасиеттерін дамыту, ата-аналардың әртүрлі белгілер бойынша балалардың айырмашылықтарына оң көзқарасын қалыптастыру. Мұғалім мен мектеп ұжымы инклюзивтік мәдениетті қалыптастыруда бірлескен қызметті ең маңызды критерий деп санайды. Бұл жұмыста білім беру кеңістігіне қатысушыларды теориялық дайындығы да, нақты істерге практикалық қатысуы да маңызды.

Педагог А.В. Балабанникова Павлодар облысында табысты жұмыс істеп келе жатқан «AdalFriends» волонтерлік жобасына өз сыныбымен қатысу тәжірибесімен бөліседі. Жоба үйде оқитын, мектепке бекітілген балалардың мәселелеріне көмек көрсету, қоғамның тұрақты назары мен қызығушылықтарын қалыптастыру, қоғамдық ұйымдардың, БАҚ және басқа да әлеуметтік топтардың күшін біріктіру мақсатында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың мүдделерін қалыптастыру және іске асыру бойынша басталды [25, 190 б.].

Педагог өз жұмысын «үйдегі» оқушы барлық сынып іс-шараларына қатысатындай етіп құрды. Сынып оқушылары оны мерекелермен, шығармашылық қызметтегі табыстарымен құттықтайды, өз қолдарымен жасаған сыйлықтарын сыйлайды, шығармашылықпен бірлесе айналыса отырып, оқушыға барып тұрады. Әрине, сыныптастар мен педагогтардың тарапынан көңіл аудару көптеген психологиялық мәселелерді шешуге ықпал етеді: балалар ашық, көпшіл бола түседі. Бірлескен жұмыс балаларға қатарластарымен қарым-қатынас жасаудың баға жетпес әлеуметтік тәжірибесіне, мәселелерді шешу дағдыларына, еркіндікке, өзін-өзі бақылай алуға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Сынып жетекшісінің мамандармен және педагогикалық ұжыммен бірлесіп белсенді ұстанымды қалыптастырудағы рөлі тұлғаны әлеуметтендіру мақсатына жетуде, мәдениетке енгізуде, барлық балалардың осындай әлеуметтік тәжірибені игеруде аса маңызды екенін атап өту қажет. Педагог мұғалім, ең алдымен, әрбір баланы оның нақты оқу мүмкіндіктеріне, мінез-құлқындағы ерекшеліктерге, психикалық және физикалық денсаулық жағдайына қарамастан өзі қабылдауы тиіс деп есептейді. Тек жауапты және немқұрайлы емес мұғалім ғана бөтен біреудің қайғысына жаны ашитын, қайырымды шәкірттерді тәрбиелеуге қабілетті [25, 191 б.]

Солтүстік Қазақстан облысы Петропавл қаласының №13 орта мектебінің тәжірибесінен

Петропавл қаласының №13 орта мектебінде психологиялық-педагогикалық қолдау әрбір баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес табысты оқуы мен дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасайтын мамандардың біртұтас, жүйелі-ұйымдасқан қызметі болып табылады. Аталған топтың құрамына мектеп қызметінің әртүрлі саласының мамандары: дефектолог мұғалім, әлеуметтік педагог, педагог-психолог, тәрбие жұмысы жөніндегі директордың орынбасары және медицина қызметкері кіреді. Мектепте балалардың дербестігін және әлеуметтік белсенділігін арттыру үшін жағдайларды қамтамасыз ету мақсатында, зияткерлік процестерді дамыту, баланың психикалық және физикалық мүмкіндіктеріне сәйкес құнды ұстанымдарды қалыптастыру үшін психологиялық-педагогикалық қызмет туралы ереже әзірленді.

Мектепте ӘППҚ қызметін ұйымдастырудың негізгі принциптері оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерінің басымдылығы, қолдаудың үздіксіздігі мен мультидисциплинарлығы болды. Мектеп әкімшілігі мен педагогтары жеке және жүйелі-бағытталған тәсілдердің негізінде білім беру процесі барысында оқушылардың жас және жеке қажеттіліктеріне сәйкес жан-жақты, динамикалық, диагностикалық, түзету және дамыту көмегінің кешенді жүйесін құрды. Мектепте қолдау жүйесі дәстүрлі кезеңдерді: диагностиканы, түзету жұмыстарын, кеңес беруді, оқытудың әртүрлі сатыларында оқушылардың дамуының спецификалық міндеттерін, мақсаттары мен динамикасын ескере отырып алдын алуды қарастырады.

Бастауыш мектептегі психологиялық-педагогикалық диагностика негізінде (І білім беру сатысы) оқытудың оңтайлы стратегиясын таңдау, оқушыларды дамытудың жеке бағдарламасын қалыптастыру өтеді, одан кейін ІІ білім беру сатысында жеке педагогикалық бағдарды орнату жүзеге асырылады. Міндетті диагностикалық минимумға І сатының, ІІ сатының старттарында және мектеп бітіргенге дейін екі жыл ішінде кәсіби талаптар мен мүмкіндіктерді анықтау кезінде барлық оқушыларды тексеру кіреді. І кезең бірінші сынып оқушыларының резервтік мүмкіндіктерін анықтауға және баланың кез келген сыныпқа түсу кезінде оқу деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл кезеңде оқушылардың психологиялық диагностикасы процесі моторлы, сенсорлы, мнемиялық функциялардың, интеллектінің даму деңгейін, сондай-ақ оқуға мотивациялық және жеке дайындығын бағалауды талап етеді. Диагностика

нәтижелерін сандық және сапалық талдау жүргізіледі, бұл анықталған қиындықтардың түрі мен сипатын бағалауға ғана емес, сонымен қатар әрбір оқушымен жұмыс істеу болжамы мен стратегиясын анықтау үшін психиканың компенсаторлық мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Бұдан әрі баланы тәрбиелеу мен оқыту процесіне жеке сараланған тәсілді ұйымдастыру бойынша ұсынымдар әзірленеді. Бірінші оқу жылы барысында даму мен оқытудың тұрақты мәселелері бар оқушылар тобы анықталады. Бұл балаларға терең психологиялық-педагогикалық диагностика жүргізу қажет.

Орта мектепте дезадаптацияның алдын алу мақсатында оқытудың II сатысына ауысқан кезде ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың психологиялық-педагогикалық диагностикасы оқу жылының алғашқы айларында жүргізіледі. Бұл оқыту нысандары мен білім беру ортасының өзгеруіне байланысты, оқушылардан дербестік, ересек адамдар мен жоғары сынып оқушыларымен қарым-қатынас орната білуді талап етеді. Психологиялық-педагогикалық диагностикуаны өткізу 4-5 сыныптарда балаларды оқытуда сабақтастықты сақтауға, оқушылар мен олардың ата-аналарының эмоционалдық жағдайын арттыруға мүмкіндік береді. Осының арқасында мамандардың, пән мұғалімдерінің, сынып жетекшілерінің, ата-аналардың балалардың оқу және эмоциялық мәселелерін шешуде, оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың жеке тұлғаға бағытталған технологияларын таңдауда өзара іс-қимыл жасау мүмкіндігі пайда болады.

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың жетекші бағыты психологиялық-түзету жұмысы болып табылатындықтан, диагностикалау нәтижелері негізінде психологиялық процестер мен функцияларды дамытуды оңтайландыруға және тұлғалық қасиеттерін дамытуды үйлестіруге бағытталған психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік әсер ету әдістері іріктеледі.

Осылайша, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің барлық қатысушыларының келісілген қызметі оқушының мектепте де, одан тыс жерлерде де қоғамға толыққанды кірігуі үшін негіз болып табылады [26, 265 б.]

Ақмола облысы Көкшетау қ. №19 ОМ жұмыс тәжірибесінен

Мектептің ұзақ мерзімді тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін мектепте педагогикалық ұжымның кәсіби күш-жігері мен шығармашылық әлеуетін біріктіруге және нақты бағыттауға қабілетті ұйымдастыру-білім беру жүйесін мақсатты түрде құру қажет.

Аталған білім беру ұйымында практика нәтижесінде инклюзивті процесті психологиялық-педагогикалық қолдаудың үздіксіз, жүйелілік, жеке көзқарас, білім беру процесінің барлық қатысушыларының оң эмоционалдық көңіл-күйін қамтамасыз ету, қолдау қызметі мамандарының командасындағы пәнаралық өзара іс-қимыл принциптері бөлінді.

Инклюзивті білім беру үйлестірушісі О.Г. Дмитриева-Лепешеваның басшылығымен №19 ОМ-ның ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушыларын психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жобалау бойынша тәжірибесін ұсынамыз (сынып жетекшілері, пән мұғалімдері).

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын (бұдан әрі – ППҚ ЖБ) әзірлеу бойынша жобаны іске асырудың негізгі мақсаты оның даму ерекшеліктері мен білім алу қажеттіліктеріне сүйене отырып, оның нақты мүмкіндіктеріне сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала үшін білім беру процесін құру болып табылады. ППҚ ЖБ объектісі білім беру процесі болып табылады. ППҚ ЖБ пәні – баланың әлеммен, қоршаған ортамен, өзімен қарым-қатынас жүйесі ретінде даму жағдайы.

Мұғалім ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыны қолдау бағдарламасын іске асыратын орталық тұлға ретінде әрекет етеді. Осы мектептің педагогтары инклюзивті білім беруде мұғалімнің қажетті кәсіби қасиеттері болуы тиіс деп санайды: ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланы шартсыз қабылдау, өзгерістерге ұмтылу, кәсіби ізденіс, мамандар командасында жұмыс істеуге дайын болу, педагогикалық оптимизм.

№19 орта мектепте жалпы білім беретін мектеп аясында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасы бірнеше кезеңде әзірленуде:

1. *Алдын ала кезең* (баланың білім алу қажеттіліктерін алдын ала бағалау және ата-аналардың сұранысы) – мектеп әкімшілігі инклюзивті білім беру жөніндегі үйлестірушімен бірге баланың қай мұғалімге түсетінін анықтайды. Сондай-ақ қолдау командасына кіре алатын психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарына қажеттілік анықталады. Бала және оның отбасы туралы алдын ала (бастапқы) ақпаратты жинау және талдау жүргізіледі.

2. *Диагностикалық кезең*: осы кезеңнің негізгі міндеті – балада қандай білім беру қажеттілігінің бар екенін, бірінші кезекте оның қандай мүмкіндіктеріне сүйенуге болатынын, мұғалім мен мамандардың қызмет бағыттарының қайсысы ең өзекті болып табылатынын анықтау.

Бұл кезеңде оқушының тереңдетілген диагностикасы нәтижелері бойынша мұғалімдердің қорытындылары (пікірлер), мамандардың қорытындылары дайындалады. Диагностика ата-анасының жазбаша келісімімен жүргізіледі.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің отырысында мамандар мен мұғалімдер баланың психологиялық ерекшеліктері, оның оқу дағдыларының қалыптасуы, құрдастарымен және ересектермен өзара іс-қимыл ерекшеліктері туралы пікір алмасады. Мамандардың қорытындыларын талқылағаннан кейін қолдау түрі және психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын әзірлеу қажеттілігі туралы шешім қабылданады.

№ 19 ОМ-да ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушыларды қолдау түрлері:

1-*түрі* – оқушы тек жалпы қолдауды қажет етеді. Оны сынып мұғалімі жүзеге асырады, ол кез келген балада кездесетін түрлі қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Мұғалім оқытудың вариативті, арнайы және балама әдістерін қолданады. Оқу нәтижелерін (оқушының жетістіктерін) бағалау тәсілдерін өзгертеді. Жеке оқу материалдарын іріктейді және дайындайды, кедергісіз орта жасайды және ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушы үшін оқу орнын бейімдейді.

2-түрі – оқушы қарқынды қолдауды қажет етеді. Оның қажеттілігі туралы шешімді мамандар тобы қабылдайды. Тек мұғалім ғана емес, сонымен қатар қолдау қызметі анықтаған тар шеңбердегі мамандар да қолдау көрсетеді.

Бұл ретте оқу жоспары мен оқу бағдарламаларын өзгерту қажеттілігі туындауы мүмкін: бағдарламаны қысқарту, оқу бағдарламасын дараландыру. Мұғалімдер мен мамандардың оқытудың вариативті, арнайы және баламалы әдістерін пайдалануы қажет. Оқу нәтижелерін (оқушының жетістіктерін) бағалау тәсілдерін бейімдеу, оқулықтарды, оқу құралдарын іріктеу, Жеке оқу материалдарын дайындау талап етіледі. Кедергісіз орта және оқу орнын бейімдеу жасалады. Арнайы психологиялық-педагогикалық көмек – психолог, логопед немесе арнайы педагог (олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог) жүзеге асырылады. Педагог-ассистенттің көмегі, әлеуметтік-педагогикалық көмек қажет болуы мүмкін.

3-түрі – арнайы қолдау. Баланы осы деңгейге ауыстыру үшін сыртқы психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру қажет. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары оқушының ата-аналарына қалалық (облыстық) психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру (ПМПК) мамандарынан кеңес алуды ұсынады.

ПМПК мамандары оқыту бағдарламасын –жалпы білім беру, ЕБҚ бар балаларға арналған арнайы немесе арнайы қосалқы бағдарламаны анықтайды. Оқу нысанын таңдау қажет.

Бұл жағдайда оқу жоспары мен оқу бағдарламаларын өзгерту қажет болуы мүмкін: бағдарламаны қысқарту, жеке бағдарлама. Сондай-ақ оқытудың вариативті, арнайы және баламалы әдістерін пайдалану, оқушының оқыту нәтижелерін бағалауда жеке көзқарас қажет болады. Бағдарламада оқушының жетістіктерін бағалау тәсілдерін (бақылау, өзіндік жұмыстар, практикалық жаттығулар, тесттер, ауызша немесе жазбаша жауаптар, АҚТ-ны пайдалану және т.б.) бейімдеу нұсқаларын көрсету қажет.

Үшінші кезең - психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын әзірлеу:

- бағдарламаны іске асырудың уақытша шекараларын анықтау (ай, тоқсан немесе жарты жыл). Бұзылулар неғұрлым күрделі болса, уақыт аралығы да қысқа болады, өйткені түзету-дамыту қызметін талдау және жетістіктерге байланысты келесі міндеттерді қою қажет;

- қолдау бағдарламасын іске асыру шеңберінде мұғалім мен мамандардың міндеттері шеңберін, қызмет бағыттарын анықтау;

- бағдарламаның мазмұнын анықтау – білім беру, түзету компоненттері;

- түзету жұмысының тиімділігін анықтау.

Мектептің инклюзивті білім беру жөніндегі үйлестірушісі (немесе оқу ісі жөніндегі оқу меңгерушісі) және мұғалімдер қажет болған жағдайда жеке оқу жоспарын жасайды – егер оқушының оқу бағдарламасы сынып оқу бағдарламасынан өзгеше болса, яғни оқу жоспары пәндерінің тізбесін анықтайды. Психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасында міндетті түрде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар МЖБС негізінде

бейімделген/қысқартылған бағдарлама немесе МЖБС-ға бағдарланбаған бағдарлама көрсетіледі.

Пән мұғалімдері пәндер бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнын анықтайды. Жеке оқу жоспарына сәйкес бағдарламалардың мазмұны мен түрі көрсетіледі. Егер оқушы ауытқулары бойынша оқушылар үшін типтік оқу бағдарламасына сәйкес, мысалы, психикалық дамуы тежелген оқушылар үшін математика бойынша білім алса, онда оған тиісті бағанда нұсқау жасалады. Егер бағдарлама үлкен өзгерістерге, қысқартуларға ұшыраса, оларды нақты көрсету керек.

Мамандар (психолог, логопед мұғалім, дефектолог мұғалім) өзінің жұмыс бағыттарын, оқушылармен түзету-дамыту қызметінің мақсаты мен міндеттерін анықтайды. Мұғалімдерге, ата-аналарға, қосымша білім беру педагогтарына ұсыныстар жасайды.

Төртінші кезең – психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын жүзеге асыру. Әзірленген бағдарлама мен түзету жоспарына сәйкес мұғалім мен психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының қызметі ұйымдастырылады.

«Инклюзивтік сыныпта» сабақ беретін мұғалімдер бүкіл сыныпқа жалпы сабақ жоспарын жасайды. Бірақ жоспарда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушы үшін жеке тапсырмалар, жеке мақсаттар, міндеттер, бағалау критерийлері және т.б. көрсетіледі.

Тар мамандар өткізетін сабақтар үшін оқушылардың есіне, зейініне, ойлауына, сөйлеуіне, кеңістіктік-уақытша бағдарына, қоршаған ортамен танысуға, қолдың ұсақ моторикасын дамытуға немесе жетілдіруге арналған кешенді тапсырмалар іріктеледі.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылармен жеке сабақтар аптасына екі-үш рет 20-25 минут (бұзушылықтардың ерекшелігі мен күрделілігіне, түзету әсерінің жеке міндеттеріне, оқушылардың психоэмоционалдық жағдайына байланысты) сабақтан тыс уақытта кесте бойынша өткізіледі. Сабақтар баланың жеке даму бағдарламасына сәйкес жасалған жоспар бойынша өткізіледі және мектептегі оқытудың барлық негізгі пәндерімен тікелей байланыста болады, осылайша пәнаралық байланыс жүзеге асырылады.

Бесінші кезең – жеке бағдарламаны талдау және түзету. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің отырысында мұғалімдердің қатысуымен мамандардың түзету-дамыту жұмысының тиімділігіне, оқушының оқу жетістіктеріне, әртүрлі қызмет саласындағы тоқсан/жартыжылдықтың соңына қарай дамудың жалпы динамикасына талдау жүргізіледі. Деректер психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасының тиісті бағандарында тіркеледі. Психологиялық-педагогикалық қолдаудың бағдарламасына түзетулер енгізіледі. Жасалған кесте бойынша ӘППҚ отырыстары өткізіледі.

Инклюзивті білім беруді іске асыратын білім беру ұйымының педагогикалық кеңесі Жеке оқу жоспарларын және жеке оқу бағдарламаларын,

ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын бекітеді.

Осылайша, Көкшетау қаласының №19 орта мектебінің педагогтары аталмыш жобаны жүзеге асыра отырып, психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасы жалпы білім беру процесіне инклюзивті тәжірибені енгізу кезінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушының ерекше білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдай жасау кезінде негізгі фактор болып табылады деген қорытындыға келді [27, 220 б.]

Қазіргі уақытта елімізде инклюзивті білім беру саласындағы бірқатар нормативтік құқықтық актілер болған кезде әрбір баланың ерекше білім алу қажеттіліктерін қанағаттандырудың барлық тетіктері әлі пысықталмаған. Бұған қарамастан, тәжірибе көрсеткендей, көптеген мектептер мәселелерді шешу жолдарын табуда. Елімізде инклюзивтік саясатты дамыту барысында аталған мектептердің инклюзивтік практикасының тәжірибесі тек осы бағытта жұмыс істейтін ұйымдар үшін үлгі болуы тиіс. Бұдан бөлек, инклюзивті ортаны құру тәжірибесі бар еліміздің мектептерінен алынған бірқатар практикалық материалдар осы құралдың қосымшаларында (Қосымша) берілген.

3 Білім беру ұйымының ЕБҚ бар балалардың ата-аналарымен өзара іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Қазақстанда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру ұйымдарына енгізу процесінің таралуы уақыттың көрінісі ғана емес, сонымен қатар қолжетімді білім алуға балалардың құқықтарын толыққанды іске асыруды қамтамасыз етуге қарай жасалған тағы бір қадам болып табылады. Инклюзивті практика процесінде білім алуға тең қол жеткізу және балалардың жеке ерекшеліктеріне, оқу жетістіктеріне, ана тіліне, мәдениетіне, олардың психикалық және физикалық мүмкіндіктеріне қарамастан, барлық балалар үшін білім беру ортасын бейімдеу мақсатында қажетті жағдайлар жасау қамтамасыз етіледі.

Негізінен белгілі бір өтпелі кезең туралы, елімізде мектепке дейінгі білім беруден техникалық, кәсіптік білім беру және жоғары оқу орындарына дейінгі білім беру вертикалінің барлық сатыларында инклюзивті процестің «іске қосылуы» туралы нық сеніммен айтуға болады. Бұл бізге үздіксіз инклюзивті білім беру туралы сөз қозғауға толықтай мүмкіндік береді. Дәл осы үздіксіз инклюзивті білім беру адамның барлық кейінгі жетістіктері тәуелді болатын негізгі қадам ретінде қызмет етуі тиіс. Бұл – ұлттық мәдениетті сақтаудың негізі және баланың тұлға ретінде қалыптастырудың, оның өзі мен оның отбасының әлеуметтік бейімделуінің маңызды шарты.

Қазіргі уақыттағы инклюзивті білім беру жағдайын талдай келе, ол жөнінде білім берудің әртүрлі деңгейлерінде әртүрлі бастапқы мүмкіндіктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін инновациялық процесс ретінде ғана айту жеткіліксіз. Бұл бағыт білім беру процесіне қатысушылар арасындағы қарым-қатынасты айтарлықтай өзгертіп, білім беру процесінің дамуына да күшті әсер етеді. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жасақталған стратегиялары және қолдау технологиялары білім беру процесінің барлық қатысушыларының құқықтары мен ерекшеліктерін құрметтеу негізінде қарым-қатынас құруға мүмкіндік береді. Осының барлығы білім беруді одан әрі ізгілендіруді және жаңа үлгідегі кәсіби педагогикалық қоғамдастықты қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Инклюзия әлеуметтік тұжырымдама болып табылады, ол мақсаттарды бір мағынада ғана – қоғамдық қатынастарды ізгілендіру және ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар тұлғалардың сапалы, бірлескен білім алу құқығын қабылдау ретінде түсінуді көздейді. Білім берудегі инклюзия – бұл қоғамдағы инклюзияның сатысы, оны дамытудың гуманитарлық идеяларының бірі. Инклюзивті білім беруді дамыту – жаңа жүйені құру емес, жалпы білім беру жүйесін сапалы және жоспарлы түрде өзгерту.

Инклюзияны әдетте мүгедектігі бар оқушылармен немесе ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен байланыстырады. Т. Бут, М. Эйнскоу тек қана мүгедек немесе ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды ғана емес, барлық балаларды білім беру процесіне қосу жолдарын қарастырады [6,

45 б.]. Олар әзірлеген оқу құралы мектептерге білім беру процесіне қатысушы барлық оқушылар мен ересектерді тұрақты түрде қолдауға және дамытуға бағытталған инклюзия стратегиясын әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл стратегия барлық қызметкерлердің, педагогтардың, мектеп басшысының, оқушылардың, ата-аналар немесе қамқоршылардың, сондай-ақ жергілікті қоғамдастықтың басқа да мүшелерінің инклюзияға қатысты ұсынымдарына негізделетін болады және берілген оқу құралы осы ұсынымдарды анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстың нәтижесінде алынған қосылу стратегиясы мектепте кез келген бала үшін білім алу жолында тұрған кедергілерді қалай жоюға болатынын егжей-тегжейлі қарастыруға және түсінуге мүмкіндік береді [6, 5 б.].

Бұл ауысымның маңызды тұсы – біздің мектептердің өзгеруге дайындығы. Білім берудің инклюзивтік практикасын дамыту үшін жүйелі институционалдық өзгерістер қажет. Бірақ олардың ішіндегі ең күрделісі – мұғалімнің психологиясынан бастап (ең күрделісі), тұтас жүйенің жұмыс істеуінің экономикалық және қаржылық негіздеріне дейінгі адамдардың кәсіби ойлауы мен санасындағы өзгерістер. Инклюзивті білім беруді енгізу «кедергісіз орта» деп аталатын ұйымның қиындықтарымен ғана емес, ең алдымен әлеуметтік сипаттағы мәселелермен бетпе-бет келеді. Оларға кең таралған стереотиптер мен ескішілдік, мұғалімдердің, балалардың және олардың ата-аналарының білім берудің жаңа қағидаттарын қабылдауға дайындығы немесе бас тартуы, сонымен қатар қазақстандық инклюзивті білім беру тәжірибесіне тікелей қатысты жүйелі, кешенді психологиялық-педагогикалық білім мен технологиялардың, арнайы мониторингтік зерттеулердің жеткіліксіздігі кіреді.

XXI ғасырдың басындағы қоғам қазіргі ғылыми білім тұрғысынан постиндустриалды қоғам ретінде анықталады [28, 54 б.]. Ол ақпарат пен білім рөлінің жүйелі түрде өсуімен сипатталады. Еңбектің постиндустриалды қоғамдағы іргелі сипаттамасы «адамдардың бір-бірімен өзара әрекеттестігінің артып келуіне алып келетін жаңа қарым-қатынастар сипаты» болып табылады, ал өндіріс пен ішкі ұйымдық басқаруды ұйымдастырудың негізгі формасы ретінде желі қызмет етеді (М. Кастельс, К. Келли).

Көптеген зерттеулер көрсеткендей, ата-аналардың ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларының білім алуына қатысуы оқушылардың үлгерімін арттыруға және оқушылардың оқуға деген қарым-қатынасын жақсартуға, пәнге қатысты проблемалардың төмендеуіне, оқуға деген ынтаның артуына әсер етеді.

Мектеп пен отбасының өзара байланысы ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды табысты тәрбиелеу мен оқытудың қажетті шарттарының бірі болып табылады. Ш.А. Амонашвили: «Балалық шақ – бұл алға жылжу, бұл өсудің үздіксіз процесі. Бала ересек болғысы келеді. Оның күнделікті өмірінің сипаты, бағыттылығы өсуге деген ұмтылысын дәлелдей түседі»... Ересек адам балаларға өмір сүрудің кейде қиын болатынын, өмірдің әрқилы және мазмұнды екенін байқамайды, оларды тәрбиелеуде қателесуге жол беруі мүмкін» деп атап өткен [29, 15 б.]. Ата-аналардың оқу процесіне қатысуының маңыздылығын көптеген шетелдік зерттеушілер де атап өткен.

Николс-Соломон «ата-ананың араласуы» білім берудегі дау тудырмайтын аз тақырыптардың бірі болып табылады» деп атап өткен [30, 33 б.]. Уиллер белгілеп кеткендей, орта және жоғары мектепте «ата-ананың қатысуы» жасөспірім тұлғасының қалыптасуы үшін өте маңызды [31, 1 б.].

Өкінішке орай, заманауи зерттеулер көрсеткендей, ата-аналардың қатысуы оқушылардың жасы өскен сайын төмендей түседі, сондықтан бала орта мектепке жеткен кезде, ата-аналардың аз ғана бөлігі оқу процесіне белсенді қатысуын жалғастырады. Ата-ананың баланың оқуына қатысуының төмендеуі әртүрлі себептермен түсіндірілуі мүмкін, алайда зерттеулер орта мектепті бітіргенше ата-аналардың оқу процесіне қатысуын жалғастыру бала үшін оң нәтиже беретіндігін көрсетеді [32, 35 б.].

Әдебиет және нақты білім беру тәжірибесі анализдері, ата-аналардың оқытудағы рөлі зор және мектеп пен ата-аналардың өзара іс-әрекетін ұйымдастыру қажет деп айтуға мүмкіндік береді.

Отбасы мен мектептің өзара іс-әрекеті мектеп өмірінің барлық кезеңдерінде маңызды, әсіресе ол бала мектепке келген алғашқы жылдары отбасымен тығыз байланысты болған кезде ерекше маңызға ие болады. Бала мектепке оқуға келгеннен оқу қызметіне көшу, жаңа әлеуметтік ұстанымды, оқушының жаңа рөлін игеру іске асады, қоршаған ортамен өзара іс-әрекет аясы кеңейтіледі, баланың білім алуына, мектепке, педагогтарға және құрдастарына оң көзқарасын қалыптастыру басталады. Тұлғаның қасиеттерінің, таным аясының аталған жаңа түзілімдерінің сәтті және уақытылы қалыптасуы мұғалім мен ата-аналардың белсенді ұстанымына тікелей байланысты. Бұл олардың бастауыш мектепте өзара іс-әрекетін сөзсіз маңызды етеді [33, 4 б.].

Инклюзивті ортадағы отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетінің басты мақсаты – ата-аналарды ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланы оқытуда көмек көрсетудің және коммуникацияның тиімді дағдылары тәсілдеріне үйрету.

С.Д. Забрамнаяның пікірінше, педагогтарға да, отбасына да балалармен жұмыс жасаудың бірыңғай желісін жасау өте маңызды. Ата-аналардың балаларға көмегі ақылға қонымды болуы тиіс және түзетуге бағытталуы тиіс; тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдануда да біртұтастық қажет [Забрачная С.Д. Ваш ребенок учится во вспомогательной школе: рабочая книга для родителей / С.Д. Забрачная. М.: Педагогика, 1990. 55с. С.46].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, педагогтардың ата-аналармен желілік өзара іс-әрекетін білім беру коммуникациясының заманауи формаларының бірі ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі таңда ата-аналардың жұмысының көптігі сонша, кейде мектепке келуге уақыт таба алмайды. Алайда Интернет желісінде оқушылардың ата-аналарын жиі байқауымызға болады. Кейде олар мұғалімге электрондық пошта немесе WhatsApp арқылы сұрақ қояды, бала ауырып қалса, үйге қандай тапсырма бергендігі туралы сұрайды. Кейбіреулері тәрбие берудегі қандай да бір мәселе бойынша жауапты Интернеттің қай жерінен табуға болатынын немесе балаға түсініксіз материалды қалай түсіндіруге болатынын немесе егер оқушы ауруына байланысты сабақты жіберіп алса, онымен сабақты қалай оқу керектігі жөнінде сұрап жатады. Ата-аналардың қояр сұрақтары көп, бірақ бос

уақыттары аз. Бұл жағдайда педагогтар мен мектеп әкімшілігі жаңа ақпараттық технологияларды, оның ішінде Интернетті пайдалана отырып, ата-аналармен өзара іс-әрекет жасауда амал табуға тырысады. Өзара іс-қимылдың желі негізінде ұйымдастырылуы кең ауқымды мүмкіндіктер береді, ақпаратты тек педагогтар ғана емес, ата-аналар да орналастыра алады. Мұндай жағдайда ата-аналар өзара іс-әрекеттің пассивті тыңдаушылар емес, белсенді, мүдделі қатысушылары. Қарым-қатынасты желі негізінде ұйымдастыруда өзара іс-әрекетке қатысушылар саны артады, демек, жұмыс нәтижелері өнімді және сапалы болады. Осылайша, ең ыңғайлы, заманауи және тиімді формалардың бірі ретінде ата-аналармен желілік қарым-қатынасты ұйымдастыруды айта аламыз.

Инклюзия әлеуметтік феномен ретінде білім берудегі, сондай-ақ жалпы социумдағы терең процестердің, құндылықтардың, қарым-қатынастардың, өзара әрекеттердің мәнін қозғайды және оларды қайта қарастыруды талап етеді. Педагог баламен қарым-қатынастың бастамашысы және ұйымдастырушысы болып табылады, сәйкесінше өзара әрекеттестікте табысқа жету педагог дайындығының деңгейіне байланысты болады.

Өзара әрекеттестік пен қарым-қатынасты ұйымдастыру педагогтан шартты түрде екі топқа бөлінетін әртүрлі құралдарды пайдалануды талап етеді: вербалды-қарым-қатынас, негізгі құрал ретінде сөз қолданылады, және бейвербал қарым-қатынас, негізгі құрал ретінде қимыл, мимика, пантомимика, дене қозғалыстары және т.б. қолданылады.

Педагогикалық қарым-қатынастың тиімділігі оның барлық кезеңдерінде педагогтың *коммуникативтік шеберлігімен* қамтамасыз етіледі:

- өзгермелі коммуникативтік-сөйлеу жағдайларында тез және дұрыс бейімделе білу;
- сөйлеу әсерін және өзара әрекеттестікті жоспарлау және іске асыру;
- жағдайға, өзінің шығармашылық даралығына және білім алушы ерекшеліктеріне сәйкес келетін қарым-қатынас, коммуникативтік тәсілдер мен құралдар мазмұнын нақты анықтау;
- кері байланысты тұрақты қолдау [35, 204 б.].

Д. Митчелл ата-аналардың қатысуын олармен өзара іс-әрекетті ұйымдастыру деңгейі тұрғысынан қарастырады және оларды бес деңгейге бөледі:

- 1) *ақпараттылық* (мектеп ата-аналарды қолданыстағы бағдарламалар туралы хабардар етеді, ал ата-аналар өз кезегінде ақпаратты сұратады);
- 2) *іс-әрекетке қатысу* (ата-аналар мектеп қызметіне шектеулі дәрежеде тартылған: оқу процесінің және оқудан тыс қызметтің белгілі бір кездеріне қатысу);
- 3) *диалог және пікір алмасу* (ата-аналар мектеп пен сыныптың мақсаттары мен қажеттіліктерін зерттейді);
- 4) *шешім қабылдауға қатысу* (балаға әсер ететін қандай да бір шешімдерді қабылдау қажеттілігі туралы ата-аналардың пікірі зерделенеді);
- 5) *іс-әрекеттер үшін жеткілікті жауапкершілік* (ата-аналар мектеппен бірлесіп шешім қабылдайды, оқу бағдарламасын жоспарлауға да, бағалауға да

тартылады (мысалы, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланың ата-анасын мектеп ережелері мен регламентін қалыптастыруға және бағалауға тарту).

Ата-аналармен қарым-қатынас күнделікті есептер, мектеп пен үйге арналған жазба кітапшалары, сондай-ақ балалардан мектепке бару және балалар жұмыстарының көрмесіне немесе жиналыстарға, кездесулерге қатысу үшін ресми шақырулар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Ата-аналармен кездесулер жақсы құрылымдалған болса, тиімді бола түседі. Әріптестік қарым-қатынаста даулы жағдайлар болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Оларды қауіпті емес, позитивті түрде шешу керек.

Инклюзивті білім беру жағдайында кейбір ата-аналарға үй тапсырмаларын дайындауда, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала бар отбасының тіршілік іс-әрекетін ұйымдастыруда, балалардың оқу іс-әрекеті үшін арнайы жабдықтар мен көмекші құралдарды пайдалануда өз балаларына көмек көрсету дағдыларын меңгеруде қолдау қажет болуы мүмкін.

Педагогтың ата-аналарды толғандыратын кейбір немесе барлық мәселелерді шешуге мүмкіндігі бар. Педагог өз құзыреті шеңберінен шықпауы керек екенін есте сақтау керек. Күрделірек мәселелерді мамандарға жіберу қажет. Ата-аналар, өз кезегінде, өз тәжірибесі мен білімдерімен мектеппен әріптестік шеңберінде бөлісуі тиіс. Соның негізінде өз баласын оқытуда кедергілерді жеңуге ықпал етеді.

Ата-аналарға қолдау көрсету оларға мінез-құлықты басқаруға үйретуді көздейді (кейде бұл «*басқаруға оқыту*» деп аталады). Оның мақсаты баланың мінез-құлқын басқарудың тиімді стратегиясын меңгеру болып табылады. Балалардың мінез-құлқындағы проблемалар көбінесе ата-аналардың «ата-ана – бала» қарым-қатынас жүйесіне бейімделуіне қабілетсіздігінен туындайды (мысалы, баланың девиантты мінез-құлқына жеткіліксіз көңіл бөлу, командаларды тиімсіз пайдалану және қатаң жазалау). Ата-аналарды балалардың мінез-құлқын дұрыс бағыттауға және қадағалауға, даулы қарым-қатынастан аулақ болуға және бала тарапынан бас тартуға дұрыс әрекет ету арқылы қолайлы мінез-құлықты тиімді көтермелеуге үйретеді. Мұндай оқыту әдетте топта немесе жеке жүргізіледі. Ол дидактикалық ережелерден, «тірі» ойындар немесе бейнемысалдар мен рөлдік ойындардан тұрады [35, 245-б.].

Ата-аналар, олардың бастамалары инклюзивті білім берудің тиімділігіне, сондай-ақ білім беру кеңістігінің барлық қатысушыларының психологиялық жайлылығына әсер етуге қабілетті қуатты фактор болып табылады. Мұндайда жұмыстың табыстылығы көбінесе мұғалімнің қарапайым, сонымен қатар ЕБҚ бар балалардың ата-аналарымен келісілген кәсіби өзара әрекеттестігіне, оларды білім беру, тәрбиелеу, әлеуметтендіру міндеттерін шешуде біріктіре алуына байланысты болатынын ескерген жөн. Бұл өзара іс-әрекеттің сипаты әр қатысушының әлеуметтік, кәсіби, жеке ұстанымдарына, сонымен қатар ата-аналарды педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша мұғалімнің жұмысы жүйесінің ойластырылуына байланысты болады. Мұндай жұмыс тиімді серіктестік өзара қарым-қатынасты қалыптастырудағы мұғалімнің, сондай-ақ әрбір ата-ананың (немесе оны алмастыратын тұлғаның) рөлін, ұстанымын, функцияларын, қызметінің мазмұнын анықтауды, олардың

әлеуметтік-кәсіптік әріптестігінің «өрістерін» белгілеуді, әрқайсысының кәсіби және әлеуметтік-тұлғалық құзыреттерін, өзара іс-қимыл жасау тәсілдерін және жауапкершілігін анықтауды талап етеді.

Инклюзивті білім беру кеңістігі жағдайында мұғалімдердің ата-аналармен өзара іс-әрекет жасауға дайындығын зерттеу нәтижелері мұғалімдердің өз білімі мен құзыреттерінде сенімсіздікті, абдыраушылықты сезініп, инклюзивті білім беру жағдайында ата-аналармен жұмыс істеуге дайындықтарының жеткіліксіз екендігін айғақтайды.

Инклюзивті білім беру кеңістігіндегі ата-аналармен жасалатын жұмысты мұғалімнің, педагог-психологтың, дефектолог мұғалімнің, әлеуметтік педагогтың назар аударуының және қолдаудың объектісі ретінде қарастыру қажет.

Инклюзивті білім беру кеңістігінде ата-аналар санаты біркелкі еместігін және сыныптың ата-аналар қауымының ішінде қалыптасқан қарым-қатынас бойынша әрқашан үйлесімді емес екенін есте сақтау қажет. Дисгармонизм қарапайым балалар мен ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды тәрбиелейтін ата-аналардың ұстанымдары, сұраныстары, талаптары білім беру нәтижелеріне сәйкес келмеуінен көрінеді. Бұл жағдай мұғалімнен ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың, қарапайым балалардың ата-анасымен, сондай-ақ барлық ата-аналармен жасалатын жұмысты жоспарлауды және мазмұнын анықтауды талап етеді.

Педагогтың ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналарымен немесе олардың орнындағы адамдармен жұмысы ерекше назар аударуға тұрарлық. Отбасында мұндай баланың пайда болуы отбасының өмір салтын күрт өзгертетіні және әдеттегі қиындықтардан ерекшеленетін көптеген міндеттер мен проблемаларды шешу қажеттілігін туындататыны анық. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мұндай балалардың ата-аналары өз балаларының болашағына қатысты жүйке-психикалық және физикалық жүктемені, шаршауды, шиеленісті, алаңдаушылықты және сенімсіздікті (уақыт перспективасының бұзылуын) сезінеді; ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар бетпе-бет келуі мүмкін оқу қиындықтары олардың түңілуіне, ашулануына, күйінуіне, қанағаттанбаушылығына алып келеді; отбасылық қарым-қатынас жиі бұзылған немесе бұрмаланған болады; баланың проблемасы сол отбасы өміріндегі негізгі тақырыпқа айналады.

Бала дамуының бұзылу проблемасы мен оның ауқымдылығы да ата-ана позициясына әсер ететінін ұмытпаған жөн. Зерттеушілердің айтуынша, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала мен оның отбасына әлемнің субъективті бейнесін тарылту тән. Психологиялық қорғау түрінде әдетте алшақтық пайда болады және адаптациялық механизмдер бұзылады (апатиямен, өзіне және басқаларға қатысты жауапкершіліктен бас тартумен, дәрменсіздікпен, өзін-өзі бағалаудың төмендеп кетуімен білінетін «комплекс жертвы» («өзін-өзі аяу комплексі»)) немесе әлеуметтік енжарлық, алшақтатылғандық, тек өз-өзіне сену секілді әдетпен білінетін «шеттелу комплексі» қалыптасады).

Әдетте ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналары тәрбиенің дұрыс емес үлгілерінің бірін таңдайды: не балаға тиісті көңіл

бөлмей, барлық проблеманы оның өзіне қалдырады, не шектен тыс бағып-қағып, еркелетіп, аяп, қиындықтардан қорғайды. Бұл оны тәуелді және дәрменсіз етеді. Қарапайым балалардың ата-аналары «басқа» балаларды қабылдауға әрдайым дайын бола бермейді, өз балаларының ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен бірге оқығанын қаламайды, бірлесіп оқыту жағдайында білім беру сапасының өзгермеуіне күмән білдіреді. Сондықтан ата-аналарды ағарту жұмыстары мұғалімнің жұмысында маңызды орынға ие.

Инклюзивті білім беру жағдайында ата-аналармен жұмыста мынадай негізгі құрамдас бөліктерді бөліп көрсетуге болады: ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналарына қолдау көрсету, қарапайым балалардың ата-аналарымен ағарту жұмысын жүргізу, оларды барлық балаларды бірлесіп оқытуға дайындау және серіктестік қарым-қатынас негізінде сыныптың барлық ата-аналарымен жұмыс жасау. Серіктестік қарым-қатынастарды орнату – өзінің қалыптасуында бірқатар кезеңдерден өтетін жүйелі ұзартылған процесс екенін есте сақтаған жөн:

1) бастапқы кезең – ақпарат алмасу мақсатында қарапайым байланыстар (ортақ болжамдардың расталуы маңызды болып табылады: мысалы, балалардың екі тобының ата-аналары мен мұғалім сыныптағы балалардың қарым-қатынасы мен өзара әрекеттестігі жағдайын жасау міндетін маңызды деп санайды және бірінші қадам бір-бірімен танысу болып табылады);

2) ынтымақтастық кезеңі – белгілі бір білім беру проблемаларын бірлескен күш-жігермен шешу (мысалы, мұғалімге оқу құралдарын, дидактикалық материалдарды дайындауға немесе іріктеуге сыныптың барлық балаларының білім алу қажеттіліктерін ескере отырып көмек көрсету);

3) тиімді бірлескен қызмет кезеңі – ортақ мақсатқа қол жеткізудегі барлық тараптардың өзара түсіністігі мен өзара іс-қимылы (мысалы, бүкіл сынып балалары мен ата-аналарының экскурсиялық сапарын ұйымдастыру).

Ата-аналармен жұмысты ұйымдастыра отырып, мұғалім өз алдына бірқатар міндеттер қояды:

- ата-аналармен серіктестік қарым-қатынас орнату;
- балаларды дамыту, оқыту, тәрбиелеу, әлеуметтендіру үшін барлық сынып оқушыларының ата-аналарының күшін біріктіру;
- ата-аналардың тәрбиелік іскерліктерін жандандыру және байыту, олардың өздерінің педагогикалық мүмкіндіктеріне деген сенімділігін қолдау;
- ата-аналардың тұлғалық және әлеуметтік дамуы, әлеуметтік белсенділік және конструктивті мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру [35, 256 б.].

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің ата-аналармен жұмысы келесі қағидаттарға сүйенеді:

- *мультидисциплинарлық принципі* (кешенді тәсіл) мамандар тобын (мұғалім-дефектолог, педагог-психолог, әлеуметтік педагог) ата-аналарды қолдау бойынша жұмысқа тартуды көздейді. Мамандар тобы жұмысының мазмұны білім беру (ағартушылық), сондай-ақ психологиялық міндеттерді шешуге (адвокаттық құзыреттерді, ассертивті мінез-құлық үлгілерін, өз күшіне және өз баласының күшіне сенімділікті қалыптастыру) бағытталады. Бұл

қағидатты іске асыру оқу қызметінің сараланған диагностикасын, баланың әзірленген білім беру бағыты бойынша алға жылжуының табыстылығын, туындайтын қиындықтар мен олардың себептерін, балалар ұжымындағы өзара іс-қимыл сипатын, дидактикалық материалдар мен оқу құралдарын іріктеуді және/немесе әзірлеуді көздейді. Ата-аналардың қажетті ақпаратты алуға, оны талдауға және туындаған білім беру міндеттерін шешу жолдарын талқылауға қатысуы қажетті шарт ретінде қарастырылады;

- әр баланы оқытудағы, тәрбиелеудегі, әлеуметтендірудегі *отбасы ұстанымының субъективтілігін есепке алу принципі*. Бүгінгі күні отбасы өз баласының білім алу формасын таңдауға; білім беру ұйымының түрін анықтауға құқылы; білім беру нәтижелеріне қойылатын талаптарды белгілей отырып, баланың білім беру бағдарламаларын меңгеруін қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл өз алдына білім беру процесінде отбасының рөлін күшейтуді көздейді. Отбасы топтық субъект болып табылады және объективті түрде «дербестік, жауапкершілік, белсенділік сипаттамаларына ие білім беру кеңістігінің субъектісі» болады [36].

Бұл қағидатты іске асыру:

а) білім беру мәселелерінде бірыңғай мақсаттары бар баласы бар отбасын топтық субъект ретінде түсінген кезде отбасының білім беру кеңістігіне белсенді қосылуы, сондай-ақ отбасының баланың жеке білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруына жағдай жасау;

б) отбасы мүшелерінің белсенділігін ынталандыру және оны баланы оқытуға, тәрбиелеуге, әлеуметтендіруге бағыттау, білім беру сұраныстарын нәтижелермен сәйкестендіре білу, баланың білім беру нәтижелері тұрғысынан білім беру процесіне өзінің қатысуының тиімділігін бағалай білу қабілеті» [36].

- *бірізділік, жүйелілік, үздіксіздік және қолдау реттілігі принципі* отбасымен жұмыс істеу жұмыстың барлық түрлері, білім беру қызметінің барлық бағыттары нақты, логикалық тұрғыдан бірізді жүйелілікпен енгізілген ұйымдасқан динамикалық келісілген процесті білдіреді. Бұл принципті іске асыру сыныптың ата-аналарымен топтық және жеке жұмыс жүйесін құруды көздейді. Мұндай жұмысты жоспарлау ұзақ мерзімді (оқу жылы), сондай-ақ қысқа мерзімді (бір тоқсан) сипатқа ие болуы керек, ата-ана сұранысының ерекшеліктерін ескеруі керек және ата-аналарды дефектолог мұғалім, педагог-психолог, әлеуметтік педагог, мектеп әкімшілігімен қолдау бойынша жұмыстармен келісілуі тиіс;

- баланың жеке басын орталықтандырумен *отбасылық-бағдарланған тәсіл принципі* отбасының тұтастығын, ата-ана құқықтарының шарттылығын және бала құқықтарының априорлы абсолюттілігін, отбасының «түп-тамырына», мәдени мұрасына сәйкес келетін құндылықтар, стандарттар және түсініктерге сәйкес өмір сүруге отбасы мүшелерінің құқықтарын, әр тұлғаның бірегейлігін құрметтеуге негізделген отбасының өзанықтама құқығын мойындауды білдіреді. Принципті іске асыру отбасыдағы қарым-қатынастарды диагностикалауды, ата-аналардың ұстанымдарына, олардың ойлары мен пікірлеріне құрметпен қарайтын толерантты көзқарас негізінде ата-аналармен

ағартушылық жұмысты жүргізуді көздейді. Педагог (дефектолог мұғалім, педагог-психолог, әлеуметтік педагог) айтатын кеңестер мен тілектер ұсынымдық сипатқа ие болуы және баланың қызығушылықтары мен ерекше қажеттіліктерінің басымдылығын бір жақты анықтауы тиіс («баланың жағына» шығуы тиіс);

- ата-ана сұраныстарын, баланы ата-анасының қабылдау ерекшеліктерін, оның өмірлік перспективасын ескере отырып, *мұғалім жұмысының формалары мен әдістерін дараландыру қағидаты* ата-ана ұстанымының алдын ала педагогикалық диагностикасының деректеріне сүйенуді көздейді және ата-аналармен жұмыс жасаудың барабар нысандары мен әдістерін таңдау арқылы іске асырылады;

- «ата-ана құзыреттілігінің презумпциясы» *принципі* отбасының білім беру әлеуетінің деңгейін арттырумен ұштастыра отырып, бір жағынан, өз баласын тәрбиелеуде ата-аналардың жеке тәжірибесінің болуын мойындауды, ал екінші жағынан-онда тәрбиеленетін балаларды оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтендіру функцияларын толыққанды жүзеге асыруға бағытталған отбасы мүмкіндіктерін кеңейтуді білдіреді және педагогикалық тәжірибені алмасу және өзара байыту негізінде мұғалім мен ата-аналар арасында серіктестік қарым-қатынас құруда іске асырылады [36].

Зерттеушілердің пікірінше, инклюзивті білім беру жағдайында ата-аналар мен педагогтардың серіктестігі әріптестерді құрметтеу және мойындау, ақпарат және іскерлікпен алмасу, шешім қабылдауға қатысу, ЕБҚ бар баланың даралығын мойындау қағидаттарында жүзеге асырылуы тиіс.

Ата-аналармен жұмысты отбасы мүшелері арасындағы өзара қарым-қатынастардың сипаты, балалар-ата-ана қатынастарының ерекшеліктері; отбасындағы негізгі, отбасылық дәстүрлер мен ұстанымдар ретінде қалыптасқан құндылықтар; отбасы мүшелерінің бірлескен немесе жеке қызығушылықтарының болуы; балаларды бірлесіп оқыту үлгілеріне қатысы; баланың өмірлік перспективаларын жоспарлау және пайымдау; ата-аналар өз баласын тәрбиелеу мен оқытуда бастан кешетін негізгі қиындықтар туралы; ата-аналардың баланың сыныптың басқа да балаларымен қарым-қатынасының сипатын бағалауына, сондай-ақ ата-аналардың мектеп алдына қоятын бірінші кезектегі міндеттері мен олардың тілектері және т.б. туралы түсінік беретін диагностикалық негізде құру қажет.

Мұндай диагностикаға арналған материал мұғалім (дефектолог мұғалім, педагог-психолог, әлеуметтік педагог) арнайы жасаған сауалнамаларды ата-аналар толтырған кезде алынған деректер ретінде, сондай-ақ жеке консультациялар мен әңгімелесулер өткізу, мұғалім (педагог-психолог) алдын ала ойлаған жоспар бойынша ата-аналардың эссе жазуы ретінде қызмет ете алады. Диагностикалық материалдарды жинау жөніндегі жұмысқа мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің барлық мүшелерін тарту ұсынылады. Бұл диагностика ата-аналар шешуде дәрменсіз немесе жеткіліксіз табысты болатын мәселелер шеңберін анықтауға мүмкіндік береді.

Ата-аналармен жұмыс барысында мұғалім ӘППҚ мамандарымен бірге дәстүрлі формалар (жалпы сыныптық ата-аналар жиналысы мен

конференциялар, топтық және жеке кеңестер, үйге бару, ашық сабақтар мен сыныптан тыс іс-шаралар өткізу, стенд материалдарын рәсімдеу және т.б.), сонымен қатар әртүрлі форматтарда (дөңгелек үстелдер, семинарлар, тренингтер, жағдайларды талдау, буклеттер дайындау және тарату, «ата-аналарға арналған мектептер», «ата-аналар клубы» жұмысын ұйымдастыру, ата-аналардың шығармашылық зертханалары, педагогикалық шеберхана, имитациялық формалар (ұйымдастырушылық-әрекеттік ойын, рөлдік ойын), әлеуметтік интерактивті театр (ӘИТ), байқаулар, бірлескен сабақтар өткізу (бала, педагог, ата-ана (заңды өкіл) және т.б.) пайдалануға болады. Ата-аналармен жұмыстың барлық түрлері келесі ережелерге негізделеді:

- жүйелі сипат және жүргізу жүйелілігі;
- соңғы мақсатқа бағдарлану;
- ата-аналардың әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық ұстанымдарын есепке алу және т. б.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналарымен жұмысты ұйымдастыра отырып, өз баласы туралы өзінің жеке, басқалардан өзгеше, қоршаған болмысты қабылдауы бар, бірақ барлығы сияқты махаббат, қамқорлық, еркелеуді қажет ететін өзіндік тұлға ретінде түсінік қалыптастыру маңызды.

Жұмыс түрін таңдау бірқатар факторларға негізделеді, олардың ішіндегі ең маңыздысы: мақсат (қол жеткізгісі келетін нәрсе: ата-аналардың белгілі бір мәселелер бойынша хабардар болуы; қарым-қатынасты өзгерту, мінез-құлықты өзгерту, белгілі бір құзыреттіліктерді меңгеру және т.б.) және мазмұн (тапсырманың мәні болып табылатын нәрсе). Сондай-ақ жұмыстың және қолдаудың кез келген түрін таңдау проблемалы салаларды және балалардың табысты еместігін анықтауды ғана емес, ағартушылық міндеттерді шешуді көздейтіндігін ұмытпаған жөн.

Педагогтың ата-аналармен жұмыс істеу әдістері топтық және жеке болуы мүмкін. Педагогқа түрлі әдістерді қолдануы керек:

- ата-аналарға арналған әртүрлі тақырыптағы әңгімелер, дәрістер («Балалар достығы: достық қарым-қатынасты қалай құруға және сақтауға болады?», «Әркім әртүрлі болуға құқылы», «Инклюзия: бұл не?» және т. б.);

- балаларды тәрбиелеу мен оқытудың белгілі бір түрлері мен әдістерін егжей-тегжейлі талдау мақсатында сабақтардың, мерекелердің, бос уақытты өткізудің фото-бейнефрагменттері;

- отбасы тәрбиесінің табысты тәжірибесімен алмасу;

- ата-аналардың сұрақтарына жауап беру; ата-аналардың сұрауы бойынша әдебиет және басқа да материалдарды (кино және бейне) іріктеу; мүгедектігі бар адамдардың жетістік тарихын талдау; қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктердің өкілдерін тарту («Ашық әлем», «Күн бала», «Дара» және т.б.);

- ағартушылық және ақпараттық жұмыстарды жүргізуге сарапшы ретінде мүгедектігі бар адамдарды тарту; ата-аналарды сыныптан тыс іс-шараларды өткізуге тарту; баланы оқыту, тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтендіру мәселелері бойынша жаднамалар әзірлеу;

- ойындар-жарыстар, жорықтар, экскурсиялар және т.б.

Осылайша, мұғалімнің ата-аналармен жасалатын барлық жұмысының мазмұны дербестендірілген және жалпы сипатқа ие және бірқатар міндеттерді шешуге бағытталған:

- ата-аналардың білім беру процесінің толық құқылы қатысушылары ретінде субъектілік ұстанымын қалыптастыру, олардың білім беру ұйымымен өзара іс-қимыл жасауға дайындық деңгейін, баланың білім беру және даму процесі мен нәтижесі үшін жауапкершілікті арттыру. Бұл міндетті шешу ата-аналарды сынып пен мектептегі білім беру процесін, түзету жұмыстарын талдауға, бағалауға, сараптауға, жоспарлауға және жобалауға қатысуға тартуды; оларды балаларды дамытуға, тәрбиелеуге және әлеуметтендіруге, отбасындағы келісушілік деңгейін арттыруға бағытталған ұжымдық істерді, мектепте және сыныпта оқиғаларды дайындауға және өткізуге тікелей қосуды көздейді. Мұндай жұмыста тиімді әдістер ретінде мақсаттарды, оларға қол жеткізу міндеттері мен құралдарын кезекті талдаумен ата-аналардың сабақтарға және түзету сабақтарына қатысуы; ата-аналардың жеке білім беру сұраныстарын талқылау; ата-аналар үшін білім беру лекторийлері мен тренинг сабақтарын өткізу; ата-аналардың сыныптан тыс іс-шараларды дайындауға және өткізуге қатысуы болуы мүмкін.

- ата-аналардың өз баласын дұрыс қабылдауын (ерекше білім берілуіне қажеттілігі мен жеке мүмкіндіктері тұрғысынан), мүмкін болатын академиялық нәтижелерге дұрыс қарауын дамыту. Бұл міндетті шешу ата-аналардың білім беру мазмұнын меңгерудегі баланың нақты мүмкіндіктерін түсінуін және баланың өзін-өзі жайлы сезінуі үшін білім беру ортасының арнайы жағдайларды жасау қажеттілігін (баланың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін ескере отырып, оқытудың мазмұнын, әдістері мен құралдарын бейімдеу) қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Ата-аналармен жұмыстың неғұрлым адекватты әдістері қолдау қызметі мамандарын (дефектолог мұғалім, педагог-психолог, әлеуметтік педагог және т.б.) тарта отырып жеке әңгімелесу, сондай-ақ ата-аналардың сұрақтарына жауап беру, ата-ана сұранысы бойынша қажетті әдебиеттерді іріктеу болып табылады.

- қажетті түзету жұмысының мазмұнын, оны ұйымдастыру формасын келісу дефектолог мұғалім мен педагог психологтың консультациясын, бірлескен сабақтарды (бала, педагог, ата-ана) өткізуді, сондай-ақ ата-аналардың олардың ұсыныстарын орындауға белсенді қатысуын талап етеді.

- әр баланың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін есепке алуды көздейтін, оқу жетістіктерін сараланған дербестендірілген бағалау жүйесінің мәні мен маңызын түсіну ата-аналардың сабақтарға және түзету сабақтарына қатысумен, баланың оқу жетістіктерін бағалаудың мүмкіндіктерімен, әдістерімен және техникаларымен таныстыратын ата-аналарға арналған жаднамалар әзірлеумен, өмірлік және әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілікті қалыптастыру процесімен қамтамасыз етілуі мүмкін.

- ата-аналардың назарын білім беру процесінің әлеуметтендіруші функциясын іске асыру мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне аудару

жағдайларды шешу және талдау әдісін, сценарийлерді құрастыру, әлеуметтік интерактивті театрды ойнату және талқылау арқылы қол жеткізіледі.

- әрбір баланың мықты жақтарын, қызығушылықтарын, олардың ерекшеліктерін ескеретін қолайлы жағдайлар мен коммуникацияның тиімді техникаларын анықтау ЕБҚ бар балаларға адекватты оқыту мен тәрбиелеу жағдайларын жасау үшін және білім беру бағдарламасының мазмұнын меңгеру үшін қажет. Бұл міндетті шешу үшін мұғалім ата-аналарға сауалнама жүргізуден, сондай-ақ ата-аналармен жеке әңгімелесуден қажетті ақпарат ала алады. Бұл жұмысқа дефектолог-мұғалімдер мен педагог-психологтарды да тарту керек.

- мүгедек және ЕБҚ бар балалардың мүмкіндіктері мен жетістіктерін бағалаудағы әлеуметтік стереотиптердің мәнін түсіну, оларды жою; қоғамда және білім беруде кемсітушілік білдіру формаларын білу және кемсітушілік көріністеріне қарсы тұру іскерліктерін дамыту. Бұл міндетті шешу арнайы кино және бейнематериалдарды кеңінен пайдалануды, мүгедектігі бар адамдардың жетістік тарихын таңдау мен талдауды, мүгедектігі бар адамдардың қоғамдық ұйымдары мен бірлестіктерінің өкілдерін шақыруды, тренинг сабақтарын ұйымдастыруды және т.б. көздейді.

- балалар ұжымындағы алқалық және достық қарым-қатынасты қалыптастырудың оңтайлы шарттарын анықтау, балалар ұжымындағы қолдау, өзара түсіністік пен ынтымақтастық атмосферасын құру ата-аналар қауымының құндылықты ұстанымдарын қалыптастыруды көздейді. Осы мақсатта ата-аналарды конкурстарға, экскурсияларға, сапарларға қатысуға, сондай-ақ балалардың өзара іс-әрекеті мен қарым-қатынас жағдайларын талдауға кеңінен тарту қажет.

Ата-аналармен жұмыстың маңызды құрамдас бөлігі ақпаратты басқаруға, туындаған міндеттерді тез әрекет етуге және шешуге мүмкіндік беретін инклюзивті білім беру жағдайында ата-аналарды педагогикалық қолдау сапасына мониторингті ұйымдастыру болып табылады. Мониторингтік зерттеулер алаңына келесі сұрақтар енгізілуі мүмкін:

- ата-аналардың білім беру процесінің сапасына, балалардың оқу жетістіктеріне, оқу, әлеуметтік, коммуникативтік, өмірлік құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейіне қанағаттанушылығы;

- әр баланың психологиялық жайлылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету; балалар ұжымындағы балалардың өзара қарым-қатынасы, сыныпта тұлғааралық қарым-қатынас сипаты;

- балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелерін шешуге ата-аналарды тарту, мектептен тыс іс-шараларды ұйымдастыру;

- мектептік инклюзивті мәдениет деңгейі және т.б.

Инклюзивті білім беру жағдайында ата-аналармен жұмыс істеу білім беру кеңістігінің көптеген субъектілерінен детерминацияланатын бірқатар ерекшеліктерге ие, ол мұғалімнің қызметін кеңейтеді және мектеп әкімшілігінің, ӘППҚ мамандарының және тұтастай ұжымның психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз ету бойынша келісілген жұмысын талап етеді.

Инклюзивті мектептер барлық балаларды тұрғылықты жері бойынша сыныптар мен мектептерде оқытады. Бұл қағидат барлық балалар тұрғылықты жері бойынша мектептің білім беру және әлеуметтік өміріне енгізілуге тиіс дегенді білдіреді; инклюзивті мектептерде тек ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар ғана емес, барлық балалар табысты болуға, қауіпсіздік пен өз орындылығын сезінуге мүмкіндік беретін қолдаумен қамтамасыз етіледі. Осындай мектептің мақсаты – барлық оқушыларға толыққанды әлеуметтік өмірге, ұжымға, жергілікті қоғамдастыққа белсенді қатысуға мүмкіндік беру, сонымен бірге қауымдастық мүшелері ретінде бір-біріне барынша толық қарым-қатынас пен қамқорлық жасауды қамтамасыз ету.

Қарағанды қаласының «№27 жалпы білім беретін орта мектебі» КММ педагогикалық ұжымының ата-аналармен жұмыс істеу тәжірибесін қарастыруды ұсынамыз, ол 2013 жылдан бастап жалпы білім беретін мектеп жағдайында ЕБҚ бар балалармен жұмыс істеу үшін қажетті материалдарды сынақтан өткізу және апробациялау үшін Түзету педагогикасының Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының базасы болып табылады. 2012 жылдан 2016 жылға дейін № 27 ЖББМ-ның педагогикалық ұжымы № 27 ЖББМ-ның «Бейімделген мектеп – барлық оқушыларға ортақ мектеп» даму бағдарламасы аясында «Ресурстық орталықтың сараланған білім беру ортасының мазмұнын жобалау» тақырыбы бойынша тәжірибелік-эксперименталдық жұмыс бағдарламасын әзірлеп, сәтті жүзеге асырды.

Сонымен қатар № 27 ЖББМ білім беру сапасын арттыру механизмі ретіндегі «Ата-аналарға арналған мектеп» үлгісі» әлеуметтік-педагогикалық жобасын жүзеге асыруда (Қосымша 1).

Жобаның мақсаты балалар мен олардың отбасыларының қоғамдық өмірге сәтті бейімделуі және отбасылардағы моральдық және психологиялық климатты нығайту үшін ЕБҚ бар балалардың ата-аналарына уақытылы психологиялық-педагогикалық көмек көрсету болып табылады.

Жобаның міндеттері төмендегіше анықталды:

1. №27 ЖББМ ата-аналарының психологиялық-педагогикалық мәдениеті деңгейінің мониторингі;

2. Отбасылық тәрбие мәселелерінде ЕБҚ бар балалардың ата-аналарына әлеуметтік-психологиялық қорғауды қамтамасыз ету;

3. Ең тиімді жұмыс түрлерін іздеу және енгізу арқылы ата-аналарды мектеп өміріне бірлесіп қатысуға тарту;

4. Әлеуметтік инклюзия жағдайында ата-аналардың азаматтық белсенділігін, әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыру жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу;

5. Әлеуметтік жобаның даму және тиімділік мониторингін әзірлеу;

6. Ата-аналар мектебінің өңірдегі және республикадағы жұмыс тәжірибесін тарату.

Қойылған міндеттерді іске асыру жобаның ұйымдастыру жоспарының келесі кезеңдеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) дайындық кезеңі;

2) іске асыру кезеңі;

3) талдамалық кезең.

№27 ЖББМ педагогтары ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналарына кеңес береді, бұл ретте ата-аналардың кеңес беру журналы толтырылады (Қосымша 2). Ата-аналардың кеңес беру журналы келесі бөлімдерден тұрады: кеңес беру нөмірі; кеңес беру күні; кеңес алушының аты-жөні; өтініш бастамашысының коды; тақырыбы; өтініш беру себептерінің коды; ескерту.

Мектеп мамандары кеңес беру журналын келесі бөлімдерге сәйкес толтырады (Қосымша 3): маманның Т.А.Ә.; консультациялардың саны; өтініш себептері; консультациялардың тақырыбы; түзету-кеңес беру сабақтарының саны; сабақтардың тақырыбы; мамандарға қайта бағыттау саны (диспетчерлік жұмыс); маманның қолы.

Білім беру процесіне қатысушыларды қолдау келесі инновациялық технологиялар арқылы жүзеге асырылады, олар жиынтығында педагогикалық процеске қатысушыларды қолдаудың кешенді әр деңгейлі сипатын іске асырады (Қосымша 4):

- баланың жаңа білім беру сатысына бейімделу технологиясы;
- педагогты психологиялық қолдау технологиясы;
- оқыту барысында балаға көмек көрсету технологиясы;
- отбасымен өзара әрекеттесу технологиясы;
- тұлғаны тәрбиелеу технологиясы [37, 25 б.].

Бұл баланы білім беру ортасына қосудың бірнеше бағыттарын біріктіреді: тұлғаны әлеуметтік дамыту, әлеуметтік ортаны педагогизациялау, жеке тұлға мен ортаның өзара іс-әрекетін қамтамасыз ету.

Тиімді білім беру ортасының жүйе құраушы сипаттамаларының бірі оның қауіпсіздігі (физикалық және психологиялық) болып табылады. Психологиялық қауіпсіз орта деп қатысушылардың көпшілігі оған оң қатысы бар ортаны есептеуге болады; өзара әрекеттесумен қанағаттану индексінің жоғары көрсеткіштері және психологиялық зорлық-зомбылықтан қорғалуы (Баева И.А., Лактионова Е.Б.) [37, 27 б.].

Мектеп пен ата-аналардың тиімді өзара іс-әрекеті үшін инклюзивті білім беру кеңістігін құру принциптерін сақтау маңызды мәнге ие, олардың негізгілері төмендегіше:

- *Инклюзивті ортаға ерте қосылу.* Бұл абилитация, яғни әлеуметтік өзара іс-әрекетке қабілеттілікті бастапқы қалыптастыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді;

- *Түзету көмегі.* Даму мүмкіндігі шектеулі бала компенсаторлық мүмкіндіктерге ие, білім беру процесін құруда оларды «қосу», оларға сүйену маңызды. Бала, әдетте, әлеуметтік ортаға тез бейімделеді, алайда, ол қолдау кеңістігін ұйымдастыруды және арнайы қолдауды талап етеді (бұл сондай-ақ оның ерекше қажеттіліктерін ескеретін жағдай ретінде әрекет етеді);

- *Білім берудің жеке бағыты.* Даму мүмкіндігі шектеулі бала барлық балалар үшін ортақ білім беру бағдарламасын меңгере алады, бұл оны балалар ұжымының тіршілік әрекетіне енгізудің маңызды шарты болып табылады. Қажет болған жағдайда баланың ерекшеліктеріне, мүмкіндіктерінің тереңдігіне

байланысты жеке білім беру бағыты әзірленеді. Бағыт икемді, жақын даму аймағына бағдарлануы, жасына сәйкес танымдық іс-әрекеттің негізгі түрлерін, әлеуметтік іскерлікті дамытуды қарастыру қажет.

- *Жұмыстың командалық тәсілі.* Мамандар, педагогтар, ата-аналар өзара тығыз байланыста жұмыс істеуі қажет (командалық қағидат бойынша), бұл әрбір балаға қатысты қызметтің мақсаттары мен міндеттерін бірлесіп құруды, баланың ерекшеліктерін, оның мүмкіндіктерін, әлеуметтік-педагогикалық кеңістікті дамыту мен игерудегі оның қозғалыс процесін бірлесіп талқылауды көздейді;

- *Ата-аналардың белсенділігі, олардың баланың даму нәтижелеріне жауапкершілігі.* Ата-аналар команданың толық құқылы мүшелері болып табылады, сондықтан оларға педагогикалық процесті, оның динамикасын және түзетуін талқылауға белсенді қатысуға мүмкіндік берілуі тиіс;

- *Инклюзияның процесі мен нәтижесі ретінде әлеуметтендірудің басымдығы.* Жұмыста басты мақсатты компонент баланың әлеуметтік іскерлігін қалыптастыру, олардың әлеуметтік қарым-қатынас тәжірибесін меңгеру болып табылады. Бала балалардың іс-әрекетінің барлық түрлеріне белсенді қатысуға, өзін танытудан қорықпауға, өз пікірін айтуға, достарын табуға; тұлғааралық қарым-қатынасты дамыта отырып, басқа балаларды өзін қандай нәрсемен қабылдауға үйретуге үйренуі тиіс. Бұл, өз кезегінде, баланың тұлғалық және танымдық дамуы жеткілікті деңгейде болуы мүмкін [37, 26 б.].

Бала мектепке келген сәттен бастап «педагогикалық үшбұрыш»: «мұғалім – оқушы – ата-ана» пайда болады. Педагог, оқушылар және олардың ата-аналары арасында қалыптасқан қарым-қатынастар, ең бастысы, балалардың жетістіктері мен дамуына әсер етеді. Дәл осы отбасы өз баласының білім алуы үшін жауапкершілікті өзіне алуы тиіс. Осыған байланысты қазіргі кезеңдегі мектеп қызметінің маңызды бағыты оқушылардың отбасыларымен педагогикалық және әлеуметтік қарым-қатынас болып табылады [38, 117 б.].

Мектеп пен отбасының тәрбие ұстанымына сәйкес А. С. Удалова сынып жетекшінің, тәрбиешінің бес негізгі қызметін көрсетеді:

1. Ата-аналарды мектеп ұйымдастыратын оқу-тәрбие процесінің жүйесімен таныстыру;

2. Ата-аналарды психологиялық-педагогикалық ағарту;

3. Ата-аналарды балалармен бірлескен қызметке тарту;

4. Жекелеген оқушылардың отбасыларындағы тәрбиені түзету;

5. Қоғамдық ұйымдармен өзара іс-әрекет [39, 21 б.].

Қазіргі уақытта қазақстандық практикада инклюзивті білім беру моделі іске асырылуда, оған сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала ғана мектеп ортасына бейімделуі тиіс емес, керісінше, мектеп ортасы баланың мүмкіндіктеріне және оның қабілеттерінің дамуына бейімделуі тиіс. Бұл екі жақты бейімделу идеясы Қарағанды қаласының № 27 ОМ-да инклюзивті білім беруді енгізу барысында қолданылады. Бұл мектеп білім беру процесі – оның барлық құрамдас бөліктерінің жиынтығында – ЕБҚ бар балалардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне бейімделуі тиіс екендігін көрсетеді. ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың әрбір санаты сабақтарда, сондай-ақ

сабақтан тыс тәрбие жұмысы барысында есепке алынатын өзіндік ерекшеліктерге ие. Мұндай балалардың әр санатына ерекше көзқарас қажет. Білім беру процесін ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар қажеттіліктеріне бейімдеу екі желі бойынша жүргізіледі: адекватты бағдарламаларды таңдау (әзірлеу) және арнайы жағдайлар жасау.

Біздің педагог-зерттеушілеріміздің және практиктарымыздың алдында, осылайша, жалпы білім беретін мектепте ЕБҚ бар балаларға арналған арнайы жағдайларды айқындайтын инклюзивті білім берудің қазақстандық үлгісін әзірлеу және іске асыру міндеті тұр.

Осы міндетті шешуге Қарағанды қаласындағы № 27 ЖББМ базасында іске асырылып жатқан «ЖББ мектепте ЕБҚ бар балаларға инклюзивті білім беру» жобасы арналған. Бұл мектепте бүгінгі таңда мүмкіндігі шектеулі балалардың көп саны білім алып жатыр. Бұл есту, көру, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты бұзылған, психикалық дамуы тежелген балалар – барлығы 151 оқушы.

Жоба ЕБҚ бар балалардың сапалы білім алуына, адамгершілік білім беру ортасына деген қажеттіліктерін, сондай-ақ мектеп педагогтарының кәсіби құзыреттілігін дамытуға деген қажеттіліктерін қанағаттандыру қажеттілігімен негізделген (Қосымша 5).

Педагогтың ата-аналармен өзара іс-әрекеті және жұмысы ересектердің оқуға қосылуы тұрғысынан олардың сипаттамасын есепке алуды көздейді. Мұндай жұмыстың тиімділігі үшін ересектердің ерекшеліктері тренинг мазмұнын құрастыруда, тренингтік материалды таңдауда, қолданылатын жаттығулардың композициясын құрастыруда қалай ескерілуі тиіс екенін түсіну қажет (Кесте 2) [40, 31 б.].

Кесте 2 – Тренинг құрудағы ересектердің ерекшеліктерін есепке алу

Ересектердің сипаттамалары	Тренингтік материалдарды әзірлеуде нені ескеру керек?	Педагог нені ескеруі керек?
Ересектер мотивациясы шешілуі тиіс жеке проблеманың болуына байланысты	Материалда тренингке қатысушы ересек адамның көзқарасы бойынша мәселені шешу нұсқалары болуы тиіс	Оқуға назар аудару керек және оларды процеске неғұрлым көбірек тарту керек
Ересектер оқу процесін басқарғысы келеді және оны бақылағысы келеді	Материал қатысушыға олардың нені оқығысы келетінін түсіндіруге мүмкіндік беруі керек	Білім алушыларды құрметтеп, оларға ересектер, әріптестер секілді тең қарау керек

Кесте 2 – жалғасы

Үлкендер тәжірибесімен бөліседі	өз	Материалда қатысушының тәжірибесі ескерілуі тиіс және қатысушыларға тренинг кезінде алған білімі мен дағдыларын пайдалануға мүмкіндік беру қажет	Педагогке қатысушыны жаңа білімді қолдануға шақыру керек. Оларды бар тәжірибемен салыстыруға шақыру керек
---------------------------------------	----	--	--

Андрагогикадағы тренингтік технология әдіскерлері келесі ережелерді ескеруді ұсынады: практикалық міндеттерді шешу үшін алған білімдері мен біліктерін міндетті түрде пайдалану шартымен барынша белсенділік таныту (жаттығуларды орындау, жағдайларды ойнату, өзінің іс-қимылдарын және тренингке қатысушылардың іс-әрекеттерін бақылау); «мұнда және қазір»: тренингте не болып жатқанын талқылау; пікірлерді дербестендіру: «мен ... ойлаймын», «менің ойымша...», «мен ... пікірді ұстанамын» және т.б.; сынның болмауы және пікірлердің бағалаусыздығы: дұрыс емес жауаптар мен пікірлер жоқтығы (қателерге деген мағынаны төмендету).

Технологиялық тренинг қойылған мақсаттарға сәйкес таңдалған және әзірленген сессиялар/тақырыптар бойынша бөлінген (белгілі бір міндет шешілетін кезең, белгілі бір құзыреттер қалыптасатын кезең) өзара байланысты жаттығулардың (тапсырмалар, мәтіндер, кейстер, мини-дәріс және т.б. материалдар) кешенін қамтитын тұтас жүйе болып табылады. Әр жаттығу үшін топта сапалы жұмысты ұйымдастыру үшін қажетті уақыт аралығы көрсетілген. Алайда тренингтің міндеттерін шеше отырып, қатысушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, әрбір жаттығуларға бөлінген уақыт өзгеруі мүмкін. Тренинг өткізетін педагогтың негізгі міндеті қойылған мақсаттарға барынша қол жеткізу болып табылады. Әрбір тренингті өткізудің маңызды ерекшелігі – практикалық жаттығуларды нығайтумен және алынған тәжірибе рефлексиясының сапалы ұйымдастырылған кезеңі мен оған деген қарым-қатынасымен талқыланатын тақырыпқа терең ену.

Тренингтің ерекшелігі топтық оқу іс-әрекетін ұйымдастыру формасы ретінде алынған білім, білік, құзыреттілік, интерактивтілік және рефлексия болып табылады. Сондықтан тренинг әр қатысушыны практикалық жұмыстың әр түріне белсенді тартуды талап етеді және алынған тәжірибені жалпылауды және түсінуді болжайды.

Тренинг мазмұны, әдетте, тренингтің мазмұны (қалыптасқан білімдердің, дағдылар мен құзыреттіліктің негізін құрайтын ақпарат), тренинг құрылымы (өзара қисынды байланысқан бөліктердің жүйелілігі), тренингтік әдістер (тапсырмалар мен жаттығулар кешені) кіреді.

Тренинг материалының мазмұны қойылған мақсаттармен детерминацияланады, яғни тренинг мазмұнын іріктеуге кірісе отырып, Сіз қандай нәтижелерді (білім, дағды, құзыреттілік, қарым-қатынасты өзгерту,

мінез-құлықты өзгерту) алуды жоспарлап отырғаныңызды түсіну керек. Бұл ретте мазмұнның нақты тұжырымдамасы мен теориялық құрылымы болуы тиіс, ал жоспарланған нәтижелер іс жүзінде қолданылуы тиіс. Материал мазмұнын баяндау қарапайымнан күрделіге, ортақтан жекеге қарай бағытталуы тиіс.

Жаттығуларды таңдау тренинг тұжырымдамасына, қойылған мақсаттар мен жоспарланған нәтижелерге сәйкес болуы тиіс. Бұдан басқа, жаттығулардың реттілігі білім мен тәжірибені қалыптастыру заңдылықтарына (ұғыну, қорыту, қолдану) бағынуы және сипаттауды, моделдеуді, тәжірибеде пайдалануды болжауы керек. Бұл ретте тренингтің жекелеген құрылымдық компоненттері арасындағы логикалық байланысты көрсеткен жөн, бұл қатысушыларға алған білім мен дағдыларды қолдану аясы мен мүмкіндіктерін түсінуге мүмкіндік береді. Әртүрлі контекстердегі негізгі сәттерді қайталау тиімді болып табылады. Тренинг презентацияларды, пікірталастарды, тәжірибелік жаттығуларды, рөлдік ойындарды, бейнесюжеттерді және т.б. қолданудың кең мүмкіндіктерін ашады.

Инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыру мақсатында В. В. Хитрюк ата-аналармен келесі тақырыптық тренингтер ұсынады [40, 34 б.]:

- Әртүрлі балалар – әртүрлі адамдар...
- Барлығы үшін бір мектеп немесе инклюзивті білім беру деген не?
- Қоғамдағы және білім берудегі таптаурындар мен кемсітушіліктер.
- Балалар достығы.
- Инклюзивті білім беру: ата-аналар не істей алады.
- Инклюзивті білім беру: мен баламен сөйлесемін.

Білім беруде инклюзивті көзқарасты дамыту үшін екі бай мазмұнды ресурс бар – арнайы және интеграцияланған білім беру тәжірибесі және білім беру процесіне қатысушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың технологиялық тәжірибесі. Тек түрлі білім беру жүйелеріндегі педагогтардың кәсіби қарым-қатынасы өзара байытуға және бірлескен оқыту мен тәрбиелеу мүмкіндіктерін кеңейтуге әсер етуі мүмкін.

Болып жатқан өзгерістердің маңызды сипаттамаларының бірі ата-аналардың ұстанымы болып табылады. Ата-аналардың ой-өрісінің дербестігі баланың білім беру траекториясын, мектепке қатысты ата-аналардың серіктестік ұстанымын және олардың білім беру нәтижесіне жауапкершілігін анықтайды. Біз ата-ананың серіктес болғанын қалаймыз, бірақ оны жауапты таңдау құқығынан жиі айырамыз. Сонда мамандардың ұсыныстары «үкімге» айналады, ал кеңес беру мінез-құлықтың мүмкіндіктері мен нұсқаларын ашпайды. Білім беруде инклюзивті тәсілді дамыту процесінде ата-аналардың ұстанымы үлкен дербестік пен белсенділікке ие болады. Ата-аналармен нәтижелі диалог ұйымдастыру, оларды қатысу мен ынтымақтастыққа, баланың білім беру жағдайларын бірлесіп талқылауға тарту – мектеп қауымдастығының маңызды міндеті [41, 8 б.].

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі командасындағы педагог жұмысының бағыттары:

- білім беру бағдарламасын меңгеруде және әлеуметтендіруде балаға көмек көрсету процесінде педагогтар мен ата-аналардың іс-әрекетін үйлестіру;

- оқу материалын беру және оны үйде бекіту тәсілін түсіндіру, ата-аналар мен балалардың бірлескен жұмысы үшін жаднамалар әзірлеу.

Осылайша, педагогтың өзара іс-әрекеті нәтижесінде мынадай маңызды міндеттер шешіледі:

- мектеп ортасына бейімделуге ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға көмек;

- барлық сыныпқа қайырымдылық атмосферасын жасауға, физикалық, жеке және зияткерлік ерекшеліктеріне қарамастан бір-бірін қабылдауға көмектесу;

- ата-аналарға инклюзивті білім беру кеңістігіндегі өз рөлін түсінуге көмек көрсету;

- кәсіби қызметтің жаңа түрін меңгеруде мұғалімге көмек көрсету [42, 28 б.].

Білім беру кеңістігі субъектілерінің өзара іс-әрекеті бірнеше бағытты қамтиды:

- бала дамуының сабақтастығын қамтамасыз ету;

- психологиялық-педагогикалық ағарту;

- мамандардың қызметін әдістемелік қамтамасыз ету;

- кәсіби қолдау;

- ақпарат алмасу;

- кәсіби тәжірибені жинақтау;

- еңбек сараптамасы, соның ішінде мамандардың өзара іс-қимылы;

- эмоционалдық қолдау [43, 11 б.].

Ата-аналардың мектеппен өзара іс-әрекеті формальды талаптарды сақтауды (балалар үшін тіркеуді ресімдеу, сынып жетекшісіне отбасы туралы барлық қажетті мәліметтерді ұсыну, ата-аналар жиналыстарына қатысу және сынып жетекшісімен қарым-қатынас жасауға ашықтық), ата-аналар тарапынан баланы бақылау (үй тапсырмаларын орындау, мектепке баруды бақылау, кішкентай балаларды мектепке шығарып салу және сабақтан кейін кездесу) және баланың білім алуына қаражат құю (оқулықтар мен қосымша құралдар сатып алу, сыныпқа немесе мектепке көмектесу инициативасын білдіру, қосымша білім берумен айналысу) [44, 186 б.].

Педагогтар баланың ата-анасын ауыстыра алмайды, олар тек мектеп қабырғасында болып жатқан процеске жауапты. Баланы мектепке алып келгенде, ата-аналар бұл екі жақты процесс екенін ұмыта отырып, мектеп оларға өте жақсы оқытылған және тәрбиеленген адамды қайтаруы тиіс деп санайды. Баланы дамыту бағдарламасында өз рөлін іске асыру үшін жауапкершілікті өзіне алуға дайын болу – бұл педагогтар мен ата-аналардың бірлескен күш-жігерінің нәтижесі. Өзара іс-қимылға не ықпал ете алады?

- тәрбие процесі бойынша әріптестердің рөлдерін өзара қабылдау. Балаға қатысты міндеттерді нақты бөлу;

- дамудың соңғы мақсатымен өзара танысу, серіктестердің бірлігі. Ата-аналар мектеп ұсынған баланың білім беру жолын түсінуі, өз үміттерін білдіруі және баланы дамыту бойынша жалпы курсты әзірлеуге қатысу мүмкіндігі болуы тиіс;

- дамудың өзекті міндеттерін түсіну. Мектеп мамандарының көмегімен ата-аналармен ағарту кездесулерінде бала дамуының әртүрлі жас кезеңдеріндегі қызметтің жетекші түрлері туралы және сенситивті кезеңнің уақытын жіберіп алмау қажеттілігі туралы айту қажет;

- теріс нәтижелерге әкелетін, сондай-ақ қалаған болашақты қалыптастыратын түрлі іс-әрекеттердің салдарын түсіну (арақатынас: үлес-нәтиже, мақсат-вектор және қозғалыс жылдамдығы);

- ортақ тілді іздеу. Бұған өзара іс-әрекеттің түрлі нысандары ықпал етеді, мысалы, ата-аналармен жүргізілетін ағартушылық жұмыс, әңгіме, лекциялар, психологиялық жетілу, баланың дамуы мен өсіп-өнуіндегі әртүрлі жас дағдарыстық кезеңдердің өтуі, ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін арттыру тақырыптарына арналған пікірталастар [45, 56 б.].

Сыныптағы оқу және тәрбие жұмысының жетістіктері мұғалімнің шеберлігімен ғана емес, сонымен қатар ата-аналардың белсенді өмірлік ұстанымымен анықталады. Мектепте жетістікке жету үшін, ата-аналар баланы (тіпті өте тәжірибелі педагогке) алып, өз миссиясын осы мақсатқа сай деп санауға жеткілікті емес. Тек ата-аналар мен мектептің бірлескен жұмысы оң нәтижеге әкеледі. Мектепте оқу процесінің оң әсері үйде міндетті түрде бекітіледі.

Мектеп жасына көшу бала қызметіндегі, қарым-қатынасындағы, басқа адамдармен өзара қатынасындағы шешуші өзгерістерге байланысты. Д.Б. Эльконин атап өткендей, осы уақытта барлық қарым-қатынастар жүйесінің шынайылықпен қайта құрылуы жүзеге асады. Мектепте «бала – мұғалім» қарым-қатынас жүйесі жұмыс істей бастайды, ол баланың ата-анасына қарым-қатынасын және баланың балаларға қарым-қатынасын анықтай бастайды. И.М. Марковскаяның пікірінше, «бала – мұғалім» жүйесі баланың өмірінің орталығына айналады, өмір сүруге қолайлы барлық жағдайлардың жиынтығы оған байланысты болады. Егер мектепте бәрі жақсы болса, онда үйде де жақсы, яғни балалармен де жақсы [46, 73 б.].

Әсіресе, балаларды мектепке дайындау кезінде педагогтардың ата-аналармен өзара байланысы өзекті. Мектепке дайындық тобына қатысатын балалардың ата-аналарымен табысты қарым-қатынас жасау үшін келесі жұмыс бағыттарын тандап алған жөн:

1. ата-аналардың педагогтармен қарым-қатынас орнатуын қалыптастыру;

2. ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланың мүмкіндіктерін адекватты бағалауға көмектесу;

3. ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігін арттыру:

- ата-аналарды үйде баламен сабақ өткізу үшін қажетті арнайы түзету және әдістемелік тәсілдерді оқыту;

- ата-аналарды баланың жеке басын түзету үшін қажетті арнайы тәрбиелеу тәсілдеріне үйрету;

Өз қызметінің негізі ретінде педагогтар отбасымен жұмысты ұйымдастырудың келесі түрлерін алды:

- консультациялық-ұсынымдық;

- ұйымдастырушылық-ағартушылық;
- ата-аналарға арналған практикалық сабақтар;
- ата-аналармен және олардың балаларымен жеке сабақтар.

Бүгін мектеп тек балаға білім беріп қана қоймай, оның негізгі міндеті оқуға үйрету, тұлғаның шығармашылық, жеке әлеуетін ашу, ойлаудың стандартты емес формаларын үйрету болып табылады. Дәл осы қасиеттер болашақта қоғамда сұранысқа ие болады. Осындай тапсырманы қоя отырып, мектеп оны өз бетінше шеше алмайды, ол оқушы, оның ата-анасы үшін ең жақын адамдардың көмегін қажет етеді.

Ата-аналарға қатысты мектептің негізгі мақсаты – балаларды оқыту және тәрбиелеу бойынша белгілі бір өкілеттіктер берілген педагогикалық ұжымның ата-аналарды осы қиын кезеңде өз балалары үшін ең пайдалы болуға үйрету. Бұл мақсат білім беру ұйымының ерекшеліктерін, оның орналасқан жерін, сыныптардың толымдылығын, педагогикалық ұжымның ерекшелігін және т.б. атап өтуге болатын көптеген факторларға байланысты көптеген міндеттерді жүзеге асыру арқылы нақтыланады [47, 250 б.].

Ата-аналармен қарым-қатынас міндеттері арасында келесілерді атап өтуге болады:

- баланың жаңа қажеттіліктеріне байланысты ата-ана мақсаттарын қайта бағдарлау;
- балалар қауымдастығының өмірімен өмір сүруін қалыптастыру;
- ата-аналардың педагогикалық ағартуға дайындығын қалыптастыру;
- мектеп пен отбасы ынтымақтастығына оң көзқарас қалыптастыру.

Бұл міндеттерді шешу педагогикалық ұжымнан үйлесімді іс-қимылды талап етеді. Ата-аналар өздерінің негізінде баланың жаңа мәртебесін қабылдап, педагогикалық ұжыммен бірге оның мектеп өміріне бейімделуі бойынша әрекет етуге дайын.

Отбасы мен мектептің бірлескен жұмысы қалай жүзеге асырылады?

Ең алдымен, белгілі: ұжымдық және жеке формалар арқылы іске асады. Ұжымдық жұмыстарға ата-аналармен дәстүрлі жұмыс формаларын жатқызуға болады, мысалы, жалпы мектептік және сыныптық ата-аналар жиналыстары, сонымен қатар педагогикалық конференциялар, іскерлік ойындар, мастер-кластар, ашық есік күні, сынып іс-шараларын дайындау мен өткізуге қатысу, ата-аналар лекториялары және т. б. сияқты жұмыс түрлерін жатқызуға болады.

Ата-аналарға отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетінің міндеттері айқын болуы үшін біз аталған бірлескен жұмыстың кейбір формаларын қысқаша сипаттаймыз.

Ата-аналар жиналысы және олардың ата-аналар үшін рөлі

Жалпы мектептік және жалпы сыныптық ата-аналар жиналысы педагогикалық жалпы білім беру саласындағы мектептің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес өткізіледі. Олар тақырыптық болуы мүмкін, сондай-ақ дәрісхана барысында өтуі мүмкін. Оқушылардың тәрбиелеу ортасын кеңейту, баланың жеке тұлғасын қалыптастыруға қатысты ата-аналардың оң әсерін арттыру ата-аналармен жұмыстың жаңа стандартты емес түрлерін іздестіруге себепші болады. Кеше ғана өзекті болған ата-аналар жиналыстарының

тақырыбы қазіргі заманғы өмірдің қарама-қайшылықтарын шешуге көмектесетін жаңа тақырыптарды меңгеруге тырысатын қазіргі заманғы ата-аналарға қызықты емес. Ата-аналардың бірінші жиналысында бір жылға арналған ұжымдық жұмыс формасының проблематикасымен таныстыру қажет. Осы аудиторияның психологиялық-педагогикалық білімге қажеттілігін анықтайтын сауалнамалар жүргізу және отбасылық педагогикада кездесетін типтік қиындықтарды анықтау пайдалы.

Сынып жиналыстары мұғалімдер мен ата-аналар үшін ерекше мәнге ие. Оларды өткізудің маңызды кезеңі дайындық болып табылады. Ең алдымен, мұғалім осы жиналыста мәселе шеңберін анықтау керек. Олар оқу жылының басында жоспарланған тақырыптар жүйесінен шығуы тиіс. Мұғалім жиналысқа балалардың шығармашылық жұмыстарының көрмесін дайындай алады. Жиналыстың дайындығына ата-аналар комитетінің ата-аналары ғана емес, сонымен қатар барлық мектеп проблемаларын жүрекке жақын қабылдайтын белсенді ата-аналар да қатыса алады. Жиналысты өткізу үшін жақсы атмосфера жасау қажет. Ата-аналарға бірінші ата-аналар жиналысына қатысу ерекше қызығушылық тудырады. Осы жиналыста ата-аналар балаларының жаңа мектеп өмірінің шарттары туралы толық ақпарат алады. Ата-аналар жиналысына алдын ала дайындалу керек. Мұғалім ата-аналарға оқуға деген оң уәждемені қалыптастыру үшін баланы мектепке арнайы даярлау ғана емес, сонымен қатар оның осы қасиеттерінің дамуы: шыдамдылық, ұқыптылық, дербестік, тәртіптілік қажет екенін жеткізгісі келеді.

Ата-аналарға арналған педагогикалық конференциялар

Педагогикалық конференциялар педагогикалық білім мен іскерлікті жинақтау формасы болып табылады. Конференциялардың құндылығы олардың жұмысына ата-аналар да қатыса алады. Оларды тәрбиелеу немесе баланың дамуы мен қалыптасуының қандай да бір мәселелерін шешуде жекелеген ата-аналардың тәжірибесін жинақтау және ұсыну мәселелеріне арнауға болады. Мұнда ата-аналарға мұғалімге сөз сөйлеуден бас тартпауға кеңес беруге болады. Барлық мектеп үшін емес, бір сынып немесе параллель сынып оқушыларының ата-аналары үшін конференциялар өткізу орынды.

Конференцияны өткізудің негізгі міндеті – отбасылық тәрбие тәжірибесімен алмасу. Конференцияны өткізу мұқият дайындықты талап етеді, сондықтан олар жиі болмауы керек - жылына 1-2 рет. Дайындық барысында өткізу жоспары алдын ала талқыланып белгіленеді.

Конференцияны өткізу барысында, ең бастысы, отбасы тәрбиесінің тәжірибесімен бекітілмеген артық ғылым және жалпы сөз тіркестерінен аулақ болу.

Ата-аналарға арналған іскерлік ойындар. Іскерлік ойын түріндегі ата-аналар жиналысы

Ата-аналар үшін жалпыға міндетті оқытудың педагогикалық бағытын күшейту үшін іскерлік ойындарды қолдануға болады. Бұл форма мұғалімдер мен ата-аналардың шығармашылық ойлауын белсендендіреді. Ол ата-аналар педагогикасының өрісінде қандай да бір коллизияда шешім қабылдау тәсілдерін меңгеруге мүмкіндік береді. Ата-аналармен жұмыс барысында

іскерлік ойындарды пайдалану оларға педагогикалық процестің тікелей қатысушылары болуға мүмкіндік береді, бұл өз баласымен қарым-қатынас жасауға психологиялық-педагогикалық дайындықты байытады. Ойын оқу процесін жандандыра алады, ол ата-аналар мен балалар арасындағы өзара қарым-қатынасқа қатысты болуы мүмкін. Іскерлік ойын үшін жағдайлар мұқият дайындалуы тиіс. Олар алдын ала карточкаларға жазылуы мүмкін.

Ашық есік күні.

Ашық есік күні ата-аналармен жұмыстың маңызды түрі болып табылады. «Күнді» өткізу ата-аналардың мектептің кез-келген бұрышына еніп, өз баласын мектеп ортасында көруге мүмкіндік береді, ол әрине отбасылық жағынан ерекшеленеді. Кейде ашық есік күнінің алдында педагог немесе мектеп психологы сауалнама жүргізеді. Оның пайдасы анық. Ол ата-аналармен кездесу мектеп істеріне барынша байланысты болуы керек. Бұл тұрғыда сауалнама көп нәрсені анықтауға көмектеседі.

Мысалы, ол келесі мәселелерді қамтуы мүмкін:

- Сыныптағы тәрбие жағдайы;
- Ұзартылған күн топтарының жұмысы;
- Тамақтануды ұйымдастыруға қатысы;
- Балалардың оқу қызметіндегі қиындықтары;
- Үй жұмысын дұрыс ұйымдастыру және т. б.

Екі аптада немесе айына бір күнді белгілеу жақсы болар еді. Бұл ата-аналарға өз жұмысын мектепке барумен байланыстыруға мүмкіндік береді. Егер Ашық есік күні оқыту мәселелеріне арналса, онда ата-аналар балаларға оқу қызметін меңгеруге көмектесетін әдістермен танысады. Ол үшін ата-аналар тиісті сабақтарға шақырылады. Сабаққа қатысқаннан және оқушылардың жұмысын бақылағаннан кейін мұғаліммен пікір алмасу пайдалы. Онымен ұлының немесе қызының жұмысы туралы өз әсерлерімен бөлісіңіз.

Ата-аналармен жеке жұмыс.

Ата-аналармен жеке жұмыс оларды қызықтыратын мәселелерді талқылауға мүмкіндік береді. Ең кең таралған нысан – жеке кеңес беру. Бұл жеке ата-аналармен жұмыстың ерекше түрі. Кеңес әр ата-анаға өзін оқу-тәрбие процесіне қатысушы ретінде сезінуге мүмкіндік береді. Жағдайдың өзі ашықтықта әкеледі. Кеңес мазмұны кез келген болуы мүмкін, бірақ ата-аналар үшін ең бастысы – баланы оқыту мен тәрбиелеуге қатысты барлық сұрақтарға жауап алу. Кеңес берудің бастамашысы мұғалімдер де, ата-аналар да болуы мүмкін. Егер ата-аналар өз баласының мектеп өмірінің әртүрлі нюанстарына белсенді түрде қызығушылық танытса, онда бұл тек баланың мектеп өміріне бейімделуіне оң әсерін тигізеді, өйткені мұғалім мен ата-аналар бірлесіп баланың барлық мәселелерін шешеді. Кеңес алуға алдын ала жасалған сұрақтармен келуге болады, ал мұғаліммен кенеттен сөйлесуге болады.

Педагогпен ынтымақтастықты қалыптастыру үшін ата-аналарға беруге болатын ұсыныстар:

- Сынып жетекшісімен сіздің балаңызды отбасында тәрбиелеудің негізгі қағидаттарымен бөлісіңіз, педагогтың тәрбие процесіне деген көзқарасын сұраңыз. Бұл сізге бала үшін бірыңғай тәрбие ортасын қалыптастыруға

көмектеседі. Бірақ мұғалім әр ата-ананың барлық тілектерін орындай отырып, өз жұмысын жасай алмайтынын есте сақтаңыз;

- Педагогқа сұрақ қоюға ұялмаңыз,оны дұрыс түсінгеніне сенімді болмаса, нақтылаңыз. Кейде адамдар бір тілде сөйлегенде, бір сөздің мағынасын әртүрлі анықтайды. Түсініспеушіліктерді болдырмау үшін «Сіздің айтып тұрғаныңызды дұрыс түсіндім бе...» деп қайта сұрап алу қажет.

- Өз балаңызға немесе өзіңізге қатысты сын-пікірді конструктивті түрде қабылдаңыз: онда әрдайым ескерілуі тиіс сәттер болуы мүмкін. Егер айыптау баланың тұлғасын қозғаса және Сізге әділетсіз болып көрінсе, өз позицияңызды айтуға қорықпаңыз, бірақ өз эмоцияңызды бақылаңыз: сөйлеу мәнеріңіз тыныш болуы керек;

- Егер балада мектепте оқумен немесе мінез-құлқымен проблемалар туындаған болса, мұғалім оларды өзі шешеді деп ойламаңыз. Бұл мәселелерді, ең алдымен, Сізге балаңызбен бірге, педагогпен бірлескен іс-қимыл жоспарын тамаша түрде жасай отырып шешуге тура келеді. Жанжал жағдайында қандай да бір шаралар қолданбас бұрын екі тарапты тыңдаңыз;

- Педагогқа құрметпен қараңыз, баланың көзінше педагогтардың қателіктері туралы нақты сөзбе-сөз айтпаңыз. Бұл мұғалімнің беделіне нұқсан келтіреді және бала тарапынан педагогқа немқұрайлылық қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін. Алайда бұл бала педагогтар ешқашан қателеспейді деп ойлауы керек дегенді білдірмейді;

- Жиі мектепке барыңыз. Ата-аналар жиналыстарын ғана емес, сонымен қатар көп көмек көрсету керек: жаңа жыл алдында сыныпты безендіру, экскурсияны немесе пикник ұйымдастыру. Бұл мұғалім алдында да, өз балаңыздың алдында да Сіздің беделіңізді арттырады.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала оған барлық қиындықтарды жеңуге және күшті және шыдамды болуға көмектесетін күш-жігерін жұмсауды үйренуі тиіс. Баланың қалыпты дамуы үшін кейде оның отбасылық қарым-қатынасын түзету қажет. Балалар мен ересектер арасындағы дұрыс қарым-қатынас – бала дамуының маңызды факторы. Бұл өзара қарым-қатынас бұзылған жағдайда бала көңілсіздікті сезінеді және түрлі іс-әрекеттерге бейім келеді.

Балалар мен ата-аналардың отбасындағы өзара қарым-қатынасына жағымсыз факторларды төмендету үшін ата-аналарға қандай ұсыныстар беруге болады? Ересек адамдар:

- баланың өзін-өзі бағалауын нығайту мақсатында оның оң жақтарына және артықшылықтарына назар аударады;

- балаға өзіне және өз қабілетіне сенуге көмектеседі;

- балаға қателерді болдырмауға көмектеседі;

- сәтсіз жағдайда баланы қолдайды.

Баланы қолдау – оған сену. Табыс балада да, ересек адамда да өз күшіне сенімділікті тудырады және күшейтеді.

Баланы қолдау үшін ата-аналар:

- Баланың күшті жақтарына сүйену қажет;

- Оның қателіктерін айта беруді болдырмау қажет;

- Оның шығармашылық қабілеттерін ашу және іске асыруға қолдау көрсету керек;
- балаға қанағаттанғаныңызды көрсету керек;
- балаға махаббат пен құрмет көрсете білу керек;
- балаға үлкен тапсырмаларды орындауды жеңілдету үшін ұсақ тапсырмаларға бөлуге көмектесе білу қажет;
- Баламен көп уақыт өткізу керек;
- Баламен қарым-қатынаста әзіл енгізу керек;
- Баланың тапсырманы өз бетінше орындау әрекеттерін қолдау керек [48, 20 б.].

ЕБҚ бар балаларды тәрбиелеу және оқыту міндеттерін табысты шешу үшін мектепте барлық педагогикалық ұжым мен ата-аналардың өзара іс-қимылы маңызды.

Заманауи мұғалім бар қарама-қайшылықтарды шешу үшін социумда және отбасы институтында бар факторлардың барлық жиынтығын ескеруі тиіс. Бір жағынан, ата-аналардың мектепке, мұғалімдердің ата-аналарына өзара талаптану деңгейі өсті; ата-аналарды мектепте білім беру процесін бірлесіп басқаруға тарту тәжірибесі қалыптасуда; екінші жағынан, ата-аналар мен мұғалімдердің араласпау тенденциясы байқалуда.

Ынтымақтастықтың позитивті жақтарын табу және бала, оның әлемі отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетіндегі басты байланыстырушы буын болып табылатынына тағы да көз жеткізу маңызды болды. Өнімді өзара іс-әрекет оның төменде көрсетілген құрамдастарын іске асыру кезінде мүмкін болады:

- бір-бірін эмоционалды-оң қабылдауды қамтамасыз ететін өзара қабылдау, қарым-қатынас жасауға дәлелді дайындықпен басқа көзқарас тұрғысына құрметпен қарау;

- бала тұлғасын дамытуға қатысты ортақ өзара қолайлы міндеттерді әзірлеу және бар проблемаларды бірлесіп түсінуге барлық қарым-қатынасқа қатысушылардың дайындығында көрінетін өзара түсіністік;

- өзара іс-әрекет мұғалімнің ынтымақтастық қарым-қатынасын құруға, баланы дамыту мүддесінде келісілген іс-әрекеттерді жобалау мен іске асыруға дайындығы ретінде [49, 335 б.].

А. С. Макаренко, өткен жүзжылдықта: «бәрі тәрбиелейді: адамдар, заттар, құбылыстар, ең алдымен және ең ұзақ тәрбиелейтін – адамдар. Оның ішінде бірінші орында – ата-аналар мен педагогтар». Оған В. А. Сухомлинский: «Ата-анасымен, жалпы күш-жігерімен ғана мұғалімдер балаларға үлкен адами бақыт бере алады» деп өз пікірін қосты.

Қазіргі жағдайда педагогтар мен ата-аналардың оқу-тәрбие процесіндегі өзара іс-әрекет проблемасы бірлескен қызметті жоспарлау мен ұйымдастырудың бірыңғай тәсілдері, жұмыстың нәтижелілік критерийлерін таңдау, бірыңғай әдіснамалық, ұйымдық-құрылымдық және әдістемелік негіз, ата-аналарды психологиялық-педагогикалық ағартуды ұйымдастыруға жүйелі-кешенді тәсіл негізінде табысты шешілуі мүмкін.

Қазіргі жағдайда ата-аналарды осындай ағартуға үндеудің маңыздылығы мынадай себептермен түсіндіріледі:

- әлеуметтік-мәдени, экономикалық, саяси жағдайдың өзгеруімен сипатталатын қазіргі қоғамның қажеттіліктері;

- бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникацияларды отбасылық қатынастардың жаңа нысандары мен модельдерін белсенді насихаттауы, бұл дәстүрлі отбасылық құндылықтар мен ұстанымдарды әлсіретеді;

- білім беру саласындағы өзгерістер (жаңа бағдарламаларды, технологияларды, оқыту әдістері мен нысандарын енгізу);

- заманауи педагогикалық қоғамдастықтың өткен сәтті тәжірибесіне, сондай-ақ инновацияларға ашық болуы;

- өскелең ұрпақты тәрбиелеудің жаңа тәсілдері мен технологияларын қолдану және т.б.

Ата-аналармен интерактивті өзара іс-қимыл ерекшелігі келесі көрсеткіштермен анықталады:

- субъектілер бір мағыналық кеңістікте;

- шешілетін мәселенің проблемалық алаңына бірлесіп енгізу, яғни бірыңғай әлеуметтік-мәдени кеңістікке қосу жүзеге асырылады;

- міндеттерді шешуді іске асырудың құралдары мен әдістерін таңдауда келісу байқалады;

- міндеттерді қабылдауға және шешуге итермелейтін эмоционалдық жағдай, сезім, бірлескен уайым орын алады [50, 113 б.].

Ата-аналарды оқытуды әртүрлі практикалық құралдарды (дәріс, дәріс-диалог, тренинг, «дөңгелек үстел», рөлдік ойын және т.б.) пайдалана отырып, әртүрлі формада өткізуге болады. Ата-аналардың психологиялық-педагогикалық білім алуы олардың педагогикалық ойлауын дамытумен, балаларды оқыту мен тәрбиелеу саласында практикалық іскерліктер мен дағдыларды жетілдірумен байланысты болуы тиіс.

Қазіргі жағдайда ата-аналармен жұмыс істеу үшін педагогтарды арнайы даярлау қажет: мысалы, мұғалімдердің (сынып жетекшілерінің) біліктілігін арттырудың әртүрлі түрлері арқылы. Ата-аналармен қарым-қатынас мәселелеріне, педагогтың коммуникативтік құзыреттілігін, жалпы педагогикалық коммуникацияны арттыруға ерекше назар аудару қажет. Мұғалімнің кәсіби қызметі көптеген стандартты және стандартты емес тапсырмаларды шешу процесі болып табылады, оларды шешуге педагогикалық өзара әрекеттестік бағытталған. Коммуникативтік міндеттер осындай өзара іс-қимылдың инструменталды компоненті болып табылады, оның барысында педагог екі негізгі мақсатты жүзеге асырады: ата-аналарға ақпарат беріп, оларға әсер етеді, яғни әрекетке итермелейді. Педагогикалық қарым-қатынас логикасына сәйкес қарым-қатынас кезеңдерін анықтайды:

- педагогпен алдағы ата-аналармен қарым-қатынасты моделдеу (педагогикалық міндет қою, оны шешудің тәсілдері мен әдістерін таңдау, коммуникативтік міндетті бөлу, қарым-қатынасты үлгілеу);

- педагогикалық міндеттерге, қалыптасқан жағдайға, педагогтың даралығына, ата-аналардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес қарым-қатынастың коммуникативтік құрылымын жоспарлау;

- ата-аналармен тікелей қарым-қатынасты ұйымдастыру, онда педагог коммуникацияның бастамашысы болады, бұл оған біршама артықшылық береді; ол алдағы қарым-қатынас жағдайында бағдарлануы тиіс (қарым-қатынас стилін ойластыру; осындай адамдармен оң қарым-қатынас тәжірибесін оймен қалпына келтіру; жаңа коммуникативтік жағдайлардағы қарым-қатынас ерекшеліктерін нақтылау);

- педагогикалық қарым-қатынас барысында қарым-қатынасты басқару;

- қарым-қатынас нәтижелерін талдау және жаңа педагогикалық есепті модельдеу [50, 115 б.].

Коммуникацияның аталған сатылары ата-аналармен педагогикалық өзара іс-әрекет процесін кезең-кезеңмен өрістетуді сипаттайды.

Отбасымен жұмыс барысында мұғалімдер мен ата-аналардың өзара іс-қимыл деңгейлерін бөліп көрсетуге болады, олар мектептің педагогикалық тәжірибесінде жиі кездеседі.

Өзара іс-қимылдың оңтайлы немесе қолайлы деңгейі қарым-қатынастың мақсаттылығы мен мазмұндылығымен, өзара түсіністігімен және демократиялық стилімен сипатталады. Өзара әрекеттесудің осындай деңгейінде мұғалім ата-аналармен қарым-қатынас режимін нақты анықтайды, бала мен оның отбасына оң қарайды, кәсіби құзыретті. Ата-аналар жүйелі түрде ата-аналар жиналыстарына, сұхбаттарға және басқа да іс-шараларға қатысады, пікірталастарға белсенді қатысады, онда сыни тұрғыда өздерінің педагогикалық тәжірибесімен бөліседі. Өзара іс-қимылдың бұл деңгейі бір жағынан мұғалімнің құндылық бағдарын дамытудың жоғары деңгейін және екінші жағынан мұғалімнің шығармашылық сипаты мен бастамашылдығын болжайды.

Өзара іс-қимылдың қолайлы тұрақсыз деңгейі үшін тілектестік пен ашықтық, балалардың дамуы үшін барлық жағдай жасауға ұмтылу тән. Бірақ мұғалім мен ата-аналар арасындағы бірқатар мәселелер бойынша кейде толық өзара түсіністік жоқ, соның салдарынан кейбір уақытта ата-аналар «мектеп өміріне» деген қызығушылығынан айырылады, мектепке сирек барады.

Өзара әрекеттесудің бейтарап деңгейі салыстырмалы еркіндік пен регламенттелмеушілігімен ерекшеленеді (келді – жақсы, келмесе – өзі білсін). Мұғалімнің ата-аналармен қарым-қатынасы ситуациялық, тез және бірлескен қызметке өзара қызығушылық танытуымен ерекшеленбейді.

Өзара іс-қимылдың келісілмеген деңгейі оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша өз көзқарасын жалғыз дұрыс деп көрсетуге ұмтылумен сипатталады. Қарым-қатынас, әдетте, ұсынымдық сипатта болады. Мұғалімдер мен ата-аналардың көзқарастары мен жоспарларының, талаптары мен бағаларының сәйкес келмеуі оқушының дамуына қолайлы болмайды. Мұғалімдер мен ата-аналардың өздері ішкі қақтығысты тежейді, бұл олардың аландаушылық сезімін тудырады.

Өзара іс-қимылдың қолайсыз немесе даулы деңгейі жауапкершілік сезімінен эмоционалдық басымдықпен сипатталады. Мұғалім мен ата-аналар

қарым-қатынасты үнемі анықтайды, бір-біріне көңілі толмайды, бір-бірінің педагогикалық құзыреттілігіне күмән келтіреді. Әріптестің кез келген қателігі оның білімдерінің, көзқарастарының немесе әрекеттерінің жетілмегендігінің дәлелі ретінде қабылданады. Өзара әрекеттесудің мұндай түрі оқушының дамуына теріс әсер етеді, оның қорғалмағандығы мен кінәсін тудырады.

Ата-аналармен олардың педагогикалық мәдениетін арттыруға бағытталған жұмыстың ерекшелігі педагогтан екі маңызды тәрбие субъектілерінің-отбасы мен мектептің тиімді тұлғааралық өзара іс-қимылын ұйымдастыруға ықпал ететін кәсіби қасиеттердің болуын талап етеді. Мұндай кәсіби қасиеттерге икемділік, ынтымақтастыққа қабілеттілік, эмоционалдық тартымдылық секілділерді жатқызуға болады [51, 42 б.].

Авторлар Я.В. Крючева, Ю.П. Строков өздері әзірлеген ата-аналарға педагогикалық көмек көрсету бағдарламасын іске асыру олардың өз балаларымен өзара іс-қимыл жасауға дайындығын арттыру және олармен ынтымақтастық қарым-қатынасын орнату үшін жағдай жасауға ықпал етті. [52]. Бұл шарттардың ең маңыздысы авторлар ойынша:

- болашаққа бағдармен баланың мәселелерін оң қарауға ұмтылу;
- өз балаңызға көмектесуге тілек;
- өзінің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру бойынша белсенді жұмыс;
- балалармен өзара қарым-қатынас рефлексиясы;
- өз эмоцияларын, көңіл-күйлерін және әрекеттерін саналы түрде реттеу;
- мұғалімдердің, психологтардың, логопедтердің және дәрігерлердің ата-аналарға өз балаларымен педагогикалық тиімді өзара іс-қимылды ұйымдастыруға педагогикалық көмек көрсету бойынша іс-қимылдарының бірлігі.

Осылайша, заманауи мектеп пен отбасы, өзінің педагогикалық әлеуетін біріктіре отырып, әлеуметтік әріптестікке негізделген бірлескен жұмыстың жаңа нысандарын пайдалана отырып, бала үшін өзекті білім беру кеңістігін құрады (Кесте 3) [53, 127 б.].

Кесте 3 – Отбасы мен мектептің өзара қарым-қатынасын дамытудың негізгі кезеңдері

№	Кезеңдер	Мектеп	Отбасы
1.	Қарым-қатынастардың пайда болуы	балаларға арналған арнайы ұйымдастырылған білім беру ұйымының пайда болуы	мектепте білім берудің міндеттілігін түсінуді қалыптастыру
2.	Пассивті қатынастар	Оқшауланған күйде	

Кесте 3 – жалғасы

3.	Ағартушылық	жеке тұлғаны тәрбиелеу мәселелерінде отбасын ағартады	педагогикалық әсер ету объектісіне айналады
4.	Ынтымақтастық негізінде өзара іс-әрекет	білім алушының отбасымен қарым-қатынас жасауға жағдай жасайды	баланың білім алуына қатысу қажеттілігін түсіну қалыптасады
5.	Әлеуметтік әріптестік	бірыңғай білім беру кеңістігін құратын білім беру процесінің тең құқылы субъектілері	

Осылайша, отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетінің тарихи негіздерін зерттеу барысында біз қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму факторларына негізделген қалыптасудың бес маңызды кезеңін бөлдік. Білім беру мазмұнын жаңартуды енгізу кезеңінде отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетінің тарихи негіздерін зерделеу өзінің өзектілігін жоймай, керісінше, барлық білім беру субъектілерінің қатысуымен тәрбие кеңістігін ұйымдастыру мақсатында қазіргі дидактика тұрғысынан одан әрі мұқият қарауды талап етеді.

Отбасы мен мектептің өзара іс-қимылының тарихи тенденциялары келесі үлгілермен жинақталатынын атап өткен жөн:

- мектеп ағартушылық қызметін атқарады, ал отбасы педагогикалық ұжымға тиімді жұмыс істеуге кедергі келтіреді;
- білім беру ұйымы өзінің өмір сүруі үшін алатын пайдасы тұрғысынан отбасын зерттеу;
- мектеп пен отбасының нақты бірлігі.

Р.В. Овчарованың отбасы мен мектептің өзара іс-әрекет теориясы әлеуметтік педагогика тұрғысынан келесі модельдермен анықталған [54]:

- педагогикалық модель ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігінің жеткіліксіздігі гипотезасына негізделеді, алдын алу сипатында болады;
- әлеуметтік модель отбасылық қиындықтар қолайсыз сыртқы жағдайлардың нәтижесі болған жағдайларда пайдаланылады;
- психологиялық (психотерапиялық) модель баланың қиындықтарының себептері қарым-қатынас, отбасы мүшелерінің жеке ерекшеліктеріне байланысты болғанда пайдаланылады;
- диагностикалық модель ата-аналардың бала немесе өз отбасы туралы арнайы білім тапшылығының болжамына негізделеді;

Өзара іс-әрекет ата-аналардың өз баласын көруге, оны жақсы ете түсуге көмектесуге, оның жеке басының ерекшеліктерін және мінез-құлық үлгісін түзетуге ұмтылысын дамытады.

Педагогтың отбасымен байланыс орнату жұмысында келесі сәттерді ескеру қажет:

- мектептің отбасымен бірлескен қызметі негізінде ата-аналардың рөлін нығайтуға және арттыруға бағытталған іс-әрекеттер мен іс-шаралар болуы тиіс;
- ата-аналардың тәрбие мүмкіндіктеріне деген сенімі, олардың педагогикалық мәдениеті мен тәрбиедегі белсенділігін арттыру;
- педагогикалық такт, отбасы өміріне дөрекі араласуға жол бермеу;
- баланың оң қасиеттеріне, отбасылық тәрбиенің мықты жақтарына сүйену [55].

Жоғарыда келтірілген қорытынды жасай отырып, педагогтар үшін келесі ұсыныстар ұсынуға болады:

- инклюзивтік оқыту кезінде түзету-дамыту қызметінің кезеңдерінен мамандардың қолдауымен өту ата-аналардың ЕБҚ бар баламен өзара іс-әрекетінде белсенділігі мен құзыреттілігін арттырады;
- ата-аналарда олардың белсенді іс-әрекеттері, жауапкершіліктері мен қолдауға қосылуы баланың дамуының маңызды шарты болып табылатынын ұғынуды қалыптастыру қажет;
- жұмыс нәтижесінде баланың әлеуеті туралы ата-аналардың пікірлерінде оң динамиканы атап өту, өз баласына орынды көмек көрсетуде ата-аналардың құзыреттілігінің артуын қадағалау қажет;
- алынған нәтижелерді ата-аналардың құзыреттілік деңгейін қалыптастыру және арттыру, олардың өз баласымен де, жалпы мектеп ұжымымен де нәтижелі өзара іс-әрекеті бойынша одан әрі жұмыс істеу үшін қажетті бағытта қолдану қажет.

Осылайша, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларға мақсатты кәсіби көмек қажет. Инклюзивті білім беру жағдайында ата-аналардың бала дамуының қиындықтарын жеңуде және онымен қарым-қатынаста белсенді өмірлік ұстанымдарын қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізу; ата-аналардың құқықтық, педагогикалық құзыреттілігін арттыру; мектеп пен ата-аналардың балалардың денсаулығын нығайту бойынша бірлескен қызметін ұйымдастыру; ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды тәрбиелеп отырған отбасы мен социум арасындағы қарым-қатынасты оңтайландыруға ықпал ету қажет. Мектеп пен отбасының нәтижелі өзара әрекеті ғана баланың психофизикалық және әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіруге, олардың материалдық еркіндігі мен әлеуметтік бейімделуіне қол жеткізуге ықпал ететін болады.

4 ЕБҚ бар балаларды білім беру ұйымына қабылдау және қолдаудың қадамдық жоспары бойынша әдістемелік ұсынымдар

Жалпы білім беретін сыныпқа қосылған ЕБҚ бар балалар жалпы білім беретін оқу бағдарламалары бойынша, арнайы оқу бағдарламалары бойынша, ПМПК ұсынымдарына сәйкес жеке оқу жоспары мен жеке оқу бағдарламалары бойынша оқи алады.

Білім берудің әрбір деңгейінде басым міндеттерді шешу арқылы жүзеге асырылатын психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету ЕБҚ бар білім алушылар үшін арнайы жағдайлар жасауда маңызды рөл атқарады:

- *бастауыш мектеп* – мектепте оқуға дайындығын анықтау, мектепке бейімделуді қамтамасыз ету, балалардың оқу іс-әрекетіне қызығушылығын арттыру, танымдық және оқу қызығушылықтарын дамыту, дербестікті және өзін-өзі реттеуді дамыту, «оқуға деген ықыласты» және оқуды қалыптастыруға қолдау көрсету, әрбір оқушының жеке ерекшеліктері мен әлеуеттін, мүмкіндіктерін ескере отырып шығармашылық қабілеттерін дамыту;

- *негізгі мектеп* – білім алушының негізгі мектепке көшуін алып жүру, оқытудың жаңа жағдайларына бейімделу, тұлғалық және құндылық-мағыналық өзін-өзі анықтау және өзін-өзі дамыту міндеттерін шешуде қолдау көрсету, тұлғалық мәселелер мен әлеуметтендіру мәселелерін шешуде көмек көрсету, өмірлік дағдыларды қалыптастыру, невроздың алдын алу, ата-аналармен және құрдастарымен конструктивті қарым-қатынасты құруда көмек көрсету;

- *орта мектеп* – оқушыларға кәсіби бағдар беруде және өзін-өзі анықтауда көмек көрсету, экзистенциалды мәселелерді шешуде қолдау (өзін-өзі тану, өмірдің мәнін іздеу, жеке сәйкестікке қол жеткізу), уақытша перспективаны дамыту, мақсатқа жету қабілетін дамыту, психоәлеуметтік құзыреттілікті дамыту.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды мектептің педагогикалық ұжымымен бірлесе отырып мамандар тобы жүзеге асырады. Мамандар командасының үйлесімді жұмысын қамтамасыз ету үшін мектепте психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі (ППҚҚ) құрылады, ол жалпы білім беретін мектептің толыққанды құрылымдық бөлімшесі болуы тиіс. Бұл үшін мектеп басшысы қызмет құру туралы бұйрық шығарады және оның қызметі туралы ережені бекітеді. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің құрамына: мектеп директоры, директордың оқу-тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары, логопед мұғалім, педагог-психолог, дефектолог мұғалім, әлеуметтік педагог, ЕДШ нұсқаушысы, сондай-ақ қажеттілігіне қарай басқа да мамандар мен педагогтар кіреді.

Қолдау қызметі іс-әрекетінің негізгі бағыттары:

- мектепке түсетін балаларды оқуға дайындығын, қолдауға қажеттілігін анықтау мақсатында кешенді зерттеу;

- дене, интеллектуалдық және эмоциялық дамуына, оқуға және мектептік бейімделуде қиындықтары бар оқушыларды уақытында анықтау, қажет болған жағдайда оларды ПМПК-ға консультацияға жіберу;

- ПМПК қорытындысы бар оқушылардың танымдық іс-әрекетінің даму деңгейі мен ерекшеліктерін анықтау (сөйлеу, есте сақтау, зейінді, жұмыс қабілеттілігі және басқа да психикалық функциялар), оқудағы табыстылықты қамтамасыз ететін алдын алу, түзету психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік іс-шараларын анықтау үшін олардың эмоционалдық-ерік және тұлғалық дамуын зерттеу;

- психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын әзірлеу және іске асыру, жеке, кіші, топтық түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу;

- психологиялық-педагогикалық мониторингті жүзеге асыру;

- жалпы білім беру жағдайында да, арнайы сынып жағдайында да оқушыларға жеке және сараланған тәсілдемені қамтамасыз ету үшін мұғалімдерге ұсыныстар әзірлеу;

- физикалық, зияткерлік және эмоциялық жүктемелер мен үзілістердің алдын алу, емдеу-сауықтыру іс-шараларын ұйымдастыру;

- кеңестік және ағартушылық іс-әрекет.

ЕБҚ бар білім алушыны қолдау бағдарламасын іске асыратын орталық тұлға мұғалім болып табылады. Педагогтың балаға, оның оқу іс-әрекетінің нәтижесіне, педагогтың оқыту процесін дараландыру, мамандардың (психолог, логопед, дефектолог) ұсыныстарын орындау, баланың өзіне деген сенімділігін қалыптастыру іскерлігінің маңызы зор. Мұғалімнің қажетті кәсіби қасиеттері: ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушының сөзсіз қабылдануы, өзгерістерге ұмтылу, кәсіби іздену, мамандар командасында жұмыс істеуге дайын болу, педагогикалық оптимизм болуы тиіс.

Баланың даму ерекшеліктеріне, оның мүмкіндіктеріне, сондай-ақ ПМПК ұсынымдарына сәйкес ЕБҚ бар оқушыны қолдаудың бағыттылығы, қарқындылығы және ұзақтығы анықталады. Жалпы білім беретін мектеп оқушыға оның қажеттіліктеріне барабар қолдау түрін ұсынуы тиіс. Бұл қысқа мерзімді, орта мерзімді немесе ұзақ мерзімді негізде қолдау болуы мүмкін.

Қысқа мерзімді қолдау логопедпен, психологпен (жарты жылға дейін) түзету сабақтарының қысқа циклін талап ететін, оқытуда шамалы және уақытша қиындықтары бар оқушыларға көрсетіледі. Бұл ретте оқушы жалпы білім беру бағдарламасы бойынша құрдастарымен әдеттегі сыныпта оқиды және аптасына бірнеше рет мамандармен жеке немесе топтық сабақтарға қатысады, онда оқушының жеке даму ерекшеліктерін (сөйлеу, эмоциялық-тұлғалық жетілу қажеттілігі) дамыту және өтеу бойынша жұмыс жүргізіледі.

Орта мерзімді қолдау арнайы дайындалған педагогтар мен мамандарды қарқынды қолдауды талап ететін, даму ерекшеліктеріне байланысты оқуда тұрақты қиындықтары бар оқушылар үшін ұйымдастырылады. Жалпы білім беретін мектепте мұндай білім алушылар үшін білім берудің бастапқы деңгейінде арнайы сынып жағдайында сараланған оқыту ұйымдастырылады. Оқушыларды қолдаудың негізгі міндеті МЖМББС-ның оқу бағдарламаларының мазмұнын меңгеру мен оқыту қиындықтарына әкелетін себептерді барынша еңсеру болып табылады. Оқыту процесінде оқушыларға қойылатын талаптардың даму деңгейіне, әлеуетті мүмкіндіктерге және оқытудың алдыңғы кезеңдерінде қол жеткізілген оқу жетістіктеріне сәйкестігін

қадағалауға бағытталған педагогикалық диагностика жүзеге асырылады. Оқу бағдарламасын ойдағыдай меңгерген және даму қарқыны оң болған жағдайда арнайы сынып оқушылары ПМПК шешімі бойынша, оқушылардың өздерінің және олардың ата-аналарының немесе өзге де заңды өкілдерінің келісімімен оқудың кез келген кезеңінде әдеттегі сыныптарға ауыстырылуы мүмкін.

Оқушылардың даму мәселелері бастауыш сатыда еңсерілмейтін жағдайда, оларды арнайы сынып жағдайында және оқытудың келесі сатыларында оқытуды жалғастыру мүмкін. Бұл жағдайда оқушыларға *ұзақ мерзімді* қолдау көрсетіледі.

Мектеп оқушыларының негізгі орта және жалпы орта білім алу кезеңінде ҚР МЖМББС сәйкес негізгі мазмұнын сақтай отырып, оқушылардың білім меңгеру ерекшеліктеріне сәйкес пәндер бойынша стандартты оқу бағдарламаларын бейімдеу жүзеге асырылады. Арнайы сынып жағдайында оқушылардың негізгі білім алу мерзімі 1 жылға ұлғаяды. Оқыту мамандармен (психолог, дефектолог, логопед) түзету-дамыту сабақтарын қарастыратын арнайы оқу жоспарына сәйкес болады. Оқушыларды бағалау оқу процесінде жүзеге асырылатын бағдарлама аясында жүзеге асырылады.

Интеллекті бұзылған оқушыларды мектепте оқытудың барлық кезеңінде мазмұны ҚР МЖМББС талаптарын орындауға бағдарланбаған оқу жоспарлары, бағдарламалары мен оқулықтары бойынша, арнайы көрнекі-дидактикалық құралдар мен оқыту әдістерін пайдалана отырып жүзеге асырылады.

Арнайы сынып оқушыларының сыныптан тыс және оқудан тыс барлық іс-әрекеті (үйірме, факультативтік, тәрбие) қарапайым сынып оқушыларымен бірге жүзеге асырылады.

Білім беру ұйымдарында балалардың денсаулығын сақтау, білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін және олардың қосымша білім беру қызметтерін алу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолайлы жағдайлар жасау қамтамасыз етіледі.

Инклюзивті білім беруді іске асыратын білім беру ұйымының педагогикалық кеңесі жеке оқу жоспарлары мен жеке бағдарламаларын, ЕБҚ бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын бекітеді.

Оқытудың түзету-дамыту бағыты жалпы білім беру циклы пәндері, түзету пәндері, сондай-ақ қосымша білім беру жүйесінде іске асырылады.

Бастауыш, негізгі және жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарының вариативтік компоненті түзету пәндері бойынша сабақтарға толығымен бөлінеді. Элективті курстар, ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыларға арналған мектеп компоненті курстары өткізілмейді.

Көшіп-қонушы балаларды, оралмандарды оқу-тәрбие процесіне біріктіру және олардың қазақ және орыс тілдерін меңгеруін қамтамасыз ету мақсатында қосымша сабақтар, тілдік үйірмелер, факультативтік сағаттар ұйымдастырылады. Психологиялық-педагогикалық және тілдік қолдауды қолдау қызметі мамандарының әзірлеуі қажетті шарт болып табылады.

Инклюзивті білім берудің мақсаттары мен міндеттеріне тиімді қол жеткізу үшін жалпы білім беретін мектептер оралмандарды бейімдеу және

ықпалдастыру орталықтарымен, ресурстық орталықтармен, кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтарымен, арнайы білім беру ұйымдарымен, оның ішінде ПМПК, оңалту орталықтарымен және психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерімен өзара іс-әрекеті ұйымдастырады.

Осылайша, инклюзивті білім беру жағдайында заманауи педагог қызметінің маңызды ерекшелігі кәсіби іс-әрекеттердің көп векторлық және әртүрлі нұсқалылығы болып табылады. Әрбір мұғалім білім алушының білім бағдарын ұйымдастыра отырып, көп функциялы педагогикалық міндеттерді шешеді. Олардың ішіндегі ең бастысы әрбір баланың табысқа жету жағдайын жасауымен ұштастыра отырып, әр түрлі қызмет түрлеріне қосылуы болып табылады. Әрине, бұл мұғалімнен әрбір баланың ерекшеліктерін білуді, мықты жақтарын табуды және оның білім алу қажеттіліктерін жүзеге асыру мүмкіндігін талап етеді.

Әрбір педагогикалық ұжым инклюзивті білім беру принциптерін жүзеге асырудың күнделікті практикасы өзара іс-әрекет мәдениетін біртіндеп қалыптастыра отырып, мінез-құлықтың әдеттегі схемасына айналуына ұмтылуы тиіс.

Негізгі мектептің бүгінгі міндеті – баланың даралығын ашып, әлеуметтік өзара іс-әрекетке тұрақтылығы мен таңдауына, дамуына және оған көмектесуге көрінуі. Оқыту процесінде әр баланың даралығын ашу заманауи мектепте инклюзивті білім беруді құруды қамтамасыз етеді. Мұндай оқытудың мақсаты бірыңғай сынып ұжымында «орташаланған» оқушыға емес, жеке-жеке танымдық мүмкіндіктерін, қажеттіліктері мен мүдделерін ескере отырып, жеке-жеке жұмыс істеуге мүмкіндік беретін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жүйесін құру болып табылады.

Мұғалім сабақ беру тәсілдемелерін өзгертуге және заманауи технологиялар мен әдістерді қолдануға ұмтылатын сабақтарды дайындауды диагностикадан, яғни, білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін түсінуден бастауы маңызды. Әсіресе, бұл бастауыш мектепте маңызды, өйткені оқушылардың практикалық біліктері мен дағдылары арқылы оқу, жазу, есеп, рефлексия және т. б. сияқты өзіндік пәндік есептер мен негізгі оқу дағдыларын концептуалды түсіну қалыптасады.

Білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін зерттеу үшін жоғарыда сипатталған, сондай-ақ, nao.kz сайтында әдістемелік ұсынымдарда ұсынылған көптеген тәсілдемелер бар.

Педагог балалардың білім беру қажеттіліктерін зерттеген және түсінген кезде оқытуды саралау, оқу бағдарламасының шеңберін кеңейту мүмкіндігі пайда болады, тіпті үлгермеген оқушының беделі де көтеріледі. Сабақ түрлері мен оқыту әдістері әртүрлі болуы мүмкін және бұл нақты сабақтың мақсатына, тақырыптың ерекшелігіне байланысты, бірақ, ең бастысы, білім алушыларда қандай білім алу қажеттілігі бар екендігін білуі шарт.

ПМПК қорытындысымен оқушыны ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау және психологиялық-педагогикалық қолдау бағыттарын анықтау бойынша жұмыс кезеңдерінің толық сипаттамасы ҚР БҒМ «Түзету педагогикасының ұлттық ғылыми-практикалық орталығы» ММ әзірлеген және

<http://special-edu.kz/> сайтында орналастырылған «Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау» әдістемелік ұсынымдарында берілген. Олардың қысқаша сипаттамасын келтірейік.

1 кезең. Оқушыны оқыту мен оқытудағы қиындықтардың сипаты туралы ақпарат жинау

Психологиялық-физикалық дамуы бұзылған ерекше білім берілуіне қажеттілігі ПМПК анықталған оқушы сыныбында оқыған жағдайда, мұғалім мен мамандар сыныптағы сабақтарда осындай оқушыны бақылауға кіріседі, оның оқу мен мінез-құлқындағы қиындықтарды зерделейді. Әр маман бір апта ішінде баланы қадағалайды (қандай маман және қандай баланы алдын ала қадағалайды). Бақылау нәтижелерін белгілеу үшін мұғалімдер мен мамандар үшін бірыңғай бақылау хаттамасы қолданылады (Қосымша - 1. Форма 2 а.). Бақылау бір апта ішінде жүзеге асырылады. Күнделікті бақылау нәтижелері тіркеледі (баға қиындықтар баллында), содан кейін қорытылады (Қосымша - 1. Форма 2 б.). Сабақтарда бірінші бақылау әдісін қолдану маңызды болып табылады, өйткені мамандар білім алушының барлық ерекшеліктерін (өз ерекшеліктері: күшті және әлсіз жақтары мүлдем барлық адамдар бар), тек сыныпта табысты оқуға мүмкіндік бермейтін ерекшеліктерін анықтау керек.

Оқушы туралы қосымша, бірақ маңызды ақпарат алу үшін мұғалім ата-аналарға сауалнама және коммуникативтік паспортты толтыруды ұсынады (Қосымша – 1. Форма 1а, 1в.).

Бұл кезеңде мамандар ата-аналардың әңгімелері мен сауалнамаларын (Қосымша – 1, Форма 1б) пайдалана отырып, оқушы туралы ақпарат жинайды.

Сабақтардағы баланы бақылау, ата-аналармен сауалнама жүргізу және әңгімелесу нәтижесі алынған деректерді талдау және қорыту, олардың негізінде оқытудың басты (бастапқы) қиындықтары туралы болжамдар (гипотезалар) қалыптастыру және тереңдетілген тексерудің тиісті бағыттары мен әдістерін таңдау болуы тиіс.

2 кезең. Білім алушыны тереңдетіп және бағытап зерттеу (тексеру)

Әрбір маман қажетті әдістерді, әдістемелерді, тесттер мен тәсілдерді пайдалана отырып, оның нәтижелерін тексеру хаттамаларына енгізе отырып, психологиялық, логопедтік, арнайы педагогикалық тексеруді жүргізеді (Логопед – сөйлеу картасын, психолог – психологиялық тексеру хаттамасын, арнайы педагог – оқу қызметі компоненттерінің жағдайын бақылау хаттамасын толтырады).

Тексерудің барлық түрлеріне қойылатын басты талап оның сыныпта оқушыны оқыту қиындықтарының сипаты мен себептерін анықтауға бағытталуы болып табылады. Сондықтан бірінші кезеңде қалыптасқан оқу қиындықтарының сипаты мен себептері туралы гипотезаға сүйене отырып, маман тексеру пәні ретінде *оқушының даму салаларын, психикалық функцияларды немесе сөйлеу дамуының тарақтарын ғана таңдайды, олардың жеткіліксіздігі оның үлгеріміне әсер етеді*. Мысалы, сабақта бақылау, ата-аналардың әңгімелері мен сауалнамалары нәтижесінде оқушының есту-сөйлеу ақпаратын өңдеу қиындығы, көру, есте сақтау мен жазу мәселелерінің

жоқтығын анықтайтын психолог пен логопед: психолог-есту-сөйлеу назары мен жадысын; логопед: фонематикалық есту және сөйлеу түсінігін, ал көру жады мен ұсақ моториканы зерттейтін болады.

Осылайша, кез келген маманды тексерудің соңғы мақсаты – оқушының барлық психикалық функцияларының, білімдерінің, іскерліктері мен дағдыларының, мінез-құлықтары мен эмоциялық ерекшеліктерінің формальды сипаттамасы ғана емес, *олардың жағымсыз сипаты мен дәрежесін, сондай-ақ оқудағы табыстылыққа оң әсерін анықтау.*

Мұғалім білім мен іскерлікті нақты меңгеру деңгейін, сондай-ақ оқу бағдарламасын меңгерудегі олқылықтардың дәрежесі мен сипатын анықтау мақсатында меңгеруі қиындық тудыратын пәндер бойынша оқу жетістіктерін критериалды бағалауды жүргізеді. Бағалау нәтижелері бойынша өзекті деңгей, жақын даму аймағы, білімдегі олқылықтар көрсетілген жетістіктер карталары толтырылады. Мұғалім оқушының оқу жұмысында (қандай ақпаратпен жұмыс істеуді қалайды (жазбаша, ауызша, пәндік қызметте), қандай оқыту әдістері мен жұмыс түрлері білім мен дағдыларды барынша толық меңгеруге ықпал етеді, ал күтілетін нәтижеге қол жеткізуге қандай жағдай жасамайды және т.б.) қалауын белгілеуі тиіс.

Әрбір зерттеу барысында маман мен мұғалім оқушы дамуының әлсіз жақтарын ғана емес, сонымен қатар ол оқуда табысты болу үшін қолда бар ресурстарды да анықтайды.

Тексеру нәтижесінде әрбір маман мен мұғалім білім алушыға мінездеме құрастырады, барлығы үшін бірыңғай форма толтырады (Қосымша – 1, Форма 3). Мамандар мен мұғалім оқушыға бір параметр бойынша мінездеме, бірақ өзінің кәсіби көзқарасы тұрғысынан береді. Оқу пәндері бойынша бағдарламаны меңгеру дәрежесінің сипаттамасын тек мұғалім мен арнайы педагог береді.

3 кезең. Бірлескен (мамандар, мұғалім және ата-аналар) оқыту қиындықтарын талқылау, оқушының ерекше білім алу қажеттілігін және оқушының психологиялық-педагогикалық қолдау мазмұнын анықтау.

Мұғалімді қолдау қызметінің бірлескен отырысында және әрбір маман сабақта білім алушының қызметіне өзінің ұстанымынан сипаттама береді: оқытудың қиындықтарын сипаттайды, олардың пайда болу себептері мен механизмдері туралы өз пікірін білдіреді, оқушының мүмкіндіктері мен күшті жақтарын ашады (ата-аналар жеке отырысқа шақырылады).

Бұл кезеңде оқыту қиындықтарының сипаты мен себептері туралы гипотеза оқу қиындықтарының түрін (себептерін) анықтау түрінде түпкілікті қорытындыда қалыптасады (Қосымша – 2). Қосымшада оқытудың негізгі қиындықтарының қысқаша сипаттамасы берілген:

- жұмысқа қабілеттілігі төмен;
- жеткіліксіз;
- қызметті еркін реттеу, жоспарлау және бақылау;
- есту-сөйлеу ақпаратын өңдеу;
- көру және көру-кеңістіктік ақпаратты өңдеу.

Оқыту қиындықтарының сипаты (түрі) анықталғаннан кейін ұжымдық талқыланады және оқушының жалпы сипаттамасы жасалады, онда бастапқы және қайталама қиындықтардың, олардың себептері мен туындау механизмінің бірыңғай көрінісі баяндалады. Табысты оқыту үшін ресурстар ретінде пайдаланылуы мүмкін оқушының күшті жақтары, ерекшеліктері мен мүдделері сипатталады (Қосымша – 1. Форма 4).

Бірлескен талқылау барысында мұғалімнің, мамандардың, ата-аналардың ерекше білім беру қажеттілігі, оқушыны қолдаудың негізгі бағыттары анықталады, мұғалім мен ата-аналарға ұсыныстар жасалады.

4 кезең. Анықталған білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтитын оқушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын құру: қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламалары, арнайы оқыту әдістері, психологпен, логопедпен, арнайы педагогпен жеке-дамытушы сабақтар бағдарламалары, мұғалімге, ата-аналарға ұсыныстар (Қосымша А. Форма 5). Қосымшада үлгі ретінде 1 сынып ЕБҚ бар оқушысына психологиялық-педагогикалық қолдаудың толтырылған жеке бағдарламасы ұсынылған. Г қосымшасында – математика үлгісінде қысқартылған және жеке оқу бағдарламаларының үлгілері мен арнайы педагогпен жеке сабақтар бағдарламасының үлгісі беріледі.

5 кезең. Мониторингпен қолдауды іске асыру.

Оқушының қажеттіліктерін бағалау алгоритмі (ПМПК ұсынымы бар) және оны психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтамасыз ету ҚР БҒМ «Түзету педагогикасының ұлттық ғылыми-практикалық орталығы» ММ әзірлеген жоғарыда көрсетілген «Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау» әдістемелік ұсынымдарында ұсынылған. Ол төмендегі кестеде ашылған 12 қадам арқылы іске асырылады. Бұдан басқа, мұғалімдердің, ППҚҚ мамандарының және ата-аналардың бірлескен қызметінің осы қадамдық алгоритмі «2019-2020 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хаттың 12-бөлімі «Инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын жалпы білім беру ұйымдарындағы оқытудың ерекшеліктері» келтірілген.

Аталған әдістемелік құралда мұғалімдер мен мамандар кестеде көрсетілген құжаттардың формаларын және қолданыстағы нормативтік құжаттар шеңберінде мектеп жұмысын ұйымдастыруға, қолдауға мамандарының егжей-тегжейлі нұсқауларын табады. Оқушы туралы алынған ақпаратты тіркеу формалары және психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасының формасы (Қосымша 4) берілген.

Кесте – 4 Мұғалімнің, ППҚҚ мамандарының, ЕБҚ бар оқушының ата-анасының өзара іс-әрекетінің қадамдық алгоритмі

Мұғалімнің, ата-аналардың іс-әрекеттері	Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының іс-әрекеттері
1. Мұғалім ЕБҚ бар оқушымен танысады. ПМПК қорытындысы мен ұсынымдарын зерделейді. (қыркүйектің бірінші аптасы)	1. Мамандар ЕБҚ бар мектеп оқушыларының тізімін жасайды. ПМПК қорытындысы мен ұсыныстарын зерделейді (қыркүйектің бірінші аптасы). Форма 1.
2. Мұғалім ата-аналармен әңгіме өткізеді, оқушы туралы мәлімет жинайды, оларға сауалнама (Форма 1а) және коммуникативтік паспорт (Форма 1в) толтыруды ұсынады. (қыркүйектің 1-2-ші аптасы)	2. Ата-аналармен әңгіме өткізеді, оқушы туралы мәліметтер жинайды, әңгімелесу хаттамасына мәліметтерді енгізеді. Форма 1б. (қыркүйектің 1-2-ші аптасы)
3. Мұғалім ЕБҚ бар оқушыны бірнеше күн бақылайды, «сабақта оқушыны бақылау хаттамасы» ағымдық формасын толтырады (Форма 2а). (қыркүйектің 1-3-ші аптасы)	3. ЕБҚ бар оқушыны бірнеше күн бақылап отырады, «сабақта оқушыны бақылау хаттамасы» ағымдық формасын толтырады (Форма 2а). (қыркүйектің 1-3-ші аптасы)
4. «Сабақта оқушыны бақылау хаттамасы» (Форма 2б) қорытынды формасына бақылау нәтижелерін жинақтайды. (қыркүйектің 2-3-ші аптасы)	4. «Сабақта оқушыны бақылау хаттамасы» (Форма 2б) қорытынды формасына бақылау нәтижелерін жинақтайды. (қыркүйектің 2-3-ші аптасы)
<i>Форма 2 б жылдың басында, бірінші жарты жылдықтан кейін және жылдың аяғында толтырылады, сонымен қатар оқушыны оқытудың табыстылығы мен дамыту динамикасы мониторингінің құралы болады.</i>	
5 Мұғалім оқушының оқу жетістіктеріне критериялды бағалауды жүргізеді. Бағдарламаны меңгерудегі олқылықтар мен қиындықтарды анықтайды.	5. Оқушыны оқытудағы қиындықтардың нақты себептерін зерттеуге бағытталған (психологиялық, педагогикалық, логопедтік, әлеуметтік) жеке тексеру жүргізеді. Хаттамаларды толтырады.

6. Ата-аналардың бақылау, әңгімелесу және сауалнама нәтижелерін жинақтайды және оқушының оқу жетістіктерін «Оқушының сипаттамасы» (Форма 3) формасында зерделейді.	6. Ата-аналардың бақылау, әңгімелесу және сауалнама нәтижелерін жинақтайды және «Оқушының сипаттамасы» (Форма 3) формасында тереңдетіліп зерттеледі.
<i>Форма 3 жылдың басында, бірінші жарты жылдықтан кейін және жыл соңында оқушыны оқытудың табыстылығы мен дамыту динамикасы мониторингінің нәтижелерін тиянақтау ретінде толтырылады.</i>	
7. Оқушының ерекше білім алу қажеттіліктерін алқалық (мамандармен және ата-аналармен) талқылауға және психологиялық-педагогикалық қолдау мазмұнын анықтауға қатысады.	7. Оқушының ерекше білім алу қажеттіліктерін талқылауды алқалық (мұғаліммен және ата-анасымен) ұйымдастырады және өткізеді, оқушының психологиялық-педагогикалық қолдау мазмұнын анықтайды.
8. Оқушы туралы барлық мәліметтерді талқылау нәтижесінде оқушыны оқытудағы қиындықтар, олардың пайда болу себептері мен механизмі белгіленеді. «Оқушының жиынтық сипаттамасы» құрастырылады. (Форма 4) Бұл форма маманның жеке жұмысының тиімділігінің мониторингі ретінде жылдың басында, бірінші жартыжылдықтан кейін және жылдың аяғында толтырылады	
9. Психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын (оның ішінде қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламаларын) жасауға қатысады. (Форма 5)	9. Психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын (оның ішінде қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламаларын) жасауға қатысады. (Форма 5)
10. Жеке тәсілдемелер және оқытудың арнайы әдістері мен бағалау тәсілдерін қолдануымен қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламасына сәйкес оқытады.	10. Маманның оқушымен жеке жұмыс бағдарламасына сәйкес оқушымен жеке (кіші топтық) дамыту жұмыстарын жүргізеді.
11. Оқушының оқу жетістіктеріне мониторинг жүргізеді және нәтижелерін жинақтайды.	11. Оқушының дамуы мен жетістіктеріне мониторинг жүргізеді және оның нәтижелерін жинақтайды.

12. Қажеттіліктер мен қол жеткізілген нәтижелерді қайта талқылауға қатысады. Келесі тоқсанға қысқартылған немесе жеке бағдарламалардың мазмұнын талқылайды (қажет болған жағдайда).	12. Қажеттіліктер мен қол жеткізілген нәтижелерді командалық талқылау қайта жүргізеді. Қолдаудың жеке бағдарламасына өзгерістер енгізеді, келесі тоқсанға (қажет болған жағдайда) жеке оқу бағдарламаларын қысқартуға немесе жасауға қатысады.
---	--

Білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін зерттеу үшін көптеген тәсілдемелер бар, олардың басым бөлігі жоғарыда көрсетілген, сондай-ақ Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА әдістемелік ұсынымдарында www.nao.kz сайтында берілген.

Педагог балалардың білім беру қажеттіліктерін зерттеген және түсінген кезде оқытуды саралау, оқу бағдарламасының шеңберін кеңейту мүмкіндігі пайда болады, тіпті үлгермеген оқушының беделі де көтеріледі. Сабақ түрлері мен оқыту әдістері әртүрлі болуы мүмкін және бұл нақты сабақтың мақсатына, тақырыптың ерекшелігіне байланысты, бірақ, ең бастысы, білім алушыларда қандай білім алу қажеттілігі бар екендігін білуі шарт.

Оқыту технологиясын таңдаудың тиімділігі және оның ЕБҚ бар балаларға бейімделуін **рефлексия технологиясының** көмегімен анықтауға және өлшеуге болады.

Оқытудағы рефлексия – оқыту субъектісінің өз іс-әрекетін ой әрекеттік немесе сезіну процесі. Рефлексия субъектінің пәндік білімі мен іс-әрекетінің мазмұнына жатады, оның нәтижелерін бекіту және одан әрі оның нәтижелілігін арттыру мақсатында жүзеге асырылған іс-әрекетті зерттеуді білдіреді.

Сабақта оқушының рефлексиясын ұйымдастыру технологиясы келесі кезеңдерден тұрады:

- пәндік іс-әрекетті орнату;
- орындалған іс-әрекеттердің бірізділігін қалпына келтіру;
- іс-әрекеттердің жасалған реттілігін зерделеу;
- нәтижелерді қалыптастыру;
- келесі іс-әрекетте гипотезаларды тексеру.

Оқыту процесінде өз іс-әрекетінің нәтижесінде оқушы рефлексия арқылы білім алуға өзгеретін тәжірибеге ие болады. Рефлексия қойылған мақсаттарға жету тәсілдерін түсіндіруімен, яғни мақсатты тұжырымдауымен байланысты. Сондықтан да ол оқушыға қатысты тәрбиелеу функциясын орындайды.

Егер мұғалім оқушының рефлексиясын сабақ мақсатында және күтілетін нәтижелермен байланыстырса, онда кері байланыс педагогикалық жұмыстың көптеген мәселелерін түсіндіреді. Ал, дәлірек айтқанда, оқушы оқу материалын түсінеді ме және мұғалімнің жоспарлауы баланың білім алуына көмектесті ме?

Мұғалім өз сыныбындағы жұмыстың тиімді әдістерін қаншалықты пайдаланды? Сонымен қатар мұғалімнің рефлексиясы зор маңызға ие және ол сабақта оқыту әдістерін іздестіру, таңдау, қолдану мен нәтижелілігін анықтайды.

Мұғалім өзінің жобалық іс-әрекеттерін рефлексивті бағалауды оқушылардың нақты жеке ерекшеліктеріне, олардың даму мүмкіндіктеріне сәйкес жасайды. Бұл оған күрделіні жайға айналдыруға, қызықсызды ынталандыруға мүмкіндік беретін мұғалімнің ең маңызды кәсіби біліктерінің бірі болып табылады. Педагогтің рефлексивтік іс-әрекетінің жүйесі төменде берілген сызбада айқын көрсетіледі.

Оқушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылар үшін әзірленген жеке оқу бағдарламалары мектептің педагогикалық кеңесінде бекітіледі. Жеке оқу бағдарламасын іске асыру кезінде мұғалім келесі іс-әрекеттерді жоспарлау үшін әрбір сабақты талдай отырып, рефлексия қызметін үнемі жүргізуі қажет.

Осылайша, сыныпта өзара қарым-қатынас сапасы және мұғалімнің коммуникативтік дағдылары – барлық балалар белсенді болатын инклюзивті білім беру ортасын дамыту үрдісінің басты құрамдас бөлігі.

Бұл ретте әрбір мұғалімге ереже бойынша қолдаушы оқытудың негізгі әдістерін қолдану ұсынылады:

- сыныптағы ішкі ресурс ретінде білім алушыларды пайдалануға мүмкіндік беретін «бала-бала» қағидатын сақтау;
- оқыту сапасын арттыруға жалпы ұмтылысты көрсететін мамандармен және басқа да әріптестермен жұмыс істеу келісімділігі;
- қажет болған жағдайда қосымша өзара қолдау көрсететін үй мен мектеп арасында серіктестік қарым-қатынас құру.

Қорытынды

Балаларды, ата-аналарды, педагогтар мен білім беру саласындағы мамандарды бірлескен іс-әрекетке белсенді қосу ретінде «инклюзия» түсінігі келесідей түсіндіріледі: білім беру процесін жоспарлау және іске асыру, инклюзивті мәдениетті дамыту және инклюзивті қоғамдастықты құру бойынша іс-шараларды өткізу. Тәуелсіздік алған күннен бастап Қазақстанда саяси-экономикалық, сондай-ақ әлеуметтік салада елеулі өзгерістер болып жатыр. Бүгінгі күні біздің еліміздегі әлеуметтік-экономикалық жағдай елдің даму стратегиясының негізгі міндеттері мен білім беру саласындағы халықаралық талаптарға сәйкес барлық балалардың, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім беру сапасын арттыру және оған қол жеткізу қажеттілігін талап етеді.

Ерекше қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беретін мектептерге енгізу үрдісі Қазақстанның білім беру саясатының жетекші бағыты болып табылады және жалпы білім беретін мектептерге инклюзивті білім беруді енгізу процесінің табыстылығын көрсетеді.

Білім беру мазмұнын жүйелі жаңарту және инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету бойынша еліміздің барлық білім беру деңгейлерінің алдына қойылған міндеттерді іске асыру жолында психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін, «кедергісіз» ортаны дамыту үшін ұйымдастыру жағдайларын жасау, арнайы жабдықтармен жабдықтау, арнайы ұйымдардың әлеуетін пайдалану бойынша, білім берудің жеке бағыттарын әзірлеумен және оны қолдана отырып білім беру процесінің құрылымы мен мазмұнының икемділігі, вариативтілігін қамтамасыз ету бойынша үлкен жұмыстар атқарылу үстінде.

Сондықтан да мектепте инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыру мақсаты оқушылардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін қанағаттандыру ғана емес, сонымен қатар әр баланың сапалы білім алу құқығын іске асыру үшін қабілеттерін, шығармашылық әлеуетін дамыту үшін жағдай жасау болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тоқаев Қ.К. Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. // Қазақстан халқына Жолдауы. 2 қыркүйек 2019 ж. / <http://www.akorda>.
2. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар және үйде оқытылатын балалардың оқу жетістіктерін бағалау бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2017. – 88 б.
3. «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-ІІІ ҚР Заңы (2019.19.04. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
4. Информационно-методический портал по инклюзивному и специальному образованию // [Электронный ресурс] -- Режим доступа URL.
5. Психолого-педагогические основы инклюзивного образования: коллективная монография / Отв. ред. С. В. Алехина. М.: МГППУ, ООО «Буки Веди», 2013. 334 с.
6. Бут Т., Эйнскоу М. Показатели инклюзии: практ. пособие / под ред. М. Вогана; пер. с англ. И. Аникеева; науч. ред. Н. Борисова; под общ. ред. М. Перфильевой. М.: РООИ «Перспектива», 2007. 124 с.
7. Barker, C. Cultural Studies. Theory and Practice. 4th ed. With a foreword by Paul Willis. London: SAGE, 2012. 552 p
8. Slee, R. Beyond special and regular schooling? An inclusive education reform agenda // International Studies in Sociology of Education. 2008. Vol. 18. No. 2. P. 99–116.
9. Самсонова Е.В., Шеманов А.Ю. Методологические аспекты инклюзивного образования // Инклюзивное образование: преемственность инклюзивной культуры и практики: сборник материалов IV Международной научно-практической конференции / гл. ред. С.В. Алехина. – М.: МГППУ, 2017. С. 44-54.
10. Рамка мониторинга инклюзивного образования в Республике Казахстан / Г. Ногайбаева, С. Жумажанова, Е. Коротких. – Астана: АО ИАЦ, 2017. – 185 с.
11. Пересмотр Международной стандартной классификации образования (МСКО). Генеральная конференция 36-я сессия, Париж 2011. – 97 с.
12. Макарьев И.С. Инклюзия как неотъемлемая составляющая современной образовательной парадигмы: методическое пособие. – СПб.: ГБ ПОУ «Охтинский колледж», 2015. – 64 с.
13. Реализация Казахстаном рекомендаций ОЭСР в области инклюзивного образования. Аналитический отчет по итогам мониторингового исследования.- Астана: 2018. – 69 с.
14. Международная классификация функционирования, ограничений жизнедеятельности и здоровья: краткая версия. - Всемирная Организация Здравоохранения. Санкт-Петербургский институт усовершенствования врачей - экспертов Министерства Труда и Социального развития РФ. 2003. – 223 с.

15. Махнач А. Жизнеспособность человека и семьи. Социально-психологическая парадигма. – Litres, 2019. – 640 с.
16. Самсонова Е.В. Инклюзия – стратегия выхода из тупика для современной системы образования // Современное дошкольное образование. Теория и практика. – 2017. – №5. – С.55–63.
17. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т.Т. 1 / Сост.: Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
18. Назарбаев Н. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. / Республиканская газета «Казахстанская правда», 13 апреля 2017 года № 71 (28450).
19. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2016-2017 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2016. 278 с.
20. Выготский Л.С. Основы дефектологии / Л.С. Выготский – СПб.: Лань, 2003. – 654 с.
21. Довбня С., Морозова Т., Залогина А., Монова И. Дети с расстройствами аутистического спектра в детском саду и школе: практики с доказанной эффективностью. - СПб: Сеанс, 2018. - 202 с.
22. Хлызова Н.Ю. Теоретическое обоснование педагогических условий формирования медиакомпетентности вторичной языковой личности // Проблемы социально-экономического развития Сибири. – 2015. – №. 4. – С. 178-185.
23. Дружилов С.А. Концептуальная модель профессиональной деятельности как психологическая детерминанта профессионализма // Психологические исследования: электронный научный журнал. – 2013. – Т. 6. – №. 29. – С. 4-8.
24. Бакыт Р.З. Реализация инклюзивного образования в стенах школы-гимназии №65 на примере учащихся после кохлеарной имплантации. // Инклюзивное образование: теория, практика, опыт. Материалы международной научно-практической конференции. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. - Нур-Султан: НАО им. И. Алтынсарина, 2019. – С. 54-56.
25. Балабанникова А.В. Совместная творческая деятельность как средство формирования инклюзивной культуры класса // Инклюзивное образование: теория, практика, опыт. Материалы международной научно-практической конференции. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. - Нур-Султан: НАО им. И. Алтынсарина, 2019. – С. 189-192.
26. Ержолова Ж.А., Сакаева А.Н. Психолого-медико-педагогическая консультация в условиях развития инклюзивного образования: практика и актуальные вопросы // Инклюзивное образование: теория, практика, опыт. Материалы международной научно-практической конференции. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. - Нур-Султан: НАО им. И. Алтынсарина, 2019. – С. 263-266
27. Дмитриева-Лепешева О.Г., Искендинова А. А., Федотова В.Ф., Жанғали И.А. Проектирование индивидуальной программы психолого-

педагогического сопровождения учащихся с особыми образовательными потребностями // Инклюзивное образование в новом содержании обучения детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных организациях (из опыта работы педагогических работников Акмолинской области). Сборник публикаций (каз. яз./рус. яз) Том 2. /Под общ. ред. Лепешев Д.В., Иванкова Н.В. – Кокшетау: КУ им. А. Мырзахметова, 2019. – С. 217-241.

28. Келли Дж. Теория личности. Психология личных конструктов. СПб., Речь, 2000. 249с.

29. Амонашвили Ш.А. В школу – с шести лет. М.: Педагогика, 1986. 176 с.

30. Rochelle Nichols-Solomon. Barriers to Serious Parent Involvement // Education Digest; Jan. 2001, Vol. 66 Issue 5, p.33-36.

31. Wheler H. Parents as partners in children's early learning and development. <https://www.optimus-education.com/services/resources>

32. Rochelle Nichols-Solomon. Barriers to Serious Parent Involvement // Education Digest; Jan. 2001, Vol. 66 Issue 5, p.33-36.

33. Коваленко Т.В. Моделирование взаимодействия семьи и школы в условиях современного начального образования: дис. – Омск, 2016, С.27.

34. Забрамная С.Д. Ваш ребенок учится во вспомогательной школе: рабочая книга для родителей / С.Д. Забрамная. М.: Педагогика, 1990. 55с.

35. Хитрюк В.В. Основы инклюзивного образования [Электронный ресурс]: учеб.-метод. комплекс / В.В. Хитрюк, Е.И. Пономарёва. - Барановичи: РИО БарГУ, 2014.- С.372

36. Симакова, Т.П. Формирование субъектной позиции семьи на основе социально-образовательного партнёрства: дис. ... д-ра пед. наук / Т.П. Симакова. - Томск: [б. и.], 2012. - 488 с.

37. Сунцова А.С. Теории и технологии инклюзивного образования: учебное пособие. - Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. - 110 с.

38. Головнева Н.А., Домашенко А.С. Работа с родителями как важнейшее направление деятельности образовательной организации в современном социуме // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – №. 4. – С. 117-123.

39. Удалова А.С. Социальное партнерство семьи и школы // Народное образование. – 2014. – № 3. – С. 135-138.

40. Хитрюк В.В. Инклюзивное образование: тренинги в работе с родителями: учебно-методическое пособие / В.В. Хитрюк. – Минск: БГПУ, 2018. – 112 с.

41. Алехина С.В. Современный этап развития инклюзивного образования в Москве // Инклюзивное образование. Выпуск 1. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – С.6-11.

42. Организация специальных образовательных условий для детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных учреждениях: Методические рекомендации / Отв. ред. С.В. Алехина). - М.: МГППУ, 2012. - 92 с.

43. Феоктистова С.В., Васильева Н.Н. Теоретические подходы к организации взаимодействия педагогов и психологов по обеспечению

адаптации детей к обучению в школе // Начальная школа плюс До и После. - 2014. - № 2. - С. 9-11.

44. Александров Д.А., Баранова В.В., Иванюшина В.А. Дети и родители - мигранты во взаимодействии с российской школой // Вопросы образования.- 2012.- № 1. -С. 176-199.

45. Михин С.Ю. Взаимодействие с родителями и семьями обучающихся как залог успешности воспитательной работы коллектива школы. // Образование в современной школе. - 2008.-№ 1. С. 55-56.

46. Таушканова Е.В. Взаимодействие учителя-логопеда с родителями по подготовке детей дошкольного возраста к обучению в школе. // В сборнике: Интеграция науки и практики в современных условиях. - 2016.- С. 70-73.

47. Милёхина Н.В., Ерошкина Н.А. Сотрудничество и взаимодействие родителей и школы. // В сборнике: Профессиональная деятельность педагога в условиях преемственности дошкольного и начального общего образования материалы Международной научно-практической конференции. 2017. С. 249-253.

48. Яруллина А. Взаимодействие учителя-сурдопедагога с родителями как фактор успешного обучения учащихся в коррекционной школе // Вести научных достижений.- 2018. - № 1. - С. 19-21.

49. Сулейменова Г., Фроловская М.Н. Особенности взаимодействия «учитель-ученик-родитель» в современной школе. // Труды молодых ученых Алтайского государственного университета.-2013.-№10. -С. 334-337.

50. Кочергина О.А. Повышение психолого-педагогической культуры родителей в процессе взаимодействия семьи и школы. // В книге: Психологические проблемы современной семьи сборник тезисов VI-ой Международной научной конференции. Под редакцией: Карабановой О.А., Захаровой Е.И., Чурбановой С.М., Васягина Н.Н.. 2015. С. 107-115.

51. Недвецкая М.Н. Повышение педагогической культуры родителей в процессе взаимодействия школы и семьи // Начальная школа. Ежемесячный научно методический журнал – 2007. -№1 – С. 37-43.

52. Крючева Я.В., Строков Ю.П. Педагогическая помощь родителям в организации взаимодействия с детьми, имеющими задержку психического развития: дис. – Тюмень: Тюменский государственный университет, 2004.

53. Попова М. Н. Исторические основы взаимодействия семьи и школы //Педагогическое образование в России. – 2017. – №. 1.-С. 124-128.

54. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение семьи и семейного воспитания [Текст] / Р.В. Овчарова. – Курган: Курганский государственный университет, 2002.

55. Алехина С.В. Принципы инклюзии в контексте изменений образовательной практики // Психологическая наука и образование. 2014. №1. С. 5-14

Көкшетау қаласы С.Жүнісов атындағы №18 орта мектеп-лицейі
«Доспен өмір керемет!» атты тақырыптағы семинар-тренинг
/орта буындағы бірнеше сынып оқушыларымен өткізіледі/

Тренинг мақсаты: Достықты дәріптеу, сыныптағы оқушылардың қарым-қатынастарын жақсарту, достыққа, ұжымшылдыққа баулу, сынып жетекші мен бала арасында жақсы қарым-қатынас орнату.

Қажетті құрал-жабдықтар: түрлі-түсті маркерлер, ақ қағаздар, скотч, қайшы, алдын ала дайындалған теледидар макеті, түсті қағаздардан қол кескіндері қиылып алынады.

Өткізілу барысы:

1. Психологтың сәлемдесуі

Сәлеметсіздер ме, қыздар! /қол шапалақ-қыздар/ Сәлеметсіздер ме, жігіттер! /қол шапалақ-ұлдар/ Сәлеметсіздер ме, бүгінгі қатысушылар! /бәрі шапалақтайды/ Бүгінгі семинар- тренингке қош келдіңіздер!

2. Амандасу /қызыл қол-құшақпен, жасыл қол-қолмен, көк қол-бас изеп /(психолог қызыл, жасыл, көк түсті қағаздардан қолдың бейнесін қиып алып, көрсетіп тұрады).

3. Топтың ережесі

Нұсқау: Сендер әрқайсысың хан және ханшайыммын деп ойлаңдар, ал осы зал сендердің хандықтарың. Бүгін осы тренингте әрқайсысымыз өз-өзімізді жақсы сезіну үшін бәрімізге арналған ереже қабылдаймыз. Ережені мен айтамын, ережені қабылдасақ қол соғамыз, ал қарсы болсақ аяқпен еденді соғу керек.

Патшалық ережесі /топпен қабылданады/

- белсенділік таныту;
- жұмысты басынан аяғына дейін істеу;
- бір-біріміздің сөзін бөлмеу;
- бағаламау;
- осында және қазір;
- көбірек қарым-қатынас жасау;
- ұзақ сөйлемей.

4. Сыныптардың речевкалармен таныстыруы /әрбір сыныпқа сөз беріледі/

5. Сынып жетекшілерінің «рәп» стилінде өз сыныбын қалай жақсы көретінін айтып беруі /әрбір сынып жетекшілеріне жеке-жеке сөз беріледі/

6. «Дос» сөзіне жазбаша анықтама беру

7. Релаксациялық жаттығу:

«Менің жан — дүниемның гүл бағы»

Мақсаты: Ғажайып баққа саяхат жасау арқылы дүниенің бірлігін, біртұтастығын, әрадамның қайталанбас тұлға екенін сезінуін қамтамасыз ету, өзін бағалай білуге жетелеу

Терең тыныс алыңыз. 1...3/музыка әуені/

Психолог: Өзіңізді ыңғайлы, қалыпты ұстаңыз да, көзіңізді жұмыңыз, жылы толқын бұлшықеттеріңді босаңсытып жайландырады. Мен сіздерден естігендеріңізді ойша елестетіп, естіп, сезінулеріңізді сұраймын.

Көз алдыңыз қараңғыланып кетті. Қараңғылық ішінен әдемі өрнекті, түрлі-түсті қақпа пайда болды да, жарқ етіп ашылып кетті. Әрі қарай өтіңіз. Сіз тамаша бақтың ішіндесіз. Алуан түрлі гүлдер сізге қарап, сүйіспеншілікпен иіліп, тербеліп, сәлем бергендей болды. Кенет гүлдер тез көбейе бастады, жүздеген, мыңдаған, қызылды-жасылды гүлдер жер бетін жауып кетті. Шеті мен шегі жоқ... Самал жел мен таза ауа гүлдердің иісін жеткізеді. Сізді жеңілдік пен еркіндік, қуаныш сезімі билейді. Гүлдердің ішінен өзіңізге жаны жақын адамдардың бейнесі жымып, сүйіспеншілікпен қарап тұрған сияқты. Олар кімдер? Жүріп келе жатып сізді алыстан көз тартып шақырғандай болған гүлдің өзіңізге жақын екенін сезесіз. Ол кім? Әрине сіздің досыңыз! Түрі қандай? Жақындап қараңызшы, ол ешқайсысына ұқсамайды, ерекше және қайталанбайды. Үңіліп қараңыз. Ол гүлден өзіне ұқсас бейнені көресіз. Ол өте әдемі. «Әр гүлдің өзінше бір иісі бар, өзіне тән сұлулығы бар екенің ұмытпаңыз!» Досыңызды бағалай біліңіз. Гүлдер, ағаштар, жемістер бір — біріне еш ұқсамайды, бірақ олар жер бетіндегі топырақта өсіп, тамырын жаяды, оларға ортақ бір ғана күн жылуын беріп, нұрын шашады. Адамзат баласы да солай. Ақ, сары, қара, түрлі... Доссыз өмір-ағашсыз орманмен тең.

Маған іштей қосылып қайталаңыз: **« Мен- ол — мен, сен- ол-сен! Бірақ мен сенімен бір сыныпта оқитыныма қуаныштымын! Бүкіл әлемде маған ұқсайтын жан жоқ. Менің барлық жеңісім мен табысым тек маған ғана тиесілі. Менің барлық жеңілісім мен қателігім өзімдікі. Мен өте тамаша адаммын. Менің қолымнан бәрі де келеді! »**

8. Дос туралы позитив /бейнеролик/

9. Дос туралы дана сөздер/әрбір сыныпқа жеке сөз беру, айтылған дана сөздердің мазмұнын ашу/

10. «Жан досым» әнінің бір шумағын «Ме-ме-ме» буынымен хормен, қолдарын иықтарына айқастырып, шайқатылып, орындау.

11. Тапсырмалар:

(бұл төмендегі тапсырмалар тренингке қатысушы сынып жетекшілерге арналған, сынып жетекшілер бұл тапсырмаларды жест-мимикамен оқушыларға картоннан жасалған теледидар макеті арқылы жеткізеді. Оны оқушылары қалай түсінгендерін ауызша айтып береді)

1) сынып жетекшісіне- /Ертең мектепке комиссия келеді, мұнтаздай тап-таза болып киініп келіңдер! /

2) сынып жетекшісіне- /Коридорда жүгірген балалардың ата-аналары ертең мектепке келетін болсын! /

3) сынып жетекшісіне - / Оқушыларым! Мен сендерді сондай жақсы көрем! /

4) Психолог: /« Мен- ол — мен, сендер- ол-сендер ! Бірақ менің сендермен бірге болғанымға өте қуаныштымын!..»/

12. Дыбыс энергиясы

Орындарынан тұрып, **хи-ха-хо** буындарды айту, бірнеше дауыс ырғағымен қайталау.

13. «**Менен кейін қайтала!!!...**» қатысушы сыныптардың сынып жетекшілері орнында тұрып музыка ырғағымен қимылдар жасайды, оқушылар оны қайталайды.

14. Рефлексия.

-Ал, біздің ханшайым мен ханзадаларымыз!!! Көңіл күйлерің қалай? Өздеріңді қалай сезіндіңдер? Өте жақсы!!! Келесі кездескенше!!!

Дайындаған:педагог-психолог Шегирова Ж.Б.

Көкшетау қаласы С. Жүнісов атындағы №18 орта мектеп-лицейі
Педагогтармен тренинг

Мақсаты: қысымнан босаңсыту, психикалық саулықтарын сақтау

1.«Жер, ауа, су» жаттығуы

Мақсаты: шапшаңдық пен тапқырлыққа үйрету

2. «Сенімді, сенімсіз, агрессивті мінез – құлық» жаттығуы

Мақсаты: сенімді мінез-құлықтың мәнін түсініп, өзіне деген сенімділігін дамыту. Сенімді, сенімсіз, агрессивті мінез-құлықты бір-бірінен ажырата білу.

4. «Сиқырлы көпшік» жаттығуы

Мақсаты: қатысушыларға өз тілектерін айтуға және топтан қолдау алуға мүмкіндік беру.

5. «Оның есесіне мен...» жаттығуы

Барлық қатысушыларға аяқталмаған сөйлемдері бар екі-екіден карточкалар таратылады. Сөйлемдерді әр қатысушы өз ойымен аяқтайды.

Рефлексия

«Майшам» жаттығуы.

Жүргізген: педагог-психолог **Шегирова Ж.Б.**

Бақылау формасы

Аты -жөні _____

Туған жылы _____

№	Бақылау	Қысқаша іс-әрекет сипаты
1	Сүйікті іс-әрекеті	
2	Іс әрекетті таңдау қабілеті: (өз бетімен, мұғалімнің көмегімен)	
3	Өздік жұмыс дағдылары	
4	Зейін қою қабілеті	
5	Іс-әрекет жылдамдығы	
6	Моторика (ұсақ және ірі)	
7	Ауызша нұсканы түсіне отырып орындау қабілеті	
8	Жаңа тақырып пен дағдыларды меңгеруіндегі қиындықтар	
9	Іс-шараға қатысуы (белсенділігі, енжарлығы)	
10	Сыныптастарымен қарым-қатынасы	
11	Ересек адаммен қарым-қатынасы	
12	Топтық жұмыс барысында өзінің іс-әрекетін басқару қабілеті	
13	Мадақтау кезіндегі сезімі	
14	Ескерту кезіндегі сезімі	
15	Оқудың басқа ерекшеліктері мен тәртібі	

Оқушының аман-саулығы бойынша мектеп комиссиясының оқудағы ерекше қажеттіліктерін алғашқы бағалауының анықтамасы

Оқушының аты-жөні _____

Туған жылы _____ мекен-жайы, телефоны _____

Үйдегі _____ тұрмыс _____ және _____ оқыту _____ жағдайы _____

Оқушының денсаулық жағдайы (дәрігерлік анықтамасы, техникалық құралдарды қолдануы) _____

Сыныбы _____ Қайталап оқуы _____

Оқыту тілі _____ Үйдегі сөйлейтін тілі _____

Бағалау: алғашқы, қайталау (сызу)

Оқудағы жақсы жақтары: _____

Оқудағы қиыншылықтары _____

1. Психологиялық бағалау:

1.1. Бағалау құралдары _____

1.2. Жақсы жақтары (танымдық, ұйымдастырушылық, тәртібі, жеке тұлғалық және басқа, теориялық стандарт пен баланың жеке мүмкіндіктерін салыстыру) _____

1.3. Қиыншылықтар (танымдық, ұйымдастырушылық, тәртібі, жеке тұлғалық және басқа, теориялық стандарт пен баланың жеке мүмкіндіктерін салыстыру) _____

1.4. Психологиялық бағалаудың қортындысы _____

2. Логопедиялық бағалау

2.1. Жақсы жақтары (сөйлеу қабілеттері көрсетіледі) _____

2.2. Қиыншылықтар (сөйлеу қабілеттері көрсетіледі) _____

2.3. Логопедиялық бағалау қортындысы _____

3. Педагогикалық бағалау:

3.1. Оқудағы жетістіктері (жеке пәндер бойынша) _____

3.2. Оқудағы қиыншылықтар _____

3.3. Педагогикалық бағалау қортындысы _____

Оқудағы ерекше қажеттіліктер тобының қортындысы

Ары қарай оқытуға ұсыныстар (оқыту кезінде қандай көмек керек) _____

Оқушының аман-саулығы бойынша
комиссиясының жетекшісі
Комиссия мүшелері:

Таныстым:

(Ата-ананың аты-жөні, қолы (қамқоршының))

Ата-ананың мекен-жайы, (қамқоршының)

КЕЛІСІМ

2018 ж. _____ күні.

Мен өз баламның оқу кезіндегі жетістіктері мен қиыншылықтарын бағалауын жүргізуге және мінез- құдқындағы қиыншылықтарының себептерін анықтауға өз келісімімді беремін.

Мен оқушының қоржынын есептеу кезінде қажет болатын өз баламның оқудағы ерекше қажеттіліктері туралы мәліметтерді оқушылар базасына енгізілуіне келісімімді беремін.

Ата-ананың (қамқоршының) _____
(қолы) (аты-жөні)

Инклюзивті білім берудің ресурстық орталығының 03.09.18-27.09.18 аралығында істелінген жұмыстардың ақпараты

I 03.09.18

Мектеп директоры Сарсембаева Б.В. жанындағы отырыс.

Қатысқандар:

1.Мектеп әкімшілігі

2.Психикалық дамуы тежелген балаларға сабақ беретін пән мұғалімдері

3. Ресурстық білім беру орталығы туралы презентациялар жүргізілді
Канафина Г.Ш.

Мақсаты: Психикалық дамуы тежелген оқушыларды жекелей және топпен жұмыс жасау арқылы таным саласындағы даму ерекшеліктерін арттыру. Мүгедек балалармен ресурстық білім беру орталығында сабақтар жүргізіп, дамыта оқыту.

Қарастырылатын мәселелер:

1. Психикалық дамуы тежелген оқушыларымен логопед Акишева Л.Г. және психолог Шегирова Ж.Б. жеке жұмыс жасау жағдайын жақсарту.

2. Үйде жеке оқитын ата-аналармен кездесу жоспарлау.

3. Инклюзивті білім беру ресурстық орталықта жыл бойына істелінетін жоспармен танысу.

Мектеп директоры жанындағы отырыс

II. 1-4 сыныптары ПДТ оқушыларына қосымша түзету сабақтарын өткізілді.

Түзете оқыту сабақтары:

Қазақ тілі пәні бойынша түзете дамыта оқыту сабағы. 2Е сынып мұғалімі Шаймерденова С.Е.

Мақсаты Оқушылардың моторикасын дамыту қатесіз жазуға үйретіп, қосымша тапсырмалар арқылы ойларын жеткізе білу.

Әдебиеттік пәні бойынша түзете дамыта оқыту сабағы. 4Е сынып мұғалімі Канафина Г.Ш.

Мақсаты Оқушылардың жылдам оқуға және түсініп мазмұндауға баулу.

Артикуляциялық жаттығулар. 1Е сынып Д

Тіл мүкістіктерімен жұмыс жасау. Тілдегі дұрыс айтылмаған дыбыстарды жаттығулар арқылы дамыту.

Математика пәні бойынша түзете дамыта оқыту сабағы. 3Е сынып мұғалімі Узокбоева Н.М.

Мақсаты Оқушыларды көрнекіліктер арқылы шапшаң есептеуге, өз ойымен шығаруға үйрету.

Түзете дамыту сабақтарының мақсаты: ПДТ оқушыларының оқу бағдарламасын игеруде қиындықты сезінетін білім алушылар үшін білім олқылықтарын орнын толтыруға арналған жеке және топтық сабағы. ПДТ

оқушыларының ынтасын арттыру ойлау қабілетін дамыту, әртүрлі тапсырмалар арқылы ақыл-ой кемістіктерін түзету.

III. ПДТ оқушыларымен психолог және логопедтің жұмыс жоспарлары құрылды. Оқушылармен жеке жұмыс жоспары белгіленді. Психолог Шегирова Б.Ж. және логопед Акишева Л.Г.

IV. ПДТ оқушыларының ата-аналарымен кездесуі өтті.

М 4Е сынып оқушысы. Ата-анасы жекелей көмек керектігін, есте сақтау қабілетінің төмендігі және тіл мүкістігінің кем екені айтылды. Логопед Акишева Л.Г. жекелей жұмыс жасады.

Үйдегі жеке оқыту бойынша Д ата-анасы ресурстық білім беру орталығына келіп көрді. Болашақта осы орталыққа әкелеміз деген ойларын жеткізді.

Қорытынды:

- Психикалық дамуы тежелген балалармен қосымша жұмыстар өткізілді.
- 1 – сынып оқушылары бойынша тренингтер болды.
- ПДТ оқушыларға арналған түзете дамыта сабақтары ресурстық орталықта өткізілді.
- Логопедтік жаттығулар, тіл мүкістігін түзету жаттығулары жасалды.

Инклюзивті білім берудің ресурстық орталығы – бұл төрт бөлімнен тұрады.

Ата-аналардың арнайы мамандардан кеңес алатын орны. Оқушылардың қосымша сабақ үйренетін орны.

Логопедиялық тіл мүкістігін түзету сабақтарына арналған жұмыс орны

Оқушылардың сергіту алаңы.

Ресурстық орталық қазіргі өмір талабына сай ерекше түрде жабдықталған. Мүмкіндігі шектеулі балаларға сапалы жасалған.

Ресурстық орталықта «Алтын күз» атты іс-шара өтті. Осы мерекеге оқушылар белсене қатысып, өнерлерін көрсетіп мадақтамалармен марапатталды. Халел Айгерім үйде оқитын оқушы, осы мерекеге қатысып, жақсы әсер алды.

Жақсы көңіл-күй – жан азығы

02.04.2019ж. С.Жүнісов атындағы №18 орта мектеп-лицейінінің педагогикалық кеңесінде мектеп психологтары ұжым педагогтарымен **«Жақсы көңіл-күй-жан азығы»** атты тақырыпта тренинг өткізді.

Өткізілген тренинг мақсаты: педагогтардың көңіл-күйін көтеру, психикалық денсаулықтарын сақтау, қарым-қатынастарын жақсарту, жұмыс істеу қабілеттерін көтеру, қобалжуларын бәсеңдету болды.

Қатысқаны: 110 педагог

Тренинг барысында ұжым педагогтары өздерінің белсенділіктерін танытты. Өткізілген іс-шара бөлімдерінде педагогтардан шағын диагностика алынып, нәтижелерімен танысты. Педагогтардың белсенділігін арттыру мақсатында қимыл-қозғалысты жаттығулар жүргізілді. Тренинг аяғында педагогтарға арналған психологтардың ұйымдастыруымен суретті кеңестер - слайд арқылы берілді.

Педагогтардың фотосуреттерінен жасалған слайд- кеңес өз ерекшелігімен педагогтардың көңілдерінен шықты.

Қорытынды: Педагогтар өздерінің көңіл-күйлерін көтеріп, психикалық саулықтарын сақтауға, жұмыс істеу қабілеттіліктерін арттыру мен қиялдарын дамытуға, шаршап-шалдыққандарын бәсеңдетуге мүмкіндік алды.

Педагог-психологтар: Шегирова Жадыра Батырбековна

Самбаева Дария Аскаровна

«Сәлемдесу» жаттығуы

“Шәйнек» жаттығуы

Сергіту жаттығулары

«Өзін-өзі тану» пәнінде қолданылатын әдіс-тәсілдер арқылы ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың жеке тұлғасын қалыптастыру

Өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі

Дәуренбекова Гүлзира Күзембайқызы

Психолог Имашева Салтанат Балгабаевна

«Өзін- өзі тану» пәнінде қолданылатын әдіс- тәсілдер арқылы ерекше балалардың қоғамға әлеуметтік бейімделуін қалыптастыруға болады. Түрлі тәсілдерді әрбір ерекше оқушыға пайдаланар кезде міндетті түрде психолог маманның қолдауы оң нәтижесін береді. Себебі, пән мұғалімі мен арнайы психолог маман бірігіп ерекше оқушының жан- жүрегіне жылулық беріп, жақынырақ сөйлесу, қарапайым ұғымдар арқылы әңгімелесу оқушылар арасындағы кедергіні жояды. Сондықтан да пәндік бағдарламада көрсетілгендей : «Тыныштық сәті», «Дәйексөз», «Әңгімелесу», «Әңгімелеу», «Сергіту сәті», «Дәптермен жұмыс», «Шығармашылық жұмыс», «Қорытындылау» бөлімдерінің әр бала үшін маңызы зор деп есептелінеді. Мысалы: Сабақтарды ұйымдастырудағы ең маңызды кезеңінің бірі **«Тыныштық сәті»** болып табылады.

«Тыныштық сәті»-сабақтың бас кезінде қолданылатын әдістемелік тәсіл. Балаларға күн сайын бірнеше минут «тыныштыққа бой алдыра» білу өте маңызды. Бұл әрекетті кез-келген жерде және кез- келген уақытта жасап көруге болады. Балалардың ыңғайлы жағдайда отыруын ескертіп, қадағалап отыру керек. Арқаны тік ұстап еркін отырады. Бүкіл денені босаңсытып, қолды тізеге қояды. Ойды ізгілік күйге бейімдеу дегеніміз- өзіне және жақындарына іштей игі тілек білдіру болып табылады.Толық тыныштықта баланың жүрек соғу ырғағы мен тыныс алуы реттеледі, денесі жеңілденеді.Ол өз ойын жинақтай алу мүмкіндігіне ие болады, өзінің сезімі мен көңіл-күйін жақсы сезінеді.

«Дәйексөз»-балалардың танымдық белсенділігін арттыруға, оқу материалын эмоционалды - бейнелі қабылдауына ықпал ететін өзін-өзі тану сабақтарының міндетті элементі болып табылады. Сабақтың дәйексөзі ретінде мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, афоризмдер алынады. Дәйек сөз ретінде алынып отырған халық мақал-мәтелдері, нақыл сөздер сабақта айтылатын негізгі ойды білдіреді.

«Әңгімелесу»-Психолог маман оқушыдан қызығатын немесе баланың өзі білетін кейбір қызықты оқиғаларды сұрайды. Сұрай отырып әңгімеге тартады. Маманмен еркін әңгімелесуге машықтанған бала кейін берілген тақырып пен мазмұнынды түсінуге мүмкіндік алады. Балалар әңгімелесу әдісі арқылы тақырыптың мазмұнын саналы түрде меңгереді.

- Мұғалімді және бір-бірін тыңдауға, тыңдаған шығарманы түсінуге үйренеді.

- Әр бала тақырыпқа байланысты қойылған сұраққа жауап беріп, өз ой-пікірін айтады.

- Мұғалім балалардың ойын, пікірін мадақтап, түрлі жағдайларға баға беруге үйретеді.

«Әңгімелеу»- балалардың көркем әдебиет шығармаларын, өмірдегі жағдаяттар, өсиет-әңгіме, өлеңдерді, күнделікті тұрмыста кездесетін жеке әрекет-қылықтарын тыңдауда жетекші рөл атқаратын маңызды әдістердің бір түрі.

- Бала шығарма арқылы адам бойында болуға тиіс құнды қасиеттермен танысып, негізгі ойды түсінуге үйренеді.

- Бала адамгершілік жөнінде жаңа ережелер мен ұғымдарды түсініп, бойына сіңіреді.

- Шығармадағы кейіпкерлер бойындағы түрлі қасиеттер туралы түсінік алып, олардың жақсы немесе жаман екенін талдауға үйренеді.

Мұндай әдеп әңгімелерін тұрақты жүргізу балаға қоршаған ортадағы болмысты тани түсуге қызығушылық тудырып, өз тарапынан ұсынысын, ойын байқатуға жетелейді.

Шығарма, әңгімелерді кідіріспен, сахналау элементтері арқылы мазмұндап айту түрлерін қолдануға болады. Осы орайда педагог маманмен психолог маман бірігіп ерекше оқушыны қарапайым ұғымдар арқылы сахналық қойылым қоюға ұмтылдырады. Бала көргенін, өзінің сомдаған рөлдерін ұмытпауға әрекет етеді.

«Сергіту сәті»-бала үшін ең қызықты сәт. Шаршағанды ұмыттыруға, жалығуды болдырмауға, денеге түскен күшті төмендетуге қажетті өзін-өзі тану сабақтарының компоненті. Бұл жұмыс олардың белсенділігін арттыру үшін қолданылады. Сергіту жаттығулары бір әрекеттен басқа әрекетке ауысуға бағытталған қысқа ойындар түрінде жүргізіледі. Осы тәсілді қолдану топта жақсы көңіл-күй тудырады, ұқыптылықты, ұжымға топтасуға ықпал етеді. Психолог маман осы сәтті пайдалана отырып, түрлі тақырыптағы шағын ойындар өткізе алады. Мысалы, «Шапшаң қоян», «Мен кім?», «Қызықты сандар» т.б

«Дәптермен жұмыс». Дәптердегі тапсырмаларды орындаудағы негізгі мақсат -балалардың жағдаяттарға сәйкес ойлау қабілеттерін қалыптастыру, өз іс-әрекетінің нәтижесін білуге баулу. Дәптердегі тапсырмаларды орындаудың ретін түсіндіру және орындалу барысына бағыт беру, оны балаға қарапайым түрде түсіндіру.

«Шығармашылық жұмыс»-өзін-өзі тану сабағының маңызды бөлігі. Сурет салу, макет, коллаж жасау әртүрлі нысанда өз бетінше және ұжымдық әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Шығармашылық тапсырмаларды орындаудағы әсіресе ерекше балалар үшін қызығушылығын туғызу, бір-бірімен қарым-қатынас жасай білуге үйрету, ойлау қабілеттерін қалыптастыру, өз іс-әрекетінің нәтижесін білуге баулудың маңызы зор. Ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушының түзетілуіне, ортаға тез қосылуына шығармашылық жұмыстардың маңызы өте зор. Жұппен, топпен жұмыстануда өз жұбын немесе тобын жетістікке жеткізу үшін оқушы өз үлесін қосуға тырысады. Жауапкершілікті сезіне алады.

«Қорытындылау»-сабақтың соңында жасалған қорытындыда тақырыпқа байланысты негізгі ой жүйеленеді.

«Өзін-өзі тану» пәні мұғалімі өзінің педагогикалық қабілетін танытуға мүмкіндік туғызады.Әрбір сабақты дайындап, өткізу саралауды, шығармашылық ізденісті талап етеді. «Өзін-өзі тану» пәнінің жүргізілуі барысында өзіндік өзгермейтін, міндетті бірнеше негізгі мәселелер бар.Олар:

- әр балаға жеке дара тұлға ретінде жеке басына сыйластықпен, түсіністікпен қарау;

- балаларға өз іс-әрекетін жоспарлау және дамыту орталықтарын ұйымдастыру арқылы таңдаулары мен дамуын іске асыруға көмектесу;

- баланың өмірлік дағдысын түгел қамту және олардың өмірді қабылдаудағы жас ерекшелігі ескеріледі.

Сондықтан мұғалім сабақты өткізу барысында:

- балаларға үйретуші емес, тек бағыт беруші болғаны дұрыс,

- балаға жеке тұлға ретінде қарай отырып, оның жеке даму ерекшелігін басты назарда ұстау;

- жеке тұлғаның бірін-бірі түсінуі, мұғалімімен еркін қарым-қатынас жасауға мүмкіндік туғыза алуы керек. Сонымен бірге ерекше балаларды түзете отырып дамытуда педагогтар мен арнайы мамандардың бірігіп іс- әрекет жасауы, біріккен іс- шараларды жүйелі түрде әр баланың ерекшелігін ескере отырып жүргізуі жеке тұлғаның қалыптасуына өте жақсы әсерін тигізері сөзсіз.

Оқудан тыс іс-әрекеттердің жобасының жоспары

Мектеп: Сынып : 4 и Оқушылар саны: 10
 Мерзімі Мұғалім : Дәуренбекова Гүлзира
 Тақырыбы: «Біз әрдайым жанындамыз!»
 Құндылық: Дұрыс әрекет
 Түрі: Қайырымдылық акция
 Оқудан тыс іс-әрекеттерді өткізу орны: Сабалақ саяжайы №11 үй

Мақсаты: Мүмкіндігі шектеулі балалардың көңіл-күйін көтеріп, мейірімділік таныту. Мектеп оқушылары мен мүмкіндігі шектеулі балалармен достық қарым-қатынас орнату. Міндеттері: - Оқушыларға жақсылық жасаудың адами қарым-қатынастағы мәнділігін түсіндіру; - Оқушылардың бір-біріне деген достық сезімін ояту, белсенділікке, кішіпейілділік пен татулыққа баулу; - Бір-бірімен шынайы достық қарым-қатынаста қайырымды, қамқор болуға тәрбиелеу;	Ресурстары: (материалдары, көздері) Тұрмыстық құралдар
Оқудан тыс іс-әрекеттердің жобасын өткізудің даярлық жоспары (жоспардың әрбір пунктін 3-5 сөйлеммен ашу) 1. Алғашқы күні үйден оқытылатын оқушылар үшін қайырымдылық акциясын жүргізгелі жатқанымыз туралы сыныпқа хабарланады.	Талдау

2.Сынып сағаттарында сыйлықтарды кім үшін жинап жатқанымыз және акция қалай өткізілетіні туралы айтылады. 3.Үй жағдайында тегін білім алатын оқушыға барып ,келісім алу. 4. «Досыма сыйлық».Оқушылар өз қолдарымен жасаған сыйлықтарын дайындау. 5.Концерттік бағдарлама әзірлеу. Іс-шараны өткізудің жоспары 1.Акцияның ашылуы.Кіріспе сөз Қазақтың жақсы қасиеттерінің асылы- жомарттық,кеңпейілділік.Ол адамға қызмет қылып,жақсылық жасауға тән сипат. Жомарт болу-өзінде барды зәру адаммен шын жүректен бөлісу. 2. «Досыма сыйлық»айдары. Сыныптастары өздерінің дайындаған сыйлықтарын тарту етеді. 3.Концерттік бағдарлама. 1.Қазақ әні 2. «Анашым» әні 3.Өлең оқу 4.Оқушылардың тілегі. 4.Қорытындылау.	
---	--

Тұрмыстық қалдық заттарды безендіру жұмыстарына тиімді пайдалану

Зерттеуші: Инклюзивті білім алушы Д сынып оқушысы

Жетекшілері: Алпысбаева Айгүл -технология пәні мұғалімі,
Оржанова Рысбике - дефектолог

Зерттеу мақсаты:

Тұрмыстық қалдық заттарды тиімді пайдаланудың жолдарын қарастыру. Туған өлкенің табиғатын аялау, әсемдікке баулу арқылы аула мәдениетін арттыру. Оқушы қиялын тұрмыстық заттар арқылы іске асырудың ерекшелігін дамыту.

Тақырыптың өзектілігі:

Тұрмыстық қалдық заттарды қоқысқа тастамай әдемілік пен әсемдік үшін пайдалану

Гипотезасы:

Туған қала, аудан мәдениетін арттыру үшін ластанудан қорғау. Тұрмыстық қалдық заттарды тұрмыста пайдалану. Оқушының танымдық әрекеті арқылы ой – қиялын шындықпен жанастыру.

Зерттеу кезеңдері:

1. Дайындық кезең:

Тақырыпты анықтау, мақсатын, гипотезасын айқындау, зерттеу әдіс – тәсілдерін меңгерту

2. Теориялық кезең:

Зерттеу тақырыбы бойынша әр түрлі ғылыми әдебиеттерді оқу және талдау, түрлі ақпарат құралдарын пайдалана отырып қажетті деректерді жинақтау

3. Практикалық кезең:

Пластикалық қалдық заттардан түрлі бұйымдар мен өсімдік түрлерін жасау

4. Қорытынды кезең:

Жасалған жобаға қорытынды мен ұсыныстар дайындау, ғылыми жобаны қорғау

Жобаның мазмұны:

Кіріспе

Тұрмыстық қалдық заттардан безендіру жұмыстарын жүргізу

Негізгі бөлім

Бала қиялындағы әсемдік, әдемілік бұйымдарын жасау

Қорытынды бөлім

Ерекше білім алуды қажет ететін оқушылардың мәдени көзқарасын арттыру

Технология пәнінің мұғалімі, Диананың жетекшісі Алпысбаева Айгүл тұрмыстық қалдық заттарды жинақтап, бұйымдар жасаудың қыр- сырын түсіндіруде

Пластикалық заттардың, дискілер, ағаштар мен мата қиындылары, қатты, жұмсақ қағаз түрлерінен қалған қалдықтардан жасаған Диананың ұйымдарының көрмесі

Бөлме ішін, аула , қаланың мәдени орындарын безендіруде қалдық заттарды орынды пайдалана отырып, сәндік бұйымдар мен ертегі кейіпкерлерін жасау үшін пластикалық ыдыстар мен түрлі- түсті бояулар пайдаланылған

Бөлме ішін, аула , қаланың мәдени орындарын безендіруде қалдық заттарды орынды пайдалана отырып,сәндік бұйымдар мен ертегі кейіпкерлерін жасау үшін пластикалық ыдыстар мен түрлі- түсті бояулар пайдаланылған
Диананың пластикалық шыны ыдыс пен оның қақпақтарынан және сиясы таусылған қаламсаптардан жасаған безендіру бұйымдары

Пластикалық қалдықтардан жасалған бейнелі қабырға бұйымдары

Тұрмыстық қалдық заттардан безендіру үшін қолданылатын заттардың жобасын жасаушылар: Жобаны зерттеуші- Есімқұлова Диана 5- сынып оқушысы

Жобаның жетекшілері: Қалалық байқаулардың бірнеше дүркін жеңімпазы,технология пәні мұғалімі Алпысбаева Айгүл

Республикалық байқаулардың жеңімпазы дефектолог маман Оржанова Рысбике

Жобаны жасау барысында мен мынандай заттарды пайдаландым:

Пластикалық ыдыстардың қалдығы, бояу түрлері, түрлі- түсті моншақтар, майысқақ сымдар т.б

Ұсыныс:

Тұрмыстық қалдық заттардан қажетті бұйымдар жасай отырып, бөлме, аула, қала безендіру жұмыстары тиянақты жүргізілу үшін қаланы көркейту мекемелерімен біріккен шаралар ұйымдастырылса.

Сол жағалаудағы ақылды қала

Зерттеуші: Инклюзивті білім алушы Б 4 сынып оқушысы

Жетекшілері: Жұмамұрат Рахат -10 сынып оқушысы (лицей сыныбы)
Имашева Салтанат -психолог

Зерттеу мақсаты:

Оқушыны туған жерін құрметтеп, өзінің тұрып жатқан қаласының мәдениетін арттыруға тәрбиелеу. Өмірлік ұстанымы мен бағыт- бағдарын таңдауға үйрету. Бала қиялын арттырып, ой – танымының мүмкіндігін бағдарлау, әсемділікке тәрбиелеу

Тақырыптың өзектілігі:

Бала қиялындағы жаңа қаланың сипатын дәріптеу

Гипотезасы:

Ұлттық мәдениетіміздің бастауы саналатын көне дәстүріміздің элементтерін рухани жаңғырту мақсатында жаңа қала жасауға пайдалану. Экологиясы таза, көне мен жаңа дәстүрді байланыстыратын сол жағалауға орналасатын қала негізін пластикалық заттар мен ермексазбен мүсіндеу арқылы жасау

Зерттеу кезеңдері:

1.Дайындық кезең:

Тақырыпты анықтау, мақсаттың гипотезасын айқындау, зерттеу әдіс – тәсілдерін меңгерту.

2. Теориялық кезең:

Зерттеу тақырыбы бойынша әр түрлі ғылыми әдебиеттерді оқу және талдау, түрлі ақпарат құралдарын пайдалана отырып қажетті деректерді жинақтау

3. Практикалық кезең:

Ермексаздан керекті мүсіндер жасау, түрлі – түсті бояуларды орынды пайдалану. Қатты қағаздарды (пвх), моншақтарды құрастыру арқылы қала макетін жасау, қажетті бейнелер, ғимараттарды, мүсіндерді қала аумағына орналастыру.

4. Қорытынды кезең:

Жасалған жобаға қорытынды мен ұсыныстар дайындау, ғылыми жобаны қорғау 4- инклюзивті кіріктірілген сынып оқушысы Мұхамедияр Бексұлтанның қиялынан туындаған «Сол жағалауда орналасатын аула келбеті» жобаның бірінші кезеңі ретінде жасалды (Қатты картон қағаздардан ғимараттар, ермексаздан спорт алаңы жасалған).

Б өзінің ойындағы сол жағалаудағы қала жобасының екінші кезеңін бастады. (Ермексаздан қала аймағына орналастыруға болатын тарихи ескерткіштер мен қыран бүркіт, көш- керуен, жасыл желек т.б мүсіндерді жасап, жер, дария келбетін түрлі- түсті бояулар арқылы бейнеледі.

Сол жағалаудағы қала келбетін жасауда жетекшілері 10- сынып оқушысы Р.Жұмамұрат және психолог маман С.Имашевамен ақылдасқан Бексұлтан қатты қағаз заттарды(пвх) пайдалану арқылы ғимараттар жасап, мүсіндерін

орналастыра бастады. Дайын болған қала бөлігіне өз қаласын күндіз- түні қорғап тұрады деген ұғыммен қыран бүркіттерін ескерткіш тақталарға орналастырды. Сонымен бірге Қорқыт ата, Асан қайғы монументтерін, дария үстіне салынатын жаңа көпір бейнесін жасап шықты.

Б жетекшілерімен бірігіп өзінің ой- қиялының соңғы кезеңін жасады. Заманауи әдістерді қолданып, үш тілде атаулар қойып, сол жағалауда орналасатын ақылды қаланың жобасын ұсынды. Бұл қалада орналасқан барлық ғимараттар мен мүсіндер өткеніміз бен жаңамызды тоғыстыра алатыны көрініп тұр. (Бұл ретте оқушы алғашқы екі кезеңде жасаған туындыларын соңғы кезеңде жасаған қала келбетіне жинақтап орналастырған)

«Сол жағалаудағы ақылды қала» жобасын ұсынушылар:

Мұхамедияр Бексұлтан 4 -инклюзивті кіріктірілген сынып оқушысы

Жетекшілері: Қалалық, облыстық, республикалық түрлі жобалар байқауларының жеңімпазы 10- сынып оқушысы Р.Жұмамұрат

Түзете- дамыту шаралары бойынша іс-тәжірибесі қала, облыс, республика көлеміне таратылып жүрген тәжірибелі психолог маман С.Имашева

Ұсыныс: Сол жағалауда орналасатын жаңа қаланың жобасына ұлттық нақыштағы мәдени мұраларды қайта жаңғырта отырып, халық игілігіне пайдалану үшін ұсынамыз

Жобаны жасау барысында мынандай заттар пайдаланылды:

Ермексаздан мүсіндер жасалды, пластикалық заттар мен қатты қағаз (пвх) ғимараттарды жасау үшін пайдаланылды, түрлі- түсті бояулар , моншақтар қолданылды.

Жылыжай жұмысы арқылы ерекше балаларды кәсіпке баулу (Әлеуметтік жоба)

Зерттеушілер: Инклюзивті сынып оқушылары

Жетекші: Бастауыш сынып мұғалімі Шарапат Гүлжан

Педагог- ұйымдастырушы Кумекбаева Салтанат

Дефектолог маман Оржанова Рысбике

Жобаның мақсаты:

1. Әлеуметтік идеяларды ілгерілету жолында мүмкіндігі шектеулі жандардың қоғамдағы алатын орнын ерте жастан анықтауға көмектесу.

2.Бос уақытты тиімді пайдалану арқылы денсаулықтарын арттыру, еңбекке баулу шараларын ұйымдастыру, белгілі бір кәсіпке бағдар жасату.

3.Әлеуметтік мәселелерді шешуде қоғам мүшелерін тарту.

Үй жағдайында гүл өсіруге үйрену

Табиғатпен үндестік

(Жаңа ертегі құрастыру арқылы түзету сабағы)

Дайындаған: дефектолог маман Оржанова Рысбике Төлеуовна

Түзету сабағының мақсаты: Ерекше білім алуды қажет ететін оқушыға қолайлы орта қалыптастыру, табиғатты аялау мен қоршаған ортаның маңыздылығын сезіндіру, өзінің қоғамның бір мүшесі екендігін түйсіндіру, түрлі әдістер мен қарапайым түсініктерді пайдалана отырып ой-қиялын, зейінін, танымын, өмірге деген сүйіспеншілігін арттыру.

Түзету сабағына пайдаланылатын көрнекіліктер: Бейнелі қабырға (фетрамен жұмыс), суретті көрме, бөлме және дала гүлдері, шөптесін өсімдіктер мен жеміс түрлері, тұқым үлгілері, т бейне фильм, құстар, аквариумдағы балықтар т.б

Іс- әрекет кезеңдері: Мотивациялық- қозғаушылық (дефектолог маманның оқушымен бірлескен іс- әрекеті)

Оқушының сабақ басталар алдындағы көңіл- күйін көтеру, сабақты жүргізуші дефектолог маманмен оқушы арасында түсіністік байланысын орнату, жүргізілетін сабақтың тәрбиелік мәнін ашу үшін психологиялық тұрғыда дайындық жасалады. Соған орай оқушы мен дефектолог маман арнайы түзету бөлмесіндегі қолайлы орынға жайғасады.

Психологиялық дайындық:

Оқушының алдына қарапайым тұз қойылып, дефектолог маман тұздан оқушы үшін шеңбер жасап береді. Тұздан жасалған шеңбердің бетіне өсімдіктердің түрлі тұқымдары жасырылып қойылады. Оқушы көзін жұма отырып, шеңбер шекарасынан шықпай, екі саусағын қимылдату арқылы тұқымдарды жинауы қажет. (Сабаққа дайындық барысында бұл тәсілді қолдану арқылы оқушының саусақ моторикасы дамиды, көңіл- күйі көтеріліп, сабаққа деген қызығушылығы пайда болады)

Ізденістік- ұйымдастырушылық:

Әңгімелесу: (Оқушы мен маман арасындағы сұрақ- жауап жүргізіледі)

Мысалы,

- Қазір жылдың қай мезгілі?
- Көктем.
- Көктем айында табиғатта қандай өзгерістер болады?
- Табиғат оянады, күн жылиды, құстар сайрайды, жер көгереді т.б
- Көзінді жұма отырып, шеңбер ішінен тауып алғаның қандай зат?
- Өсімдіктің тұқымы.
- Тұқымды не істейміз?
- Тұқымды егеміз.

Олай болса, біз екеуіміз бүгін «Сықырлы тұқым» деген жаңа ертегі құрастырып көрейік. Баяғы бір заманда сықырлы тұқым өмір сүріпті. Өзі сондай ақылды, жан- жағына мейірімді, достарымен тату болған көрінеді. Сондықтан жылда топыраққа егіліп, әдемі өскіндеп, көрікті гүлдер беріп,

табиғатты қуантады екен. Бұл тұқымның жақсылығына сүйсінген аспандағы күн де өз шуағын аямай төгетін көрінеді. Су да дән риза боп, суландырып тұрады. Сондықтан көптеген жылдар бойы осы тұқымнан дәрумені мол жемістер пайда болады. Ал сол сиқырлы тұқым бүгін сенің қолыңа түсіпті. Осы сәтті пайдаланып, біз де сиқырлы тұқымның кереметтілігін көрейік. Оны көру үшін қазір қолымызға арнайы ыдыс, топырақ, су алып тұқымды егейік. (Бұл ретте оқушының ой-танымы мен саусақ моторикасын дамытатын еңбек терапиясы қолданылады)

Қане енді еккен тұқымымыздың сиқырын байқау үшін бірнеше уақыт берейік. Оған дейін біз екеуіміз табиғатқа сән беретін құстармен және балықтармен тілдесіп келейік.

Мысалы,

-Тордағы құстардың саны нешеу?

- Екеу.

- Құстар нені армандайды деп ойлайсың?

- Құстар еркін далада самғап ұшқанды армандайды деп ойлаймын.

- Балықтар шөптесін өсімдіктермен қоректенеді ме?

- Менің ойымша, балықтар шөп жейді. Қараңызшы, аквариумда шөптер өсіп тұр ғой. Арнайы жемінен бөлек, көк шөппен де қоректенетін болғандықтан аквариумға шөп түрлері салынады деп ойлаймын.

(Арнайы түзету бөлмесі ішінде орналасқан құстар мен аквариумдағы балықтармен оқушы сұрақ- жауап арқылы тілдеседі. Бұл тәсіл оқушының еркін сөйлеуін, өз ойын кез- келген ортада жеткізе алуына көмектеседі)

Жарайсың. Енді, бағанағы біз еккен сиқырлы тұқымға оралайық.

Мәссаған, неткен тамаша! Шынымен де біз еккен тұқым сиқырлы екен. Қандай әдемі өскіндер!

Сергіту сәті. «Тілекті тауып көр» ойыны. Бұл үшін бейнелі қабырғадағы көрнекіліктерде жасырылған сөздердің ішінен тілек сөзді тауып ойнайды. Сонымен бірге гүлдер мен жапырақтарда пайда болатын түстерді ажыратады.

Ендігі кезекте «Сиқылы тұқым» ертегіміздің жалғасын фетрадан жасалған бейнелі қабырға арқылы сөйлетейік. Қабырғада жылжымалы бейнелер суреттелген. Біздің еккен тұқымымыздан қандай өсімдіктер өсіп шығатынын көрейікші. (Бейнелерді пайдаланып оқушы ертегінің жалғасын өз ойымен жалғастырады)

Ертегідегі тұқымнан пайда болған қызанақ пен өзіміз бөлме ішінде ыдысқа отырғызып өсірген қызанақты салыстырып қарасақ, айырмашылығын байқауға болады.

-Қанеки, айта қойшы, қай қызанақтың тұқымы сиқырлы деп ойлайсың?

- Әрине, топырақта өсіп, хош иіс беріп тұрған қызанақтың жапырағы мен түйнегі өте тартымды.

(Бұл әдісті пайдалану арқылы оқушының сөйлеу тіліндегі спецификалық, біркелкі қиындықтарды түзету арттырылады. Оқушы заттарды ұстап, тұтыну арқылы ертегі құрастырып, өзінің танымын кеңейте алады.)

Сергіту сәті. Ақпарат құралдарынан алынған бейне фильмнен үзінді көрсетіледі. Үзіндіде әр түрлі шөптесін өсімдіктер мен жеміс- жидектер

суреттелген. Үзіндіні көруге аздаған уақыт бөлінеді. Бұдан соң оқушы өзі көрген фильмдегі есіне сақтап қалған көріністерді ауызша баяндайды.(Бұл ретте оқушының есте сақтау қабілетінің деңгейі анықталады, психикалық даму ерекшеліктері зерделенеді.)

даму ерекшеліктері зерделенеді.)

Рефлексивті- түзетушілік:

Жаңа ертегінің желісіне қорытынды жасауға ұмтылу әрекеттері жүргізіледі. Ол үшін дефектолог маман оқушысын табиғат аясына алып шығып, сиқырлы тұқымның бүр жарған өскінін мектеп ауласындағы инклюзивті білім беру орталығы оқушыларына арналып жасалған жер учаскесіне егу жұмысы жасалады.

Сонымен біздің бүгінгі ертегіміздің кейіпкері болған сиқырлы тұқымның қандай еңбекпен топыраққа егілетінін, оны күтіп, баптау жұмыстарын жүргізуді, қалай гүлдейтінін, жеміс беретінін өз көзімізбен көріп, бақыладық. Қандай нәрсе болмасын адамзат баласы қашанда еңбектенсе жетістікке жетуге болатындығын байқадық. Кішкентай тұқымнан жайқалған бау- бақша жасауға болатындығы дәлелденді. Ертегіміз осы жерде аяқталады.

Біз қашанда табиғатты аялай білуіміз керек. Табиғатпен үндесіп, тілдесе білуіміз қажет. Бүгін мен оқушыма өте риза болып тұрмын. Себебі, сен табиғатпен тілдесуді, бірлеуді өте тамаша үйрендің. Өзіңнің еңбектенуді жақсы көретіндігіңді дәлелдедің. Сондықтан сиқырлы тұқым да саған дән риза деп ойлаймын. (Оқушыны мадақтау арқылы қоршаған ортаға деген құрметі арттырылады)

Күтілетін нәтиже:

Нені біледі: Табиғатты қорғау керектігін біледі. Шөптесін өсімдіктердің түстерін ажырата алады. Тұқымның не екенін сезінеді.

Қандай түсінікті игерді: Қоршаған ортаны қорғауға өз үлесін қосу, тұқымды топыраққа егу әдісі арқылы еңбексүйгіштікке тәрбиеленеді, сипап сезінуді үйренеді. Сөйлеу дағдылары қалыптасады. Табиғатқа аясына деген қызығушылығы арттырылады.

Үйге тапсырма: Гүлдер туралы өлең жаттау тапсырылады

Көкшетау қаласы С.Жүнісов атындағы №18 орта мектеп-лицейі

Өмірге құштарлыққа бағытталған ата-ана мен баланың қарым-қатынасын жақсарту мақсатында балалар мен ата-аналар арасында **«Біз үлгілі отбасымыз»** байқауының сценарийі

1- жүргізуші: Армысыздар құрметті ұстаздар мен қадірменді ата-аналар,оқушылар!

2- жүргізуші:

Мектеп-біздің панамыз,

Одан білім аламыз.

Ұстаздар жол көрсетсе,

Биіктейді санамыз-деп білім алып отырған білім ордамызға қош келіпсіздер!

1- жүргізуші: Айгерім,сен білесің бе? Барлық туыстық атауларға негіз болатын, ұрпағының жақсы азамат болып өсуін тілейтін кімдер?

2- жүргізуші: Әрине бұл-әр адамның ата-анасы!

1-жүргізуші: Олай болатын болса, бүгінгі байқауымыздың бағдарламасы ағайын-туысты тануға, сыйлауға үйрететін, тәрбиелейтін ата-аналарымызға арналады.

2-жүргізуші: Енді оқушыларымызды ата-аналарымен ортаға қошеметпен шақырамыз.1- кезекте **4а** сыныбынан **Уртембайлар отбасысы** 3 балалы отбасы 2 ұл, 1 қыз тәрбиелеп отыр.Отбасының сүйіп көретін сериалы «Келін» телехикаясы.

1-жүргізуші: 2- кезекте **4а** сыныбынан **Ғабдоллалар отбасысы** .1 ұл,2 қыз өсіріп отырған. Отбасының сүйікті тағамы- бешбармақ тағамы.

2-жүргізуші: 3- кезекте **4ә** сыныбы. 6 бала тәрбиелеп отырған **Жайлауовтар отбасысы** . Отбасының армандайтын су жаңа автокөлігі «Джип».

1-жүргізуші: 4- кезекте **4 б** сыныбы. 3 бала тәрбиелеп отырған отбасы- **Рахымжановтар** .Отбасының сүйікті ісі – табиғат аясында қыдыру.

2-Жүргізуші: 5-кезекте 4 е сыныбынан қатысып отырған **Балташтар отбасысы**.Сүйікті фильмі «Побег из аула»

1-жүргізуші: 6- кезекте 4 д сыныбынан қатысып отырған **Олжабаевтар отбасысы**. Отбасының сүйікті ісі – табиғат аясында қыдыру

2-жүргізуші: Енді байқауымыздың әділ-қазылар алқасымен таныс болыңыздар.Әділ-қазылар алқасының төрағасы мектеп психологы–Шегирова Ж.Б.

1-жүргізуші: «**Жас өрен**» театр үйірмесінің жетекшісі Оспанова Алмагүл Мұталлапқызы

2-жүргізуші: Ал, енді ата-аналарымызды байқаудың шартымен таныстырайық.

1- шарт. Отбасындағы бала тәрбиесінен көрініс./Үйге тапсырма/

2- шарт. Отбасылық өнер.

3 -шарт. Лингвистикалық ойын. «Миға шабуыл»

1- жүргізуші: Ендеше 1- шарт бойынша көріністі сәттілік тілеп, алғашқы сынағымызды бастаймыз.

1 жүргізуші: 1 шарт бойынша әділ-қазылар алқасынан әділ бағасын берулерін сұраймыз.

2- жүргізуші: Ендеше 2- шарт бойынша отбасылар өз өнерін көрсету

2жүргізуші: 3-шартымыз бойынша психологиялық ойын «Миға шабуыл».

Үш тілде аударып айту керек, қазақша,орысша,ағылшынша
Лингвистикалық ойын

Жаттығу

1.Оқушы айнасы- *күнделік-дневник-дайари*

2.Кінәлі жағдайда айтылатын сөз- *кешіріңіз-извините-экскьюзми*

3.Екінің квадраты- *төрт-четыре-фо*

4.«Өте жақсы»сөзі - *хорошо-вери гуд*

5.Оқытушы- *мұғалім-учитель-тичеа*

6.Қоштасарда айтылатын сөз- *сау бол-гудбай*

7.Оқып-білеміз- *кітаптан-книга-бук*

8.Жазамыз,сызамыз- *дәптерге-тетрадь-копибук*

1 жүргізуші: Баршамыздың асыға күткен,ортамызды қуанышқа кенелдіретін сәт те жеткен секілді.Оның кімге бұйырып,бақыт құшағына кімді алатынын әділ-қазылар ғана айта алады.Олай болса,қуаныш алдындағы сөзді қазылар алқасының төрағасы

Қатысушыларға 1,2,3 орын беріледі.

Қалған сыныптарға «Жаңашыл ата-ана»,

«Өнерлі ата-ана» номинациямен беріледі.

2жүргізуші: Қымбатты көрермендер қауымы! Осымен балалармен бірігіп ата-аналар арасында өткен «Мен үлгілі ата-анамын» байқауы аяқталды. Сау-сәлеметте болыңыздар!

Гран-при- «Ғабдоллар отбасысы»

1-орын – «Жайлауовтар отбасысы»

2-орын - «Рахымжановтар отбасы»

2-орын - «Балташтар отбасысы»

3-орын - «Олжабаевтар отбасысы»

3-орын - «Уртембайлар отбасысы»

Іс-шараны ұйымдастырып, жүргізуші мектеп педагог-психологы Шегирова Ж.Б.

С.Жүнісов атындағы №18 орта мектеп-лицейі
«Біз біргеміз, мықты іргеміз!»
Әлеуметтік-психологиялық тренинг
Дайындаған: педагог- психолог Шегирова Ж.Б.

Мақсаты: Отбасындағы сыйластыққа,сүйіспеншілікке тәрбиелеу,сыйластықты қарым-қатынасының дамуына ықпал ету,отбасының адам үшін маңыздылығын жан-жақты ашу,сүйіспеншілік ұғымының отбасынан басталатынын және адамға ең қымбатты да, ең асыл да ата-ана екенін ұғындыру.Әке мен бала арасындағы қарым-қатынасты жақсарту,өз-өзіне деген сенімдерін нығайту.

Тренингтің өткізілуі.

Әкелері мен балалары шеңбер жасап отырғызылады.

«**Танысу**» жаттығуы .Әркім өз атын атап өтеді, келесі кісі алдындағы кісінің атын қайталап, өз атын қосып айтады.Солай жалғастырылады.

Негізгі бөлім «Мен кімін?» жаттығуы.Өзі,сыныбы,мамандығы, Отбасы жайлы қысқаша айтып өтеді.

«**Ерекше қасиет**» деп аталады. Қолынан не келетінін, қандай өнері бар екенін айтып беру.Қазақ аталарымыз айтқан екен.Жігіт-сегіз қырлы, бір сырлы болады деп.Тағы бірде «Жігітке жеті өнер де аз» деп айтылған екен.

Ал, енді сіздерге бір сұрақ аяқ астынан кісі жерін баспаған аралға тап болдыңыз.Неңдей іс-әрекет жасайсыз? Бір-екі сөйлеммен айтып берсеңіз.

«**Үйдің қабырғасы**» деп аталатын жаттығуымызға кіріселік.Әке, бала болып, маған үйдің бір қабырғасын көрсетіп берсеңіздер екен.

Әкелеріміз бен балаларымыздың күшті де мықты екеніне көзіміз жеткен сияқты.Алғысымызды білдіре отырып, келесі жаттығуымызға көшелік.

Жағдаяттар беріледі.Әрқайсысыңыз бір қағаздан алып, оқып бересіздер және соны іске асыру үшін сіздерге сөз беріледі.

1) Балаңызға деген сезіміңізді,жақсы көретініңізді жеткізіп берсеңіз.

2) Алыс іс-сапарға жарты жылға аттанып іс-сапарға бара жатырсыз.Балаңызбен қоштасу.Үйдегі ержігіт ретінде балаңызға отбасын тапсырып бара жатырсыз.

3) Балаңыз өте ренжулі.Ешкіммен тілдескісі келмейді.Сіздің жұбатуыңыз

4) Балаңызды ертеңгі күні үлкен сынақ күтіп тұр делік.Бала қобалжулы. Сіздің әрекетіңіз.

5) Балаңыздың күнде ұйықтатып жүрген анасы бүгінгі күні белгілі себептермен қолы бос емес. Баланы ұйықтату сізге бұйырып тұр. Сіздіңәрекетіңіз

6) Мектепте келеңсіз жағдай болып қалды.Балаңыз кінәлі.Оны мойындағысы келмей отыр. Сіздің әрекетіңіз.

Балаларға сөз беріледі.Әрқайсысы өз әкелерін қалай жақсы көретіндерін сөзбен айтып жеткізіп және оған әкелері де жауап беру қажет.

Жаттығуымызға көрермендерден көмек сұраймыз. Жаттығу «Өте-өте» деп аталады. Бұл жаттығуымызды ашық сайлаумен салыстыруға болады. Сіздер дауыс беріп, содан нәтиже шығарылады. Ал, енді келесі медальдарымыз папаларымыздың қайсысына бұйырады екен?

«Өте-өте өнерлі әке» медаліміз

«Өте-өте көңілді әке» медаліміз

«Өте-өте тапқыр әке» медаліміз

«Өте-өте ақылды әке» медаліміз

«Өте-өте қамқор әке» медаліміз

«Өте-өте мейірімді әке» медаліміз

Рефлексия: Ал, ойынымыздың аяғында баламыз әкелерімізге арнап, әкелеріміз өз әкелеріне, яғни балаларымыздың аталарына арнап «Әкем-әнім» әнін орындап жіберсек қалай қарайсыздар?/ән орындалады/

Кішкентай балапандарымыз да көзден таса қалмасын деген мақсатпен, еңбектерін бағалап, бүлдіршіндерімізді атап өткім келеді./Тренингке қатысқан оқушыларға қошеметтеу қағаздары тапсырылады/

Ал, ендігі кезекте ойларымызды ортаға салсақ, қандай жерлері сіздерге әсер етті? Есте қалатын жерлері болды ма? Сіз үшін жаңалық болды ма?/қатысушыларға сөз беру/

Мен осы тренингті М.Мақатаевтың мына өлең жолдарымен аяқтағым келіп тұр.

Ұқсайды бар тыныштық жер бетінде,

Ұйықтап жатқан сәбидің келбетіне.

Кім болсаң, мейлі ол бол, рұқсат жоқ!

Ұйықтап жатқан ұлымды тербетуге.

Ұйықта, ұлым, ұйықтай ғой қасыңдамын,

Керек емес дүние, асылдарың.

Мен үшін үлкен бақыт, ұлым менің,

Сенің келіп мойныма асылғаның,

Ұйықта, ұлым, ұйықтай ғой қасыңдамын!

Аяулы да ардақты, болмысынан салмақты, осындай асқар тауға теңеген әкелеріміз аман болыңыздар!

«Ата-ана махаббаты»

Мектеп өміріндегі ең маңызды, жауапкершілікті талап ететін жұмыстардың бірі-ата-аналар жиналысын өткізу. Жиналысты қалай қызықты, әрі пайдалы өткізуге болады? Осының барлығы жаңадан класс жетекші болған мұғалімге пайдалы болуы мүмкін.

Мақсаты: Ата-ана мен баланың арасындағы қарым-қатынстың ерекшеліктерін психологиялық жаттығулар арқылы көрсету.

Көрнекіліктері: Тақырып, қағаздар, шам, теледидар, сиқырлы таяқша, альбом, газет, шар.

Тренинг бағдарламасы:

1. Есімдер аллитерациясы.

2. Баяндама. «Ата-ана махаббаты».

3. «Біз біргеміз!» жаттығулар.

4. «Өтінемін!» ойыны.

5. «Сиқырлы таяқша» жаттығу

6. «Тілек шамы».

7. Ой- толғаныс.

Тренинг барысы:

I. Ата-аналарды тіркеу. Бағдарламамен танысу.

II. Есімдер аллитерациясы.

Мақсаты: Ата-аналарды бір-бірімен таныстыру.

Шарты: Әр отбасынан бір адам осы жерде отырған отбасы мүшелерінің есімдерін айтып және де есімдерінің бірінші әрпінен басталатын жағымды қасиетін айту керек.

Әр отбасының сөзінен кейін қалғандары үш рет қол соғып қошеметтеп қояды.

- Сіздің есіміңізді, жақсы қасиетіңізді айтып жатқанда қандай сезімде болдыңыз?

- Өзіңіз қазіргі кезде қандай көңіл-күйде отырсыз?

III. Баяндама. «Ата-ана махаббаты».

Адамдар арасындағы қарым-қатынаста адамгершілік, әдеп-инабат үрдістерінің қаншалық кең жайылып, терең тамырлануы, ең алдымен, олардың жекелеген отбасында өркен жаюына, яғни баланың ата-анасын жан-жүрек қалауымен, саналы түрде ардақтап, құрметтеуіне, инабат тағылымын үлкендерден үйрене отырып, олардың өздеріне деген қарым-қатынстарында мүлтіксіз жүзеге асырып отыруларына байланысты.

Адам өмірінің мәне мен сұлулығы, адамның келешегіне сенімділігі - баланың ата-анасын ардақ тұтып, өзінің перзенттік қарызын бір сәтке де есінен шығармауында. Бұл – жас ұрпақтың мәдениеттілігін, әдептілігінің ғана емес, ең алдымен, адамшылығының белгісі.

Бала – ата- ана өмірінің жалғасы. «Баламның табанына кірген шөңге менің маңдайыма кірсін,» деп әлпештеп өсірген перзенті ауырып не басқа бір қатер

төнгенде мойындарына бұршағын салып, «Өзімді алып, баламды аман қалдыр!» деп құдайға жалбарынған.

Бала тәрбиесі – қызығы мен қиыншылығы қатар жүретін күрделі процесс.

Ата-аналардың жастығы мен бала тәрбиесіндегі тәжірибенің жоқтығы, болмаса тәрбие жұмыстарында тек қана өз ойлары мен көзқарастарына ғана жүгінуі немесе қажетті педагогикалық білімдерінің жетіспеушілігі салдарынан тәрбие процестері көптеген қателіктерге ұшырап отырады.

Сондықтан да мектеп өміріндегі ата-аналардың педагогикалық білімін жетілдіру, мәдениетін арттыру, бала тәрбиесіне белсене араластыру, соның нәтижесінде ата-ананы баланың алғашқы ұстазына айналдыру мақсатында ұйымдастырылатын семинар тренингтердің маңызы орасан зор.

III. «Біз біргеміз!» жаттығулар

Мақсаты: Отбасындағы қарым –қатынасты нығайтуға өзара түсінушілікте ата-аналар мен балаларға қолдау көмек көрсету.

♣ «Қолынан танып біл!»

Көздері байлаулы әкелері балаларын тауып алулары керек.

Талдау:

- 1.Сізге балаңызды табуға не көмектесті?
- 2.Балаңыздың қолынан ұстағанда не сезіндіңіз?

♣ «Біз бақытты жанұямыз!»

Алдын-ала салынған суреттер арқылы өз балаларыңыздың салған суреттерін тауып алыңыздар.

Талдау:

1. Өз отбасыңыздың суретін қалай таптыңыз?
2. Өз отбасыңызды табу қиын болды ма?
- 3.Суреттерден отбасыңыздың суретін тапқаннан кейін қандай сезімде болдыңыз?

♣ «Аралда»

Қажетті құралдыр: газет

Қатты теңіз толқуынан кейін кеме суға кетіп, кемеңіз ішіндегі жолаушылар аралдарға бөлініп топталды. Енді осы аралдарда әрбір отбасы өмір сүріп жатыр. Аралдарды бірте-бірте су басуда, енді әр отбасы осы аралдан өздерін аман алып шығулары керек.

♣ «Үшеуіміздің суретіміз!»

Суретті бір-бірімен ақылдаспай асалады. Баласы суретті бастайды, әкесі жалғастырады және екінші суретті бастап кетеді, анасы ол суретті жалғастырады және келесі суретті бастап кетеді, баласы суретті аяқтау керек.

Талдау:

1. Сіздің бастаған суретіңіз ойыңыздан шықты ма?
 2. Алға қойған мақсатқа жету үшін кедергі болды ма?
 - 3.Бір-біріңізді қалай түсіндіңіз?
 - 4.Өзіңіз суретке қанағаттанасыз ба? Жоқ болса неге?
- Әр отбасының салған суреттерін талқылауға уақыт беріледі.

IV. «Өтінемін» ойыны.

Мақсаты: Ата-ана мен балалар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту, бір-біріне көңіл бөлу, бір-бірін тыңдай білуге үйрету.

Қатысушылар ортаға жартылау шеңбер жасап тұрады.

-Құрметті ата-аналар, балалар! Сіздер қандай «сиқырлы» күші бар сөздерді білесіздер?

-Рахмет, өтінемін, т,б

-Мен әр түрлі өтініштер жасаймын, егер мен «өтінемін» деген сөзді айтсам сіздер оны орындауларыңыз қажет. «Өтінемін» деген сөзді айтпасам, сіздер ол өтінішті орындамайсыздар.

-секіріңдер

-оң аяқтарын көтеріңдер

-өтінемін, алақанмен қол шапалақтаңдар

-өтінемін, бір-біріңді құшақтаңдар.

- оң қолдарыңмен сол құлақтарыңды уқалаңдар

V. «Сиқырлы таяқша» жаттығу.

Сиқырлы таяқшаны бір-біріңе ұсына отырып, адам бойындағы жағымды және жағымсыз қасиеттерді айтып шығайық

Жағымды	Жағымсыз
Мейірімділік	өтірік айту
Жан ашу	өшпенділік
Сыпайылық	Кек сақтау
даналық	Тіл алмау

- Әр жағымсыз қасиеттің өзінің жақсы жағы болады. Мысалы: сараң адам ол – үнемшіл. Төбелесу – біреуге қол ұшын бері. Енді осы жағымсыз қасиеттердің де өзіндік жақсы жақтары болады, соны айтайық.

-

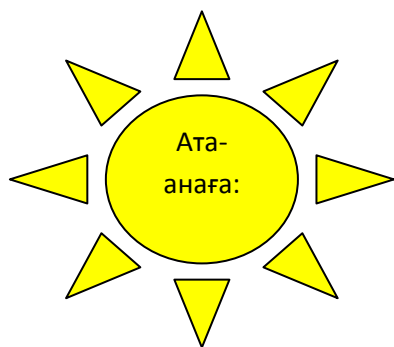
VI. «Тілек шамы».

Мақсаты: тренинг туралы пікірлерін ортаға салу.

-Құрметті ата-аналар, балалар. Біз сіздермен жанұядағы ата-ана мен балалар арасындағы қарым-қатынастың түрлі жақтарын тануға, жан-жақты талқылауға тырыстық. Отбасы, ұшқан ұя – жылылықтың, жылулықтың мекені. «Отбасы» атауының мәніне терең үңілер болсақ, оттың да үлкен маңызы бар екенін сеземіз. Сондықтан оттың басы, ошағымыздың түтіні түзу болуы үшін «Тілек шамы» жаттығуын бір-бірімізге тілек айта отырып жүргізейік. Бір-бірімізге мына шамды бере отырып бүгінгі кездесуден алған әсерлеріңізбен бөлісіп, тренинг барысында айта алмай қалған ойларыңыз болса барлығыңыз да осы жерде айтуларыңызды сұраймын.

VII. Ой-толғаныс.

-Тренингтің басталуында сіздерге бағдарлама берілді. Сол бағдарламаның артында күн, гүл, жапырақ бейнесіндегі жапсырмалар бар.

-Осы белгілер бойынша ата-анаға, оқушыға, мұғалімге өз ұсыныстарыңызды немесе ой-пікірлеріңізді жазуыңызға болады. (Жазған пікірлерін оқи отырып, көктем бейнесін шығару.)

« Біз біргеміз!» жаттығуы

«Аралда» жаттығуы

«Өтінемін» ойыны. . «Өтінемін» ойыны

**Ақмола облысы Көкшетау қаласы Сәкен Жүнісов атындағы №18 орта
мектеп-лицейінің логопед мұғалімі Акишева Лилия Галимовна**

Логопед мұғалімінің ата-аналармен қарым-қатынасы

Сөйлеу – бұл баланың сөздік қоры жас ерекшелігіне сай жеткілікті болуы және оны белсенді қолдана алуы, осы сөздік қордан өз ойын құрап айта білу, айналадағы адамдардың сөзін түсініп қабылдай білу, сұрақтарға түсініп жауап беру болып табылады.

Оқыту-тәрбиелеу жұмысында балалардың сөздік қорын, дыбыстық мәдениетін, тілін дамыту, байланыстырып сөйлеу және күнделікті қарым-қатынаста сөздерді қолдана білуге жаттықтыру ісіне ерекше көңіл бөлген.

Сөйлеу тілі бұзылыстары себебінен баланың бастауыш мектеп бағдарламасын меңгере алмауы, ал күрделі жағдайларда оның жалпы мектепте оқуға мүмкіндігінің болмауы туралы сұрақтың туындау жағдайлары да кездеседі.

Түзету жұмысының дұрыс ұйымдастырылуы мен дер кезінде өткізілуі, осындай балаларға сөйлеу тілінің бұзылуларын жеңуге және өзге балалармен тең дәрежеде мектептік білімдерді меңгеруге, соның нәтижесінде толыққанды, жан-жақты дамуға көмектесуге тырысамын. Түзету жұмыстарын атқару үшін ата-аналардың көмегі міндетті және өте құнды. Күн сайын бекітуге мүмкіндігі бар. Сондықтан бұл үдеріске ата-аналардың саналы қатысуы маңызды.

Өйткені, біріншіден, ата-ана пікірі бала үшін беделді, Екіншіден, тек ата-аналардың өз баласымен жеке, тікелей қарым қатынас жасау процесінде қалыптасқан дағдыларды күн сайын бекітуге мүмкіндігі бар.

Осыған орай, бірлескен жұмыстың мақсаты: ата-аналардың белсенді ұстанымын қалыптастыру, олардың назарын сөйлеу кемістігі бар балалармен түзету-тәрбие жұмысының процесіне тарту.

Бала бойындағы қандай да болмасын кемістікті түзету бағытында жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін баланың отбасының барлық мүшелерін психологиялық қолдау және сауаттандыруды маңызды орынға қою қажет.

Үш таған: маман, бала және ата-ана өзара бірлескен жағдайда ғана жеке тұлғаны жан-жақты дамытып жақсы нәтижелерге жететіні сөзсіз! Балаларды оқыту және тәрбиелеуде жанұя ерекше роль атқарады. Себебі, ата-аналар баланың алғашқы тәрбиешілері болып табылады, олардан бала қоршаған дүние туралы алғашқы түсініктерін алады, әртүрлі іскерліктер мен дағдыларын игереді.

Ата-аналарды сабақтарға қатыстырып, үй тапсырмасын түсіндіремін. Артикуляциялық гимнастика, ұсақ қол моторикасын, тыныс алу жаттығуларын, үй жағдайында жүргізетін дамыту ойындарын үнемі көрсетіп үйретіледі. Топтағы, сыныптағы «Ата-анаға кеңес», «Логопед көмегі» стенділерден өтіп

жатқан тақырыптарға байланысты ата-аналар апта сайын мағлұмат алып тұрады, үй тапсырмасының орындалу үлгілерімен танысады.

Ата-анаға кеңес

Артикуляциялық жаттығулар

Ата-аналар арасында логопедтік сабақтар жөнінде насихат жүргізу, түзету сабақтарының ерекшеліктері туралы ата-аналар жиналысында көрсетілді

Ата-аналар жиналыстарының көтерілген мәселелері

- Отбасының баланың тілін дамытудағы көмегі.
- Баланың сөздік қорын қалай молайтуға болады?
- Баланың танымдық қызметін дамыту.

Қорындылау :

- Баланың сөздік қорын молайту;
- Ата-анамен тығыз байланыста болу;
- Берілген артикуляциялық жаттығуларды орындау;
- Уақаталы тіл кемістігіне көмек беру;

Сондықтан үш одақ оқушы, ұстаз, ата – ана жұмысындағы сабақтастық және ынтымақтастық өз үйлесімін табуы тиіс.

Менің отбасым

Қызылорда қаласы

№264 мектеп- лицейі

Әлеуметтік педагог Нұрмағанбетова Гүлзада

Психолог Абдукаримова Римма

Әлеуметтік педагог және психолог мамандарының баланың отбасына саяхаттау мақсатында алынатын «Менің отбасым» тақырыбында жазба жұмысын (эссе) алгоритмін ұсынып отырмыз. Эссе ережесіне сәйкес алгоритм арнайы кіріспе, негізгі, қорытынды кезеңнен тұрады.

1-кезеңі «Өзге емес өзім айтам, өз жайымда» (оқушы өзі туралы мәлімет жазады)

2-кезеңі «Әке-
жалғанған аралары» (оқушы өзімен бірге туған, бірге тұратын бауырлары туралы айтады)

3-кезең «Мекенім-алтын бесігім» (оқушы мекен-жайы туралы айтады)

Әрбір отбасы ерекшеліктері, біз айтып өткендей «Дабыл парақшасы» арқылы әлеуметтік педагогке сынып жетекшілір арқылы келеді.

Бұл оқушының ата-анасы сынып жетекшісіне «мен жалғыз басты анамын, кәмелеттік жасқа толмаған бірнеше балам бар» деп мәлімет берген. Дабыл парақшасын қабылдап, оқушыдан эссе жұмысын алып, жұмысты практика жүзінде саралау нәтижесінде ана мен баланың мәліметі екі түрлі бағытта болған соң, ата-анасын жеке шақыртып, бала орындағын жұмыспен таныстырамыз. Сонда ғана ана отбасындағы жасырып жүрген барлық жағдайын толық баяндайды.

«Балалы үйдің ұрлығы жатпас» деген атам қазақ,демек ол ананың бөгде кісімен бас қосып бірген тұратындығы, яғни ол баланың *өгей* әкесінің бар екендігі,*сабақтан жиі* қалатындығы анықталды.

Әлеуметтік педагог «Менің отбасым» тақырыбында жұмысты алу нәтижесіндегі жазбалармен салыстырмалы түрде жұмыс жасай отырып,көмекке мектептегі тиісті мамандарды жұмылдыруы қажет.Тұрмыстық бағдарлауда біріншіден проблеманың алдын алуға тырысып,проблеманы тудыратын факторларды уақытында жойып отыру,бала бойындағы,олардың отбасымен қарым-қатынасындағы әртүрлі ауытқушылықтың алдын алып,қоршаған әлеуметтік ортаны қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ету әлеуметтік педагог пен психологтың тұлғалық және кәсіби жұмысы болып саналады.

Түзете – дамыту бағдарламалары

Қызылорда қаласы №264 мектеп- лицейі

Тортбаева Шакарбану - Логопед маман

Жұмыстың диагностикалық бағыты:

Қалалық педогогикалық дәрігерлік психологиялық қортынды негізінде анықтамалармен оқушылардың тізімін жасақтау.

Оқушылардың танымдық және оқу әрекетінің ерекшеліктерін анықтау.

Оқушыларды оқу үрдісінде және түзете дамыту сабақтарында дамуын бақылау.

Оқушылармен өткізген түзете дамыту жұмысының бағдарламадағы білімін, икем және дағдыларды меңгеру нәтижесін қарастыру.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің сабақтарына қатысу.

Сынып жетекшілерімен байланыс орнату

р/ с	Диагно з ы	Айы, күні	6-8жас	9-10жас	11-13жас
	ЖТК- жалпы сөйлеу тілінің дамымау ы. ФФЖ,- Қабылда у түйсігі мен дыбыста рды айтуынд ағы ақаулықт ардың салдары нан болған, сөйлеу тілінің әр түрлі кемістікт ері. ЗПР- Психика	Қыркүйек	Диагностик а лық зерттеу. Дыбыстард ың артикуляци я сына байлансты сөйлеу мүшелеріні ң қимыл – қозғалыстар ын жетілдіру	Диагностика лық зерттеу. Артикуляциял ық жаттығуларды еліктеу арқылы және толық, нақты көлемде, саналы түрде орындауға үйрету.	Диагности ка лық зерттеу. Сөйлеу тілінің түсінуін, фонематик а лық естуін және қабылдау ын дамыту

	лық дамуының тежелуі.				
		Қазан	Дыбыстарды үйрету барысында дыбыстардың артикуляциясын еліктеу арқылы жасатып үйрету	Дыбыстарды қоюға дайындық жұмыстары	Дыбыстарды жеке буында, сөзде, сөйлемде қою және машықтандыру
		Қараша	Дыбыстарды ажыратуға арналған жаттығулар жасату	Дидактикалық ойындар арқылы дыбыстарды ажыратуға үйрету	Кез – келген дыбыстар тіркесінің айтылуында еліктегіштік қабілетін белсенділігін дамыту
		Желтоқсан	Дем алу жаттығуларын жасауға үйрету. Кеңістікте бағдарлауын қалыптастыру: оң жақ, сол жақ ұғымдарын таныстыру. Саусақ жаттығулары	Саусақтардың динамикалық қозғалыстарын ұйымдастыруын дамыту: «Саусақтар амандасады», «Қақпашық», «Төбелескіш саусақтар»	Екі ойыншықтың әрекеті негізінде сөздер мен сөйлем құрастыруға үйрету. Ұсақ қол моторика жаттығулары

		Қаңтар	Артикуляциялық жаттығулар жасауға үйрету. Айналамен таныстыру арқылы сөздік қорын дамыту. Үй жануарлары	Былдырлы буындар мен сөздерді айтуға үйрету. Төлін тап	Өртүрлі дыбыстық әуендер айту арқылы үй жануарлары мен, жабайы жануарлардың дауысын ажырата білу
		Ақпан	Дыбыстардың артикуляциясына байланысты сөйлеу мүшелерінің қимыл – қозғалыстарын жетілдіру.	Тілге арналған жаттығулар жасату арқылы суретке қарап, қыс мезгілін сипаттау	Суреттен кейіпкердің әрекеттерінің анықтай алуға және оны әңгімелеп беруге үйрету
		Наурыз	Көктем тіршілігенде естілетін дыбыстардың ойын арқылы қайталау. (Құстардың дауысы, жаңбырдың тарсылы, судың сыңғыры)	Ана, көктем, наурыз мерекесі туралы өлең, тақпақтар жаттау арқылы тілдік қорларын дамыту	Лексикалық тақырыптар арқылы баланың белсенді және енжар сөздік қорын жақсарту

		Сәуір	Дыбыстарды ажыратуға арналған жаттығулар жасауға үйрету «С-Ш», «Р-Л»	Дыбыстарды дұрыс қоюға, қолдануға арналған дайындық жұмыстары	Жұрнақта р мен жалғауларды дұрыс қолдану және сөздерді құруға үйрету
		Мамыр	«Р-Л» дыбысын жеке буында немесе сөйлемде дұрыс қоюға машықтандыру. «Дыбыстың орынын тап» ойыны арқылы өткен сабақты еске түсіру (То...ғай) «Р-Л» (...акета) «Р-Л» Т.б	Сөйлеу тілінің грамматикалық жағын дамыту. Қайталау сұрақтары мен диктант арқылы дыбыстарды орынды қолдану (А...ық) «С-Ш» (Та...ақ) «Р-Л» Т.б.	Артикуляция мен кинестикалық бейнелердің нақтылау негізінде сөздер, сөз тіркестері мен сөйлемдердегі дыбыстарды танып білу жөніндегі жаттығулар
	Аутизм Бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі. Ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынас	Қыркүйек	Диагностикалық зерттеу. Артикуляциялық жаттығуларды еліктеу арқылы және толық, нақты көлемде, саналы	Диагностикалық зерттеу. Тілге арналған жаттығуларды орындай отырып, «Дыбысты үй» туралы түсінік беру	Диагностикалық зерттеу. Артикуляциялық жаттығуларды еліктеу арқылы және толық, нақты көлемде,

	тың жоқтығын білдіреді. Адамның сыртқы оқшауланып, өзімен-өзі болып, іштей сары уайымға салынған кездегі көңіл күйі.		түрде орындауға үйрету.		саналы түрде орындауға үйрету.
		Қазан	Дем алу жаттығуларын жасауға үйрету (Логопедиялық жаттығулар жасау) «Менің ойыншығым»	Дем алу, дем шығару жаттығулары арқылы логопедиялық массаждар жасау. «Ойыншықтар әлемі»	Логопедиялық массаж жасау арқылы тыныс алу жаттығуларын орындату. «Ойыншық» туралы түсінік беру
		Қараша	Ұсақ қол моторикасын дамыту. «Қол, саусақ жаттығулары»	Саусақтардың динамикалық қозғалыстарын ұйымдастырылуын дамыту	«Саусақ ойындары» арқылы әр саусақтың атауын тануға үйрету
		Желтоқсан	Дыбыстардың артикуляциясына байланысты сөйлеу мүшелерінің қимыл – қозғалыстарын жетілдіру. (Логопедиялық массаж)	«Сиқырлы дыбыстар» ойыны арқылы дауысты дыбыстарды білу және дұрыс айту	Дыбыстық жаттығулар арқылы дауысты дыбыстарды қолданып, сөз, сөйлемдер құрастыру
		Қаңтар	Дауыстарды үйрету барысында дыбыстар	Көңілді үйге саяхаттап, ондағы тіл, тіс, еріннің	Дыбысты үйге серуендеу барысында

			ың артикулясын еліктеу арқылы балаларға жасап үйрету	қызметі туралы түсінік беру	тілдік жаттығуларды орындату
		Ақпан	Дұрыс дауыс естілуін қалыптастыру. Ертегі әлеміне саяхат	Ертегіде кездесетін жануарлардың дауысын қайталау	Ертегі кейіпкерінің іс-әрекетін әңгімелеу
		Наурыз	Артекуляциялық жаттығулар жасау арқылы айналамен таныстыру.	Тілге арналған жаттығулар. Үй құстары туралы түсінік беру.	Артекуляциялық жаттығулар. Үй құстары мен дала құстарын салыстыру
		Сәуір	Әртүрлі дыбыстық әуендер айтуға үйрету	Дыбыстарды есту және айту қабілетін дамыту ойындары	Дыбыстардың артикуляциясына байланысты сөйлеу мүшелерінің қимыл – қозғалыстарын жетілдіру
		Мамыр	Саусаққа арналған ойындармен жаттығуларды дұрыс орындауға үйрету	Ермексазды қолдану аясында сүйікті кейіпкердің бейнесін жасау	Түрлі-түсті бояуды қолданып, табиғат көрінісін салу
	Тұтықпа	Қыркүйек	Диагностик	Диагностикал	Диагности

	–сөйлеу мүшеле рінің бұлшық еттерінің тартылу салдарынан, сөйлеудің ырғақтығының, жылдамдылығының бұзылуы		алық сараптама. Жалпы тілге арналған және дем алу, дем шығару жаттығуларын жасау	ық сараптама. Денені босансыту жаттығулары.	калық сараптама. Жалпы бетті, артикуляторлық бұлшықетті босатуды үйрету.
		Қазан	Диафрагмалық демді қалыптастыру, созылыңқы біркелкі сөйлеу, дем шығаруды үйрену	Дем алу жаттығуларын жасауға үйрету. Ауа ағымынан ұзақ машықтандыру	Дыбыстың жұмсақ шабуылына және біртұтас дауыстануға, дауыс ырғақтылық айқындыққа үйрету.
		Қараша	Дұрыс дауыс есту қабілетін қалыптастыру	Мәтіннің (сөйлеудің), лексика-грамматикалық қатарын жетілдіру	Дыбыс-буындық талдау және синтезді дамыту, оқуға талдау әдісін үйрету
		Желтоқсан	Сандарды, аптаның күндері, айлары т.б машықтанып айту	Сұрақтарды қою және оларға жауап беру кезеңі	«Ақ теңіздің жағасында» мәтінің айтып беру
		Қаңтар	Дұрыс сөйлеу техникасын автоматтандыру,	Сөйлеудің түрлі кейпінде және сөйлеу жағдайларында жатық	Өртүрлі сөйлеу материалында буындық

			диафрагмалық дем, орынды дем шығару	дауыстау	ырғақтарды бекіту
	Ақпан	Сурет бойынша сұрақтарға жауап беру. Тыныс алу жаттығулары	Қойылған сұрақтарға 1-2 сөз қосып қарапайым жауаптар алу. Тыныс алу жаттығулары	Мәтін мазмұнын ен жұмыс жасап, қорытындылау. Тыныс алу жаттығулары	
	Наурыз	Әр түрлі мәтіндер бойынша қойылған сұрақтарға жауап беру	Нақ осы жақта атқарылып отырған іс-әрекеттерді сипаттайтын жауаптар	Өткен шақта және келер шақта атқарылатын іс-әрекеттерді сипаттайтын жауаптар	
	Сәуір	Суреттер бойынша сұрақтар қою және оларға жауап беру	Сурет бойынша қарапайым дербес құрылған сөйлемдер	Сөйлеудің әртүрлі деңгейін жетілдіру, сөздерді байланыстыру	
	Мамыр	Артикуляциялық және дауысқа арналған жаттығулар	Мәтін мазмұны мен жұмыс жасау	Айналадағы өмірден себептерді сипаттау және айналы тану	

Аллалия- бас ми қабығын дағы тіл аймақтар ының жастайы нан зақымда нудың әсерінен баланың сөйлеу тілінің жетілмеу і.	Қырк үйек	Диагности калық сараптама. Артикуляц иялық жаттығула рды еліктеу арқылы және толық нақты көлемде саналы түрде орындауға үйрету.	Диагностикал ық сараптама. Дыбыстардың артикуляцияс ына байланысты сөйлеу мүшелерінің қимыл қозғалыстары н жетілдіру.	Диагностикалық сараптама. Артикуляциялық жаттығуларды еліктеу арқылы және толық нақты көлемде саналы түрде орындауға үйрету.
	Қазан	Дем алу жаттығула рын жасауға үйрету.	Дұрыс дауыс естілуін қалыптастыру .	Дем алу, дем шығару жаттығуларын, екпінді жай сыбырлап айтуға үйрету.
	Қара ша	Ұсақ қол моторикас ын дамыту.	Саусақтардың динамикалық қозғалыстары н ұйымдастыру ын дамыту.	«Саусақтар амандасады», төбелескіш саусақтар т.б.
	Желт оқсан	Фонематик алық есту қабілетін дамыту ойындары.	Әртүрлі дыбыстық әуендер айтуға үйрету.	Дыбыстың айтылуы, сөз буындық құрылымын қалыптастыру.
	Қаңта р	Ойын түрлерімен таныстыру. Дидактика лық ойындар.	Ойындарды балалардың жас ерекшеліктері не сай қолдану.	Драматизацияланған ойындар оқушыларға керекті сөздер мен сөйлемдерді меңгеруді, интонацияны дұрыс пайдалануды қолдану.
	Ақпа н	Айналадағ ы әлем	Артикуляциял ық	Айту дағдыларын (дыбыстармен жұмыс

		дыбыстары на немесе ойын жағдайына кірістіру.	моториканы дамыту, дұрыс артикуляциялық әдеттерді қалыптастыру.	кезеңіне байланысты) қалыптастыру.
	Наурыз	Сурет бойынша сөйлем құрастыру. Бұл қай жер? Кімдер?	Сурет бойынша Не істеп жатыр? Қай мезгіл? Сұрақтар қойылып, толық жауап алу.	Жұрнақтардың жалғануы арқылы жана сөздер құрау.
	Сәуір	Сөйлеу тілінің жұрнақтарды жалғау арқылы жаңа сөздерді құрауға үйрету.	Көптік жалғауды жалғауға үйрету барысында барлық лексикалық тақырыптар арқылы сөздік қорын байыту.	Артикуляция және кинестикалық бейнелерді нақтылау негізінде сөздер, сөз тіркестер мен сөйлемдердегі дыбыстарды танып білу жөніндегі жаттығулар.
	Мамыр	Тілдік талдау және синтезді дамыту. Артикуляциялық және дауысқа арналған жаттығулар.	Баланың белсенді және енжар сөздік қорын дамыту.	Кез келген дыбыстар тіркесінің айтылуында еліктегіштік қабілетін белсенді дамыту.
ДЦП-церебралды қимылсыздығы бар	Қыркүйек	Диагностикалық сараптама. Артикуляциялық жаттығулар.	Диагностикалық сараптама. Жаттығудың бір түрінен басқа түріне ауысу	Диагностикалық сараптама. Статикалық, динамикалық жаттығуларды қимылдың ырғақты

балалар. Миы зақымданудан болған қозғалыс әрекеті зардап шеккен балалар. Эпилепсия - бас миының оқтын-оқтын есіне тандыра құрыстырып ұстайтын тұрақты ауру. Дауна - Олигофрениялық іштен кемтар және жарым жан болып туылған имбецилді кемістігінің бір түрі. Дауна кемістігі көбіне бас миының аймақаралық және		рды дұрыс орындауға үйрету.	икемділігіне қалыптастыру.	қайталануы, сөйлеу аппаратының бұлшық еттерінің тепе-теңдігін дамыту.
	Қазан	Дұрыс тыныс алу жаттығулары.	Тыныс алу және тыныс шығару жаттығулары.	Сөйлеу кезіндегі тыныс шығару жаттығулары.
	Қараша	Қолдың ұсақ моторикасын дамыту. Саусақ ойындары арқылы қоршаған ортадағы құбылыстарды бейнелей отырып дамыту.	Саусақ жаттығулары қарапайымнан күрделіге ауысады. «а» отырып ойнайтын саусақ ойындары. «ә» қолдың нәзік бұлшық еттерімен бірге дененің барлық мүшелерімен жаттығу жасау.	Саусақтарға арналған динамикалық жаттығулар. Жаттығулар бір қолымен орындалады. Кейбір жаттығулар бірнеше түрде орындалады.
	Желтоқсан	Айналамен таныстыру арқылы сөздік қорын дамыту. Үй жануарлары туралы білімдерін кеңейту.	Қоршаған ортаны дамыту барысында. Төлдерін тап тақыбырында оқушылардың тілдік қорларын байыту. Өлең, тақпақ, жаңылтпаштар жаттайық.	Суреттен кейіпкердің әрекеттерін анықтай алуға және әңгімелеп беруге үйрету. Ертегі еліне саяхат.
	Қаңтар	Дауысты, дауыссыз	Дыбыстарды қосып, айтуға	Дауысты, дауыссыз дыбыстардан

қыртыс астының жұмыс істеу қызметін ің бұзылыс ынан пайда болады.		дыбыстарды ажыратып, қосып, айтуға үйрету.	дағдыландыру арқылы жұрнақ, жалғау жаттығуларын орындату.	сөз, сөйлем құрап, ойын арқылы дамыту.
	Ақпан	Фонематикалық естуін және қабылдауын дамыту	Фонематикалық есту қабілетін дамыту ойындары.	Дыбыстарды үйрету барысында, артикуляциясын еліктеу арқылы оқушыларға жасатып үйрету.
	Наурыз	Суреттен кейіпкердің әрекеттерін анықтау. Ертегі тыңдату.	Ертегі еліне саяхат. Тыңдалған ертегіні айтып беруге үйрету.	Ертегі кейіпкерлерінің әрекеттерін анықтай алуға және әңгімелеп беруге үйрету
	Сәуір	Лексикалық тақырыптар арқылы сөздік қорын байыту. Көңілді көктем.	Осы тақырып бойынша сөйлеу тілінің грамматикалық жағын дамыту. Көктем туралы жалпы түсінік беру.	Барлық лексикалық тақырыптар арқылы сөздік қорларын байыту. Көктем құбылыстары, өзгерістер т.б туралы түсінік беру.
	Мамыр	Дыбыстың айтылуы, сөз буындық құрылымын	Әрбір дыбыстарды ажыратып, буындарды қосып айтуға дағдыландыру	Дыбыстарды ажыратуға арналған жаттығулар жасап, машықтандыру, оқушыларды ойындар арқылы дамытып

		қалыптастыру.Дыбыстық ойындар	.Қай дыбыс? Сөз ойла,тез ойла ойындары арқылы дамыту	қортындылау.
	Қыркүйек	Диагностикалық сараптама. Тыныс алу жаттығулары.Шарды үрлейік.	Диагностикалық сараптама. Асықпай біркелкі ауаны ұртта ұстамай,тыныш шығаруға үйрету.	Диагностикалық сараптама. Иықты көтермей дауыс шығармай ұзақ және қысқа тыныс алуға үйрету.
	Қазан	Бет мимикалық бұлшық еттерін дамыту және қимылдар жасауға үйрету.	Артикуляциялық аппаратты бұлшық еттерін жаттықтыру жаттығулары.	Айналадыға дыбыстармен шуларды естіп ажырату, тіл дыбыстары және жаттығуларын дамыту.
	Қараша	Саусақ ұсақ моторикасын дамыту жаттығулары.	Қол мен аяқ саусақтарымен ұстап, тигізіп көру арқылы дамытуға арналған ойындар ойнату.	Сөзбен қимылды қатар қолдану арқылы дамытушы жаттығулар
	Желтоқсан	Дауысты дыбыстар(а	Артикуляциясы жеңіл	Сөйлеу емпіні ырғағын тыңдау

		,о,и,е,у) артикуляци ясын жаттықтыр у, нақтылау.	дауыссыз дыбыстар (м,б,д,н,в,п,г)а йтылуын жаттықтыру,н ақтылау.	қайталау,ойындар арқылы.
	Қаңта р	Дыбыстард ы толық айту сөйлеудің буындық құрылысын дамыту	Қысқа тақпақтар, ертегілер айтып,дамыту. Еркін тақырыпта.	Қысқа ән мен тақпақтар жаттап айту. Еркін тақырыпта.
	Ақпа н	Суретте не көрдің? Осы сұраққа жауап алу.	Қыс қызығы сурет бойынша әңгімелеп беруге үйрету.	Қыс мезгіліндегі өзгерістер мен құбылыстарды ажыратып,суреттеп, әңгімелеп беруге үйрету.
	Наур ыз	Көктем келді. Қысқа тақпақ жаттау.	Көктем көріністері туралы әңгіме құрастыру.	Көктем келді. Наурыз келді. Сурет бойынша мәтінін айтуға қалыптастыру.
	Сәуір	Дос туралы түсінік беру.	Достары туралы әңгімелеп беруге үйрету.	Менің достарым атты тақырыпта әңгіме жүргізу
	Мам ыр	"Көңілді ойыншықт ар"қайтала у сабақтары	"Дыбысты жануарлар" қайталау сабақтары	Құстардың сиқырлы дауыстарын салып,құстар туралы түсініктерін қалыптастыру
	Қырк үйек	Диагности калық	Диагностикал ық сараптама.	Диагностикалық сараптама.

		сараптама. Артикуляциялық жаттығуларды еліктеу арқылы және толық, нақты көлемде, саналы түрде орындауға үйрету	Тілге арналған жаттығуларды орындай отырып, «Дыбысты үй» туралы түсінік беру	Артикуляциялық жаттығуларды еліктеу арқылы және толық, нақты көлемде, саналы түрде орындауға үйрету.
	Қазан	Ұсақ қол моторикасын дамыту. «Қол, саусақ жаттығулары»	Саусақтардың динамикалық қозғалыстарын ұйымдастырылуын дамыту	«Саусақ ойындары» арқылы әр саусақтың атауын тануға үйрету
	Қараша	Суреттер бойынша сұрақтар қою және оларға жауап беру	Сурет бойынша қарапайым дербес құрылған сөйлемдер	Сөйлеудің әртүрлі деңгейін жетілдіру, сөздерді байланыстыру
	Желтоқсан	Ойын түрлерімен таныстыру. Дидактикалық ойындар.	Ойындарды балалардың жас ерекшеліктеріне сай қолдану.	Драматизацияланған ойындар оқушыларға керекті сөздер мен сөйлемдерді меңгеруді, интонацияны дұрыс пайдалануды қолдану.
	Қаңта	Сурет	Сурет	Сөйлеудің әртүрлі

	р	бойынша сұрақтарға жауап беру. Тыныс алу жаттығула ры	бойынша қарапайым дербес құрылған сөйлемдер	деңгейін жетілдіру, сөздерді байланыстыру
	Ақпа н	Саусаққа арналған ойындар мен жаттығула рды дұрыс орындауға үйрету	Ермексазды қолдану аясында сүйікті кейіпкердің бейнесін жасау	Түрлі-түсті бояуды қолданып, табиғат көрінісін салу
	Наур ыз	Артекуляц ия лық жаттығула р жасау арқылы айналамен таныстыру.	Тілге арналған жаттығулар. Үй құстары туралы түсінік беру.	Артекуля циялық жаттығу лар. Үй құстары мен дала құстарын салыстыру
	Сәуір	Диафрагма лық демді қалыптаст ыру, созылыңқы біркелкі сөйлеу, дем шығаруды үйрену	Дем алу жаттығуларын жасауға үйрету. Ауа ағымынан ұзақ машықтандыр у	Дыбыстың жұмсақ шабуылына және біртұтас дауыстануға, дауыс ырғақтылық айқындыққа үйрету.
	Мам ыр	Дұрыс дауыс естілуін қалыптас тыру.	Ертегіде кездесетін жануарлар дың дауысын	Ертегі кейіпкерінің іс- әрекетін әңгімелеу

			Ертегі әлеміне саяхат	қайталау	
--	--	--	-----------------------------	----------	--

Қызылорда қаласы
№ 264 мектеп- лицейі
Оржанова Рысбике – Дефектолог

Жұмыстың диагностикалық бағыты:

Қалалық педогогикалық- дәрігерлік- психологиялық қорытынды негізінде анықтамалармен оқушылардың тізімін жасақтау.

Оқушылардың танымдық және оқу әрекетінің ерекшеліктерін анықтау.

Оқушыларды оқу үрдісінде және түзете дамыту сабақтарында дамуын бақылау.

Оқушылармен өткізген түзете дамыту жұмысының бағдарламадағы білімін, икем және дағдыларды меңгеру нәтижесін қарастыру.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің сабақтарына қатысу.

Сынып жетекшілерімен байланыс орнату

р\с	Диагнозы	Айы, күні	6-8 жас	9-10 жас	11-13 жас
I	ДЦП- церебральды қимылсызды ғы бар балалар. Миы зақымдануда н болған қозғалыс әрекеті зардап шеккен балалар.	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу. Ұсақ және жалпы моторикасын дамыту. (үнемі)	Даму деңгейін зерттеу. Ұсақ және жалпы моторикасы н дамыту. (үнемі)	Даму деңгейін зерттеу. Ұсақ және жалпы моторикасы н дамыту. (Үнемі)
		Қазан	Түстерді ажырату.	Кеңістікті бағдарлау.	Өздігімен жұмыс жасауға машықтанд ыру.
		Қараша	Қоршаған айналаны тану.	Өздігімен жұмыс істеуге машықтанд ыру	Сөздік қорын, мсөйлеу тілін дамыту
		Желтоқсан	Тіл дамыту	Жазу дәптермен жұмыс.	Сурет сала білу дағдыларын қалаптасты ру.

		Қаңтар	Тура және кері санауға үйрету	Жан ұя мүшелерін сыйлауға үйрету	Сөздік қорын, тілдің грамматикалық құрлымын дамыту.
		Ақпан	Менің отбасым	Сурет бойынша әңгіме құрастыруға үйрету	Шығармашылық қабілеттерін дамыту
		Наурыз	Сурет сала білуге дағдыландыру	Байланыстырып сөйлеуге үйрету	Сурет пен сөз арасында байланыс орнату
		Сәуір	Өз ойларын айта білу	Үй жануарлары мен жабайы жануарларды сұрыптауға үйрету	Ертегі арқылы жақсы, қайырымды істер жасауға баулу
		Мамыр	Ертегі соңын өз ойлары мен аяқтау	Білімдерін жетілдіру	Жыл бойы өткен білімдерін қайталау
р/с	Диагнозы	Айы, күні			
2	ЖТК -жалпы сөйлеу тілінің дамымауы. ФФЖ ,-Қабылдау түйсігі мен дыбыстарды айтуындағы ақаулықтардың салдарынан болған,	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу. Сөздік диктант арқылы сауаттылығын тексеру	Даму деңгейін зерттеу. Оқушылардың кеңістікті бағдарлауын, есту арқылы қабылдауын, зейінін дамыту.	Даму деңгейін зерттеу. Байланыстырып сөйлей білуге үйрету. Өз отбасы туралы сұрақтар қою арқылы білімдерін тексеру

	сөйлеу тілінің әр түрлі кемістіктері. ЗПР- Психикалық дамуының тежелуі.				
		Қазан	Байланыстырып сөйлей білуге үйрету.	Таным қабілетін түзету	Мектеп туралы сөйлемдер жаздыру, сауатты жазуға үйрету.
		Қараша	Логикалық ойындар, тапсырмалар	Өз отбасына деген сүйіспеншілік пен сыйластыққа тәрбиелеу	Адамға қажетті көмекші құралдар туралы білуге қызығушылығын арттыру.
		Желтоқсан	Суретке қарап қыс мезгілі туралы сөйлем құрастыру	Балалардың ойын арқылы логикалық ойлау қабілетін жан-жақты дамыту	Суретке қарап қыс мезгілі туралы сөйлем құрастыру, өз ойын еркін айта білуге машықтандыру
		Қаңтар	Ертегілер арқыл баланың байланыстырып сөйлеуін дамыту	Жануарлар туралы түсіктерін кеңейту	Жануарлардың пайдасы.
		Ақпан	Тазалыққа, ұқыптылыққа	Мақал-мәтелдер	Жаңылтпаштар

			а тәрбиелеу	жазу және жатқа айту	
		Наурыз	Достық құндылығы туралы түсінік беру	Наурыз мерекесінің маңызы туралы айту	Наурыз мерекесі
		Сәуір	Күн,су,ауа біздің достарымыз	Ертегілердің ұқсастығы мен ерекшеліктерін анықтау	Өсімдіктер туралы білімдерін кеңейту
		Мамыр	Жыл бойы өткен білімдерін пысықтау	Жыл бойы өткен білімдерін пысықтау	Жыл бойы өткен білімдерін пысықтау
3	Эпилепсия- бас миының оқтын-оқтын есінен тандыра құрыстырып ұстайтын ауру. РОП ЦНС – Орталық жүйке жүйесінің тежелуі.	Қыркүйек Қазан Қараша	Жалпы даму деңгейін зерттеу Балалардың танымдық әрекеттерін қалыптастыру Сөйлем құрастыру арқылы жазу тілін дамыту. Балалардың дүние танымын кеңейту.	Жалпы даму деңгейін зерттеу Балалардың қимыл қозғалысындағы бұзылыстарды түзету Сезім мүшелерінің құрлысымен таныстыру	Жалпы даму деңгейін зерттеу Тірек қозғалыс аппаратының қызметін арттыру Өзін тануы, қоршаған орта, достары, үйде өзін ұстауы. Сөздік қорын дамыту.

		Желтоқсан	Суретке карап сөйлем құрастыру, олардың ерекшеліктерін айтып түсіндіру. Қыс мезгіліндегі ойындар	Отан туралы түсініктерін кеңейту. Сұрақтарға толық жауап беруге, өз ойын айта білуге үйрету.	Қыстайтын құстардың тіршілігі туралы түсінік беру, оларға қамқорлық жасау, сөздік қорын дамыту
		Қаңтар	Үй жануарлары туралы түсініктерін арттыру, жұмбақтар шешу, сөздік қорын молайту.	Сауатты жазу дағдысын дамыту.	Ертегілер еліне саяхат
		Ақпан	Сауатты жазу дағдысын дамыту.	Ерте гүлдейтін көктем гүлдерімен таныстыру. Көктем гүлдерін сауатты жазуға бейімдеу.	Баланың сөздік қорын молайту, ұлтымыздың әдет-ғұрпын бойына сіңіру, адалдыққа тәрбиелеу.

		Наурыз	Ертегілер айту арқылы балалардың тілін дамыту.	Сурет бойынша әңгімелеу барысында геометриялық пішіндерді, түр-түсті ажырату азқылы балалардың танымдық қабілетін арттыру.	Топпен жұмыс жасауға дағдыландыру.
		Сәуір	Құстар. Құстарға қамқорлық	Ертегілер еліне саяхат.	Жыл мезгілдері.
		Мамыр	Жыл бойына алған білімдерін бекіту.	Жыл бойына алған білімдерін бекіту	Жыл бойына алған білімдерін бекіту.

4	Дизартрия- жүйке тамырлырын ың сөйлеу мүшелерінің жұмысын толық қамтамасыз ете алмауына байланысты, сөйлеу қабілетінің бұзылуын айтады	Қыркүйек	Оқушылардың даму деңгейін зерттеу.	Оқушылардың даму деңгейін зерттеу.	Оқушылардың даму деңгейін зерттеу
		Қазан	Ойлау операцияларын, оларды іс әрекетте қолдану икемділіктері	Дыбыстарды қадағалап дұрыс айтуға машықтандыру.	Оқушылардың ойлау қабілетін, ой ұшқырлығын

			мен дағдыларын жетілдіру		арттыру.
		Қараша	Суреттер бойынша сипаттамалы қ әңгіме құрастыру біліктілігін дамыту	Табиғатқа деген сүйіспеншіл ікке тәрбиелеу.	Ертегі кейіпкерле рінің сипаты арқылы балаларды жақсы қасиеттерг е баулу.
		Желтоқс ан	Кеңістікті бағдарлау	Оқушылард ың ойлау қабілетін, ой ұшқырлығы н арттыру.	Жазу сауаттылы ғын дамыту
		Қаңтар	Балалардың дүние танымын кеңейту.	Тірек қозғалыс аппаратыны ң қызметін арттыру.	Тілін дамыту, сөздік қорын молайту
		Ақпан	Сурет салу, суретке карап әңгіме құрастыру, өз ойын еркін айта білуге машықтанды ру	Балалардың дүние танымын кеңейту.	Жануарлар туралы түсініктері н кеңейту. Жұмбақта р шешу.
		Наурыз	Көктем . Наурыз мерекесі	Сөйлем құрастыру арқылы, жазу тілін дамыту	Көктем мезгілінің ерекшелікт ері
		Сәуір	Құстар туралы түсініктерін	Табиғатпен сырласу Достық,ынт	Жыл мезгілдері

			кеңейту	ымақ, жеңіс бейбітшілік туралы түсініктерін арттыру.	
		Мамыр	Достық, ынтымақ, жеңіс бейбітшілік туралы түсініктерін арттыру.		
5	Тұтықпа – сөйлеу мүшелерінің бұлшық еттерінің тартылу салдарынан, сөйлеудің ырғақтығын ың, жылдамдылығының бұзылуы	Қыркүйек	Оқушылардың даму деңгейін зерттеу. Тыныс алу жаттығулары (үнемі)	Жалпы даму деңгейін зерттеу. Тыныс алу жаттығулары (үнемі)	Жалпы даму деңгейін зерттеу. Тыныс алу жаттығулары (үнемі)
		Қазан	Дыбыстарын қадағалап, дұрыс айтқызу.	Логикалық ойында	Мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар
		Қараша	Ертегілер еліне саяхат	Ертегілерді айту арқылы балалардың тілін дамыту.	Шебер қолдар зерігуді білмейді.
		Желтоқсан	Қыс мезгілі.	Қыс мезгілі	Қыс мезгілі
		Қаңтар	Суреттер бойынша сипаттамалық әңгімелер құрастыру біліктілігін дамыту.	Диктант .	Диктант
		Ақпан	Дидактикалық, ұлттық ойындар	Жұмбақтар шешу	Жаңылтпаштар жаттау.

		Наурыз	Көктем. Наурыз мерекесі	Наурыз мерекесінің маңызы. Ұлттық ойындар	Тыныс алу жаттығула ры
		Сәуір	Ертегілер еліне саяхат	Ертегілерді ң ұқсастығым ен ерекшелікте рін анықтау. Жаңа ертегілер кұрастыру.	Ертегі әлеміне қызығушы лығын қалыптаст ыру.
		Мамыр	Шығармашы лық қабілетін дамыту.	Жыл бойына алған білімдерін қайталау	Жыл бойына алған білімдерін қайталау.
6	Аллалия – бас ми қабығындағы тіл аймақтарыны ң жастайынан зақымдануды ң әсерінен баланың сөйлеу тілінің жетілмеуі.	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу Артикуляция лық жаттығулар (үнемі)	Даму деңгейін зерттеу	Даму деңгейін зерттеу
		Қараша	Оқушыларды ң кеңістікті бағдарлауын, есту арқылы қабылдауын, зейінін дамыту.	Байланысты рп сөйлей білуге үйрету.	Күзгі табиғат (байланыс тырып сөйлеу)
		Желтоқсан	Таным қабілетін түзету сабағы	Ертегілер арқылы ой –қиялын дамыту	Ертегілер еліне саяхат. Логикалық ойындар
		Қаңтар	Ойнайық та, ойлайық. Балалрдың ойын арқылы логикалық	Жазу сауаттылығын дамыту. Диктант	Байланыст ырып сөйлеуге үйрету.

			ойлау қабілетін жан-жақты дамыту.		
		Ақпан	Өз ойларын айта білу	Ертегі соңын өз ойлары мен аяқтау	Ертегі кейіпкерлерін сомдау
		Наурыз	Сөздік диктант, мәтінді буындап көшіру, мәтінді көшіру.	Наурыз мерекесі туралы түсініктерін кеңейту.	Наурыз той. Наурыз көже дайындау (дәндермен жұмыс)
		Сәуір	Құстар ұшып келеді. (байланыстырып сөйлеу)	Изотерапия	Есептер шығару
		Мамыр	Жыл бойы өткен білімдерін қайталау	Жыл бойы өткен білімдерін қайталау	Жыл бойы өткен білімдерін қайталау
7	Аутизм Бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі. Ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың жоқтығын білдіреді. Адамның сыртқы оқшауланып, өзімен-өзі болып, іштей сары уайымға	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу. Ұсақ моторикасын дамыту	Даму деңгейін зерттеу. Ұсақ моторикасын дамыту	Даму деңгейін зерттеу. Ұсақ моторикасын дамыту
		Қазан	Кеңістікті бағдарлау. Балалардың артикуляциялық аппаратын дамыта отырып, дыбыстар мен сөздерді дұрыс айтуға үйрету.	Кеңістікті бағдарлау	Балалардың танымдық әрекеттерінің қалыптастыру.

салынған кездегі көңіл күйі.	Қараша	Сөздік қорын, сөздік тілін дамыту.	Сөздік қорын, сөздік тілін дамыту. Грамматикалық құрлымын дамыту	Өздігімен жұмыс жасауға машықтандыру
	Желтоқсан	Суретке мұқият қарап шығып, кім не ойлап отырғанын әңгімелеп беру, сурет бойынша әңгіме құрастыруға үйрету.	Сурет сала білу дағдыларын қалыптастыру.	Шығармашылық қабілеттерін дамыту.
	Қаңтар	Тура және кері санауға үйрету. Сурет құрастыру.	Сурет пен сөз арасына байланыс орнату. Байланыстырып сөйлеуге үйрету.	Әрі оқу, әрі ойын. Мейірімділікке, шын амдылыққа, достыққа және тәртіпке баулу.
	Ақпан	Ертегілер еліне саяхат	Ертегі айту арқылы, қайырымды істер жасауға баулу	Ертегі соңын өз ойларымен аяқтау.
	Наурыз	Өз ойларын айта білу дағдыларын қалыптастыру.	Топпен жұмыс	Топпен жұмыс
	Сәуір	Жазу дәптермен жұмыс	Жазу сауаттылығын дамыту	Өздігімен жұмыс жасауға машықтандыру

					дыру
		Мамыр	Бейнелеу терапиясы	Бейнелеу терапеиясы	Бейнелеу терапиясы
Дауна – олигофренияның іштен кемтар және жарым- жан болып туылған Имбецильді кемістігінің бір түрі. Дауна кемістігі көбіне бас миының аймақ аралық және қырытыс астының жұмыс істеу қызыметінің бұзылысына н пайда болады	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу	Даму деңгейін зерттеу	Даму деңгейін зерттеу	
	Қазан	Бала тіліне дыбыс пен грамматиканың дұрыстығына жүйелі түрден бақылау жасау	Бала тіліне дыбыс пен грамматиканың дұрыстығына жүйелі түрден бақылау жасау	Бала тіліне дыбыс пен грамматиканың дұрыстығына жүйелі түрде бақылау жасау	
	Қараша	Ұсақ және жалпы моторикасын дамыту	Ұсақ және жалпы моторикасын дамыту	Ұсақ және жалпы моторикасын дамыту	
	Желтоқсан	Балалардың танымдық әрекеттерін қалыптастыру	Сөздік қорын, сөйлеу тілін дамыту.	Өздігімен жұмыс істеуге машықтандыру	
	Қаңтар	Ертегілер еліне саяхат	Ертегі арқылы жақсы, қайырымды істер жасауға баулу.	Байланыстырып сөйлеуге үйрету	
	Ақпан	Заттардың аттарын атай отырып, сипаттай білуге үйрету.	Ойнайықта, ойлайықта	Сурет пен сөз арасына байланыс орнату	

		Наурыз	Сурет салу дағдыларын қалыптастыру.	Жазу сауаттылығын қалыптастыру	Жазу сауаттылығын қалыптастыру. (диктант)
		Сәуір	Құстар, жануарлар	Логикалық ойындар	Дидактикалық, логикалық ойындар
		Мамыр	Танымдық процесстерін дамыту	Ойын терапиясы	Жыл бойына алған білімдерін қортындылау

Қызылорда қаласы

№264 мектеп- лицейі

Имашева Салтанат - Психолог

Жұмыстың диагностикалық бағыты:

- 1.Қалалық педогогикалық- дәрігерлік- психологиялық қортынды негізінде анықтамалармен оқушылардың тізімін жасақтау.
- 2.Қарым-қатынас дағдыларын және адамгершілікті ерік қасиеттерін қалыптастыру.
- 3.Оқушылардың танымдық және оқу әрекетінің ерекшеліктерін анықтау.
- 4.Оқушыларды оқу үрдісінде және түзете- дамыту сабақтарында дамуын бақылау.
- 5.Оқушылармен өткізген түзете- дамыту жұмысының бағдарламадағы білімін, икем және дағдыларды меңгеру нәтижесін қарастыру.
- 6.Бастауыш сынып мұғалімдерінің сабақтарына қатысу.
- 7.Сынып жетекшілерімен байланыс орнату

р\с	Денсаулық деңгейі	Айы,күні	6-8 жас	9-10жас	11-13жас
І	ДЦП-церебральды қимылсыздығы бар балалар. Миы зақымданудан болған қозғалыс әрекеті зардап шеккен балалар.	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.
		Қазан	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту
		Қараша	Ым – ишара. Кеңістікті бағдарлау.	Оқушылардың зейінің ойлауын дамыту. Қарым-қатынасты қалыптастыру.	Оқушылардың зейінің ойлауын дамыту. Қарым-қатынасты қалыптастыру.
		Желтоқсан	Ертегі терапиясы.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Есте сақтау қабілетін дамыту.

		Қаңтар	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Ертегі терапиясы.	Психологиялық ойындар, жаттығулар. Ұлттық ойындар.
		Ақпан	Танымдық процесстерін дамыту.	Логикалық ойлауды дамыту.	Ертегі терапиясы.
		Наурыз	Психологиялық ойындар, жаттығулар.	Ым – ишара. Кеңістікті бағдарлау.	Ым – ишара. Кеңістікті бағдарлау.
		Сәуір	Оқушылардың қабылдауы мен байқағыштығын дамыту.	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Оқушылардың қабылдауы мен байқағыштығын дамыту.
		Мамыр	Еңбек терапиясы. Топпен жұмыс.	Оқушылардың ойлау ерекшеліктерін коррекциялау мен дамыту.	Ойын терапиясы. Релаксация.
II	ЖТК - жалпы сөйлеу тілінің дамымауы. ФФЖ ,- Қабылдау түйсігі мен дыбыстарды айтуындағы ақаулықтардың салдарынан болған, сөйлеу тілінің әр түрлі кемістіктері. ЗПР - Психикалық дамуының	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.

	тежелуі.				
		Қазан	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.
		Қараша	Кеңістікті бағдарлау .Ортамен қарым-қатынасты қалыптастыру.	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Есте сақтау қабілетін дамыту.
		Желтоқсан	Ертегі терапиясы.	Ым-шара.Психологиялық ойындар,жаттығулар.	Еңбек терапиясы.
		Қаңтар	Оқушылардың қабылдау мен байқағыштығын дамыту.	Оқушылардың зейінін,ойлауын дамыту.	Ертегі терапиясы.
		Ақпан	Бейнелеу терапиясы.Ұсақ моториканы дамыту	Логикалық ойлауын дамыту.	Оқушылардың қабылдауы мен байқағыштығын дамыту

		Наурыз	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Оқушылардың қабылдауы мен байқағыштығын дамыту.	Ым-ишара. Ойын терапиясы.
		Сәуір	Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. Топпен жұмыс.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.
		Мамыр	Ойын терапиясы.	Ойын терапиясы.	Ойын терапиясы.
III	Эпилепсия- бас миының оқтын-оқтын есінен тандыра құрыстырып ұстайтын ауру. РОП ЦНС – Орталық жүйке жүйесінің тежелуі.	Қыркүйек	Жалпы даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу. Балалардың танымдық әрекеттерін дамыту	Жалпы даму деңгейін зерттеу Ортаға бейімдеу. Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Жалпы даму деңгейін зерттеу Ортаға бейімдеу. Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.
		Қазан			
		Қараша	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ым-ишара. Кең істікті бағдарлау.	Ертегі терапиясы.
		Желтоқсан	Ертегі терапиясы.	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Зейінін дамыту және шоғырландыру.
		Қаңтар	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау	Ертегі терапиясы.	Ертегілер еліне саяхат

			ау және дамыту.		
		Ақпан	Ойын терапиясы.	Зейінін дамыту және шоғырландыру. .	Есте сақтау қабілетін дамыту.
		Наурыз	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Бейнелеу терапиясы . Ұсақ моториканы дамыту.	Топпен жұмыс, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.
		Сәуір	Оқушылардың ойлау ерекшеліктерін дамыту.	Еңбек терапиясы ..	Психологиялық ойындар, жаттығулар.
		Мамыр	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау және дамыту.	Танымдық процестерін дамыту.
IV	Дизартрия-жүйке тамырларының сөйлеу мүшелерінің жұмысын толық қамтамасыз ете алмауына байланысты, сөйлеу қабілетінің бұзылуын айтады	Қыркүйек	Оқушылардың даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Оқушылардың даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Оқушылардың даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.
		Қазан	Ұсақ және жалпы моторик	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.

			аны дамыту.		
		Қараша	Топпен жұмыс. Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.	Зейінін дамыту және шоғырландыру.	Есте сақтау қабілетін дамыту.
		Желтоқсан	Кеңістікті бағдарлау. Ым-ишара.	Оқушылардың ойлау қабілетін, ой ұшқырлығын арттыру.	Топпен жұмыс. Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.
		Қаңтар	Зейінін дамыту және шоғырландыру.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту..	Зейінін дамыту және шоғырландыру.
		Ақпан	Ертегі терапиясы.	Балалардың дүние танымын кеңейту.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.
		Наурыз	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Психологиялық ойындар, жаттығулар.
		Сәуір	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту	Психологиялық ойындар, жаттығулар.	Ойлау ерекшеліктерін дамыту.
		Мамыр	Психологиялық ойындар, жаттығулар	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау және дамыту.	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау және дамыту.

V	Тұтықпа – сөйлеу мүшелерінің бұлшық еттерінің тартылу салдарынан, сөйлеудің ырғақтығын ың, жылдамдыл ығының бұзылуы	Қыркүйек	Оқушыл ардың даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімде у.	Жалпы даму деңгейін зерттеу Ортаға бейімдеу.	Жалпы даму деңгейін зерттеу Ортаға бейімдеу.
		Қазан	Ұсақ және жалпы моторик аны дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.
		Қараша	Зейінін дамыту және шоғырл андыру.	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Ойлау ерекшеліктерін дамыту. Танымд ық процестерін дамыту.
		Желтоқса н	Есте сақтау қабілеті н дамыту.	Зейінін дамыту және шоғырланды ру.	Есте сақтау қабілетін дамыту.
		Қаңтар	Ертегі терапия сы.	Еңбек терапиясы .	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.
		Ақпан	Қабылда у ерекшел іктерін коррекц иялау және дамыту.	Топпен жұмыс. Қары м-қатынас дағдыларын қалыптастыр у.	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау және дамыту.
		Наурыз	Бейнеле у терапия сы.	Психологиял ық ойындар, жат тығу-лар.	Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. Топпен жұмыс.

			Ұсақ моториканы дамыту.	Ұлттық ойындар	
		Сәуір	Психологиялық ойындар, жаттығулар.	Ертегі терапиясы. Жаңа ертегілер құрастыру.	Еңбек терапиясы.
		Мамыр	Танымдық процестерін дамыту.	Жыл бойына алған білімдерін қайталау.	Психологиялық ойындар, жаттығулар. Ұлттық ойындар.
VI	Аллалыя – бас ми қабығындағы тіл аймақтарының жастайынан зақымданудың әсерінен баланың сөйлеу тілінің жетілмеуі.	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.
		Қараша	Оқушылардың зейінін дамыту және шоғырландыру. Ұсақ моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Оқушылардың зейінін дамыту және шоғырландыру. Ұсақ моториканы дамыту.
		Желтоқсан	Танымдық процестерін дамыту.	Оқушылардың зейінін дамыту және шоғырландыру.	Қабылдауды коррекциялау және дамыту.
		Қаңтар	Ертегі терапиясы.	Ойлау ерекшеліктерін коррекциялау және дамыту.	Есте сақтау қабілетін дамыту.

		Ақпан	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Еңбек терапиясы.
		Наурыз	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау және дамыту.	Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. Топпен жұмыс.	Психологиялық ойындар, жаттығулар. Ұлттық ойындар.
		Сәуір	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау мен дамыту.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.
		Мамыр	Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. Топпен жұмыс.	Психологиялық ойындар, жаттығулар. Ұлттық ойындар.	Танымдық процестерін дамыту.
VI I	Аутизм Бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі. Ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың жоқтығын білдіреді. Адамның сыртқы	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.
		Қазан	Кеңістікті бағдарлау. Түстерді ажырату.	Кеңістікті бағдарлау. Түстерді ажырату.	Балалардың танымдық әрекеттерін қалыптастыру. Түстерді ажырату. Кеңістікті бағдарлау.

оқшауланып, өзімен-өзі болып, іштей сары уайымға салынған кездегі көңіл күйі.	Қараша	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.
	Желтоқсан	Ым-ишара, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру. Топпен жұмыс.	Зейінін дамыту және шоғырландыру.	Зейінін дамыту және шоғырландыру.
	Қаңтар	Зейінін дамыту және шоғырландыру.	Ертегі терапиясы.	Ертегі терапиясы. Жаңа ертегі құрастыру.
	Ақпан	Психологиялық ойындар, жаттығулар. Ұлттық ойындар.	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Қабылдауын коррекциялау және дамыту.
	Наурыз	Ойлау ерекшеліктерін дамыту.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Еңбек терапиясы.
	Сәуір	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Психологиялық ойындар, жаттығулар. Ұлттық ойындар.	Психологиялық ойындар, жаттығулар. Ұлттық ойындар.

		Мамыр	Танымдық процестерін дамыту.	Қабылдауы мен байқағыштығын дамыту.	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.
VI II	Дауна – олигофренияның іштен кемтар және жарым- жан болып туылған Имбецильді кемістігінің бір түрі. Дауна кемістігі көбіне бас миының аймақ аралық және қыртыс астының жұмыс істеу қызметінің бұзылысына н пайда болады	Қыркүйек	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.	Даму деңгейін зерттеу. Ортаға бейімдеу.
		Қазан	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.	Ұсақ және жалпы моториканы дамыту.
		Қараша	Зейінін дамыту және шоғырландыру.	Кеңістікті бағдарлау. Түстерді ажырату.	Ертегі терапиясы.
		Желтоқсан	Ертегі терапиясы	Танымдық процестерін дамыту.	Оқушылардың қабылдауын коррекциялау мен дамыту
		Қаңтар	Кеңістікті бағдарлау. Ым – ишара.	Ойлау ерекшеліктерін коррекциялау мен дамыту	Есте сақтау қабілетін дамыту.
		Ақпан	Бейнелеу терапиясы. Ұсақ моториканы дамыту.	Есте сақтау қабілетін дамыту.	Зейінін дамыту және шоғырландыру
		Наурыз	Оқушының қабылдауын	Зейінін дамыту және шоғырландыру	Танымдық процестерін дамыту.

			коррекц иялау мен дамыту.		
		Сәуір	Психоло гиялық ойындар және жаттығу лар	Психологиял ық ойындар және жаттығулар	Психологиялық ойындар және жаттығулар. Ұлттық ойындар

Оқушының ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін бағалауды жүргізу және оны психологиялық-педагогикалық қолдау мазмұнын анықтау үшін мұғалімдер мен мамандар құжаттамаларының үлгілері

1-форма. № ... ЖББМ-ның ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларын есепке алу журналы

№ р/б	Білім алушылардың ТАӘ Туған күні Мектепке келген мерзімі	Сыныбы: жалпы/ арнайы/ психологиялық- педагогикалық қолдау кабинеті (оқу уақытының %- ы).	ПМПК/ӘППҚ ұсынымдары	Оқушы туралы ақпарат (ӘППҚ-ның қиындықтар мен ұсынымдар сипаты туралы қорытындысы. Оқыту бағдарламалары: (бейімделген, жеке), бала туралы басқа да ақпараттық деректер)	Ескертпе
1.					
2.					
3.					

1а формасы. Бірінші сынып оқушыларының ата-аналары үшін сауалнама

Құрметті ата-аналар, Сіздерден ұсынылған сұрақтарға жауап берулеріңізді сұраймыз. Бұл мектеп мұғалімі мен мамандарына оқытуды сәтті ұйымдастыруға және балаға көмек көрсетуге септігін тигізеді. Баланың тәртібі (даму) белгілерінің бірде-бірін назардан тыс қалдырмай, крест белгісін қою немесе ұсынылған төрт жауаптың бірінің астын сызу қажет. Маңызды деп санаған жағдайда, бала туралы қосымша ақпаратты жазсаңыз болады.

1. Өз балаңызды мектеп жүктемесін орындауға қабілетті, дені сау, мықты, төзімді деп есептейсіз бе?

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

2. Баланың көру, есту қабілеті қалыпты дамығандығына сенімдісіз бе? (ауытқулар болған жағдайда көру, есту немесе сөйлеудің астын сызыңыз)

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

Қосымша ақпарат: (денсаулығында қандай кінәраттар бар, қысқаша)

3. Оның жүріс-тұрысында Сізді мазалайтын белгілер бар ма (астын сызу керек): қозғалуы иірақ немесе тежелген, мазасыздануға бейім, ашуланишақ, шуды, ыстықты көтере алмайды, негізсіз қорқады, көзі жасаурайды және т.б.

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

Қосымша ақпарат: (қандай белгілер бар, қысқаша)

4. Оған айтылған сөзді немесе оның айтқан сөзін түсінуде қиындықтар орын ала ма: дыбыстарды, сөздерді дұрыс айтпайды, сөйлемдерді дұрыс құрмайды, түсінгенін айта алмайды (астын сызу қажет).

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ

4) Жоқ

5. Бала өлеңдерді, ертегілерді немесе әңгімелерді, айтылған тапсырманы, әріптер не сандарды есіне жақсы сақтайды ма? (қажеттісін сызу: өлеңдер немесе әріптер)

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

6. Бала оқығанда, сурет салғанда, теледидар қарағанда шыдамды, зейінді бола алады ма?

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

7. Жұмыс процесінде бала қанишалықты тез шаршайды, шыдамды ма?

- 1) Иә
 - 2) Жоқтан гөрі иә
- Әрі қарай тиістісінің астын сызыңыз:
- 3) Иәдан гөрі жоқ
 - 4) Жоқ

- Ол оған ұнамаса да ұзақ (30 минут) жұмыс істей алады.
- Өзіне ұнаған нәрсемен ғана ұзақ айналыса алады.
- Өзіне ұнаса да, ұзақ уақыт отыра алмайды.
- Шыдамсыз.

8. Балаңызды епті деп атауға бола ма? Сурет салу, жапсыру, қайшымен жұмыс істеу, баспа әріптерімен жазу секілділер оның қолынан келе ме? Бауын өзі байлай ма, ілгегін өзі сала ма, секіре ала ма, велосипед тебе ала ма, доппен ойнай ала ма? (нақты нені жасай алатынын/алмайтынын астын сызыңыз: сурет салу немесе ілгегін салу)

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

9. Бала өз-өзіне көмек көрсете ала ма? (өз бетінше киініп-шешіне ала ма, үсті-басын таза ұстай ала ма?). Өз ойыншықтарын, заттарын жинауға дағдыланған ба?

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

10. Балаңыз жеткілікті түрде жауапкершілігі мол деп айтуға келе ме? (тапсырмаларды ұмытпайды, оларды уақытылы орындауға тырысады).

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

11. Бала қоғамдық орындарда ересектермен, өзге балалармен өзін дұрыс ұстай ма?

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

12. Балаңыз мектепке барғысы келе ме?

- 1) Иә
- 2) Жоқтан гөрі иә
- 3) Иәдан гөрі жоқ
- 4) Жоқ

13. Баланы сәтті түрде оқыту үшін көмек керек деп есептейсіз бе: (қажет деп тапқаныңыздың астын сызыңыз).

- 1) Жоқ, мамандардың көмегіне зәру емес

Көмекті қажет етеді:

- 1) психолог
- 2) педагог-дефектолог
- 3) логопед
- 4) жеке көмекші

14. Баланың сыныпта сәтті оқуы үшін қандай жағдайлар жасау керек деп есептейсіз?

- Ерекше немесе арнайы жағдайларды қажет етпейді
- Қажет:

- 1) мұғалімнің сабақ үстінде қолдауы және жеке көмек

- 2) бірінші партада отыру
 - 3) сабақтың ортасында демалуға мүмкіндік беру
 - 4) жеке сұрақ, жеке тапсырмалар
- Қосымша ақпарат:

Баланың күшті жақтары: _____

Баланың әлсіз жақтары: _____

1а формасы. Бірінші сыныптан кейінгі сыныптарда оқитын оқушыларының ата-аналары үшін сауалнама

Құрметті ата-аналар, Сіздерден ұсынылған сұрақтарға жауап берулеріңізді сұраймыз. Бұл мектеп мұғалімі мен мамандарына оқытуды сәтті ұйымдастыруға және балаға көмек көрсетуге септігін тигізеді. Баланың тәртібі(даму) белгілерінің бірде-бірін назардан тыс қалдырмай, крест белгісін қою немесе ұсынылған төрт жауаптың бірінің астын сызу қажет. Маңызды деп санаған жағдайда, бала туралы қосымша ақпаратты жазсаңыз болады

1. Балаңыз мектепке шын көңілмен бара ма?

Көңілсіз, қандай да бір ынтасыз, шын көңілмен, қуана-қуана, жауап беруге қиналамын.

2. Мектеп режиміне жеткілікті түрде үйренді ме? Жаңа тәртіпті тиісті нәрсе деп қабылдай ма?

Әзірше жоқ; толық емес; негізінен иә; әлбетте иә; жауап беруге қиналамын.

3. Өзінің оқудағы жетістіктері мен сәтсіздіктеріне қатысты уайымдай ма?

Жоқ; иәдан гөрі жоқ; жоқтан гөрі иә; әлбетте иә; жауап беруге қиналамын.

4. Оқу сабақтарына қатысты жауапкершілік сезімі толыққанды қалыптасты ма?

Әзірше жоқ; толық емес; негізінен иә; әлбетте иә; жауап беруге қиналамын.

5. Балаңыз өзінің мектепке қатысты пікірімен Сізбен жиі бөлісе ме?

Әзірше жоқ; кейде бөліседі; әрдайым бөліседі; өте жиі; жауап беруге қиналамын.

6. Ол әсерлердің басым эмоциялық сипаты қандай?

Негізінен теріс эмоциялық әсерлер басым; әсерлер әртүрлі, бірақ терісі басымырақ; оңы мен терісі шамамен бірдей; негізінен оң эмоциялық әсерлер басым.

7. Балаңыз үй тапсырмасын орындауға күнделікті орташа есеппен қанша уақытын бөледі?

Нақты көрсетіңіз _____

8. Үй тапсырмасын орындағанда бала Сіздің көмекті қажет ете ме?

Көмек әрдайым керек, өте жиі көмектесеміз, арасында көмектесеміз, көмекке зәру емес, жауап беруге қиналамын.

9. Оқудағы қиындықтарын қалай еңсереді?

Қиындықтарға тап болғанда әрдайым артқа шегінеді; көмекке жүгінеді; қиындықтарды өзі еңсеруге тырысады, бірақ шегінуі мүмкін; қиындықтарды шешуде табандылық танытады; жауап беруге қиналамын.

10. Өз жұмысын өзі тексере ала ма, қатесін тауып, түзей ала ма?

Өзі жасай алмайды; кейде жасай алады; қозғау салғанда жасауы мүмкін; негізінен қолынан келеді; жауап беруге қиналамын.

11. Бала сыныптағы өз қатарластарына жиі шағымданып, ренжиді ме?

Өте жиі; айтарлықтай жиі; кейде болып тұрады; мұндай тіпті болмайды; жауап беруге қиналамын.

12. Баланың оқу жүктемесін артық күш жұмсаусыз орындауға шамасы келе ме?

Жоқ; иәдан гөрі жоқ; жоқтан гөрі иә; әлбетте иә.

13. Балаңыздың денсаулығында жағымсыз өзгерістерді байқамадыңыз ба?

Өте айқын білінеді; сирек білінеді; бар, бірақ айтарлықтай емес; байқалмады, жауап беруге қиналамын.

14. Балаңыз үшін мектепке бейімделу процесі сәтті өті деп есептейсіз бе?

Иәдан гөрі жоқ; жоқтан гөрі иә; иә; жауап беруге қиналамын.

1) Иә

2) Жоқтан гөрі иә

Әрі қарай сәйкес келетіннің астын сызыңыз

3) Иәдан гөрі жоқ

4) Жоқ

15. Бала жұмыс процесінде қаншалықты тез шаршайды, шыдамды ма?

- Ол оған ұнамаса да ұзақ (30 минут) жұмыс істей алады.

- Өзіне ұнаған нәрсемен ғана ұзақ айналыса алады.

- Өзіне ұнаса да, ұзақ уақыт отыра алмайды.

16. Баланы сәтті түрде оқыту үшін көмек керек деп есептейсіз бе: (қажет деп тапқаныңыздың астын сызыңыз).

1) Жоқ, мамандардың көмегіне зәру емес

Көмекті қажет етеді:

1) психолог

2) педагог-дефектолог

3) логопед

4) тьютер (жеке көмекші)

17. Баланың сыныпта сәтті оқуы үшін қандай жағдайлар жасау керек деп есептейсіз?

- Ерекше немесе арнайы жағдайларды қажет етпейді

- Қажет:

1) мұғалімнің сабақ үстінде қолдауы және жеке көмек

2) бірінші партада отыру

3) сабақтың ортасында демалуға мүмкіндік беру

4) жеке сұрақ, жеке тапсырмалар

Қосымша ақпарат:

Баланың күшті жақтары: _____

Баланың әлсіз жақтары: _____

16 формасы. Білім алушының ата-аналарымен сұхбат құру хаттамалары

(ППҚ қызметінің маманымен толтырылады)

Баланың	тегі,	аты
Туған		күні
Мекенжайы		
Отбасы құрамы:		
Әкесі – (ТАӘ, туған жылы, білімі, жұмыс орны, қызметі, жұмыс телефоны, байланыс телефоны)		
Анасы – (ТАӘ, туған жылы, білімі, жұмыс орны, қызметі, жұмыс телефоны, байланыс телефоны)		
Отбасының	басқа	мүшелері:
Отбасының әлеуметтік сипаттамасы:		
Толық/толық емес отбасы/көп балалы/аз балалы отбасы/әлеуметтік қолайсыз отбасы. Жоғары, орта материалдық қамтылған (ауқатты) / төмен материалдық қамтылған (аз қамтылған); әлеуметтік көмекті қажет етеді		
Өмір сүру жағдайы: жоқ/жеке тұрғын үйі бар, тұрғын үйді жалға алған, және т.б.		

Баланың жеке бөлмесі бар / бала отбасы мүшелерінің бірімен бір бөлмеде тұрады / баланың ұйықтауы үшін және сабақ оқуы үшін өз орны жоқ /және т.б.

Отбасылық және бала-ата-ана қарым-қатынасының ерекшеліктері
Отбасындағы психологиялық климат. Тәрбие беру типі (гиперопека, бетінен қақпау, гипоопека және қадағалаусыздық, авторитарлық тәрбие, жүйесіз). Ата-аналардың баланы білім алуына, үй тапсырмаларын орындауына қатысуы. _____

Ата-аналардың мектеп педагогтерімен байланысы және өзара әрекеттестігі

2. Бала туралы ақпарат

1. ПМПК қорытындылары мен ұсынымдары.

2. Денсаулық жағдайы (медициналық қорытындылар, анықтамалар).

-
есту _____

- көру _____

- көру аясы _____

Созылмалы аурулардың болуы, емдеу (педиатр, невропатолог, басқа да дәрігерлердің қорытындылары)

Мүгедектік: жоқ/иә (қай ауру бойынша)

3. Логопедпен, психологпен, дефектологпен, өзге де мамандармен
әртүрлі сабақтарға қатысты/қатысуда

4. Спорттық секцияларға, үйірмелерге, биге және т.б.
қатысады _____

5. Бала туралы ата-анасының пікірі (маманның ата-аналармен сұхбат, сауалнама жүргізу және коммуникативтік төлқұжат құру нәтижелері бойынша толтырылады)

Баланы дамытуда және оқытуда ата-ананы не мазалайды:

Баланың күшті жақтары (ата-ана пікірі)

Баланың әлсіз жақтары (ата-ана пікірі)

Ата-ана қалауы (баланы сыныпта оқыту және психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша ата-ана қалаулары мен ұсынымдары)

Баланың дамуының әлеуметтік күйін зерттеу бойынша жалпы қорытындылар мен ұсынымдар:

1в формасы. Коммуникативтік төлқұжат

Бұл мен

Баланың суреті

Мен туралы ақпарат

Менің атым -----

Мен ----- жылы дүниеге келдім

Қазір менің жасым -----

Менің отбасым және өмірімдегі басқа да маңызды адамдарым

✓

✓

Мен туралы маңызды ақпарат

✓

✓

Менің қызығушылықтарым

маған ұнайтын заттар

маған ұнамайтын заттар

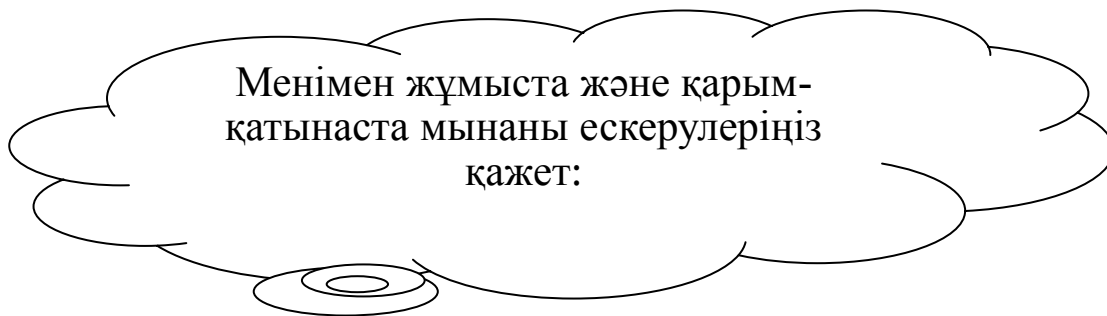
Менің күшті жақтарым

Әлсіз жақтарым

Нені мен өз бетімен жасаймын

Нені мен басқалардың көмегімен жасаймын

Басқалары мен үшін жасауы тиіс заттар

Мен туралы басқа да маңызды ақпарат:

✍️ _____

Форма толтырған адам _____

Күні _____

2 а формасы. Сабақта баланы бақылау хаттамасы

(ағымдық баға бірнеше күн ішінде)

Білім алушының тегі мен аты _____

Мұғалім және мамандар (логопед, психолог, арнайы педагог) әрқайсысы жеке-жеке сабақтағы баланың тәртібі мен қызметін бақылайды, мұндайда хаттамада көрсетілген қағидаттарды пайдаланады, баланың тәртібімен қызметіндегі бірде-бір белгіні назардан тыс қалдырмайды.

Көрсетілген белгі әлсіз байқалған жағдайда, сәйкесінше бағанда «1» қойылады, егер белгі айтарлықтай байқалған жағдайда, сәйкесінше бағанда «2» қойылады. Егер кестеде көрсетілген мінез-құлық сипаттамасы байқалмаса, баған бос күйінде қалады.

Баланың мінез-құлқының қандай да бір сипаттамасын белгілеген кезде күдік туындайтын болса, баланың жақын арада өзін қалай ұстағанын еске түсіру қажет.

Бақылау бірнеше күн бойы әртүрлі сабақтарда жүргізіледі.

№ р/с	Бағаланатын сипаттама	Бақылау мерзімі Оқу пәні					
	I. Сыныптағы тәртібі						
1.	Импульсивті, ширақ, сабақта ұзақ отыра алмайды, істі аяғына дейін орындамайды.						
2	Тапсырмаларды бірнеше мәрте қайталауды және ересек адамның тұрақты бақылауын қажет етеді.						
3.	Мұғалім нұсқаулықтарын, талаптарын бірден емес, баяу қабылдайды. Тежеледі. Жұмысқа бірден кірісіп кете алмайды, ұзақ уақытты қажет етеді.						
4.	Педагогқа және/немесе балаларға сабақта кедергі келтіреді.						
5	Сынып өмірі тәртібінің ережелерін, мұғалім талаптарын орындамайды.						
6.	Мұғалімнің жаппай берген нұсқаулықтарына мән бермейді, өз бетімен сынып жұмысына қосылмайды және ересек адамның көмегінсіз тапсырмаларды орындамайды.						
	II. Қызмет қарқыны						
1.	Тежелген, баяу, басқа балаларға ілесе алмайды.						
2.	Жұмыс қарқыны баяу. Тез шаршайды, әлсіз немесе, керісінше, ширақ бола түседі.						

Кестенің жалғасы

3.	Қалай болса солай жұмыс жасайды, көптеген қателіктер жібереді, сабақ барысын бақыламайды, жан-жағына көп алаңдайды.						
4.	Жұмыс қарқыны жылдам, бірақ абыл-сабыл және «есерлене» жұмыс істейді.						
	III. Танымдық дамуы						
1.	Жеткілікті деңгейде ұғымтал емес: қарапайым сұрақтар мен тапсырмаларға жауап беруге қиналады.						
2.	Үнемі қосымша түсініктемелер мен көмекті қажет етеді.						
3.	Қоршаған орта туралы білім аясы, оқу үшін қажетті біліктері мен дағдылары жеткіліксіз.						
4.	Көзбен қабылданатын ақпаратты қабылдау қиындығы: суреттегі қажетті нәрселерді бірден көре алмайды, дәптердегі, жазудағы, оқулықтағы кеңістікке нашар бейімделеді.						
	IV. Сөйлеу дамуы						
1.	Сөйлеуі жеткілікті түрде түсінікті емес. Дыбыстарды шығаруда қиындықтар кездеседі.						
2.	Басқа балаларға қарағанда сөздік қоры жұтаң. Сөйлеудің грамматикалық құрылысының бұзушылықтары байқалады.						
3.	Көлемді пікірлерді, түсінгенін айтуда қиындықтар айқын білінеді. Қысқа сөйлеуге тырысады.						
4.	Ақпаратты есту арқылы қабылдау баяулығы, сөйлегенде немесе түсіндіргенде қиын қабылдайды.						
	V. Қатарластарымен және ересектермен қарым-қатынасқа түсуі						
1.	Жалғыз болғанды жақсы көреді, байланысқа көп түсе қоймайды, балалардан аулақ жүруге тырысады.						
2.	Балалармен жанжалдасып қала береді, жиі төбелесіп, ашуланады.						
3.	Әңгімеге немесе ойынға кіріп кете алмайды.						
4.	Шектен тыс көпшіл, балалармен, мұғалімдермен, өзге ересек адамдармен қарым-қатынаста дистанция сақтамайды.						

Кестенің жалғасы

	VI. Эмоционалды ерекшеліктері						
1.	Көңіл-күйі көтеріңкі, мылжың, «әр жерге араласады», ескертулер мен сынға назар аудармайды.						
2.	Эмоционалды «құбылулар»: тез тұтанады, қызба, ашулы күйден жылауға және ренжуге тез ауысады. Эмоционалды тұрғыда адекватты болмауы мүмкін: себепсіз күліп, айқайлап, жылап, өз-өзімен сөйлейді (қажетінің астын сызу).						
3.	Балалар мен ересектерге қатысты агрессия білдіреді.						
4.	Көңіл-күйі түсіп кеткен, қорқақ, үрейлі, өз күшіне сенімсіз, бәрін кері қабылдайды.						
5.	Сәтсіздікке, ескертпелерге, төмен бағаға ақылға қонымсыз реакция: наразылану, айқайлау, жылау, мұғаліммен дауласу, қызметтен бас тарту (қажетінің астын сызу).						
	VII. Моторлы даму						
1.	Графикалық қызметі нашар дамыған, жазуы қисық, түсініксіз.						
2.	Жалпы координациясы бұзылған. Ебедейсіз, икемсіз.						
3.	Еңбек және сурет сабақтары қиын беріледі.						
4.	Негізінен (жиі) сол қолмен жұмыс жасағанды жақсы көреді.						
	VIII. Әлеуметтік-тұрмыстық дағдылар						
1.	Өзін шешіндіру, киіндіру, ілгектерін тағу, бауын байлау және т.б. қиналады.						
2.	Сабаққа өз бетімен дайындала алмайды: сабаққа қажетті дәптерлерді, оқулықтарды, оқу құралдарын өз бетімен шығара алмайды.						
3.	Қалай болса, солай тамақ ішіп, киінеді, «салақ», әркез өз заттарын жоғалтып не ұмытып жүреді (қажетінің астын сызу).						

26 форма. Баланың сабақтағы тәртібі мен қызметін психологиялық-педагогикалық бағалау

(бірнеше күнгі бақылау нәтижелері енгізіледі)

Баланың тегі, аты _____ Жасы: _____
 Мұғалім/психолог, педагог, логопед _____ Сыныбы _____
 Бақылау мерзімі _____

2 б форма баланы сабақ үстінде бақылау нәтижелері бойынша толтырылады.

Әрбір бағанға бақылау хаттамасында жиі қолданылған балл қойылады.

№	Бағаланатын сипаттама	Балмен берілген баға
	I. Сыныптағы тәртібі	
1.	Импульсивті, ширақ, сабақта ұзақ отыра алмайды, істі аяғына дейін орындамайды.	
2	Тапсырмаларды бірнеше мәрте қайталауды және ересек адамның тұрақты бақылауын қажет етеді.	
3.	Мұғалім нұсқаулықтарын, талаптарын бірден емес, баяу қабылдайды. Тежеледі. Жұмысқа бірден кірісіп кете алмайды, ұзақ уақытты қажет етеді.	
4.	Педагогқа және/немесе балаларға сабақта кедергі келтіреді.	
5	Сынып өмірі тәртібінің ережелерін, мұғалім талаптарын орындамайды.	
6.	Мұғалімнің жаппай берген нұсқаулықтарына мән бермейді, өз бетімен сынып жұмысына қосылмайды (жоқ болғандай) және ересек адамның көмегінсіз тапсырмаларды орындамайды.	
	II. Қызмет қарқыны	
1.	Тежелген, баяу, басқа балаларға ілесе алмайды.	
2.	Жұмыс қарқыны баяу. Тез шаршайды, шалдығады: әлсіз немесе, керісінше, ширақ бола түседі.	
3.	Қалай болса солай жұмыс жасайды, көптеген қателіктер жібереді, сабақ барысын бақыламайды, жан-жағына көп алаңдайды.	
4.	Жұмыс қарқыны жылдам, бірақ абыл-сабыл және «есерлене» жұмыс істейді.	

Кестенің жалғасы

	III. Танымдық дамуы	
1.	Жеткілікті деңгейде ұғымтал емес: қарапайым сұрақтар мен тапсырмаларға жауап беруге қиналады.	
2.	Үнемі қосымша түсініктемелер мен көмекті қажет етеді.	
3.	Қоршаған орта туралы білім аясы, оқу үшін қажетті біліктері мен дағдылары жеткіліксіз.	
4.	Көзбен қабылданатын ақпаратты қабылдау қиындығы: суреттегі қажетті нәрселерді бірден көре алмайды, дәптердегі, жазудағы, оқулықтағы кеңістікке нашар бейімделеді.	
	IV. Сөйлеу дамуы	
1.	Сөйлеуі жеткілікті түрде түсінікті емес. Дыбыстарды шығаруда қиындықтар кездеседі	
2.	Басқа балаларға қарағанда сөздік қоры жұтаң. Сөйлеудің грамматикалық құрылысының бұзушылықтары байқалады.	
3.	Көлемді пікірлерді, түсінгенін айтуда қиындықтар айқын білінеді. Қысқа сөйлеуге тырысады.	
4.	Ақпаратты есту арқылы қабылдау баяулығы, сөйлегенде немесе түсіндіргенде қиын қабылдайды.	
	V. Қатарластарымен және ересектермен қарым-қатынасқа түсуі	
1.	Жалғыз болғанды жақсы көреді, байланысқа көп түсе қоймайды, балалардан аулақ жүруге тырысады.	
2.	Балалармен жанжалдасып қала береді, жиі төбелесіп, ашуланады.	
3.	Өңгімеге немесе ойынға кіріп кете алмайды.	
4.	Шектен тыс көпшіл, балалармен, мұғалімдермен, өзге ересек адамдармен қарым-қатынаста дистанция сақтамайды.	
	VI. Эмоционалды ерекшеліктері	
1.	Көңіл-күйі көтеріңкі, мылжың, «әр жерге араласады», ескертулер мен сынға назар аудармайды.	
2.	Эмоционалды «құбылулар»: тез тұтанады, қызба, ашулы күйден жылауға және ренжуге тез ауысады. Эмоционалды тұрғыда адекватты болмауы мүмкін: себепсіз күліп, айқайлап, жылап, өз-өзімен сөйлейді (қажетінің астын сызу).	

Кесте жалғасы

3	Балалар мен ересектерге қатысты агрессия білдіреді.	
4.	Көңіл-күйі түсіп кеткен, қорқақ, үрейлі, өз күшіне сенімсіз, бәрін кері қабылдайды.	
5.	Сәтсіздікке, ескертпелерге, төмен бағаға ақылға қонымсыз реакция: наразылану, айқайлау, жылау, мұғаліммен дауласу, қызметтен бас тарту (қажетінің астын сызу).	
5.	VII. Моторлы даму	
1.	Графикалық қызметі нашар дамыған, жазуы қисық, түсініксіз.	
2.	Жалпы координациясы бұзылған. Ебедейсіз, икемсіз.	
3.	Еңбек және сурет сабақтары қиын беріледі.	
4.	Негізінен (жиі) сол қолмен жұмыс жасағанды жақсы көреді.	
6.	VIII. Әлеуметтік-тұрмыстық дағдылар	
1.	Өзін шешіндіру, киіндіру, ілгектерін тағу, бауын байлау және т.б. қиналады.	
2.	Сабаққа өз бетімен дайындала алмайды: сабаққа қажетті дәптерлерді, оқулықтарды, оқу құралдарын өз бетімен шығара алмайды.	
3.	Қалай болса, солай тамақ ішіп, киінеді, «салақ», әркез өз заттарын жоғалтып не ұмытып жүреді (қажетінің астын сызу).	

Толтырылған күні « ____ » _____ ж.

_____ педагог/маман қолы.

3-форма. Білім алушының мінездемесі (бірінші/екінші жартыжылдық, жыл соңы)
(оқушымен жұмыс жасайтын әрбір мұғалім және ӘППҚ-ның әрбір маманы толтырады)

аясы		Мықты жақтары/өзекті деңгей	Қиындықтары
Оқу пәндерінің мазмұнын игеру	Оқу	(бағдарламаға сәйкес бар дағдылар сипатталады, қандай сыныпқа, тоқсанға қатысты екендігі көрсетіледі)	
	Жазу	(бағдарламаға сәйкес бар дағдылар сипатталады, қандай сыныпқа, тоқсанға қатысты екендігі көрсетіледі)	
	Математика	(бағдарламаға сәйкес бар дағдылар сипатталады, қандай сыныпқа, тоқсанға қатысты екендігі көрсетіледі)	
	Басқа пәндер (музыка және дене шынықтыруды қоса алғанда)	(бағдарламаға сәйкес бар дағдылар сипатталады, қандай сыныпқа, тоқсанға қатысты екендігі көрсетіледі)	
Оқу қызметі: мотивация, өзін-өзі ұйымдастыру, оқу әрекеттерін жоспарлау, орындау және бақылау.			
Жұмысқа қабілеттілік және қызмет қарқыны			
Сөйлеу: өзінің сөйлеуі және түсінуі			

Кестенің жалғасы

Қабылдау, түсіну, жад, ойлау.		
Эмоциялар және мінез-құлық (сабақта және сабақтан тыс)		
Мұғаліммен және сыныптастармен қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттесу		
Қозғалыс дағдылары (ұсақ моторика, жалпы моторика)		
Өз-өзіне қызмет көрсету дағдылары Әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау		
Сүйікті тапсырмалары, қызығушылықтары, әдеттері		
Оқытудағы мүмкін болар қиындықтардың себептері		
Бақыланатын фактілерді жалпылау	Білім алуда сәтті болуы үшін қажет оқушыда бар ресурстар	Оқу процесінде ескеруі тиіс шектеулер
Оқу процесін ұйымдастыруға ұсынымдар (нақтырақ)		

4-форма. Білім алушының жиынтық мінездемесі_____ТА_____сыныбы_____мерзімі

(командалық талқылау және материалдарды жалпылау нәтижелері бойынша: бастапқы бақылау, мұғалімдерді педагогикалық зерттеу, мамандармен терең тексеру, ата-аналармен сұхбаттасу және сауалнама деректері, коммуникативтік төлқұжат мазмұны)

Оқыту қиындықтары (бірінші және екіншілердің ара қатынасы)	Мықты жақтары, мүдделері, қызығушылықтары	Психологиялық (эмоциялық, мінез-құлықтық) ерекшеліктері
Оқудағы қиындықтардың пайда болуы: Олардың туындауына түрткі болатын себептер:		

Ескертпелер.

Оқытуда қиындықтардың пайда болуы – мұғалімдер тарапынан ата-аналармен сұхбат немесе сауалнама процестері негізінде, баланы сабақта бақылау, оның қызметінің нәтижелерін (дәптерлерін, суреттерін және т.б.) зерттеу негізінде анықталады.

Оқытудағы қиындықтардың себептері оқытудағы қиындықтар себептерін жүйелендіру негізінде тереңдетілген психологиялық-педагогикалық тексеру көмегімен мамандармен анықталады.

5-форма

№____ жалпы білім беретін орта мектеп КММ

ӘППҚ шешімімен қабылданған

№ ЖББМ директоры

«__» _____ 20..

«Бекітемін»

№ ЖББМ директоры

20.. оқу жылына

... сынып оқушысын

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың

ЖЕКЕ БАҒДАРЛАМАСЫ

1. Оқушы туралы жалпы мәлімет

Т.А.Ә.	Туған күні:	Класс:
Ата-ананың ТАӘ:		
Баланы дамыту мен оқытуда ата-ананы не мазалайды: Ата-ана сұрауы:		
Сынып жетекшісінің ТАӘ:		
ПМПК қорытындылары мен ұсынымдары:		
Қолдау қызметі мамандарының ТАӘ: Дефектолог мұғалім: Психолог: Логопед:		
Оқыту формасы: қарапайым класта, арнайы класта, психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде (оқу уақытының %-ы), үйде (қажеттісінің астын сызу).		
жеке және топтық тапсырмаларға қатысу кестесі: логопедпен - дефектолог педагогпен - психологпен -		

2. Білім алушының жиынтық мінездемесі

(командалық талқылау және материалдарды жалпылау нәтижелері бойынша: бастапқы бақылау, мұғалімдерді педагогикалық зерттеу, мамандармен терең тексеру, ата-аналармен сұхбаттасу және сауалнама деректері, коммуникативтік төлқұжат мазмұны)

Оқудағы қиындықтардың пайда болуы және себептері	Мықты жақтары, мүдделері, қызығушылықтары	Психологиялық (эмоциялық, мінез-құлықтық) ерекшеліктері

Ескертпелер:

Оқытуда қиындықтардың пайда болуы – мұғалімдер тарапынан ата-аналармен сұхбат немесе сауалнама процестері негізінде, баланы сабақта бақылау, оның қызметінің нәтижелерін (дәптерлерін, суреттерін және т.б.) зерттеу негізінде анықталады.

Оқытудағы қиындықтардың себептері оқытудағы қиындықтар себептерін жүйелендіру негізінде тереңдетілген психологиялық-педагогикалық тексеру көмегімен мамандармен анықталады.

3. Білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктері ТА..... сыныбы
Бірінші (екінші) жартыжылдық

Ерекше білім беру қажеттіліктері	Ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті оқытудағы арнайы жағдайлар (қарастырылып жатқан жағдайға сәйкес келетін тармақтарға ғана белгіленеді, қажетті деректер қоса жазылады)
1. Оқу жоспарын өзгерту (қажеттісінің астын сызу).	1. Талап етілмейді 2. Талап етіледі
2. Пән бойынша оқу бағдарламаларының өзгеруі (қажеттісінің астын сызу)	1. Талап етілмейді 2. Талап етіледі а) МЖМБС-ға бағдарланған, бейімделген немесе қысқартылған; б) арнайы/жеке бағдарламалар
3. Оқыту әдістері	1) 2) 3) 4)
4. Оқыту нәтижелерін (оқушы жетістіктерін) бағалау амалдары	1) бақылау тапсырмалары санын азайту, 2) нұсқаулықтарды тапсырмаға қарай жеңілдету, нұсқаулықтарды бірнеше бөлікке бөлу 3) жұмысты орындауға кететін уақытты көбейту 3) тапсырмаларды ауызша/жазбаша орындау формаларын таңдау 4) көрнекі және басқа да тірек материалдарын (ескертпе, алгоритмдер, жоспар) пайдалану 5) педагог көмегі (нақты неден көрінеді) 6) дараландырылған мазмұнның бақылау тапсырмалары 7)Басқа:...

Кестенің жалғасы

5. Оқулықтарды, оқу құралдарын таңдау, жеке оқу материалдарын дайындау	1) Оқулықтар: ... 2) Жұмыс дәптерлері: ... 3) Арнайы дидактикалық материалдар: ...
6. Оқу орнын бейімдеу және оқыту ортасын бейімдеу	1) Бірінші парта 2) Жұмыс үстелінде жалғыз өзі 3) Мұғалім көмекшісінің және т.б. жанында 4) Сабақтың бір бөлігін конторкада тұрып жұмыс істейді 5) Сабақтың бір бөлігін ресурстық бөлмеде жұмыс істейді 6) Басқа: ...
7. Техникалық құралдарға қажеттілік	Оқушы қандай техникалық құрылғыларға мұқтаж және сыныпта оған арналған қандай құрылғылар бар екенін көрсету (мысалы: планшет, компьютер, дыбысқұшейткіш аппаратура және т.б.).
8. Арнайы педагогтың көмегі	Жартыжылдықтың негізгі мақсаттары мен міндеттері. Аптасына арнайы педагогпен өтетін сабақтар жиілігі, сабақтар ұзақтығы, сабақтар формасы (жеке, шағын топтық).
9. Логопедтің көмегі	Жартыжылдықтың негізгі мақсаттары мен міндеттері. Аптасына арнайы педагогпен өтетін сабақтар жиілігі, сабақтар ұзақтығы, сабақтар формасы (жеке, шағын топтық).
10. Педагог-ассистенттің көмегі	Мұғалімнің көмекшісі тарапынан оқушыға көмек көрсету шаралары мен қызметтері. Қажет болған жағдайда осы көмекті өзгерту ерекшеліктері.
11. Психологиялық көмек	Жарты жылға арналған негізгі мақсаттар мен міндеттер. Аптасына сабақ жиілігі, сабақтың ұзақтығы, психологпен сабақ түрі (жеке, шағын топта, топтық).
12. Әлеуметтік-педагогикалық көмек	Жартыжылдықтың негізгі мақсаты мен міндеттерін көрсету.

4. Мұғалімге ұсыныстар

Оқушыларға сабаққа белсенді қатысуға не көмектеседі (оқыту әдістері мен тәсілдері, жұмыс орнын бейімдеу, қарым-қатынас тәсілдері, тапсырмаларды орындау және бағалау және т. б.)	Не қиындық тудырады?

5. Ата-аналарға ұсыныстар

Мүмкін болар іс-шаралар (денсаулық, күн тәртібі, үй қызметінің түрлері, отбасында бос уақытты өткізу, үй тапсырмаларын дайындау қосымша білім беру сабақтарына қатысу және т.б.)	Қол жеткізілген нәтижелер

6. ... оқу жылының бірінші жартыжылдығында (тоқсан) ... сынып оқушысы Т.А. жеке оқу жоспары

Оқу жоспары пәндерінің тізімі	Жалпы бағдарлама	МЖМБС негізінде қысқартылған / бейімделген бағдарлама	Жеке бағдарлама (МЖМБС-ға бағдарланбаған)

Ескерту: оқушының оқу жоспарының әрбір пәні бойынша оның мүмкіндіктеріне сәйкес тандап алынған оқу бағдарламасының түрі «+» белгісімен белгіленеді.

7. ... оқу жылының бірінші жартыжылдығында (тоқсан) ... сынып оқушысы Т.А. қысқартылған/жеке бағадрамасы

Бағдарламаның бөлімдері, бөліктері	Күтілетін нәтижелер	Жарты жылдың соңына қарай нақты нәтижелер (+, - , комментарийлер)
Ана тілі (қысқартылған/жеке)		
Оқытудың пайдаланылатын әдістері (қажеттісін белгілеу, басқаларын қосуға болады)		
☐ оқушыға ұсынылатын тапсырмалар саны азаяды ☐ оқу тапсырмасының көлемі азаяды ☐ оқу тапсырмасының мазмұны жеңілдетіледі ☐ оқу тапсырмасы оқушыға мұғалімнің кезең-кезеңмен бақылауымен бөлім бойынша ұсынылады ☐ оқулықтағы тапсырмалар мұғалім жасаған тапсырмалармен ауыстырылады ☐ тапсырмаларды орындау үшін қысқа және анық нұсқаулықтар беріледі ☐ оқушыға жазғанын дауыстап немесе сыбырлап айтуға рұқсат етіледі ☐ оқу бойынша тапсырмалар саны азаяды ☐ сынып алдында қатты дауыстап оқу қажет етілмейді ☐ қайталау үшін көп уақыт беріледі ☐ теориялық материал саны азаяды ☐ дерексіз ақпарат нақты сөздермен, суреттермен, заттармен түсіндіріледі ☐ құралдарды (қарындаш, сызғыш, сызықтың трафареті және т.б.) пайдалана отырып, мәтінді оқу ретін қадағалайды ☐ қызмет түрлері өзгереді		

Кестенің жалғасы

- ☐ жатқа үйрену керек ақпарат саны азаяды
- ☐ оқуға арналған мәтін абзацтарға бөлінеді, негізгі ақпараттың асты сызылады
- ☐ оқылған немесе тыңдалған мәтінге сұрақтар жеңілдетіледі

САБАҚ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНУҒА РҰҚСАТ ЕТІЛЕДІ:

- ☐ жинақтар ережесі
- ☐ ұқсас жаттығулар мысалдары
- ☐ диктанттың бір бөлігін ғана жазады
- ☐ диктанттың әрбір екінші сөйлемін жазады.

НАЗАР АУДАРУ ҮШІН

- ☐ арасында орындалатын тапсырманың мақсатына назар аударылады
- ☐ арасында тапсырманы орындау кезеңдеріне назар аударылады
- ☐ жетістіктері байқалады
- ☐ көтермелеудің әртүрлі әдістері қолданылады

Екінші тіл (қысқартылған/жеке)

Қолданылатын оқыту әдістері (қажеттісін белгілеу, басқаларды қосуға болады)

- ☐ оқушыға ұсынылатын тапсырмалар саны азаяды
- ☐ оқу тапсырмасының көлемі азаяды
- ☐ оқу тапсырмасының мазмұны жеңілдетіледі
- ☐ оқу тапсырмасы оқушыға мұғалімнің кезең-кезеңмен бақылауымен бөлім бойынша ұсынылады
- ☐ оқулықтағы тапсырмалар мұғалім жасаған тапсырмалармен ауыстырылады
- ☐ тапсырмаларды орындау үшін қысқа және анық нұсқаулықтар беріледі
- ☐ оқушыға жазғанын дауыстап немесе сыбырлап айтуға рұқсат етіледі
- ☐ оқу бойынша тапсырмалар саны азаяды
- ☐ сынып алдында қатты дауыстап оқу қажет етілмейді

- ☐ қайталау үшін көп уақыт беріледі
- ☐ теориялық материал саны азаяды
- ☐ дерексіз ақпарат нақты сөздермен, суреттермен, заттармен түсіндіріледі
- ☐ құралдарды (қарындаш, сызғыш, сызықтың трафареті және т.б.) пайдалана отырып, мәтінді оқу ретін қадағалайды
- ☐ қызмет түрлері өзгереді
- ☐ жатқа үйрену керек ақпарат саны азаяды
- ☐ оқуға арналған мәтін абзацтарға бөлінеді, негізгі ақпараттың асты сызылады

САБАҚ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНУҒА РҰҚСАТ ЕТІЛЕДІ:

- ☐ жинақтар ережесі
- ☐ ұқсас жаттығулар мысалдары
- ☐ диктанттың бір бөлігін ғана жазады

НАЗАР АУДАРУ ҮШІН

- ☐ арасында орындалатын тапсырманың мақсатына назар аударылады
- ☐ арасында тапсырманы орындау кезеңдеріне назар аударылады
- ☐ жетістіктері байқалады
- ☐ көтермелеудің әртүрлі әдістері қолданылады

Кестенің жалғасы

Математика (қысқартылған/жеке)
Қолданылатын оқыту әдістері (қажеттісін белгілеу, басқаларды қосуға болады)
☐ оқу тапсырмасының мазмұны жеңілдетіледі ☐ оқушыға ұсынылатын тапсырмалар саны азаяды ☐ оқу тапсырмасының көлемі азаяды ☐ тапсырмалармен нақты нұсқаулықтар тұжырымдалады, нақты сұрақтар қойылады ☐ оқу тапсырмасы оқушыға мұғалімнің кезең-кезеңмен бақылауымен бөлім бойынша ұсынылады ☐ сынып алдында жауап беру қажет етілмейді ☐ жатқа үйрену керек ақпарат саны азаяды ☐ тапсырмаларды немесе жаңа материалдарды түсіндіру үшін иллюстрациялар, нақты заттар, арнайы дидактикалық материалдар қолданылады ☐ схемалар, графикалық суреттер, формулалар қосымша түсіндіріледі. ☐ мұғалім арнайы дайындаған тапсырмалар қолданылады ☐ оқушы қате жебруі мүмкін орындар белгіленеді (оқушы мұқият болу үшін) САБАҚ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНУҒА РҰҚСАТ ЕТІЛЕДІ: ☐ ережелер, үлгілер ☐ көбейту кестелері; салмақты, ұзындықты, уақытты өлшеу кестелері және т. б. ☐ калькулятор ☐ алгоритмдік нұсқама, жаднама НАЗАР АУДАРУ ҮШІН ☐ арасында орындалатын тапсырманың мақсатына назар аударылады ☐ арасында тапсырманы орындау кезеңдеріне назар аударылады ☐ жетістіктері байқалады ☐ көтермелеудің әртүрлі әдістері қолданылады

Кестенің жалғасы

БАҚЫЛАУ ЖҰМЫСЫН ЖАЗАДЫ

- ☐ жеке;
- ☐ минималды көмекпен;
- ☐ арнайы педагог көмегімен;
- ☐ тапсырмалар саны азаяды;
- ☐ мазмұнды мұғалім оқушы үшін жеке таңдайды;
- ☐ кез келген қосымша материалдарды пайдалануға рұқсат етіледі.

Өзге пәндер (қажет болған жағдайда)

Жарты жылда қол жеткізген оқу нәтижелерін жинақтау (әрбір оқу пәні шеңберінде):

Ары қарай оқу үшін ұсыныстар:

- ☐ жалпы бағдарлама бойынша оқуды жалғастыру
- ☐ мұғалімнің жеке көзқарасымен жалпы бағдарлама бойынша оқытуды жалғастыру (оқыту әдістері, тәсілдері, жетістіктерді бағалау тәсілдері)
- ☐ мұғалімнің жеке көзқарасымен бейімделген бағдарлама бойынша оқытуды жалғастыру (оқыту әдістері, тәсілдері, жетістіктерді бағалау тәсілдері)
- ☐ бағдарламаны қайта қарау талап етіледі
- ☐ басқа

Ескертулер, комментарийлер:

20..-20.. оқу жылының 1 тоқсанында ... сынып оқушысы Т.А. психологтың жеке және шағын топтағы сабақтарының бағдарламасы

Жеке, топтағы, шағын топтағы сабақтар (қатысушылар құрамы)	Жұмыс бағыттары. Мақсаты – күтілетін нәтижелер	Жетістіктер туралы белгі	Ескертпе (нәтижеге қол жеткізбеу себептері)

2. 20..-20.. оқу жылының 1 тоқсанында ... сынып оқушысы Т.А. логопед мұғалімнің жеке және шағын топтағы сабақтарының бағдарламасы

Жеке, топтағы, шағын топтағы сабақтар (қатысушылар құрамы)	Жұмыс бағыттары. Мақсаты – күтілетін нәтижелер	Жетістіктер туралы белгі	Ескертпе (нәтижеге қол жеткізбеу себептері)

10. 20..-20.. оқу жылының 1 тоқсанында ... сынып оқушысы Т.А. арнайы педагогтың жеке және шағын топтағы сабақтарының бағдарламасы

Жеке, топтағы, шағын топтағы сабақтар (қатысушылар құрамы)	Жұмыс бағыттары. Мақсаты – күтілетін нәтижелер	Жетістіктер туралы белгі	Ескертпе (нәтижеге қол жеткізбеу себептері)
---	---	---------------------------------	--

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің басшысы:

Психолог

Арнайы педагог

Логопед

Ата-аналар (оларды алмастыратын тұлғалар)

6-форма. Ата-аналардың келісім формасы

Ата-анасының біреуінің (қамқоршысының) аты-жөні _____

Ата-аналардың (қамқоршылардың) мекенжайы мен телефоны _____

(№9 ЖББМ психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі)

Келісім

Мерзімі: _____

_____ *(құру орны)*

Мен _____ ұлымның (қызымның) оқу кезіндегі жетістіктері мен қиындықтарына бағалау жүргізуге және олардың себептерін анықтауға келісім беремін.

Мен баламның арнайы білім беру қажеттіліктері туралы мәліметтерінің оқушылардың деректер базасына берілуіне келісім беремін.

Ата-анасының (қамқоршысы) бірі _____ (қолы) _____ (аты, жөні)

7-форма. Мұғалімге арналған сауалнама

Мұғалімге қойылатын сұрақтар	Мұғалім жауаптары
1. Оқушыда оқу процесі кезінде қиындықтар неден туындайды деп ойлайсыз? - оқу материалын игеруде; – оқу қызметі дағдыларын иеленуде; - қиын мінез-құлықтан.	
2. Оқу тапсырмаларын орындау кезінде оқушы нақты неден қиналады? (қиындықтар тудыратын нақты әрекеттерді атаңыз)	
3. Оқушы қиындықтарға қалай төтеп береді?	
4. Оқушының қандай қасиеттері оған қиындықтарды жеңуге көмектеседі деп ойлайсыз?	
5. Оқушының қандай қасиеттері қиындықтарды жеңуге кедергі келтіреді деп ойлайсыз?	
6. Оқушы өз бетінше қандай тапсырмалар мен жұмыс түрлерін орындайды?	
7. Оқушыны оқу қызметінің қай түрінде неғұрлым табысты деп ойлайсыз?	
8. Сіз оқушыға қандай көмек түрін ұсынасыз? - жалпы қолдау: «Сенің қолынан келеді».	

Кестенің жалғасы

- жетекші сұрақ «Бұл тапсырма қандай ережеге берілген?» - Әрекеттің басталуын көрсету - Барлық шешімді көрсету «Мен қалай істеу керектігін көрсетемін, ал сен дәл солай қайтала»	
9. Сіз оқушымен жеке жұмыс істейсіз бе? Сабақта жеке жұмыс жасайсыз ба? Сабақтан кейін ше?	
10. Жеке көмекті қалай жүзеге асырады? - тапсырманы қайтадан түсіндіресіз - толығырақ, ашып.	
- баланың меңгергенін анықтайсыз, қиналған тұсын бақылайсыз.	
- тапсырмаларды орындауына бақылау жасау үшін баланы сабақтан кейін қалдырасыз.	
(басқа)	
11. Осы оқушымен жұмыс істеу кезінде Сізді мазалайтын мәселені қорытыңыз.	

Ескерту. Форма мұғалім психологиялық-педагогикалық қолдау қызметіне көмек көрсету туралы өтініш жасаған кезде қолданылады.

Оқытудағы қиындықтардың түрлері (себептері)

Төмен жұмыс қабілеттілігі	Еркін реттеу, жоспарлау және бақылау қиындықтары	Көзбен қабылданатын ақпаратты өңдеу қиындықтары	Көру-кеңістіктік ақпаратты өңдеу қиындықтары	Есту-сөйлеу ақпараттарын өңдеу қиындықтары
1. Жұмысқа баяу қосылу; сабақта немесе күн бойы жұмыс істеу қабілеттілігінің тез сарқылуы немесе ауытқуы. 2. Шаршаған кезде: - қызмет қарқыны бәсеңдейді, әлсіздік, пассивтілік артады (партада жатады);	1. Жоғары алаңдатушылық, қимыл-қозғалыс мазасыздығы және импульсивтілік; 2. Тапсырмаға қосылу, оның жағдайында бағдарлау және мақсатты жоғалтпау (оны жоғалту, басқасына ауысу, бастаған істі аяғына дейін жеткізбеу) қиындықтары; 3. Өзін-өзі бақылау қиындықтары: жұмысты үлгімен салыстырмайды, қателіктерді байқамайды;	1. Заттардың, әріптердің, сандардың суреттерін түсіну қиындықтары: заттардың суреттерін ұзақ қарайды, бірден біле алмайды. 2. Нашар көру жады: әріптер мен сандардың графикалық бейнесін қиын есте сақтайды және меңгереді.	1. Кеңістіктегі бағдарлаудың және кеңістіктік қатынастарды білдіретін сөздерді түсінудің қиындықтары: оң-сол, алдыңғы-артыңғы; үстіңгі-астыңғы және т.б. 2. Трудности ориентировки на листе бумаги, в нахождении начала строки, соблюдении строки Парақты бағдарлау, азат жолды анықтау және жолды сақтаудағы қиындықтар.	1. Толық және жылдам сөйлеуді баяу қабылдау. Мәселені түсіну үшін уақыт қажет. Жиі мұғалімнен қайта сұрайды. 2. Есту жүктемесіндегі әлсіреу – есту зейінін төмендеуі – сөйлеуді түсіну қиындықтары. 3. Нашар есту-сөйлеу жады.

	4. Қателердің көп болуы:			
--	--------------------------	--	--	--

- қозғалу мазасыздығы пайда болады: орындыққа отырмайды, тыпырлайды, жанама тітіркендіргіштерге алаңдайды; - жазуда, оқуда, есептеу операцияларында қателер пайда болады; - жазуы: әріптердің мөлшері, басып жазылуы, көлбеуленуі өзгереді. Жазбаша жұмыстар жиі аяқталмаған күйде қалады. Қателердің пайда	- әріптерді, буындарды, сөздерді тастап кету, қосып жіберу; - сөздерді қосып немесе керісінше бөліп тастап жазу, сөйлемнің шектерінің болмауы. - көптеген қатемен болжап оқу; - есеп операцияларындағы, есеп шешудегі қателер. - түсінгенін айтуда қателесу: мәтіннің мазмұндық бөліктерін тастап кету, орнын ауыстыру, қосымша қосу.	3.баяу, болжап оқу.	3. Әріптердің, сандардың теріс жазылуы, мысалдарды теріс оқу. 4.Санның разрядтық құрылысын меңгеру қиындықтары; көп мәнді сандарды жазудағы қателер, разряд арқылы өту арқылы мысалдарды шешу. 5.Логикалық-грамматикалық құрылымдарды түсіну қиындықтары (математикалық есептер мәтідерінде).	4. Сөздердің мағынасын түсіну, грамматикалық формалар мен сөйлемдердің мағынасын, математикалық есептерді ажырату қиындықтары. 5.Хатта: дыбысталуы бойынша жақын әріптердің орнын ауыстыру, тастап кету, диктанттардағы сөздерді, бөліктерді тастап кету. 6.Сөздік қор жұтаңдығы. Аграмматизмдер. Мазмұнын айту
--	--	----------------------------	--	--

болуы жұмыс істеу жағдайына байланысты болады. - тітіркеніп, мазасыз болуы мүмкін.	Төмен оқу мотивациясы, оқу жетістіктеріне қызығушылық болмауы мүмкін.			қиындықтары. 7. Психологиялық ерекшеліктері: тежелу бар және білмейтін бала болып көрінеді.
---	--	--	--	--

Әртүрлі қиындықтары бар балаларды оқыту бойынша мұғалімдерге берілетін ұсыныстар			
Төмен жұмыс қабілеттілігі	Еркін реттеу, жоспарлау және бақылау қиындықтары	Көру және көру- кеңістіктік ақпаратты өңдеу қиындықтар ы	Есту-сөйлеу ақпаратын өңдеу қиындықтар ы
1. Оқу тапсырмаларының көлемін мөлшерлеу. 2. Сабақ жұмысының қарқыны мен қызмет түрлерін өзгерту. 3. Оқушы шаршамаған және жұмысқа қабілетті болған кезде негізгі материал мен бақылау жұмысының тапсырмаларын беру. 4. Сабақ кезінде қатты шаршаған кезде демалу үшін қысқа үзіліс беру. 5. Физминуттарды өткізу. 6. Мақтау арқылы, ойын формасындағы тапсырмаларды арттыру арқылы ынталандыру.	1. Оқушыны мұғалімге жақын жерге отырғызу және ұйымдастырушы және бағыттаушы – нені және қалай істеу керектігі жөнінде көмек көрсету, жеке нұсқау беру. 2. Тапсырмаларды шағын мөлшерде, қадамдық нұсқаулықпен және сыртқы бақылаумен беру. 3. Оқушыға сыртқы тіректер арқылы өз қызметін жоспарлауға көмектесу: (жоспар, схема, жаднама) және тапсырмалардың орындалуын бақылау.	1. Дәптер парағындағы кеңістікті бағдарлау үшін жеке көмек көрсету. 2. Дәптерде азат жолдарды қанық қарындашпен, жолдың басын нүктемен ерекшелеу, үлкен торлы, кең жолды дәптерлерге жазу 3. Ауызша суреттерге, иллюстрацияларға, графикалық бейнелерге түсініктеме беру.	1. Бірінші партада отыру. Ауызша ақпаратты жеткілікті түрде баяу және анық беру. 2. Ауызша нұсқаулар мен түсініктемелерді түсінбесе, сұрауды ынталандыру. 3. Дерек жауапты талап етпеу. Жауап беру үшін уақыт беру. 4. Қарапайым фразаларды пайдалана отырып, қысқа, анық сөйлеу. 5. Ауызша түсініктемелерді көрнекі материалдармен

			ен (суреттер,
--	--	--	---------------

	4. Оқушының сыныпта өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын біртіндеп дамыту. 5. Ынлатандыруды арттыру және жетістіктерін атап көрсетіп тұру.	4. Көрнекі ақпаратты құрылымдау (кестелер, графиктер, жоспарлар және т.б.), қою қаріппен, басқа түспен беру.	схемалар, жоспарлар және т.б.) толықтыру.) 6. Шамадан тыс есту жүктемесінен аулақ болу: шаршаған кезде жазбаша тапсырмалар беру. 7. Диктант кезінде бірнеше рет сөйлемді қайталаңыз.
--	---	---	---

Оқыту қиындықтары бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарына берілетін ұсыныстар

Психолог 1. Психофизикалық тонус пен жұмысқа қабілеттілікті арттыру: тыныс алу, дене және қозғалыс жаттығулары, зейіннің тұрақтылығын дамытуға арналған ойындар мен	Психолог 1. Ойындар мен жаттығулар: - импульсивтілікті жеңу, ерікті зейінді дамыту;	Психолог Кеңістіктік бағдарды дамыту: дене схемасында; қоршаған кеңістікте; - жазықтықта (парақта)	Психолог - есту зейінінің және есту-сөйлеу жадының дамуы Логопед - есту қабылдауын және
--	---	--	---

тәсілдер.			фонематикалық есту қабілетін дамыту;
2. Мұғалім мен ата-аналарға көмектесу Сабақта және үйде бала үшін қолайлы режим құруда.	- сыртқы тіректердің көмегімен, сөйлеуді реттеумен және ішкі жоспармен моторлы деңгейде жоспарлау дағдысын дамыту; - өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру 2. Мұғалім мен отбасына баланың сабақта және үйде мінез-құлқын ұйымдастыруға көмек көрсету.	Логопед - кеңістіктік қатынастарды, логикалық-грамматикалық құрылымдарды білдіретін сөздердің мағынасын түсіну бойынша жұмыс - жазудағы спецификалық қателерді игеру (оптикалық дисграфия).	- өз тілін түсінуді дамыту – жазуда спецификалық қателерді игеру (акустикалық дисграфия)

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасының үлгісі

№ жалпы білім беретін орта мектеп КММ

ӘППҚ шешімімен
қабылданған

«БЕКІТЕМІН»

№ ЖББМ

ЖББМ директоры _____

«__» _____ 20..

**2018-2019 оқу жылына
1 «В» сыныбының оқушысы
Б.**

**Психологиялық-педагогикалық қолдаудың
ЖЕКЕ БАҒДАРЛАМАСЫ**

1. Оқушы туралы жалпы мәлімет

Т.А.Ә.: Б. Сыныбы: 1 «В»	Туған күні: 05.04.2011.
Ата-анасының ТАӘ:	
Баланы дамыту мен оқытуда ата-ананы не мазалайды: ақыл-ой және сөйлеу дамуында кешеуілдеу. Естудің шамалы төмендеуі (2-3 д. аденоидтары). Оған айтқан нәрсен бірден естіп, түсіне алмайды және бірден жауап бере алмайды. Тынымсыз, алаңғасар. Ересектермен және балалармен қарым-қатынаста қиындықтарға ұшырайды. Оған қатты, жоғары тонмен сөйлесе, қорқады және абдырап қалады. Жалқау және үй тапсырмасын жасағысы келмейді, анасы қалай мәжбүрлейтінін білмейді.	

Ата-ана қалауы: - оқытудағы жеке тәсіл: бірінші партада отыру, мұғалімнің жеке көмегі мен қолдауы (жеке тапсырмалар), сұрақты бірнеше рет қою және мысалдармен көрнекі көрсету. - дефектолог, логопед, психолог, тьютормен сабақтар (жеке көмекші)
Сынып жетекшісінің Т.А.Ә.: Ф.И.В
ПМПК қорытындысы мен ұсынымдары: 1-сыныпта қысқартылған жалпы білім беру бағдарламасы бойынша мұғалімнің жеке тәсілімен сынақ сабағын жүргізу. Психологпен, арнайы педагогпен және логопедпен сабақтар жүргізу.
Қолдау көрсету қызметі мамандарының Т.А.Ә.: Арнайы педагог: Т. И.П Психолог: А. Е. А Логопед: А. Х. А.
Оқыту формасы: <u>қарапайым сыныпта</u>, арнайы сыныпта, үйде (қажетінің астын сызу керек).
жеке және топтық сабақтарға қатысу кестесі: логопедпен – аптасына 3 рет педагог-дефектологпен – аптасына 2 рет психологпен – аптасына 2 рет

2. Оқушының жиынтық мінездемесі

(бастапқы бақылауды қорытындылау, мұғалімді педагогикалық зерттеу, мамандардың терең тексеруі, ата-аналармен сұхаббатасу және сауалнама жүргізу және коммуникативтік төлқұжат мәліметтері бойынша)

Оқу қиындықтарының белгілері мен себептері	Күшті жақтары мүдделері, қызығушылықтары	Психологиялық (эмоционалдық, мінез-құлық) ерекшеліктері
Оқуда қиындықтардың пайда болуы: 1. Мұғалімнің ауызша айтқандарын әрең түсінеді, сұрақтарға жауап бермейді, айтылғанды қайталау және қосымша түсіндіру талап етіледі. 2. Сынып жұмысына жиі қосылмайды, оқу тапсырмаларын өз бетінше орындай алмайды, мұғалімнің көмегін қажет етеді. 3. Баяу, тез шаршайды, оңай алаңдайды, бір тапсырмадан екіншісіне әрең ауысады. 4. Оқуға қажетті білім мен дағдылардың жеткіліксіз көлемі. 5. Үйде үй тапсырмаларын жасамайды, анасы баласының оларды орындауын ұйымдастыра алмайды.	1. Егер көмек көрсетілсе, мұғалімнің көмегін қуана қабылдайды және тапсырманы орындайды. 2. Тапсырма қолжетімді болса, ынталы және епті болуы мүмкін. 3. Мұғалімнің мақтауына оң жауап береді және оның назарын және мақұлдауын тартуға тырысады. 4. Кеңістіктік ұғымдар мен қозғалыс дағдылары жақсы қалыптасқан. 5. Сабырлы, мейірімді, мойынсұнғыш, сабақта өзін-өзі ұстау ережелерін сақтайды.	1. Онымен қатты, жоғары тонмен сөйлессе, қорқады. 2. Тікелей сөйлескенде өзін-өзі ұстай алмай, тежеліп, ұялады. 3. Балалармен сөйлесе алмайды, ойынға кіріге алмайды, байланыстан қашады. 4. Мұғаліммен және сыныптастарымен қарым-қатынақа түспейді; сыныпта жалғыз болуды қалайды, бірақ психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде бір-екі баламен жақсы ойнайды. 5. Мақтауға және қолдауға ие болса, өзін белсенді, сенімді ұстайды және табысты сезінеді.

Кестенің жалғасы

Себептері: 1. Есту-сөйлеуді баяу қабылдауы (оның ішінде аденоидтармен байланысты). Сөйлеудің 2-деңгейінің жалпы дамымауы. 2. Есту-сөйлеу жады көлемінің тарылуы: (сөйлемді тек екі-үш сөзден ғана қабылдай алады және түсіне алады). 3. Сөйлеу мен өз тілін түсінудің бұзылуы (дыбысты айту, лексика-грамматикалық жақтары, фразалық және байланысқан сөйлеу бұзылуы).	6. Жолдарды, тоннельдерді құруды және суретін салуды ұнатады (онымен ұзақ айналыса алады), қозғалмалы ойындарды, компьютерлік ойындарды ұнатады.	
---	---	--

3. Оқушының ерекше білім беру қажеттіліктері және оларды қанағаттандыру үшін қажетті арнайы жағдайлар

Бірінші жартыжылдық

Ерекше білім беру қажеттіліктері	Оқушының ерекше білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін арнайы оқыту шарттары (қарастырылатын жағдайға сәйкес келетін тармақтар ғана белгіленеді)
1. Оқу жоспарын өзгерту	1. Талап етілмейді
2. Пәндер бойынша оқу бағдарламаларының өзгеруі	а) МЖМБС сәйкес тілдік пәндер бойынша қысқартылған оқу бағдарламалары.
3. Оқыту әдістері	1) тек В-ға бағытталған және қимылмен бекітілген қысқа баяу нұсқаулық (2-3 сөз), түсінбеген кезде – көрсету арқылы не істеу керек екенін түсіндіру; 2) жауап беру үшін көп уақыт беру; 3) жазбаша тапсырманы орындау алдында, дәптер парағына бағдарлануға көмек көрсету; 4) оқу тапсырмасының мәнін түсінуді жеңілдету үшін жұмысты орындаудың көрнекілік құралдарын, үлгісін, сурет жоспарын пайдалану; 5) жұпта және топта жұмыс істеу (көшіруге болмайтындығы жөнінде ескерту); 6) оқулықтың, жұмыс дәптерлерінің, формативті бағалаудың тапсырмаларын тұжырымдауды қысқарту және оңайлату; 7) оқу бойынша жеке тапсырмалар.
4. Оқыту нәтижелерін (оқушының жетістіктерін) бағалау тәсілдері	1) тілдік пәндер бойынша жеке бақылау тапсырмалары (логопедпен келісім бойынша); 2) бақылау тапсырмаларын орындау уақытын арттыру; 3) тапсырманы жазбаша түрде орындауды артықшылық ету; 4) Бақылау тапсырмаларындағы нұсқауларды жеңілдету және қысқарту (қарапайым қысқа фраза); 5) бақылау тапсырмасының мәнін түсінуді жеңілдету үшін иллюстративті және басқа да тірек материалдарды пайдалану;

Кестенің жалғасы

	6) педагогтың көмегін ұсыну: қысқа, баяу, ауызша нұсқауды қайталау, жауапты дайындау үшін уақытты ұлғайту.
4. Оқулықтарды, оқу құралдарын таңдау, жеке оқу материалдарын дайындау	1) оқулықтар: 1 сынып бағдарламасы бойынша 2) жұмыс дәптерлері: 1 сынып бағдарламасы бойынша 3) арнайы дидактикалық материалдар: оқу және жазу бойынша жеке карточкалар
6. Оқу орнын бейімдеу және оқыту ортасына бейімдеу	1) жұмыс орны – бірінші партада
7. Техникалық құралдарға қажеттілік	Қажет етпейді
8. Арнайы педагогтың көмегі	Жарты жылға арналған негізгі мақсат пен міндеттер: 1) Қоршаған орта туралы білім мен түсініктердің қорын кеңейту, тиісті сөздікті жинақтау; буынмен оқу дағдыларын қалыптастыру, дыбыстар мен қарапайым сөздерді айтып отырып жазғызу, оқылған және жазылған сөздерді түсіну; санау операцияларын ойша 10-ға дейін қалыптастыру, сөздікті математикалық терминдермен кеңейту. Арнайы педагогпен сабақтардың жиілігі – аптасына 2 рет, сабақтың ұзақтығы – 30-40 минут, сабақ түрі (жеке, шағын топ).
9. Логопедтің көмегі	<u>Жартыжылдықтың негізгі мақсаты мен міндеттері:</u> 1) сөйлеуді түсінуді дамыту 2) дыбыстарды қою және автоматтандыру және буындық құрылымды өңдеу, сөйлеудің грамматикалық құрылысын қалыптастыру, фразалық сөйлеуді дамыту. Логопедпен сабақтардың жиілігі – аптасына 3 рет, сабақтың ұзақтығы – 30 мин, сабақ түрі (жеке, шағын топ).

Кестенің жалғасы

10. Психологиялық көмек	<u>Жарты жылға арналған негізгі мақсат пен міндеттер:</u> 1) еркін есту зейінін және есту-сөйлеуді қабылдауды дамыту (4 сөз көлемінде); 2) есту-сөйлеу жадын дамыту (4 сөз көлемінде); 3) сыныптастармен қарым-қатынас және өзара іс-қимыл жасау дағдыларын дамыту. Сабақтардың аптасына жиілігі – 2 рет, сабақтың ұзақтығы – 30 минут, психологпен сабақ түрі (жеке, шағын топ).
11. Әлеуметтік-педагогикалық көмек	Қажет етілмейді

4. Мұғалімге ұсыныстар

Оқушыларға сабаққа белсенді қатысуға не көмектеседі (оқыту әдістері мен тәсілдері, жұмыс орнына бейімделуі, қарым-қатынас, тапсырмаларды орындау және бағалау тәсілдері және т.б.)	Не қиындық тудырады?
1. Б-ға бағытталған қысқа нұсқаулық (2-3 сөз) , - сандарды атаңыз (көрсетіңіз, жазыңыз) ... - мысал оқыңыз (жауап)... - сурет салыңыз... - не жағанын айтыңыз (сурет салды, жасады) 2. Б жауап беруге тиіс сұрақтан кейінгі үзіліс. 3. Жазбаша орындау алдында дәптер парағына бағдарлануға (<i>сөйлеу нұсқаулығын түсінуді жеңілдету үшін</i>) көмек көрсету. Көмек көрсету қимылмен қолдалуы керек, мысалы: – мында бастау керек ... – былай жазу керек... (штрихтау, бояу, астын сызу және т.б.); бұл әріптерді, буындарды былай жаз; осы мысалдарды шеш. 4. Тапсырманы орындау алдында, оқулық бетіне бағдарлануға көмек көрсету. Оқулықтағы тапсырманы орындауды бірнеше кезеңге бөлу қажет болуы мүмкін. Әрбір кезеңге қысқа нақты нұсқаулық қажет: - суреттен табыңыз...; көрсетіңіз...; атаңыз ... (түсі, пішіні, өлшемі, заты...); белгі қойыңыз; - бірдейін табыңыз ...(көп, аз, басқа, ұқсас...). 5. Жұмысты орындаудың көрнекілік құралдарын, үлгісін, сурет жоспарын пайдалану арқылы тапсырмалар (мысалы, көркем еңбек сабақтарында). 6. Б. басқа балалар тапсырманы орындағаннан кейін тақтада тапсырмаларды орындауға шақырыңыз. Б. тапсырманың мәнін түсіну оңай болады. Тапсырма түсінікті болуы керек, сөйлеудің даму деңгейіне сәйкес болуы керек.	1. Барлық сынып оқушыларына арналған, көрнекі материалмен бекітілмеген көп сөзді нұсқаулық. 2. Мұғалімдер мен сыныптастардың жылдам сөйлеу қарқыны. 3. Тек ауызша түрде берілетін оқу тапсырмасы. 4. Терминдер мен түсініктерді, олардың құрамдастарын түсіну «дауысты», «дауыссыз» дыбыстар, «алдыңғы», «кейінгі» сан). 5. Заттардың, объектілердің кеңістіктік қатынасын білдіретін шылаулар мен үстеулерді түсіну.

Кестенің жалғасы

7. Жұпта және топта жұмыс істеу. Б. басқа балалардан қарап жақсы оқиды (басқа оқушының қызметі ол үшін үлгі. Ол басқа балалардың жасағанын бақылайды. Бұл оған сабаққа араласуға көмектеседі. Бұл ретте Б. партадағы көршінің жұмысын оңай көшіруге тыйым салу керек. Ол әрбір оқушы оқу тапсырмасын өзі орындауы тиіс екенін түсінуі керек). 8. Б. мұғалім сабақта жүгінгенде, өз атына жауап бермейді. Сіз баланың иығын сәл тиіп, атын атай аласыз. Қолмен көрсету арқылы оны тақтаға шақырасыз немесе партаға тұруды ұсынасыз.	6. Қиындықтар түсінуі мен шешімі суреттермен, заттар негізінде жасалатын әрекеттермен бейнеленбейтін мәтіндік арифметикалық міндеттер туындататын болады.
1. Математика сабағында Б. сынып оқушылары сияқты тапсырмаларды орындайды. Жазу және оқу сабақтарына арналған тапсырмаларды логопедпен келісу керек. 2. Сабақ жоспарында, бөлімде, мысалы: Ескертулерде, Б. үшін жеке тапсырмалардың мазмұнын көрсету керек. 3. Б. тақтаға міндетті түрде шақыру керек, орнынан жауап беруді, шыдамдылық таныта отырып және оның ынтасын сақтай отырып, дауыстап сөйлеуді өтіну керек. 4. Б. жетістіктерді бағалау үшін тапсырманы ұсына отырып, нұсқаулықты тұжырымдауды оңайлату қажет. Ол анық және нақты болуы керек. Екі сөйлемнен тұратын нұсқауға жол берілмейді. 5. Оның назарын қолынан келетін тұсқа баса назар аудару негізінде оның өзін-өзі бағалауын және өзіне деген сенімділігін арттыру маңызды.	

5. Ата-аналарға ұсыныстар

Мүмкін болатын іс-шаралар, күн тәртібі, үй қызметінің түрлері, отбасында бос уақытын өткізу	Қол жеткізілген нәтижелер
1. Аденоидтарды емдеу, есту қабілетін тексеру. 2. Күн тәртібін сақтау: ұйықтаудың, сабақ оқудың, демалудың белгіленген уақытын сақтау; үй тапсырмаларын орындауды (20 мин.) демалумен (10 мин.) кезектестіру. Үй тапсырмаларын орындау арасындағы демалыс: физикалық жаттығулар. Күн тәртібіне үй тапсырмасын орындауды қосу: бөлмеде өз заттарын жинау, төсек-орнын дұрыстау, ойыннан кейін ойыншықтарды жинау, дастарқан жаюға көмектесу және т.б. 3. Үй тапсырмаларын және өз міндеттерін орындауда ынталандыру (марапат, мадақтау, 15 минут компьютерде сүйікті ойын ойнауға рұқсат беру). Уақытында және жақсы орындалған тапсырмалары үшін мақтап, жетістіктеріне қуануға болады. Дербестік пен жауапкершілікті ынталандыру (үй тапсырмаларын және үй жұмысын орындау кезінде өз көмегін біртіндеп минимумға дейін азайту). 4. Ата-аналар балаға деген қарым-қатынасын оның мүмкіндіктеріне сенімділікпен құру, оның табысты болатынына сену, оптимист болу. 5. Сабақта және балалармен қарым-қатынас жасау ережелерін түсіндіру. 6. Баланы оның күні қалай өткенін, қандай эмоцияларды сезінгенін (не қуанғанын, не ренжігенін) айтуға үйрету.	

**6. 2018-2019 оқу жылының бірінші жартыжылдығына 1-сынып оқушысы
Б-ның жеке оқу жоспары**

Оқу жоспары пәндерінің тізімі	Жалпы білім беру бағдарламасы (МЖМБС)	МЖБС негізінде қысқартылған (бейімделген) бағдарлама	Жеке бағдарлама (МЖМБС-ға бағдарланбаған)
Қазақ тілі		+	
Сауат ашу		+	
Ағылшын тілі		+	
Математика	+		
Жаратылыстану	+		
Дүниетану	+		
Өзін-өзі тану	+		
Музыка	+		
Көркем еңбек	+		
Дене шынықтыру	+		

**7. 2018-2019 оқу жылының бірінші жартыжылдығына 1-сынып оқушысы
Б-ның «Сауат ашу» оқу пәні бойынша қысқартылған бағдарламасы**

Сөйлеу қызметінің түрлері	Күтілетін нәтижелер	Жарты жылдың соңына қарай нақты нәтижелер (+,-, комментарийлер)
САУАТ АШУ		
1. Тыңдау және айту	1.1.1.1 мәтінді 2-3 фраздан, сөйлемнен, сөзден тану және ажырату. 1.1.2.1 Ересек адам оқыған шағын мәтіннің басты кейіпкерін атау. 1.1.5.1 Қарым-қатынас жағдайында сөйлеу этикетін пайдалану: талап етілетін жерлерде, мектепте, сыныпта, психологиялық-педагогикалық қолдау кабинетінде, т.б. амандасу және қоштасу. 1.1.9.1 Сөздегі дыбыстарды бөліп, олардың белгілерін ажырата білу (дауысты/ дауыссыз; жуан/жіңішке). 1.1.9.2 Сөздегі буындардың саны мен тәртібін анықтау. 1.1.9.3 Сөздегі екпінді анықтау. 1.1.3.1 Мұғалім айтқан қарапайым сұраққа сөйлеммен жауап беру. 1.1.8.1 Сурет типі бойынша ұсыныстар жасау: <i>Қыз кітап оқып отыр. Анам ботқа дайындап жатыр.</i> Сюжеттік сурет бойынша әңгіме құру (мысалы, «Отбасы»: <i>Анам сорпа пісіріп жатыр. Әжем шұлық тоқып жатыр. Әкем кітап оқып отыр.</i>	

Кестенің жалғасы

2. Оқу	1.2.4.1 Негізгі пәндер бойынша оқулықтар мәтіндерінде кездесетін сөздердің мағынасын түсіну 1.2.1.1 Сөздердің/ұсыныстардың сызбасын оқу 1.2.9.1 Әріп бейнесін тану және оны дыбыспен салыстыру. 1.2.1.2 Тұтас сөздермен оқуға көшумен бірқалыпты буынды оқуды қолдану.	
3. Жазу	1.3.8.1 Әріп элементтерін, бас (үлкен) және кіші әріптерді және оларды бірге жазу; каллиграфия нормаларына сәйкес анық жазу; 1.3.9.3 Бас әріпті өз есімдерінде жазу, сөйлемнің басында жазу (мұғалімнің көмегімен). 1.3.4.1 Мұғалімнің көмегімен, суреттің, сызбаның, белгілердің көмегімен тыңдалған/оқылған мәтіндерден ақпарат беру.	

Оқыту әдістері

- ☐ оқушыға ұсынылатын тапсырмалар саны азаяды
- ☐ оқу тапсырмасының көлемі азаяды
- ☐ оқу тапсырмасының мазмұны жеңілдетіледі
- ☐ оқу тапсырмасы оқушыға мұғалімнің кезең-кезеңмен бақылауымен бөлім бойынша ұсынылады
- ☐ оқулықтағы тапсырмалар мұғалім жасаған тапсырмалармен ауыстырылады
- ☐ тапсырмаларды орындау үшін қысқа және анық нұсқаулықтар беріледі
- ☐ оқушыға жазғанын дауыстап немесе сыбырлап айтуға рұқсат етіледі
- ☐ оқу бойынша тапсырмалар саны азаяды
- ☐ сынып алдында қатты дауыстап оқу қажет етілмейді
- ☐ қайталау үшін көп уақыт беріледі
- ☐ теориялық материал саны азаяды
- ☐ дерексіз ақпарат нақты сөздермен, суреттермен, заттармен түсіндіріледі
- ☐ құралдарды (қарындаш, сызғыш, сызықтың трафареті және т.б.) пайдалана отырып, мәтінді оқу ретін қадағалайды
- ☐ қызмет түрлері өзгереді
- ☐ жатқа үйрену керек ақпарат саны азаяды
- ☐ оқуға арналған мәтін абзацтарға бөлінеді, негізгі ақпараттың асты сызылады
- ☐ оқылған немесе тыңдалған мәтінге сұрақтар жеңілдетіледі

САБАҚ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНУҒА РҰҚСАТ ЕТІЛЕДІ:

- ☐ ұқсас жаттығулар мысалдары:
- ☐ жазбаша жұмыстың бір бөлігін ғана жазады

НАЗАР АУДАРУ ҮШІН

- ☐ арасында орындалатын тапсырманың мақсатына назар аударылады
- ☐ арасында тапсырманы орындау кезеңдеріне назар аударылады
- ☐ жетістіктері байқалады
- ☐ көтермелеудің әртүрлі әдістері қолданылады

Жарты жылдың оқу нәтижелері (бағдарламаның әрбір бөлімі шеңберінде нені үйренді):

Әрі қарай оқу үшін ұсыныстар:

- ☐ жалпы бағдарлама бойынша оқуды жалғастыру
- ☐ мұғалімнің жеке тәсілдерімен жалпы бағдарлама бойынша оқытуды жалғастыру (оқыту әдістері, тәсілдері, жетістіктерді бағалау тәсілдері)
- ☐ бағдарламаны қайта қарау талап етіледі
- ☐ басқа

Ескертулер, комментарийлер:

**2018-2019 оқу жылының 1-тоқсанына 1-сынып оқушысы Б-ның
логопедпен жеке сабақтары бағдарламасы**

Жеке, топтағы, шағын топтағы сабақтар (қатысу шылар құрамы)	Жұмыс бағыттары. Мақсаты – күтілетін нәтижелер	Жетістікт ер туралы белгі + немесе -	Ескертпе (нәти жеге қол жеткіз беу себепт ері)
Жеке сабақтар	I. Формирование фонетико-фонематической стороны речи 1).Постановка звука и автоматизация звука[Ш]. произносить звук [Ш]: - в прямых слогах: ша, шо, шу, ши, ше; - словах: шаг, шок, шут, шеф, шина. 2). Различение гласных и согласных звуков. - различать твердые и мягкие; - различать глухие и звонкие . 3). Развитие звуко-слогового анализа. - выделять первый, последний звук, слог в слове; - определять последовательность звуков, слогов в слове.		
	II. Развитие лексики (понимание и собственная речь). 1).Расширение словаря, необходимого для усвоения школьной программы (Пояснение: выбирать слова из текстов учебников по всем предметам по мере прохождения тем в соответствии с календарным планом учителя) Составлять перечень слов, приложений. Понимание слов и фраз из учебников отрабатывается по принципу «забегания вперед»).	– понимает и называет все слова из списка -понимает и называет -75% слов из списка	

Кестенің жалғасы

	Понимать, употреблять в собственной речи соответствующие школьной программе: -существительные ; -глаголы; - прилагательные; - предлоги: на, в, за - наречия: далеко-близко, рядом 2.Различать и называть слова: - Слова-предметы: живые («кто это?»), и неживые («что это?»); - слова-действия (что делает?), - слова-признаки (какой?).	понимает и называет -50% слов из списка понимает и называет менее 50% слов из списка + или –	
	III.Формирование грамматического строя (понимание и собственная речь). 1.Формирование навыков словоизменения: <u>Понимать и изменять по падежам:</u> А) образовывать винительный падеж существительных - 1 и 3 склонения - 2 склонения Б) образовывать предложный падеж с вопросами: На чем? Куда? Где? В) образовывать дательный падеж с вопросами: К кому? (1 скл.- маме) К кому ? (2скл. - брату) <u>Изменять по числам:</u> А) существительные: - 1 и 2 склонения (рука-руки, нос-носы) - 2 склонения ср. рода (окно-окна, яйцо-яйца)	+ или -	

Кестенің жалғасы

	- 2 скл. муж., сред. рода (стул-стулья, дерево-деревья) - 2 скл.(город-города, повар-повара) Б) глаголы: бежит-бегут (наст.время) бежал(а) –бежали (прош.время) <u>По родам:</u> глаголы муж. и жен. род. прошед. времени (стоял-стояла)		
	IV. Развитие фразовой и связной речи. <u>1. Понимать и отвечать на вопросы к предложению из 3-х слов типа:</u> <i>Мама моет посуду (Кто моет? Что делает мама? Что моет?)</i> <u>2.Использовать фразы из трех слов типа:</u> <i>Я вижу (люблю, куплю) грушу, Петю, (1 и 3 скл.сущ-х), слона, дом, (2скл.сущ-х)</i> <u>3. Составлять предложения по картинке типа:</u> <i>Девочка читает книгу. Мама варит кашу.</i> <u>4. Составлять рассказ по сюжетной картинке</u> (например, «Семья»: Мама варит суп. Бабушка вяжет носок. Папа читает книгу и т.д. <u>5. Понимать и отвечать на вопросы к предложению из 4-х слов типа:</u> <i>Я (мальчик) сижу на полу. (стуле, ковре, в кресле).</i> <i>Я (мальчик) иду (идет) к маме (учительнице, бабушке, брату)</i> <u>6. Составлять рассказ по сюжетной картинке с наводящими вопросами логопеда.</u> <u>7. Составлять рассказ по плану</u> (например, «Мой день»: <i>Утром я пошел в школу. Зашел в в класс. Сел за парту. Подошел к учительнице.... Потом я ходил в магазин...</i>)	+ или –	

**2018-2019 оқу жылының 1-тоқсанына 1-сынып оқушысы Б-ның
психологпен жеке және шағын топтағы сабақтарының бағдарламасы**

Жеке, топтағы, шағын топтағы сабақтар (қатысушылар құрамы)	Жұмыс бағыттары. Мақсаты – күтілетін нәтижелер	Жетістіктер туралы белгі	Ескертпе (нәтижеге қол жеткізбеу себептері)
Индивидуальн ые занятия	I. Развитие слухо-речевого восприятия, внимания 1. Выполнять заданные действия («стоп-упражнения») на: - один неречевой или словесный сигнала - два сигнала - выполнять переключение с одного действие на другое 2. Выполнять словесные команды (Игра «Робот») - из двух действий - из трех действий - на переключение («Неправильный робот») 3. Выполнять условие игр на произвольное слуховое внимание. - «Да и Нет» - «Сделай как скажу, а не как покажу» - Игра в мяч	Критерии оценки достижений: 4- правильное выполнение 3 – правильное, но медленное и затрудненно е выполнение. 2- выполнение с ошибками, корректируем ые самим ребенком. 1 - выполнение с помощью психолога 0 - выполнение недоступно	
	II. Развитие слухо-речевой памяти. 1. Запоминать и воспроизводить 3 слова (игра «Магазин»и др.) - фразы из 3-х слов 2. Запоминать и воспроизводить 4 слова. - фразы из 4-х слов.	+ или -	

	III. Повышение умственной работоспособности, психического тонуса. Проявлять (сохранять) работоспособность при выполнении учебных заданий в классе в течение 15 минут. Проявлять (сохранять) работоспособность при выполнении учебных заданий в классе в течение 20 минут.	Оценка достижений по результатам беседы с учителем, родителями и наблюдения на уроках в классе (с использованием формы 2 а, б)	
Подгрупповые занятия	1. Поддерживать простой диалог с другим ребенком в игре и беседе с использованием форм: - винительного падежа; -предложного падежа; -дательного падежа. 2. Использовать в соответствии с выбранной ролью в сюжетно-ролевой игре слова и простые фразы из 3-4 слов с использованием форм: - винительного падежа; -предложного падежа; - дательного падежа	+ или –	
	3. Проявлять уверенность, самостоятельность, активность на уроках и в общении с детьми.	Оценка достижений по результатам беседы с учителем, родителями и наблюдения на уроках в классе (с использованием формы 2 а, б).	

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін математика оқу пәні мысалында қысқартылған және жеке оқу бағдарламаларының үлгілері

1-сынып оқушысы

**_____ ТА
бірінші жартыжылдыққа
математика пәні бойынша
қысқартылған бағдарламасы**

**Бағдарламаны құрастырды – мұғалім: (Т.А.Ә.)
Арнайы педагог: (Т.А.Ә.)**

Бағдарламан ың бөліктері	Күтілетін нәтижелер	Жетістікт ері
1.1 Натурал сандар және 0	1.1.1.1 +1, - 1 жолдарымен жана санды алу; - сан есімдерді тура және кері тәртіпте 10-ға дейін атау; - сандардың натурал қатарындағы санның орнын анықтау; - нөл санының пайда болуын түсіну; - топтағы заттардың санын 10-ға дейін есепшот көмегімен анықтау	+ + + + +
	1.1.1.2 - бір мәнді сандарды оқу, жазу, салыстыру;	+ + (6 цифры теріс) +
	1.1.1.3 - бір мәнді сандардың құрамын анықтау	+ (жад бойынша 5-ке дейін, 6-10 сандар үшін нақты заттардың көмегімен)
	1.1.1.4 - шоттың ірі бірлігін – ондықты құру; - ірі ондықтарды тура және кері тәртіпте айтып шығу, 100-ге дейін;	+ (көрнекілі к құралдар

	- ірі ондықтарды айтып жаздыру; - ондықтарды салыстыру.	ын: таяқшалар пайдалана отырып) +++ (көрнекілі к құралдар ын пайдалана отырып)
1.2 Сандармен операциялар	1.1.2.1 - қосу әрекетін жалпы элементтері жоқ жиындарды біріктіру ретінде түсіну және жиын бөлігін жою ретінде азайту	+ +
	1.1.2.3 - 10-ға дейін қосуда және алуда 1 қасиетін пайдалану	+
	1.1.2.4 - 10 шегінде бір мәнді сандарды қосу кестесін құру, пайдалану	+ (үлгіге сүйене отыра) +
	1.1.2.5 - 10-ға дейін қосу және алуды орындау	+(екінші бестік шегінде кестеге сүйенуме н)
	1.1.2.5 - ондықтарды қосу және алуды орындау;	+ (көрнекілі к құралдар ын пайдалана отырып)
1.3 Шамалар және олардың өлшем бірліктері	1.1.3.1 - өлшемдерді ажырату: ұзындығы / салмағы / көлемі (сыйымдылығы); - өлшеу үшін өлшемдер мен құралдарды таңдау;	+ +
	1.1.3.2 - см/ кг/ л өлшем бірліктерін пайдалана отырып, шамаларды өлшеуді жүргізу	+ (мұғалімн ің кезеңдік нұсқаулығ ының көмегімен

		және оның бақылауы мен)
	1.1.3.3 - ұзындығы (см), салмағы (кг), сыйымдылық көлемі (л) мәндерін салыстыру - шамалардың мәндерінен қосу және азайту әрекеттерін орындау	+ (10-ға дейін) + (10-ға дейін)
	1.1.3.4 - см, дм ұзындықтың өлшем бірліктерін олардың арасындағы қатынас негізінде түрлендіру	+ (мұғалімнің бағыттаушы сұрақтары бойынша, ұзындық өлшемдерінің бірлі-жарым арақатынасы кестелерінің мәліметтеріне сүйене отыра)
3.1 Геометриялық фигуралар және олардың жіктелуі	1.3.1.2 - жалпақ фигураларды (үшбұрыш, шеңбер, шаршы, тіктөртбұрыш) / кеңістіктік фигураларды (куб, шар, цилиндр, конус, пирамида) ажырату және оларды қоршаған орта заттарымен салыстыру	+
	1.3.1.1 - геометриялық фигураларды тану және атау: нүкте, түзу, қисық, сынған, тұйық және тұйықталмаған сызықтар, кесінділер, сәуле, бұрыш	+ (сызба бойынша біледі және көрсетеді, суреттерді атауда қиналады: тұйық және

		тұйықтал маған сызықтар, сәуле)
3.2 геометриялық фигуралардың бейнесі және құрылысы	1.3.2.2 - берілген ұзындықтың кесіндісін сызу	+
	1.3.2.5 - қоршаған орта заттарының орналасуын, бағытын анықтау (алда-артта, сол жақта-оң жақта, жоғарыда-төменде, арасында, қасында, үстінде, астында, ішінде, сыртында, ортасында)	+ заттардың денесіне қатысты орналасу ын біледі және көрсетеді (алдында- артында, сол жағында- оң жағында, жоғарыда- төменде); - сөйлегенд е қоршаған орта заттарын ың өз денесіне қатысты және бір- біріне қатысты орналасу ын білдіретін сөздерді белгілеу

Кестенің жалғасы

		қиынға соғады (арасында, қасында, үстінде, астында, ішінде, сыртында, ортасында, оң жағында, сол жағында)
3.3 Нүктелердің координаттары және қозғалыс бағыты	1.3.3.1 бір-біріне қатысты сандық сәуледе белгіленген нүктелердің орналасуын анықтау	+ (мұғалімнің бағыттаушы сұрақтары бойынша)
4.3 Реттілігі	1.4.3.1 - 1-10 сандардың тура және кері тізбегін құру	+
5.1. Есептер және математикалық модель	1.5.1.1 тапсырманы сурет түрінде моделдеу; 1.5.1.3 сома мен қалдықты табу есептерін талдау және шешу; 1.5.1.4 санды бірнеше бірлікке көбейту және азайту есептерін талдау және шешу 1.5.1.5 қосу және азайтудың белгісіз компоненттерін табуға есептерді талдау және шешу	+ + + (мұғалімнің бағыттаушы сұрақтары бойынша шешім іздеу) + (мұғалімнің бағыттаушы сұрақтары бойынша)

		шы сұрақтар ы бойынша шешім іздеу)
5.2 Математика тілі	1.5.2.2 «+», «-», «=» белгілерін пайдалану;	+
	1.5.2.3 сандық сәулені сандарды қосу және азайту/ сандарды салыстыру (артық/кем), сандарды - көршілерді, сандық интервалдарды және сандардың кезектілігін бейнелеу қолдану;	+
	1.5.2.4 өрнектерді оқу және жазу кезінде қосу және азайту әрекетінің құрамдастарының атауларын пайдалану	+(мұғалімнің сөзінде түсінеді)

Кестенің жалғасы

Пайдаланылатын стратегиялар мен оқыту әдістері (керегінің астын сызу керек, басқаларды қосуға болады)
☐ оқу тапсырмасының көлемі азаяды ☐ оқу тапсырмасының күрделілігі жеңілдетіледі ☐ <u>тапсырмаларға нақты, қысқа да нұсқа нұсқаулықтар тұжырымдалады</u> ☐ <u>мұғалім бөлшектелген, кезеңдік нұсқаулықты пайдаланады</u> ☐ сынып алдында жауап беру қажет етілмейді ☐ жатқа үйрену керек ақпарат саны азаяды ☐ тапсырмаларды немесе жаңа материалдарды түсіндіру үшін иллюстрациялар, нақты заттар, арнайы дидактикалық материалдар қолданылады ☐ схемалар, графикалық суреттер, формулалар қосымша түсіндіріледі. ☐ мұғалім арнайы дайындаған тапсырмалар қолданылады ☐ оқушы қате жемірі мүмкін орындар белгіленеді (оқушы мұқият болу үшін) САБАҚ КЕЗІНДЕ ҚОЛДАНУҒА РҰҚСАТ ЕТІЛЕДІ: ☐ ережелер ☐ көбейту кестелері; салмақты, ұзындықты, уақытты өлшеу кестелері және т. б. ☐ калькулятор ☐ <u>алгоритмдік ұйғарымдар</u> ☐ <u>тапсырманы орындау үлгілері</u> НАЗАР АУДАРУ ҮШІН ☐ арасында орындалатын тапсырманың мақсатына назар аударылады ☐ арасында тапсырманы орындау кезеңдеріне назар аударылады ☐ жетістіктері байқалады ☐ көтермелеудің әртүрлі әдістері қолданылады БАҚЫЛАУ, БАҒАЛАУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖАЗАДЫ ☐ жеке; ☐ минималды көмекпен (нұсқаулықты нақтылаумен); ☐ арнайы педагог көмегімен; ☐ тапсырмалар саны азаяды; ☐ мазмұнды мұғалім оқушы үшін жеке таңдайды; ☐ кез келген қосымша материалдарды пайдалануға рұқсат етіледі; ☐ орындау уақыты артады.

Кестенің жалғасы

Жарты жылдық оқу нәтижелері (әр бөлім шеңберінде):

Математика бойынша қысқартылған бағдарламаны оқушы барлық бөлімдерде меңгерген. Оқушы бірінші ондықтың және ірі ондықтың сандарын (көрнекі материалды пайдалана отырып) салыстыруды, сан құрамын (5 шегінде), 1-ден шегеруді және 1-ге қосуды пайдалана отырып, 10-ға дейінгі сандарды қосу мен шегеруді орындауды; қосу мен шегеруге мәтіндік арифметикалық есептерді шешуді, берілген шаманың кесінділерін салуды, сызғыштың көмегімен кесіндінің ұзындығын анықтауды үйренді.

Ары қарай оқу үшін ұсыныстар:

- ☐ жалпы бағдарлама бойынша оқуды жалғастыру
- ☐ мұғалімнің жеке көзқарасымен жалпы бағдарлама бойынша оқытуды жалғастыру (оқыту әдістері, тәсілдері, жетістіктерді бағалау тәсілдері)
- ☐ мұғалімнің жеке көзқарасымен бейімделген бағдарлама бойынша оқытуды жалғастыру (оқыту әдістері, тәсілдері, жетістіктерді бағалау тәсілдері)
- ☐ бағдарламаны қайта қарау талап етіледі
- ☐ басқа

Ескертулер, комментарийлер:

Оқушының өз бетінше сөйлеуінде бағдарламаның әртүрлі бөлімдерінен математикалық терминологияны, бір-біріне қатысты заттардың кеңістіктік орналасуын білдіретін сөздерді қолдануға бастамашылық ету. Біртіндеп көрнекілік құралдарын пайдалануды азайту. Арифметикалық есептерді шешудің жалпы тәсілдерін қалыптастыру, бір мәнді сандардың (6-10) құрамын білуін пысықтау, сондай-ақ қосу мен шегеруді орындау кезінде бір мәнді сандардың құрамын білуін қабылдау бойынша мақсатты жұмыс талап етіледі.

Таныстым:

_____ күні, ата-анасының біреуінің қолы

20...-20... оқу жылының бірінші тоқсанына
математика пәні бойынша жеке бағдарламасы

Бағдарламаны құрастырды:
арнайы педагог: (Т.А.Ә.)
мұғалім: (Т.А.Ә.)

Бағдарлам а бөлігі	Күтілетін нәтижелер	Қол жеткізу туралы белгі
Нумерация	1-ден бастап, сондай-ақ кез келген саннан бастап 7-ге дейін тікелей және кері тәртіпте сан есімдерді (есептік және реттік) атаңыз; - топтағы заттардың санын (7 шегінде), суретте, сандық фигурада шотты пайдалана отырып анықтау. «Қанша?» сұрағына жауап беру. - сандық кассада 0, 1-7 цифрларын үлгі бойынша, атауы бойынша іздеу; - заттардың санын саусақтар санымен, 0, 1-7 сандарымен салыстыру; - әртүрлі ыдырау нұсқаларын пайдалана отырып, екі топқа (2-7) заттарды қою; 1-7 сандардың кез келгенін +1 қосужәне -1 әдістерімен алу); 0,1-7 сандарын жазу; - заттар топтарын санай отырып, санай алу тәсілдерімен салыстыру; сандарды көлемі бойынша салыстыру, салыстыру нәтижелерін таңбалардың көмегімен жазу: <, >, =; - қандай екі аз саннан 2 – 7 сандарын құрауға болатынын атаңыз; - тұрмыстық өмірлік жағдайларда екі топтағы заттардың ара қатынасымен шотты пайдалану	

Кестенің жалғасы

Арифметик алық әрекеттер	1. бұл жиынға заттардың (сусымалы, сұйық заттардың) қосылуы олардың санын көбейтетінін, ал осы жиыннан кейбір заттарды (сусымалы, сұйық заттарды) алып тастау олардың санын азайтатынын білу; 2. пәндік-практикалық қызметтің іздері бойынша "+" (қосу), "-" (алу), "=" (тең) белгілерін пайдалана отырып қосу және азайту мысалдарын құрастыру; 4. 7 шегінде сома мен айырмашылық болған кезде келесі тәсілдерді қолдану: қайта есептеу; 1-ге қосу және алу; сан құрамын білу; 5. мұғалімнің сөз сөйлеуінде олардың атаулары бойынша қосу және азайту компоненттері мен нәтижелерін білу	
Арифметик алық есептер	1. 7 санына дейінгі шектерде қосу немесе азайту мысалдарын құрастыра отырып, ашық нәтиже бар сома мен қалдықты табуға арналған иллюстрациялар-тапсырмаларды шешу; 2. 7 санына дейінгі шектерде қосу немесе азайту мысалдарын құрастыра отырып, жабық нәтижесі бар сома мен қалдықты табуға арналған иллюстрациялар-тапсырмаларды шешу.	
Шамалар	1. ойындар мен жаттығуларда 1, 2, 5 тг монеталарды тани білу; 2. салыстырылатын екі монетадан (1, 2, 5 теңге) құны жоғары монетаны анықтау; 3. 5 теңгеге дейінгі монеталарды барлық мүмкін нұсқалармен ұсақтату; 4. бес монетадан тұратын 5 теңгені бір монетадан тұратын 5 теңгемен ауыстыру.	

Көрнекі геометрия элементтері	1. геометриялық фигураларды тану және атау: шеңбер, сопақ, тікбұрыш, шаршы, үшбұрыш, нүкте, түзу сызық, қисық сызық; 2. таныс заттар арасында дөңгелек, сопақ, шаршы, үшбұрышты пішінді заттарды табу; 3. геометриялық фигуралардың үлгілерін пішін, түсі, өлшемі бойынша топтастыру; 4. сызғыштың көмегімен бір, екі нүктеден өтетін түзу сызықты сызу.	
Қолданылатын оқыту әдістері, көмек түрлері, жетістіктерді бағалау		
Оқыту әдістері: 1. «Кішкентай қадамдар» әдісі. 2. Оқушының пәндік-практикалық қызметін қолдану. 3. Оқу тапсырмасы оқушыға мұғалімнің кезең-кезеңмен бақылауымен бөлім бойынша ұсынылады. 4. Орындалған іс-әрекет туралы), алынған нәтиже туралы ауызша есеп (пәндік-практикалық соның ішінде). 5. Көрнекілік құралдарына сүйену (нақты заттар, суреттер, пәндік суреттер). Көмек түрлері: - мұғалімнің ауызша кезеңдік нұсқаулығы; - үлгіні көрсету; - көрсету-іс-қимылды орындау. Жетістіктерді бағалау бағдарламаның мазмұнына сәйкес жүзеге асырылады. Бақылау тапсырмалары оқу мақсаттарына сәйкес келетін біліктер мен дағдылар қалыптасқан тапсырмалар мен жаттығулар болып табылады.		

**20...-20... оқу жылының 1-тоқсанына ерекше білім беру қажеттіліктері бар
2-сынып оқушысымен арнайы педагогтің жеке сабақ бағдарламасының
үлгісі**

№№	Жұмыс бағыттары. Мақсаты-күтілетін нәтижелер	Қол жеткізу туралы белгі + немесе -	Ескертулер (нәтиженің болмауы себептері)
1.	Оқу қызметін қалыптастыру Төмендегілерді қалыптастыру: - оқу қызметіне қызығушылық; - ұсынылған оқу тапсырмасында мақсатты таңдап алу және тапсырманы орындау аяқталғанға дейін оны сақтау қабілеті; - тапсырманы орындаудың дайын жоспарын ұстана білу; - оқу тапсырмасын орындау кезінде өз қызметін жоспарлай білу; - оқу тапсырмасын орындау нәтижесі бойынша өзіндік бақылауды орындау; - оқу тапсырмасын орындау барысында өзіндік бақылауды орындау.		
2	Ойланып оқу және өз бетінше жазу дағдыларын дамыту Төмендегілерді қалыптастыру: - тұтас сөздермен оқуға көшумен бірқалыпты буынды оқу; - педагог сұрақтары бойынша оқылған сөйлемнің, шағын әңгіме (5-7 сөйлем) мағынасын жеткізе білу;		

Кестенің жалғасы

	- оқылған сөйлемге, мәтінге сұраққа толық жауап беру; - үлгіден есептен шығарып, диктофонға: буындарды, сөздерді, шағын сөйлемдерді (4-5 сөз) жаза білу.		
3	Мәтіндік арифметикалық есептерді талдау мен шешудің жалпы және 100 саны шегінде қосу мен азайтудың есептеуіш тәсілдерін қалыптастыру. Үйрену: - 10 саны шегінде қосу және азайту кезінде бір мәнді сандардың құрамын білу; - екі таңбалы сандарды разрядтық қосындыларға орналастыру және кері операцияны орындау; - 100 саны шегінде ауызша есептеуіш тәсілдермен сандарды шегеріп, қосу; - тапсырма мәтінінде құрылымдық компоненттерді бөлу және атау: шарт, сандық деректер, сұрақ; - тапсырманы шешімін және жауабын беру; - мәтіндік арифметикалық есепті талдау және оны шешу үшін арифметикалық әрекетті таңдау; - есептерді шешу үшін арифметикалық әрекетті таңдауды түсіндіру; - соманы табу үшін есептерді, сыныпта қабылдаған формаларды ұстанып, қысқаша жазуды ресімдеу (санның бірнеше бірлікке азаюы).		

ЕБҚ бар оқушыларды логопедтік қолдау бойынша ұсынымдар

Көкшетау қаласының №19 орта мектебінің логопед мұғалімі В.Ф. Федотова

Арнайы білім беру жағдайларының қатарына оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау жатады. Оның ішінде педагогикалық-психологиялық қолдау құрамдасы ретінде логопедтік көмек те (немесе логопедтік қолдау) жатады.

Логопедтік қолдау – бұл логопедтің жүйелі ұйымдастырылған іс-әрекеті болып табылатын оқушыларға көмек көрсету түрі. Оны іске асыру барысында:

- ауызша және жазбаша сөйлеуді дамытудағы қиындықтарды жеңу, бұл өз кезегінде оқушыларға олардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне сәйкес мектеп бағдарламасын табысты меңгеруіне жағдай жасайды;

- логопедтік білім мәселелерінде консультациялық-ағартушылық көмек көрсету мақсатында ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарымен және педагогтармен өзара іс-әрекет ұйымдастырылды.

ЕБҚ бар оқушыларды логопедтік қолдау келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

1. диагностикалық.
2. коррекциялық-дамытушылық.
3. консультативтік.

Диагностикалық бағыт бойынша логопедтік диагностиканы бірнеше кезеңде жүргізуді ұсынамын. Бірінші кезеңде ЕБҚ бар оқушылардың сөйлеуінің даму деңгейін және олардың кейбір әмбебап оқу іс-қимылдарының қалыптасуын бағалауға мүмкіндік беретін экспресс-диагностика жүзеге асырылады. Ю.Е. Розова, Т.В. Коробченко сынды авторлардың «Бастауыш сынып оқушылары сөйлеуінің даму мониторингі» әдістемесін қолдануға ұсыныс беремін.

Диагностиканың екінші кезеңі сөйлеу жүйесінің барлық компоненттерін қамтитын тереңдетілген логопедтік тексеру болып табылады. Бұл кезеңде О.И. Азованың «Бастауыш сынып оқушыларының жазбаша сөйлеу диагностикасы мен коррекциясы» әдістемесі қолданылады.

Түзету-дамыту бағыты бойынша ЕБҚ бар оқушыларға логопедтік көмек көрсету бойынша жұмыстар ұйымдастырылады. Логопедтік жұмыс шағын топтарда және жеке сабақтар түрінде ұйымдастырылады. Сөйлеудің жалпы дамымауын, фонетикалық-фонематикалық бұзылуларды, дисграфияны түзетуді шағын топта өткізу ұсынылады. Жеке сабақтарда дыбыс шығаруды түзету жұмыстары жүргізіледі. Шағын топтардағы жұмыстар үшін Л.Н. Ефименкованың «Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу және жазуын түзету», Л.Г. Кобзарева, М.П. Резунова, Г.Н. Юшина сынды авторлардың «Сөйлеуі жалпы дамымаған балаларда жазу және оқуды түзету бойынша жаттығулар жүйесі» дидактикалық оқу құралдары пайдаланылады.

Ата-аналарға кеңес беру жұмысы сөйлеу дизонтогенезі белгілерінің пайда болу мәселелері бойынша құзыреттілікті қалыптастыру; ата-аналарды ауызша сөйлеу бұзылуларын жеңудің арнайы тәсілдеріне үйрету және жазу мен оқу кемшіліктерін түзетуге бағытталған түзету-дамыту жаттығуларының кешендерін таңдау, сондай-ақ олардың алдын алу бойынша жүргізіледі. Ата-аналарға М.М. Безруких, Е.С. Логинов, Н.В. Флусов жұмыс дәптерлерін қолдану ұсынылады. Әріптен сөзге дейін. Сөзден сөйлемге дейін (оқуға және жазуға үйретуде қиындықтары бар балалармен жаттығу жасау үшін) немесе осы дәптерлерден жаттығулар кешенін пайдалану ұсынылады.

Педагогикалық қызметкерлерге кеңес беру сөйлеу бұзылыстары байқалған ЕБҚ бар балаға көмек көрсетудің арнайы әдістері мен тәсілдерін пайдалану мәселелері бойынша жүзеге асырылады.

Жоба атауы: «Сабақтарда жетістікке жету жағдайын қалыптастыру тәсілдері»

Жобаны әзірлегендер:

Көкшетау қ. №19 орта мектебінің педагог-психологтары:

О.А. Маймескулова,

Р.С. Абдуалиева

Сабақта жетістікке жету жағдайын қалыптастыру – оқуға деген мотивацияның негізгі сәттерінің бірі, танымға деген қызығушылықты тәрбиелеу, мінездің күшті қырларын қалыптастыру. Басқаша айтқанда: бүгін оқуда жетістікке жету – болашақ өмірде жетістікке жету деген сөз.

Қазіргі заманғы жағдайда адам белсенділігінің проблемасы ерекше орын алады. Өмірлік мақсаттарды саналы түрде қоюға және оларға қол жеткізуге қабілетті, шешім қабылдау үшін жауапкершілікті өзіне алуға қабілетті қызмет субъектісінің қалыптасуы әлеуметтендіру процесінде қалыптасатын мінез-құлық стратегиясына негізделген. Біздің ойымызша, мұндай мінез-құлық стратегиясы индивидтің өзіне жеке тұлға және қызмет субъектісі ретінде құндылық қатынасын көрсететін жетістіктің мотивациясын қамтамасыз етеді. Жетістіктердің мотивациясы – таза әлеуметтік құбылыс, сондықтан ата-аналар мен педагогтар тарапынан көңіл бөлуді талап етеді. Жетістікке жету мотивациясын қалыптастыру тәсілдерінің бірі – білім алушылардың жетістікке жету жағдайын құру технологиясы.

«Жетістік» ұғымының өзі әртүрлі түсініктерге ие. Әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан алғанда бұл – қоршаған ортаның, жеке тұлғаның және оның қызметінің нәтижелері арасындағы оңтайлы қарым-қатынас. Жетістік туралы нәтижелер сәйкес келгенде немесе одан да жоғары болғанда сөз болады. Психологиялық тұрғыдан алғанда бұл – қуаныш жағдайын бастан кешіру, адамның ұмтылған немесе оның күткендерімен сәйкес келген немесе одан асып кеткен нәтижеге қанағаттану. Осы жағдайдың нәтижесінде қызметке қатысты жаңа себептер қалыптасады, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі құрметтеу деңгейі өзгереді [1]. Педагогикалық тұрғыдан алғанда табыс жағдайы – жеке тұлғаның да, тұтастай алғанда ұжымның да қызметінде елеулі нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігі жасалатын шарттардың мақсатты, ұйымдастырылған үйлесімі [2].

Мұғалім қызметінің басты мәні – әрбір тәрбиеленушіге, әсіресе ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар оқушыға жетістікке жету жағдайын жасау. Мұнда «жағдай» және «жетістік жағдайы» ұғымдарын ерекшелеу маңызды. Жағдай – табысты қамтамасыз ететін шарттардың үйлесімі, ал жетістік – осындай жағдайдың нәтижесі. Жетістік жағдайы – педагог ұйымдастыра алатын нәрсе: қуаныштың, жетістіктің уайымы, субъективті, сырт көзден елеулі түрде жасырын нәрсе. Мұғалімнің міндеті тәрбиеленушілердің әрқайсысына жетістік қуанышын сезіну, өз

мүмкіндіктерін сезіну, өзіне сену мүмкіндігін беру болып табылады [2].

Оқушының табысқа жету жағдайын бастан кешіруі:

- оқу мотивациясын арттырады және танымдық қызығушылықты дамытады, оқушыға оқу іс-әрекетіне қанағаттануын сезінуге мүмкіндік береді;

- еңбектің жоғары нәтижелілігін ынталандырады;

- жеке тұлғалық ерекшеліктерін (мазасыздық, сенімсіздік, өзін-өзі бағалау) түзетеді;

- бастамашылдықты, креативтілікті және белсенділікті дамытады;

- сыныпта қолайлы психологиялық климаттың болуын қамтамасыз етеді [1].

Жетістікке жету жағдайларының келесі түрлерін атап өтуге болады:

1. Күтпеген қуаныш.

Бұл оқушы қызметінің нәтижесі оның күткенінен асып кеткеніне қанағаттану сезімі. Педагогикалық тұрғыдан, А. Белкин айтқандай, күтпеген қуаныш – мұғалімнің ойластырылған, дайындалған қызметінің нәтижесі.

Баланың кенеттен өз мүмкіндіктерін ашуға мүмкіндік беретін дайындалған педагогикалық жағдайлар. Мұндай жағдайларды мұғалім арнайы дайындай алмайды, бірақ оның тәрбиелік шеберлігі оның осы сәтте жіберіп алмайтыны, оны дұрыс бағалай алатыны, материалдандыра алатыны секілді әрекеттерден көрінеді.

- «Мойындау» тәсілі. Бұл тәсілді мұғалімнің шынайы қатынасы балаларда оң сезім тудырып, түсіністіктеріне ие болып, қарсы оң жауап алуда қолданады. Бұл жерде барлығын дәл есептеу керек, ықтимал реакцияларды дұрыс болжай білу керек.

2. Ортақ қуаныш.

Оқушының ұжымның өзіне қажетті реакциясына жетуі. Ол мұғалім дайындаған немесе кездейсоқ, айқын немесе байқалмаған болуы мүмкін. Жалпы қуаныш деп балаға өзін қанағаттандыратын, оның күш-жігерін ынталандыратын, өзін-өзі сезінуге мүмкіндік беретін ұжымның реакцияларын атаймыз. Ортақ қуаныш – бұл, ең алдымен, айналасындағылардың өз ұжымы мүшесінің жетістігіне эмоционалды үн қатуы.

3. «Соңымыздан ер» тәсілі.

Мағынасы – оқушының ой-өрісін ояту, оған өз интеллектуалдық күштерін мойындаудан қуаныш табуға мүмкіндік беру. Айналасындағылардың реакциясы оған бір мезгілде ояну сигналы, тану стимулы және күш-жігердің нәтижесі болып табылады.

4. «Эмоционалды жарқыл» немесе «Сен тым биікке ұшып кеттің».

Басты рөл мұғалімге берілді. Әрбір оқушыда айтарлықтай интеллектуалды әлеует болады. Егер осы әлеуетті ояту, оның энергиясын босату, тізбекті реакцияға айналдыру мүмкін болса, мұғалімнің сезімге толы сөзі оқушыда жігердің пайда болуына ықпал етеді. Жігер ойды, ой білімді, сонымен қатар алғыс сезімін тудырады. Нәтижесінде өз-өзіне сенім, жетістікке

жетуге сенім пайда болады.

5. «Рөлмен алмасу» тәсілі немесе дұрыс емес жүргізілетін сабақтың пайдасы туралы.

Рөлмен алмасу оқушылардың интеллектуалдық эмоционалдық-ерік мүмкіндіктерінің әлі күнге дейін жасырын әлеуетін жарыққа шығаруға мүмкіндік береді. Олар «рөлмен алмасу» жеке дербес актілеріне бөлініп, болашаққа маңызды прецедент қалыптастырады, іскерлік ойын формасынан жетістікке жету жағдайын жасаудың ерекше тәсіліне айналады.

6. «Жұқтыру» немесе «Қай жерден көрдің? Қай жерден естідің?» тәсілі. Педагогикада жұқтыру ұжымның атмосферасын сауықтырудың өте тиімді құралы, жетістікке жету көзі болуы мүмкін. Қысқаша экспрессивті әсер – жарқын фокусқа жинақталған педагогикалық сенім (Іске кірісейік!)

7. Таным қуанышы.

Табыстың соңғы түрі – таным қуанышы,

Оқу еңбегі жаңалықты танудан ғана емес, басқа факторлардан да қуаныш әкеле алады. Танымның қуанышы альтруистік сипатқа ие. Таным өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі тануға негізделеді. Таным қуанышы себепсіз пайда болмайды. Оның басты шарты – қарым-қатынас.

8. «Эврика» тәсілі.

Бұл тәсілдің мәні – оқушының оқу тапсырмасын орындай отырып, кенеттен өзі үшін бұрын белгісіз мүмкіндіктерді ашатын қорытындыға келген жағдайды жасауында. Ол таным перспективасын ашқан қызықты нәтижені иеленуі керек [3].

Баланың табысты сезінуінсіз мектепке және оқу сабақтарына деген қызығушылығы жоғалады, бірақ оқу қызметінде табысқа жету бірқатар жағдайлармен қиынға соғады, олардың арасында білім мен біліктіліктің жеткіліксіздігі, дамудың психологиялық және физиологиялық ерекшеліктері, әлсіз өзін-өзі реттеу және т.б. атауға болады. Сондықтан оқушы үшін жетістікке жету жағдайын құру педагогикалық тұрғыдан дұрыс. Бұл жағдайда жетістікке жету жағдайы деп процесс пен өз бетінше орындалған қызмет нәтижесінен қанағаттандырудың субъективті уайымын түсіну керек. Технологиялық жағынан бұл көмек вербалды (сөйлеу) және бейвербал (ым-ишара) құралдармен жасалатын психологиялық қолайлы қуаныш пен мақұлдаудың атмосферасында бірқатар операциялармен қамтамасыз етіледі. Көңіл көтеретін сөздер мен жұмсақ интонациялар, сөйлеудің әуенділігі мен әдептілігі, сондай-ақ ашық қатынас пен тілектес ым-ишара, баланың алдына қойылған міндеттерді шешуге көмектесетін қолайлы психологиялық ая жасайды.

Осының негізінде жетістікке жету жағдайын құрудың келесі алгоритмін жасауға болады :

Эмоциялық комфорттылық аясында қорқыныштан арылу

- «Барлығымыз байқап көреміз және іздейміз. Солай ғана бірнәрсеге қол жеткізуге болады».

- «Адамдар өз қателіктерінен сабақ алады және оларды шешу

тәсілдерін табады».

Жетістікпен алдын ала ынталандыру

- «Жетістікке жететініне күмәнім жоқ»,
- «Сенің қолыңнан міндетті түрде келеді»

Баланың қызметіне қатысты жасырын нұсқау беру

- «Мүмкін ... бастағанын дұрыс болар»,
- «Жұмысты орындау барысында ... жөнінде ұмытпаңдар»

Уәж енгізу (практикалық маңыздылықты ерекшелену)

- «Сенің жолдастарың сенің көмегіңе зәру»

Дербес өзгешелік

- «Сенің қолыңнан ғана келер еді», «Саған ғана сенім білдіре аламын»,
- «Сенен басқа ешкімге бұл мәселе бойынша жүгіне алмаймын...»

Белсенділікті мобильдендіру немесе педагогикалық сенім білдіру

- «Тезірек көргім келіп тұр...»

Детальдарды жоғары бағалау

- «Сен ... мәселені жақсы түсіндірдің...»,
- «Сенің жұмысында маған мына тұс ерекше ұнады...».

Жетістікке жету жағдайларын жасай отырып, педагог оқушының жеке тұлғасын қажеттілік-мотивациялық сала құрылымында кез келген қызметте және ең алдымен оқу-танымдық қызметте табысқа жетудің диспозициясын өзектендіреді. Бұл диспозициялардың өзектілігі оқушының оқу және басқа да өмірлік жағдайды қабылдауының өзгеруіне әкеледі. Бұл жағдайда ол таңдайды, табысқа жетудің уәждемесін түсініп, бағалай алады. Осылайша, біз оқудағы жетістік пен табысқа жету мотивациясымен өзара байланысы туралы қорытынды жасаймыз.

Әрине, оқушы міндетті түрде жетістікке жету жағдайын сезінуі керек. Оқушылардың танымдық іс-әрекетін ынталандыру жетістікпен қуатталады. Әрине, жетістік дәрежесі оқушының қабілет деңгейіне, білігіне және күш-жігеріне байланысты. Педагогтың міндеті де осы – оқушының ішкі мүмкіндігін анықтап, ашу. Бұл ретте баланың уәждемелік ұстанымдарын қалыптастыру мұғалімнің өзінің мінез-құлқымен, оны басқару стилімен, қарым-қатынасымен, оның өз пәніне және өзінің педагогикалық қызметіне қатынасымен байланысты. Мұның бәрі – оқушылардың өз күшіне, өзі қол жеткізу қабілетіне деген сенімін қалыптастырудың міндетті шарты. Тек таным қажеттілігін тудырып қана оған сәйкес келетін біліктерді қалыптастыруға болады. Сондықтан мұғалімнің оқушылардың оқу іс-әрекетін ынталандыру және уәждеу бойынша арнайы жұмысты жүзеге асыру білімі мен білігі соншалықты маңызды.

Барлығы қолдан келе бастағанда оқуға деген ынта пайда болады. Оқушының білім алуына жеке қызығушылығы пайда болады. Кез келген адамның шығармашылық белсенді көңіл-күйінің негізінде өз күштеріне деген сенімнің артқаны дәлелденді. Бұл сенімді бекіту жетістікке жету тәжірибесінсіз және оған жету жолында уайымсыз мүмкін емес. Бала жетістікке жетіп, қуанбаса, қиындықтарды еңсергеніне өзін мақтан тұтпаса, оқуға деген қызығушылықтан айырылатыны бұрыннан анық нәрсе.

Әрбір мұғалім сабақ үстінде «жетістікке жету жағдайын» қалыптастыра алады. Ол үшін мұғалім оқушылардың оқу-танымдық мотивациясын қалыптастыруымен айналысуы тиіс. «Жетістікке жету жағдайы» – жетістікпен қамтамасыз ететін жағдайлар үйлесімі, ал жетістіктің өзі – аталмыш жағдай нәтижесі.

Мұғалім міндеті – әр тәрбиеленушісіне жетістікке жету қуанышын сезінуге, өз мүмкіндіктерін тануға, өз-өзіне сенуге мүмкіндік беру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать? М.: "Просвещение", 1991
2. Азаров Ю. П. Радость учить и учиться. М.: "Политиздат", 1989.
3. Коротаева Е. В. Ситуация успеха: психолого-педагогические механизмы и этапы организации 2002. – № 2. — С. 38–44.

Мазмұны

	Кіріспе	3
1	ЭЫДҰ ұсынымдарына сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау	5
2	Білім беру үдерісіндегі барлық қатысушыларды қолдау үшін педагогтер мен мамандардың өзара іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар	23
3	Білім беру ұйымының ЕБҚ бар балалардың ата-аналарымен өзара іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар	45
4	ЕБҚ бар балаларды білім беру ұйымына қабылдау және қолдаудың қадамдық жоспары бойынша әдістемелік ұсынымдар	75
5	Қорытынды	86
6	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	87
7	Қосымша	91

Жоба: «5-7 жалпы білім беретін сыныптарда орыс тілі сабағында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды оқытуда баламалы, арнайы әдістерді қолдану»

**Жобаны әзірлегендер:
Көкшетау қаласы № 19 ОМ
орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері:**

К.М. Сагындыкова,
А.С. Торсунова,
А.М. Карамандинова,
С.Ш. Иманбаева,
Р.М. Жуманова,
Б.С. Альжанова

Жарияланды: Инклюзивное образование в новом содержании обучения детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательных организациях (из опыта работы педагогических работников Акмолинской области). Сборник публикаций. Том 1. (каз. яз./рус. яз). /Под общ. ред Лепешев Д.В., Иванкова Н.В. – Кокшетау: КУ им. А. Мырзахметова, 2019.-193 с.

Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар (*бұдан әрі мәтін бойынша – ЕБҚ бар*) балалардың білім беру мәселелері бүгінгі таңда ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мектеп – ЕБҚ бар балаларды әлеуметтендірудің басты кезеңі. Мұнда олар қоғамда толыққанды өмір сүруге қажетті дағдыларды иеленеді.

ЕБҚ бар оқушылар – бұл балалардың ерекше және өзгелерге ұқсамайтын тобы. Оған әртүрлі даму бұзылыстары: есту, көру, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты, эмоциялық-ерік сферасының айқын бұзылыстары, интеллект бұзылыстары бар балалар кіреді.

Жобаның мақсаты: жалпы білім беретін мектепте орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында ЕБҚ бар балаларға білім берудің қолжетімді жағдайларын жасау.

ЕБҚ бар балаларға білім беру олар үшін әлеуметтік маңызы бар шығармашылық қызметтің әртүрлі түрлеріне қосу арқылы білім беру стандарттары шегінде білім алу үшін салауатты балалармен тең және барабар жағдайларды қамтамасыз ететін психологиялық тұрғыда қолайлы түзету-дамыту білім беру ортасын құруды көздейді.

Орыс тілі мен әдебиеті – әсіресе денсаулық мүмкіндіктері шектеулі және ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар оқушылар үшін күрделі пәндер.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды орыс тіліне оқытудың негізгі міндеті — оқушыларға тілді оқыту пәні ретінде ашу, оның таңғажайып сөздік қоры және интонациялық байлығын ұғынуға қызығушылық туғызу және ұмтылу, сөздің ой мен сезімнің жіңішке иірімдерін беру мүмкіндігін көрсету.

Оқу қызметіне қатысты мотивацияны қалай арттыруға болады?

Біз оқытудың «айналма жолдарын» жүзеге асыруды қамтамасыз ететін арнайы әдістерді, оқыту тәсілдері мен құралдарын (соның ішінде мамандандырылған компьютерлік технологияларды) пайдалануды ұсынамыз. Қалыпты дамып келе жатқан бала үшін талап етілген дәрежеден көп дәрежеде оқытуды дараландыру. Білім беру ортасын кеңістіктік және уақытша ұйымдастыруды қамтамасыз ету. Білім беру кеңістігін білім беру ұйымынан тыс жерлерге барынша жылжытыңыз.

Жұмысты неден бастаған жөн?

Әрине, күнтізбелік-тақырыптық жоспарды құрудан бастау керек, сонымен қатар ЕБҚ бар оқушы үшін келесі міндеттерді қоямыз:

- *жалпы білім беру* – грамматикалық ұғымдарды, орфографиялық біліктерді және дағдыларды қалыптастыру, грамматиканың қарапайым курсын меңгеру негізінде грамматиканың синтаксистік құрылымдарын, сауатты жазуды қолдана білу.

- *түзету*: оқушылардың өзара байланысын дамыту, сөздік қорын кеңейту, жалпы әлем туралы оқушының түсінігін кеңейту;

- *тәрбие*: оқу қызметіне оң көзқарас қалыптастыру, баланың өзін-өзі бағалауын арттыру.

ЕБҚ бар балалармен жұмыс істегенде оқыту әртүрлі деңгейде саралануы қажет. Ол оқу процесінің әртүрлі кезеңдерінде кеңінен қолданылады: жаңа материалды оқу; сараланған үй жұмысы; сабақтағы білімді есепке алу; өткен материалды меңгеруді ағымдағы тексеру; өзіндік және бақылау жұмыстары; қатемен жұмысты ұйымдастыру; бекіту сабақтары.

Бұл ретте оқушылардың жеке мүмкіндіктерін міндетті түрде ескеру қажет. Жаттығулар оқушы жасаған ақыл-ой іс-әрекеттері оқу материалының сипатына сәйкес келетіндей және тапсырмаларды орындау әртүрлі танымдық іс-әрекеттерді, әсіресе ойлауды қалыптастыруға ықпал ететіндей етіп жасалады.

Материалды қалай ұсынған жөн?

ЕБҚ бар оқушылармен негізгі теориялық анықтамаларға, ұғымдарға біртіндеп келу қажет. Жаңа материалды түсіндіруге көшпес бұрын оқушыларға жаңа оқу материалына негіз болатын негізгі білімді еске салу керек. Сондықтан теориялық материал таныстыру жоспарында және оқушылардың көрнекі көріністеріне сүйене отырып беріледі. Оқу материалын негізгі құрамдастарын бөле отырып, шағын бөліктермен баяндау керек. Оқу материалын бөлікке бөлу оқушылардың қабылдауы үшін ең қиын тақырыптарды анықтауға мүмкіндік береді.

Сауалнама нәтижесінде ЕБҚ бар оқушылар өз мысалдарын ережемен байланыстыра алмайтынын ескеру қажет. Оқытудың көрнекі құралдарын барынша қолданамыз.

Зейінді, ойлауды, есте сақтауды дамытуда, сөйлеуді дамытуда әр сабақта жүргізілетін сөздік-орфографиялық жұмыс нәтижелі рөл атқарады. Бұл оқушылардың назарын аударуға көмектеседі. Бұл ретте, көрнекі қабылдау үшін сөзді тақтаға жазамыз. Тақтада сөз жазылған, түбірлес сөздерді таңдау жүргізіледі, сол сөзбен сөйлем жасалады: егер күрделі сөйлем қарастырылса, онда күрделі сөйлем құрылады, егер диалог болса, онда бірнеше реплика құрылады. Егер «есімшелі айналым» тақырыбы қарастырылса, онда осы сөзбен және есімшелі айналыммен сөйлем құрылады. Оқушылар осы жұмысқа белсенді түрде қосылады.

ЕБҚ бар оқушылардың танымдық белсенділігін қалыптастыру үшін қызықты материалдарды пайдалануды ұсынамыз. Ол оқу процесінде баланың дамуына жақсы әсер етеді. Сабақта қызықты материалдарды пайдалану оқу процесін әртүрлі етуге көмектеседі, танымдық белсенділікті, балалардың байқағыштығын, назарын, жадысын, ойлауын дамытады, балалардың шаршауын жояды, жағымды көңіл-күй қалыптастырады.

ЕБҚ бар балаларға арналған сөйлеуді дамыту сабақтары лексикалық тапсырмалармен толықтырылуы тиіс – бұл әртүрлі сөйлеу іскерліктерін қалыптастыруға тікелей әсер етеді. Балалар сұрақтар қойып, оларға жауап беруді, қарапайым, әрі қарай күрделі сөйлемдерді құрастыруды, диалогтар мен монологтарды құрастыруды үйренеді. Осы сабақтарда ең бастысы – балалардың оқуға деген ұмтылысын қолдау, танымдық қызығушылықты қалыптастыру, сөздік қорын кеңейту, сөздерді тура және ауыспалы мағынада салыстыру жаттығуларын орындау, оқушылардың мәтіндегі сөздердің мәні мен реңктерін ажырату және түсіну қабілетін дамыту.

Жүйелі бақылаусыз жақсы нәтижелерге жету мүмкін емес деп санаймыз. Әр сабақта үй жұмысының орындалуын тексереміз, осыған ұқсас тапсырмалармен тексеру жұмыстарын жүргіземіз. Оқушылардың білімдерінде анықталған кемшіліктерді жою бойынша түзету жеке сабақтарын жүргізу, орындалған жұмыстарды толық талдау міндетті.

Балалардың психикалық және эмоциялық сферасының ерекшеліктерін ескере отырып, мұғалім оларға ерекше педагогикалық тактпен қарап, әрбір оқушыға оң баға бере отырып, өз күшіне деген сенімін дамыта отырып, сыпайы көмек көрсетуі тиіс. ЕБҚ бар балалар үшін барлық пәндер бойынша жазбаша тапсырмаларды орындау көлемі мен жылдамдығын және орыс тілі бойынша бақылау жұмыстарын төмендету қажет.

Шамадан тыс шаршауды болдырмау және жұмысқа қабілеттілікті арттыру үшін оқытудың әртүрлі әдістерін, тәсілдері мен құралдарын қолдану қажет, яғни қызметті ауыстырып тұру қажет. Міндетті түрде неғұрлым көп анализаторларды (есту, көру, тактильді сезім) іске қосу қажет, денсаулық сақтау технологияларын пайдалану қажет.

Осылайша, ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар балаларды оқытуда баламалы, арнайы әдістерді пайдалана отырып, біз кез келген баланың дамуында жалпы оң динамикаға қол жеткізе аламыз.

**Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне
қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша**

әдістемелік ұсынымдар

Методические рекомендации

**по сопровождению обучающихся с особыми образовательными
потребностями в процессе обучения в общеобразовательной школе**

Басуға 18.09.2019 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 32.

Подписано в печать 18.09. 2019 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 32.